

**NÂMIK KEMÂL'İN TİYATROLARINDA
FİİLİMSİLER**

Betül PALA

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Prof. Dr. Funda KARA

2019

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

Betül PALA

NÂMIK KEMÂL'İN TİYATROLARINDA FİİLİMSİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Funda KARA

ERZURUM - 2019

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "*Nâmık Kemâl'in Tiyatrolarında Fiilimsiler*" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

05/08/2019

Betül PALA

İSTİSNAİ DURUMLAR

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) ***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Funda KARA danışmanlığında, Betül PALA tarafından hazırlanan bu çalışma 30/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalı **Türk Dili** Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Funda KARA
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Uğur UZUNKAYA

İmza :
İmza :
İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 05/08/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Kufat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XV
ABSTRACT.....	XVI
İŞARET VE KISALTMALAR.....	XVII
ÖN SÖZ.....	XIX
GİRİŞ	1
1.1. NÂMIK KEMÂL'İN HAYATI	1
1.2. NÂMIK KEMÂL'İN ESERLERİ	6
1.3. NÂMIK KEMÂL'İN DİL ve ÜSLUBU	8
1.4. EDEBÎ TÜR OLARAK TİYATRO	10
1.5. NÂMIK KEMÂL'İN TİYATROLARI.....	16
1.5.1. Vatan Yâhud Silistre.....	18
1.5.2. Zavallı Çocuk.....	19
1.5.3. Âkif Bey.....	19
1.5.4. Gülnihal.....	20
1.5.5. Celâleddin Hârizmşah.....	21
1.5.6. Kara Belâ	22
1.6. NÂMIK KEMÂL'İN TİYATROLARINDAKİ ÜSLUBU	22
1.7. TİYATROLARDAKİ YANLIŞ OKUMALAR ve EKSİKLİKLER.....	27
1.8. ÇALIŞMADAKİ ESASLAR.....	29
1.8.1. Amaç ve İlkeler.....	29
1.8.2. Yöntem ve Teknikler	30
1.8.2.1. Esas Alınan Metinler	30
1.8.2.2. Tahlil ve İşaretleme Sistemi	30
1.8.2.3. Biçim Birimlerin Gösterimi	31
1.8.2.4. Künye Bilgilerinin Gösterilmesi	31

BİRİNCİ BÖLÜM

FİİLİMSİ EKLERİYLE OLUŞTURULMUŞ YAN YARGILAR

1.1. İŞİM YAN YARGILARI.....	32
1.1.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	32
1.1.1.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar	32

1.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	37
1.1.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	41
1.1.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar	43
1.1.2. /-mA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	44
1.1.2.1. Tek Ögeden (Yüklem) Oluşanlar	44
1.1.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar	52
1.1.2.4. Dört Ögeden Oluşanlar	57
1.1.2.5. Beş Ögeden Oluşanlar.....	57
1.1.3. /-mAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	57
1.1.3.1. Tek Ögeden (Yüklem) Oluşanlar	57
1.1.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	61
1.1.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar	71
1.1.3.4. Dört Ögeden Oluşanlar	78
1.1.3.5. Beş Ögeden Oluşanlar.....	81
1.1.4. /-(y)AcAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	81
1.1.4.1. Tek Ögeden (Yüklem) Oluşanlar	81
1.1.4.2. İki Ögeden (Yüklem) Oluşanlar.....	82
1.1.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar	85
1.1.4.4. Dört Ögeden Oluşanlar	86
1.1.5. /-(y)İş/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	86
1.1.5.1. Tek Ögeden (Yüklem) Oluşanlar	86
1.1.5.2. İki Ögeden Oluşanlar	87
1.1.5.3. Üç Ögeden Oluşanlar	87
1.1.5.4. Dört Ögeden Oluşanlar	87
1.2. SIFAT YAN YARGILARI	88
1.2.1. Niteleme İşlevli Sıfat Yan Yargıları	88
1.2.1.1. Geçmiş Zaman Bildirenler	88
1.2.1.1.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	88
1.2.1.1.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	88
1.2.1.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	89
1.2.1.1.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	91
1.2.1.1.2. /-mA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	91

1.2.1.1.3. /-mİş/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	91
1.2.1.1.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar	91
1.2.1.1.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	93
1.2.1.1.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar	97
1.2.1.1.4. /-(y)An/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	98
1.2.1.1.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar	98
1.2.1.1.4.2. İki Ögeden Oluşanlar	98
1.2.1.1.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar	99
1.2.1.2. Geniş-Şimdiki Zaman Bildirenler	100
1.2.1.2.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	100
1.2.1.2.2. /- ^o r/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	100
1.2.1.2.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar	100
1.2.1.2.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	101
1.2.1.2.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar	102
1.2.1.2.3. /-(y)An/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	104
1.2.1.2.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar	104
1.2.1.2.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	106
1.2.1.2.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar	109
1.2.1.2.4. /-z/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	111
1.2.1.2.4.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar	111
1.2.1.2.4.2. İki Ögeden Oluşanlar	111
1.2.1.3. Gelecek Zaman Bildirenler	111
1.2.2. Belirtme İşlevli Sıfat Yan Yargıları	115
1.2.2.1. Geçmiş Zaman Bildirenler	115
1.2.2.1.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	115
1.2.2.1.1.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar	115
1.2.2.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	121
1.2.2.1.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	126
1.2.2.1.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar	128
1.2.2.1.1.5. Altı Ögeden Oluşanlar	128
1.2.2.1.2. /-mİş/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	128
1.2.2.1.2.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar	128

1.2.2.1.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	129
1.2.2.1.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar	131
1.2.2.1.2.4. Dört Ögeden Oluşanlar	131
1.2.2.1.3. /-(y)An/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	131
1.2.2.1.3.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar	131
1.2.2.1.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	133
1.2.2.1.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar	136
1.2.2.1.3.4. Dört Ögeden Oluşanlar	137
1.2.2.2. Geniş-Şimdiki Zaman Bildirenler	138
1.2.2.2.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	138
1.2.2.2.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	138
1.2.2.2.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	140
1.2.2.2.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	143
1.2.2.2.2. /-°r/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	144
1.2.2.2.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar	144
1.2.2.2.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	144
1.2.2.2.3. /-(y)AcAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	144
1.2.2.2.4. /-(y)An/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	145
1.2.2.2.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar	145
1.2.2.2.4.2. İki Ögeden Oluşanlar	147
1.2.2.2.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar	150
1.2.2.2.4.4. Dört Ögeden Oluşanlar	152
1.2.2.2.5. /-(y)I+cI/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	152
1.2.2.3. Gelecek Zaman Bildirenler	153
1.2.2.3.1. /-(y)AcAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	153
1.2.2.3.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	153
1.2.2.3.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	155
1.2.2.3.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	156
1.2.2.3.2. /-(y)AsI/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	158
1.3. ZARF YAN YARGILARI	158
1.3.1. Bağlama İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	158
1.3.1.1. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	158

1.3.1.2. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	159
1.3.1.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar	159
1.3.1.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	159
1.3.1.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar	159
1.3.2. Benzerlik İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	160
1.3.2.1. /-mİş gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	160
1.3.2.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	160
1.3.2.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	160
1.3.2.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	161
1.3.2.2. /- ^o r gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	161
1.3.2.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar	161
1.3.2.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	162
1.3.2.3. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	162
1.3.3. Durum Bildiren Zarf Yan Yargıları	163
1.3.3.1. /-DIK+tnn+iy gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	163
1.3.3.2. /-DIK+tnn+iy hâlde/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	163
1.3.3.2.1. İki Ögeden Oluşanlar	163
1.3.3.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar	164
1.3.3.3. /-mA- +dAn/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	164
1.3.3.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar	164
1.3.3.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	164
1.3.3.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar	165
1.3.3.4. /-mAk+sIz+In/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	165
1.3.3.5. /-mA-z gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	165
1.3.3.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar	165
1.3.3.5.2. İki Ögeden Oluşanlar	165
1.3.3.6. /- ^o r gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	166
1.3.3.6.1. Tek Ögeden Oluşanlar	166
1.3.3.6.2. İki Ögeden Oluşanlar	166
1.3.3.7. /...-(y)A+ ...-(y)A/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	166
1.3.3.7.1. Tek Ögeden Oluşanlar	166
1.3.3.7.2. İki Ögeden Oluşanlar	167

1.3.3.7.3. Üç Ögeden Oluşanlar	168
1.3.3.8. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	168
1.3.3.8.1. Tek Ögeden Oluşanlar	168
1.3.3.8.2. İki Ögeden Oluşanlar	171
1.3.3.8.3. Üç Ögeden Oluşanlar	177
1.3.3.8.4. Dört Ögeden Oluşanlar	181
1.3.3.9. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	182
1.3.3.10. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	182
1.3.3.10.1. Tek Ögeden Oluşanlar	182
1.3.3.10.2. İki Ögeden Oluşanlar	183
1.3.4. Hedef İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	183
1.3.5. Karşılaştırma İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	191
1.3.5.1. /-DIk+çA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	191
1.3.5.2. /-DIK+tnn + iy gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	191
1.3.5.2.1. İki Ögeden Oluşanlar	191
1.3.5.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar	191
1.3.5.3. /-ken/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	192
1.3.5.3.1. Üç Ögeden Oluşanlar	192
1.3.5.3.2. Dört Ögeden Oluşanlar	192
1.3.5.4. /-mAk+tAn ise/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	193
1.3.5.4.1. İki Ögeden Oluşanlar	193
1.3.5.4.2. Üç Ögeden Oluşanlar	193
1.3.5.5. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	193
1.3.5.5.1. İki Ögeden Oluşanlar	193
1.3.5.5.2. Üç Ögeden Oluşanlar	194
1.3.5.6. /-(y)AcAğ+tnn+iy+A/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	195
1.3.5.6.1. Tek Ögeden Oluşanlar	195
1.3.5.6.2. İki Ögeden Oluşanlar	195
1.3.5.6.3. Üç Ögeden Oluşanlar	196
1.3.6. Karşıtlık İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	196
1.3.6.1. /-DIK+tnn+iy hâlde/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	196
1.3.6.2. /-ken/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	197

1.3.6.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar	197
1.3.6.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	197
1.3.6.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar	199
1.3.6.2.4. Dört Ögeden Oluşanlar	201
1.3.6.3. /- ^o r gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	201
1.3.6.4. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	201
1.3.6.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar	201
1.3.6.4.2. İki Ögeden Oluşanlar	202
1.3.6.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar	203
1.3.6.5. /-sA dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	205
1.3.6.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar	205
1.3.6.5.2. İki Ögeden Oluşanlar	205
1.3.6.5.3. Üç Ögeden Oluşanlar	206
1.3.6.6. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	206
1.3.6.7. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	206
1.3.6.7.1. İki Ögeden Oluşanlar	206
1.3.6.7.2. Üç Ögeden Oluşanlar	207
1.3.7. Miktar İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	207
1.3.7.1. /-DIK+tnn+iy kadar/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	207
1.3.7.2. /-DIK+tnn+iy kadar da/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	208
1.3.7.3. /-(y)AcAK gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	208
1.3.7.4. /-(y)AcAK kadar/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	208
1.3.7.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar	208
1.3.7.4.2. İki Ögeden Oluşanlar	208
1.3.7.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar	209
1.3.7.4.4. Dört Ögeden Oluşanlar	211
1.3.7.5. /-(y)AcAK kadar olsun/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	211
1.3.7.5.1. İki Ögeden Oluşanlar	211
1.3.7.5.2. Üç Ögeden Oluşanlar	211
1.3.8. Sebep İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	212
1.3.8.1. /-DIK+tAn sonra/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	212
1.3.8.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	212

1.3.8.1.2. Üç Ögeden Oluşanlar	212
1.3.8.2. /-DIK+tnn+iy+dAn/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	212
1.3.8.2.1. İki Ögeden Oluşanlar	212
1.3.8.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar	213
1.3.8.3. /-DIK+tnn+iy için/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	213
1.3.8.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar	213
1.3.8.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	213
1.3.8.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar	214
1.3.8.4. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	215
1.3.8.5. /-(y)A+ ... -(y)A/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	215
1.3.8.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar	215
1.3.8.5.2. Üç Ögeden Oluşanlar	216
1.3.8.6. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	216
1.3.8.7. /-(y)In+cA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	216
1.3.8.8. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	216
1.3.8.8.1. Tek Ögeden Oluşanlar	216
1.3.8.8.2. İki Ögeden Oluşanlar	217
1.3.8.8.3. Üç Ögeden Oluşanlar	218
1.3.8.8.4. Dört Ögeden Oluşanlar	219
1.3.8.8.5. Altı Ögeden Oluşanlar	220
1.3.9. Üsteleme İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları.....	220
1.3.9.1. /-mİş gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	220
1.3.9.2. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	221
1.3.9.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar	221
1.3.9.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	221
1.3.9.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar	222
1.3.10. Vasıta İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları.....	222
1.3.10.1. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	222
1.3.10.1.1. İki Ögeden Oluşanlar	222
1.3.10.1.2. Dört Ögeden Oluşanlar	223
1.3.10.2. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	223
1.3.10.3. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	223

1.3.10.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar	223
1.3.10.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	224
1.3.10.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar	224
1.3.11. Zaman Zarf Yan Yargıları	225
1.3.11.1. Zamanda Başlangıç İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	225
1.3.11.1.1. /-DI+...-(y)A+II/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	225
1.3.11.1.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	225
1.3.11.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	226
1.3.11.1.2. /-(y)A+II/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	226
1.3.11.1.2.1. İki Ögeden Oluşanlar	226
1.3.11.1.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar	227
1.3.11.2. Zamanda Öncelik Anlatan Zarf Yan Yargıları	227
1.3.11.2.1. /-DIk+tAn sonra/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	227
1.3.11.2.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	227
1.3.11.2.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	228
1.3.11.2.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	230
1.3.11.2.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar	232
1.3.11.2.2. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	233
1.3.11.2.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar	233
1.3.11.2.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	234
1.3.11.2.3. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	234
1.3.11.2.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar	234
1.3.11.2.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	236
1.3.11.2.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar	240
1.3.11.2.3.4. Beş Ögeden Oluşanlar	242
1.3.11.2.4. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	242
1.3.11.2.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar	242
1.3.11.2.4.2. İki Ögeden Oluşanlar	242
1.3.11.2.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar	243
1.3.11.2.5. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	243
1.3.11.2.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar	243
1.3.11.2.5.2. İki Ögeden Oluşanlar	243

1.3.11.2.5.3. Üç Ögeden Oluşanlar	244
1.3.11.2.5.4. Beş Ögeden Oluşanlar	245
1.3.11.3. Zamana Yaklaşma İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları	246
1.3.11.4. Zamanda Eşitlik Anlatan Zarf Yan Yargıları	246
1.3.11.4.1. /-DIK+tnn+iy gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	246
1.3.11.4.1.1. İki Ögeden Oluşanlar	246
1.3.11.4.1.2. Üç Ögeden Oluşanlar	248
1.3.11.4.2. /-ken/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	248
1.3.11.4.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar	248
1.3.11.4.2.2. İki Ögeden Oluşanlar	249
1.3.11.4.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar	251
1.3.11.4.3. /...- ^o r+ ...-mA- + -z/ Biçim Birimleri ile Yapılanlar	251
1.3.11.4.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar	251
1.3.11.4.3.2. İki Ögeden Oluşanlar	252
1.3.11.4.4. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	252
1.3.11.4.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar	253
1.3.11.4.4.2. İki Ögeden Oluşanlar	253
1.3.11.4.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar	256
1.3.11.4.4.4. Dört Ögeden Oluşanlar	257
1.3.11.4.5. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	258
1.3.11.4.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar	258
1.3.11.4.5.2. İki Ögeden Oluşanlar	260
1.3.11.4.5.3. Üç Ögeden Oluşanlar	261
1.3.11.4.6. /-(y)In+cA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	262
1.3.11.4.6.1. Tek Ögeden Oluşanlar	262
1.3.11.4.6.2. İki Ögeden Oluşanlar	262
1.3.11.4.6.3. Üç Ögeden Oluşanlar	263
1.3.11.4.7. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	264
1.3.11.4.8. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	264
1.3.11.5. Zamanda Sonralık Anlatan Zarf Yan Yargıları	265
1.3.11.5.1. /-mA- +dAn/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	265
1.3.11.5.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	265

1.3.11.5.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	265
1.3.11.5.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	266
1.3.11.5.2. /-mA-+dAn evvel/ Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	266
1.3.11.6. Zamanda Süreklilik Anlatan Zarf Yan Yargıları	267
1.3.11.6.1. /-Dİk+çA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	267
1.3.11.6.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	267
1.3.11.6.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	267
1.3.11.6.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	269
1.3.11.6.2. /-(y)In+cA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	270
1.3.11.7. Zamanda Son Sınır Anlatan Zarf Yan Yargıları	270
1.4. ŞART YAN YARGILARI	272
1.4.1. Birinci Tip Şart Yan Yargıları	272
1.4.1.1. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	272
1.4.1.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	272
1.4.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	275
1.4.1.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	281
1.4.1.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar	285
1.4.1.2. /-Dİk+çA/Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	285
1.4.1.3. /-Dİk+tAn sonra/ Biçim Birimi ile Yapılanlar.....	286
1.4.1.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar	286
1.4.1.3.2. Üç Ögeden Oluşanlar	286
1.4.2. İkinci Tip Şart Yan Cümleleri	287
1.4.2.1. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	287
1.4.2.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar	287
1.4.2.1.2. İki Ögeden Oluşanlar	288
1.4.2.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar	290
1.4.2.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar	291
1.4.2.1.5. Beş Ögeden Oluşanlar	292
1.4.2.2. /-(y)A/ Biçim Birimi ile Yapılanlar	292
1.4.2.2.1. İki Ögeden Oluşanlar	292
1.4.2.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar	292
1.4.2.2.3. Dört Ögeden Oluşanlar	293

İKİNCİ BÖLÜM

YAN YARGILARIN CÜMLEDEKİ GÖREVLERİ

2.1. İSİM YAN YARGILARININ GÖREVLERİ.....	294
2.1.1. Tamlamada Görev Alanlar.....	294
2.1.1.1. İsim Tamlamasında Görev Alanlar	294
2.1.1.1.1. Tamlayan Kısımında Bulunanlar	294
2.1.1.1.2. Tamlanan Kısımında Bulunanlar	294
2.1.1.2. Sıfat Tamlamasında Görev Alanlar	295
2.1.2. Cümle Ögesi Olarak Görev Alanlar.....	296
2.1.2.1. Özne Yapanlar	296
2.1.2.2. Nesne Yapanlar	296
2.1.2.3. Tümleç Yapanlar.....	297
2.1.2.4. Yüklem Yapanlar	297
2.2. SIFAT YAN YARGILARININ GÖREVLERİ	298
2.2.1. Niteleme Sıfatı İşleviyle Kullanılanlar	298
2.2.1.1. Geçmiş Zaman Bildirenler	298
2.2.1.2. Geniş-Şimdiki Zaman Bildirenler.....	298
2.2.1.3. Gelecek Zaman Bildirenler	299
2.2.2. Belirtme Sıfatı İşleviyle Kullanılanlar	299
2.2.2.1. Geçmiş Zaman Bildirenler	299
2.2.2.2. Geniş-Şimdiki Zaman Bildirenler.....	299
2.2.2.3. Gelecek Zaman Bildirenler	299
2.3. ZARF YAN YARGILARININ GÖREVLERİ	300
2.3.1. Bağlama Tümleci Yapanlar	300
2.3.2. Benzerlik Tümleci Yapanlar	300
2.3.3. Durum Tümleci Yapanlar	300
2.3.4. Hedef Tümleci Yapanlar.....	301
2.3.5. Karşılaştırma Tümleci Yapanlar	301
2.3.6. Karşıtlık Tümleci Yapanlar	301
2.3.7. Miktar Tümleci Yapanlar.....	302
2.3.8. Sebep Tümleci Yapanlar.....	302

2.3.9. Üsteleme Tümleci Yapanlar	303
2.3.10. Vasıta Tümleci Yapanlar	303
2.3.11. Zaman Tümleci Yapanlar	304
2.4. ŞART YAN YARGILARININ GÖREVLERİ	305
2.4.1. Birinci Tip Şart Tümleci Oluşturanlar	305
2.4.2. İkinci Tip Şart Tümleci Oluşturanlar	305

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AÇIKLAYICILIK İŞLEVİYLE KULLANILAN; CÜMLEMSİ, YARI DEYİMLEŞMİŞ CÜMLE, YÜKLEM İSMİ OLUŞTURAN FİİLİMSİLER

3.1. AÇIKLAYICILIK İŞLEVİYLE KULLANILANLAR	306
3.1.1. Açıklayıcılık İşleviyle Kullanılan Zarf-Fiiller	306
3.1.1.1. Cümle Açıklayıcısı	306
3.1.1.2. Durum Tümleci Açıklayıcısı	306
3.1.1.3. Nesne Açıklayıcısı	306
3.1.2. Açıklayıcılık İşleviyle Kullanılan Şart Cümleleri	307
3.1.2.1. Miktar Tümleci Açıklayıcısı	307
3.1.2.2. Nesne Açıklayıcısı	307
3.1.2.3. Özne Açıklayıcısı	307
3.1.2.4. Sebep Tümleci Açıklayıcısı	308
3.1.2.5. Tamlayan Açıklayıcısı	308
3.1.2.6. Yer Tümleci Açıklayıcısı	309
3.1.2.7. Zaman Tümleci Açıklayıcısı	309
3.2. CÜMLEMSİ OLUŞTURAN FİİLİMSİLER.....	309
3.2.1. Cümlemsi Oluşturan İsim-Fiiller	309
3.2.2. Cümlemsi Oluşturan Şart Cümleleri	310
3.3. YARI DEYİMLEŞMİŞ CÜMLE OLUŞTURAN FİİLİMSİLER	310
3.4. YÜKLEM İSMİ OLUŞTURAN FİİLİMSİLER.....	310

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FİİL DEYİMİ OLUŞTURAN FİİLİMSİ EKLERİ

4.1. FİİL DEYİMİ OLUŞTURAN İSİM-FİİLLER	312
4.1.1. Cümlede Fiil Deyimi Oluşturan Yapılar	312
4.1.2. Yan Yargıda Fiil Deyimi Oluşturan Yapılar	318
4.2. FİİL DEYİMİ OLUŞTURAN SIFAT-FİİLLER	320
4.2.1. Cümlede Fiil Deyimi Oluşturan Yapılar	320
4.2.2. Yan Yargıda Fiil Deyimi Oluşturan Yapılar	322
4.3. FİİL DEYİMİ OLUŞTURAN ZARF-FİİLLER	323
4.3.1. Yakın veya Karşıt Anlamalı Fiillerle Yapılanlar	323
4.3.2. Deyim İçinde İkileme Oluşturanlar	324
4.3.3. Asıl Fiil + Tasvir Fiili Şeklindeki Yapılar	324
4.3.3.1. Süreklilik	324
4.3.3.2. Uzaklaşma	325

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAPIM EKİ İŞLEVİ KAZANMIŞ FİİLİMSİ EKLERİ

5.1. KALICI KAVRAM İŞARETİ OLUŞTURAN İSİM-FİİL EKLERİ	326
5.2. KALICI KAVRAM İŞARETİ OLUŞTURAN SIFAT-FİİL EKLERİ	327
5.3. KALICI KAVRAM İŞARETİ OLUŞTURAN ZARF-FİİL EKLERİ	328
5.3.1. Zarf Yapanlar	328
5.3.1.1. /Dİk+çA/	328
5.3.1.2. /-DİK+tnn+iy + kadar/	329
5.3.1.3. /-İp + - ^o r + -ken/	329
5.3.1.4. /- ^o r + -mA-z/	329
5.3.2. Çekim Edatı Olarak Kullanılanlar	329
5.3.2.1. Diye	329
5.3.2.2. Göre	331
SONUÇ	333
KAYNAKÇA	337
ÖZ GEÇMİŞ	340

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****NÂMIK KEMÂL’İN TİYATROLARINDA FİİLİMSİLER****Betül PALA****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Funda KARA****2019, XIX + 340 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Funda KARA****Prof. Dr. Mühsine BÖREKÇİ****Dr. Öğrt. Üyesi. Uğur UZUNKAYA**

Bu çalışmada yapısal işlevsel söz dizimi yöntemi ile Nâmık Kemâl’in altı tiyatro eserinin dörtte birinden elde edilen bütüncedeki fiilimsiler incelenmiştir. Çalışma, kura yöntemiyle tesadüfen seçilmiş her dört sayfanın üçüncü sayfasındaki cümleleri kapsamaktadır.

Tezin amacı; Nâmık Kemâl’in tiyatro eserleri aracılığıyla fiilimsi eklerinin cümlelerdeki işlevlerini; yan yargıların görevlerini, yapılarını, zaman değerlerini ve temel yargıyla ilişkilerini belirleyerek Nâmık Kemâl’in, dolayısıyla Tanzimat Dönemi tiyatrosunun dil ve üslubunu ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

Çalışma, girişten sonra beş ana bölümden oluşmaktadır: Girişte Nâmık Kemâl’in hayatı, eserleri, dil ve üslubu, tiyatroları vb. hakkında bilgi verilmiş ve çalışmadaki esaslar belirtilmiştir. Birinci bölümde, fiilimsi ekleriyle oluşturulmuş yan yargılar; ikinci bölümde, yan yargıların cümledeki görevleri; üçüncü bölümde, açıklayıcılık işleviyle kullanılan; cümlemsi, yarı deyimleşmiş cümle, yüklem ismi oluşturan fiilimsiler, dördüncü bölümde fiil deyimini oluşturan fiilimsi ekleri ve beşinci bölümde ise yapım eki işlevi kazanmış fiilimsi ekleri incelenmiştir.

Sonuç bölümünde elde edilen bulgular maddeler hâlinde sıralanmıştır.

Faydalanılan kaynaklar “Kaynakça” bölümünde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yan Cümle, Fiilimsiler, İsim-Fiil, Sıfat-Fiil, Zarf-Fiil, Nâmık Kemâl

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
VERBALS IN NÂMIK KEMÂL’S PLAYS

Betül PALA

Advisor: Prof. Dr. Funda KARA

2019, XIX + 340 Page

Jury: Prof. Dr. Funda KARA

Prof. Dr. Mühsine BÖREKÇİ

Assistant Professor Uğur UZUNKAYA

In this study, verbals in the corpus gotten from one fourth of Nâmık Kemâl’s 6 theatre plays were analysed by structural functional syntax method. The study includes the sentences in the third page of every four pagewhich are chosen at random by drawing method.

The aim of the study is to find out the language and patter of the Tanzimat Reform Era theatre by means of identifying the functions of verbal suffixes in sententials; the functions, the structures, and the time valuses of the subclauses; and the relations of subclauses with the main clausein Nâmık Kemâl’s theatrical productions.

The study consists of five main chapters after the introduction part. In the introduction part, information about Nâmık Kemâl’s life, works, language, pattern, theatre plays were given and the rules in the study was indicated. In the first chapter, subclauses (subordinated clauses) formed by verbal suffixes were examined; in the second chapter, the functions of subclauses which are formed by verbals in the main clause were examined; in the third and fourth chapter verbal suffixes used in different functions and in the fifth chapter, the functions of verbals which do not form subclauses were examined.

Findings are specified in the Conclusion part.

References were shown in the “Bibliography” part.

Key Words: Subclause, Verbals, Gerund, Participle, Gerundium, Nâmık Kemâl

İŞARET VE KISALTMALAR

°	: ø, a, e, ı, i, u, ü	F1-	: geçişsiz fiil
ø	: işaretsiz biçim birimi (sıfır morphem)	F2-	: geçişli fiil
+	: isim soylu (statique) öge	G	: Gülnihal
-	: fiil soylu (dinamique) öge	GT	: görelilik tümleci
(...)	: x (y): “x”in kapsamında “y” vardır.	hb	: hâl biçim birimi
[...]	: [x]: “x”, aslında eksiktir veya işaretli değildir.	he	: hâl eki
AB	: Akif Bey	HeT	: hedef tümleci
AC	: ara cümle	İ	: isim
...Aç	: ...açıklayıcısı	İkl	: ikileme
AçT	: açıklama tümleci	iy	: iyelik eki
AyT	: ayrılma tümleci	İİT	: ilgi tümleci
B	: bağlaç	İBF-	: ikili birleşik fiil
BğT	: bağlama tümleci	İT	: isim tamlaması
BF	: birleşik fiil	İYY	: isim yan yargısı
BrT	: birliktelik tümleci	-kp	: kip eki
BzT	: benzerlik tümleci	KB	: Kara Bela
BÖ	: bağlama öbeği	KarT	: karşılaştırma tümleci
C	: cümle	KayT	: kaynak tümleci
CBE	: cümle başı edatı	KlkT	: karşılık tümleci
CH	: Celâleddin Hârizmşâh	KrşT	: karşıtlık tümleci
DBF-	: deyim birleşik fiili	KrT	: karşılıklılık tümleci
DurT	: durum tümleci	MT	: miktar tümleci
E	: edat	Ns	: nesne
EksİT	: eksiltili isim tamlaması	Ns1	: belirli nesne
EksST	: eksiltili sıfat tamlaması	Ns2	: belirsiz nesne
+e-	: ek fiil	NsAç	: nesne açıklayıcısı
F-	: fiil	Ö	: özne
		ÖAç	: özne açıklayıcısı
		SebT	: sebep tümleci
		SıT	: sınırlandırma tümleci

XVIII

ST	: sıfat tamlaması	YF-	: yüklem fiili
SYT	: sıfat yan yargısı	yF-	: yardımcı fiil
+şe	: şahıs eki	YGT	: yerine geçme tümleci
ŞT	: şart tümleci	Yİ	: yüklem ismi
ŞYT	: şart yan yargısı	YinT	: yineleme tümleci
T	: tümleç	YöT	: yönelme tümleci
Tyn	: tamlayan	YT	: yer tümleci
Tnn	: tamlanan	ZÇ	: Zavallı Çocuk
Ü	: ünlem	Zm	: zamir
ÜsT	: üsteleme tümleci	Zr	: zarf
VrT	: varma tümleci	ZrT	: zarf tamlaması
VsT	: vasıta tümleci	ZT	: zaman tümleci
VyS	: Vatan Yahut Silistre	ZYY	: zarf yan yargısı
Y	: yüklem		

ÖN SÖZ

Nâmık Kemâl'in dil ve edebiyatı birçok araştırmaya konu olmuştur. Biz çalışmamızda Nâmık Kemâl'in dil ve anlatımı üzerinde yapı ve işlevleri bakımından fiilimsileri araştırdık. Kemâl'in tiyatrolarında fiilimsiler yan yargı oluşturma işlevinin dışında birçok işlevle kullanılmıştır. Çalışmamızda hem yan yargıları hem de fiilimsilerin diğer işlevlerini detaylı bir şekilde inceleyerek Nâmık Kemâl'in dolayısıyla Tanzimat Dönemi tiyatrosunun dil ve üslubunu, Nâmık Kemâl'in dilimize olan katkılarını ve Türkçe'nin zenginliğini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Başta engin hoşgörüsü, sabrı, yardımseverliği ve yol göstericiliğiyle bu çalışmanın tamamlanmasında en büyük emeğin sahibi hocam Prof. Dr. Funda KARA'ya, üzerimde emeği olan, destek, ilgi ve yardımlarını gördüğüm diğer hocalarıma, arkadaşlarıma ve tabii ki en büyük yardım ve destekçim olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum-2019**Betül PALA**

GİRİŞ

1.1. NÂMIK KEMÂL'İN HAYATI

“Hürriyet Şairi”, “Vatan Şairi” olarak anılan, asıl adı Mehmet Kemâl olan büyük yurtsever, devlet adamı, gazeteci ve yazar Nâmık Kemâl 1840 yılında Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir. Babası I. Abdülhamit döneminde müneccimbaşı olan Mustafa Âsım Bey; annesi, Tekirdağ mutasarrıfı Koniçe eşrafından bir Arnavut olan Abdülatif Paşa'nın kızı Fatma Zehra Hanım'dır (Kaplan, 1948: 9-11).

Âsım Bey, oğlu doğduğunda kayınpederinin yanında iç güveyisi olarak bulunuyordu. Nâmık Kemâl'in çocukluk hayatı Abdülatif Paşa'nın yanında geçmiştir. Abdülatif Paşa 1846'da Afyon'a tayin edilmiş ve rivayetlere göre Nâmık Kemâl burada şehrin müftüsü Buharalı Hacı Vâhid Efendi'den Farsça dersleri almış ve Mevlevî dergâhına gitmiştir. Afyon'dayken küçük yaşta annesini kaybeden Kemâl'in bütün çocukluk ve ilk gençlik yılları, dedesinin memuriyeti gereği yurdun çeşitli yerlerini dolaşmakla geçmiştir. Eşini kaybeden Mustafa Âsım Bey, küçük bir çocuğa bakamayacağı ve üvey annedense dedesi ve büyük annesinin yanında yetişmesinin münasipliğine binaen onlardan ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. Abdülatif Paşa sık sık yer değiştirmekte, her yer değiştirme seferinde bir müddet İstanbul'da kalmaktadır (Özön, 1940: 5). Kızının vefatından hemen sonra Kütahya'ya tayin edilen Abdülatif Paşa çok geçmeden azledilince ailece İstanbul'a dönmüştür.

Nâmık Kemâl İstanbul'da önce Beyazıt Rüştîyesi'ne, daha sonra Vâlîde Mektebi'ne devam etmiştir (Uçman, 1988: 199). Abdülatif Paşa'nın tayinleri sebebiyle İstanbul'daki eğitim hayatı kısa süren Nâmık Kemâl'i, dedesi, İstanbul'a dönen babasının yanında bırakmamakta, gittiği yerlere beraberinde götürmektedir. Nâmık Kemâl ile ilgili yazılarda hep İstanbul'dan sonra Kars'a gidildiğinden bahsedilmektedir ancak Akün, *“Abdülatif Paşa'nın Kars'tan önce 1851'de Lazistan sancağı mutasarrıflığına tayin edildiğinden, Kemâl'in dedesiyle birlikte Karadeniz bölgesindeki bu görev yerinde bulunduğundan, Akif Bey piyesinde yer alan azgın deniz tablosunun onun çocuk yaşta Karadeniz'le karşılaşmasının hayalinde bıraktığı hatıra olabileceğini düşündürdüğünden”* söz etmektedir (2006: 362).

Dedesinin Kars'a tayini üzerine onunla birlikte giden Nâmık Kemâl, burada kaldığı sürede Şeyh Vâizzâde Mehmed Hâmid Efendi'den tasavvuf ve edebiyat dersleri almış, ilk şiir denemelerini de hocasının teşvikiyle Kars'ta yapmıştır (Kuntay, 1944: 5). Bu şehir, Nâmık Kemâl'in hayatında önemli bir yere sahiptir, nitekim Kars'ta yaşadığı olaylar, tanıdığı kişiler vb. yıllar sonra bazı eserlerinde ortaya çıkmıştır. Mesela, Osmanlı-İran savaşlarını konu alan *Cezmi* romanındaki cirit sahnesi, oradaki hayatından izler taşımaktadır. Yine Kırım muharebesi esnasında bir kızın asker kıyafetine girerek sevdiğinin peşinden orduya katılmasından ilham alınarak *Vatan yâhud Silistre* piyesinde Zekiye karakteri oluşturulmuştur (Akün, 2006: 362).

Nâmık Kemâl, Kars'ta iken Kara Veli Ağa adlı birinin yardımıyla binicilik, cirit ve av gibi sporlarla da meşgul olmuştur. Kara Veli, Nâmık Kemâl'in sevdiği ve etkilendiği biridir ancak *Gülñihal* piyesinde bu adı verdiği şahıs zulmün, baskının sembolü olarak gösterdiği Kaplan Paşa'nın yakın adamlarındandır. Bu tezatlık, Kara Veli adının Osmanlı tarihindeki meşhur cellatlardan olan Kara Ali'den esinlenerek şahsa verildiği şeklinde açıklanmaktadır (Kaplan, 1948: 16).

Kars'tan sonra yine İstanbul'a gelen Nâmık Kemâl, Arapçasını ve Farsçasını geliştirmek için özel hocalardan ders almış, tekrar kavuştuğu babasıyla Osmanlı tarihi çalışmıştır. İstanbul'da yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra 1855'te Abdülatif Paşa'ya Sofya kaymakamlığının verilmesi üzerine Kemâl, dedesiyle Sofya'ya gitmiştir (Ekrem, 1930: 14; Akün, 2006: 362).

Nâmık Kemâl'in fikrî gelişiminde Sofya önemli bir yer teşkil etmektedir. Sofya'da bir yandan özel hocalardan Arapça, Farsça, mantık, adap vs. dersleri alırken bir yandan da daha önce başladığı şiir çalışmalarını ilerletmiştir. Gazeller, nazireler, Kerbelâ mersiyeleri gibi dikkat çekecek şiirler yazmıştır. Abdülatif Paşa'nın yanına misafir olarak gelen Şair Binbaşı Eşref Paşa, Kemâl'in dikkate şayan şiirlerini, ondaki şairlik yeteneğini görmüş, ona Nâmık mahlasını vermiştir (Akün, 2006: 362). Eşref Paşa'nın yüreklendirmesiyle bir divan oluşturacak kadar, eski biçimde şiirler yazmaya devam etmiştir. Sofya'dan ayrılmadan önce daha 16 yaşındayken Niş kadısının kızı Nesime Hanım ile evlenmiştir (Kara, 2001: 4).

Sofya'dan İstanbul'a dönüşünde Edirne'de bir müddet kalan Nâmık Kemâl, birer yıl ara ile büyük annesi ve dedesini kaybettikten sonra İstanbul'da Hâriciye Nezâreti

Tercüme Odası'nda çalışmaya başlamış, Fransızca'yı burada öğrenmiştir. Tercüme Odası'nda yaklaşık on yıl kâtiplik yapan edip, bu süre içinde iki yıl da emtia Gümrük Nâzırı Kâni Paşa'nın kâtibi Leskofçalı Galip Bey'in muavinliğini yapmıştır (Akün, 2006: 362; Kara, 2001: 4).

Nâmık Kemâl'in İstanbul'da edebiyat çevresi, ilkin Tercüme Odası'ndaki eski tarz şiirler yazan kalem arkadaşlarıdır. 1860'ta Ziya Paşa ile tanışan Kemâl, klasik şiirin o günkü büyük temsilcileri olan Leskofçalı Galib ve Hersekli Arif Hikmet'le yakın temas kurmuş ve 1861'de daha çok, eski kuşaktan, tasavvufa meyyal şairlerin bir araya gelerek oluşturdukları Encümen-i Şuârâ'ya katılmıştır. Encümende şiir okuma işini yapan edip yine buradaki şairlerle ortak gazeller yazmış, onlara nazireler söylemiştir (Kaplan, 1948: 38-39). Bir yıl faaliyet gösteren topluluk Leskofçalı Galib'in memuriyetle Trablusgarp'a gitmesi üzerine zamanla dağılmıştır.

Leskofçalı Galib'in o yıllarda Nâmık Kemâl'in sanatı ve şahsiyeti üzerinde büyük etkisi olmuştur. Kemâl, ömrünün sonuna kadar hürmetle hatırladığı Galib'in, yalnız divan edebiyatı ve tasavvuf yönünden değil onun sosyal fikir ve davranışlarından da istifade etmiştir. Meşhur "Hürriyet Kasidesi" şiirini Galib'in yazdığı bir beyitten çıkarmıştır (Kaplan, 1948: 36). "*Filhakika Şinasi ile tanışıp eski şiirin dünyasını bıraktıktan sonra dahi Galib Bey'in şiirinden gelen tasavvufî lûgat, bu şiirin dayandığı hayal sistemi ve davranışlar onda uzun zaman asıl şahsiyeti idare eden bir esas zemin gibi devam edecektir.*" (Tanpınar: 2003: 343-344).

1862 yılı başlarında Şinâsi ile tanışmış, onun çıkardığı *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde görev almıştır. Şinasi ile tanışması Nâmık Kemâl'in hayatında bir dönüm noktası sayılır. Şinâsi'nin etkisiyle eski şiirin soyut dünyasından çıkmış, Doğu edebiyatından Batı edebiyatına yönelmiş artık şiirlerinin içeriğini değiştirmiş, siyasi ve sosyal meselelerle hemhâl olmaya başlamıştır.

1865'te Şinâsi'nin siyasi bir sebeple Paris'e kaçmasından sonra *Tasvîr-i Efkâr*'ı Nâmık Kemâl çıkarmaya devam etmiştir. Gazeteci Nâmık Kemâl; *Tasvîr-i Efkâr*'da, halk dershanelerinin açılması, kadınların okutulması (İlk defa o ortaya atmıştır (Akün, 2006: 364).), İstanbul'un yangınlardan kurtarılması, Türk dili ve edebiyatının meseleleri, maliyenin ıslahı, dış politika, Memleketeyn Meselesi gibi siyasi, mali ve sosyal konularda halkı aydınlatmak üzere dikkat çeken birçok yazı yazarken ülkede

meşrutî rejim kurmak isteyen önceki adı İttifâk-ı Hamiyyet olan Yeni Osmanlılar cemiyetine katılmıştır. Zamanla *Tasvîr-i Efkar*'ın dönemin iç ve dış olaylarıyla ilgili tenkitleri hükümeti rahatsız etmiş, özellikle Nâmık Kemâl'in 1867'de neşrettiği *Şark Meselesi* ile ilgili makalesi hükümeti hiddetlendirmiş ve Kemâl, Erzurum vali muavinliğine tayin edilmiştir. *Muhbir*'de yazan Ziya Paşa da aynı sebeplerle Kıbrıs mutasarrıflığına gönderilmiştir. Ancak her ikisi de görevlendirildikleri yerlere gitmemiş, Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine aralarına Agâh Efendi ve Ali Suavi'yi de alarak Fransa'ya kaçmışlardır. Reşad, Nuri ve Mehmed Bey'lerin de Avrupa'ya gitmesiyle şekillenen Genç Osmanlılar'ın, Sultan Abdülaziz'in Paris sergisini ziyareti sebebiyle Paris'te kalmaları uygun görülmemiş ve Nâmık Kemâl arkadaşlarıyla Londra'ya gitmiştir (Kara, 2001: 5).

1868'de Mustafa Fazıl Paşa'nın yardımıyla Ziya Paşa ile birlikte Londra'da *Hürriyet* gazetesini çıkarmıştır. Meşrutiyeti kurmak isteyen Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yazı organı haline gelen *Hürriyet*'te Nâmık Kemâl; meşruti idarenin kurulması, sosyal ve idari kurumlardaki bozukluklar ve bunların düzeltilmesiyle ilgili yazılar yazmıştır (Akün, 2006: 366). Ancak Mustafa Fazıl Paşa'nın devrin padişahı Abdülaziz ile anlaşıp İstanbul'a dönmesi ve cemiyet üyelerinin aralarındaki dayanışmayı kaybetmelerine binaen Nâmık Kemâl, Sadrazam Ali Paşa'nın telkiniyle Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşa'nın şartlı daveti üzerine 1870'te İstanbul'a dönmüştür (Kaplan, 1948: 67-71).

Nâmık Kemâl Avrupa'da kaldığı dönemde gazetecilik ve siyasi faaliyetlerin yanı sıra Fransız ve Batı edebiyatlarını incelemiş; Fransız klasiklerini, Shakespeare ve Hugo'yu okumuş; sık sık tiyatroya gitmiştir. Londra'da Fanton adlı zattan hukuk dersleri de almıştır. Londra ve Paris'ten başka Brüksel ve Viyana'da da bir müddet kalan Kemâl, Batı kültürünü ve medeniyetini yaşayarak tanımıştır.

Ali Paşa'ya yazı yazmama hususunda verdiği söze bağlı kalarak onun ölümüne kadar *Diyojen*'e verdiği imzasız fıkralar dışında herhangi bir yere yazı yazmamış ancak Ali Paşanın ölümünden sonra 1872'de Ebüzziya Tevfik, Reşad Bey ve üvey dayısı Mahir Bey ile *İbret* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Midhat Paşa'nın Bağdat valiliğinden istifasından sonra çıkarılan dedikodular üzerine yazdığı "*Garaz Marazdır*" adlı makalesi, gazetenin dört ay kapatılmasına ve kendisinin de İstanbul'dan

uzaklaştırılmak amacıyla Gelibolu mutasarrıflığına tayin edilmesine neden olmuştur.

Kemâl, Gelibolu’da kaldığı üç ay kadar kısa bir zamanda sancağın iktisadî, eğitim ve belediye meseleleriyle ilgilenmesinin yanında yazı çalışmalarına da devam etmiştir. Yeniden çıkmaya başlayan *İbret*’e B. M (Başmuharrir), *Hadika*’ya N. K imzasıyla yazılar göndermiştir. *Evrâk-ı Perîşân* ve *Vatan Yâhud Silistre* de yine Gelibolu ürünleridir. İdari işlerindeki uygulamalarından doğan memnuniyetsizlikler neticesinde Gelibolu mutasarrıflığından ayrılmıştır.

Gelibolu’dan İstanbul’a döndüğünde tekrar *İbret*’in başına geçen Kemâl, arkadaşları ile Osmanlı tiyatrosunu ilerletme çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalarının bir ürünü olarak 1 Nisan 1873 akşamı Güllü Agop Efendi’nin Gedik Paşa Tiyatrosunda oynanan *Vatan yâhud Silistre* temsili, halkın üzerinde büyük bir etki yaratmış ve halkın galeyana gelip gösteriler yapmasına neden olmuştur. Bu olaylar ve yankılarının *İbret*’te yazılması, özellikle gazetenin Şehzade Murad ile olumlu temasları hasebiyle gazete tamamen kapatılmış yazarları da sürgüne gönderilmiştir (Kaplan, 1948: 86-87).

Nâmık Kemâl 38 ay kalacağı Magosa’ya sürgün edilmiştir. Magosa’nın aşırı nemli havası, sıtmaya yakalanmasına sebep olan sinekleri gibi olumsuzlukların yanında Kıbrıs mutasarrıfının ve oğlunun iyiliklerini görmüş, dostları ve ailesiyle mektuplaşabilmiş, gazeteleri takip edebilmiştir (Kuntay, 1949: 213). Magosa sürgünüyle Kemâl’in adeta edebî hayatının en verimli devresi başlamış, burada bulunduğu süre içinde roman, tiyatro, tenkit ve tarih türünde birçok eser kaleme almıştır. *İntibah* romanı; *Âkîf Bey*, *Gülnihal*, *Zavallı Çocuk*, *Kara Belâ* piyesleri; *Kaniye*, *Silistre Muhâsarası*, *Nevrûz Bey’in Tercüme-i Hâli* adlı tarihi eserleri; *Tahrîb-i Harâbât*, *Tâkib-i Harâbât*, *İrfan Paşa’ya Mektup*, *Bahâr-ı Dâniş* tercüme ve mukaddimesi, *Mes Prisons Muâhezesi* gibi tenkitleri Magosa’da kaleme almıştır (Kaplan, 1948: 93; Akün, 2006: 369).

1876’da Sultan Abdülaziz’in hal edilip yerine V. Murat’ın tahta geçmesiyle affa uğrayan Kemâl İstanbul’a dönmüştür. V. Murat’ın kısa süren saltanatından sonra padişah olan II. Abdülhamit zamanında, Şûrâ-yı Devlet üyeliğine seçilmiş akabinde Kanun-ı Esâsî’yi hazırlama komisyonunda görev almış ve Kanun-i Esâsî, hükümetin güven ve emniyetini bozan kişileri ülkeden çıkarma hakkının padişaha verildiği 113.

maddenin ilavesiyle 23 Aralık 1876'da ilan edilmiştir (Akün, 2006: 369). Akabinde bu maddeye göre Sultan Abdülaziz'in halline sebep olanlar ve meşrutiyette rol alan bazı önemli şahsiyetler İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. 1877 Osmanlı-Rus harbini izleyen günlerde Nâmık Kemâl'in bir toplulukta söylediği,

“Bâde arak tükendi sakî Müselles

Eş 'şey'ü lâ yüsennâ illâ

*beytindeki ‘iki kez meydana gelen bir şey, üçüncü kez de tekrarlanır’ sözü, ‘iki padişahтан sonra bir üçüncüsü de tahttan indirilir’” şeklinde yorumlanınca Kemâl de Midilli'ye gönderilmiştir (Kara, 2001: 7). Buraya gelişinden iki yıl sonra da Midilli mutasarrıfı olarak görevlendirilmiştir. Burada da boş durmayan edip *Cezmi* romanını, *Celâleddin Hârizmşah* piyesini, *Renan Müdâfaanâmesi*'ni ve edebiyatla ilgili görüşlerini açıkladığı *Celâl Mukaddimesi*'ni kaleme almıştır. Adada yaptığı bazı uygulamalardan rahatsız olan Rumların şikâyetleri üzerine 1884'te Rodos'a tayin edilen edip, burada *Osmanlı Tarihi*'ni yazmaya başlamıştır. Yine Rumlarla yaşadığı bir sorun 1887'de Rodos'tan Sakız mutasarrıflığına gönderilmesine sebep olmuştur.*

Sakız'da sağlığı bozulan Kemâl, *Osmanlı Tarihi*'ni yazma çalışmalarına devam etmiştir. Ancak “*eserin ilk cüzünün çıktığı hafta bir jurnal yüzünden neşrinin sarayca engellenmesi ve basılan nüshalarının toplattırılması Nâmık Kemâl için yıkıcı bir darbe oldu ve bir daha kendini toparlayamadı.*” (Akün, 2006: 371). Bu durumun düzeltilmesi için uğraşırken yakalandığı zatürreden kurtulamayarak 2 Aralık 1888'de vefat etmiştir.

Nâmık Kemâl önce Sakız'a defnedilmiş daha sonra vasiyeti gereği Rumeli Fatihî Süleyman Paşa'nın Gelibolu Bolayır'daki türbesinin yanına gömüştür. Nâmık Kemâl'in türbesinin planını Tevfik Fikret çizmiş, türbeyi Sultan Abdülhamit yaptırmıştır.

1.2. NÂMIK KEMÂL'İN ESERLERİ

Çocuk denebilecek yaşta şiir yazmaya başlayan Nâmık Kemâl biçim ve içeriğin eski, biçimin eski içeriğin yeni ve hem biçimin hem içeriğin yeni olduğu şiirler yazmıştır¹.

Şinasi'den önceki dönemde, dil açısından ve teknik bakımdan kuvvetli

¹ Şiirleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. *Nâmık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri* (Hazırlayan: Önder

söyleyişlerin bulunduğu Divan tarzında yazdığı şiirleriyle şairliğini ispatlayan Kemâl, tasavvufî muhtevayla şiirler yazmıştır. Fehîm, Nâilî, Nedim, Fuzûlî ve özellikle Nefî, Galib gibi Divan şairlerinden etkilenen Kemâl'in eski tarzda yazdığı şiirlerinin büyük bir kısmını müşterek gazeller ve nazireler oluşturmaktadır.

Şinâsi ile tanışmasından sonra şiirinin içeriği değişmiş; eski şiirin nazım şekilleriyle sosyal konuları işlediği şiirler yazmıştır. *Hamâset Kasidesi*, *Lâzımsa* ve *Rağmına* gazelleri, *Vatan Kasidesi*, *Hürriyet Kasidesi* bu dönemde yazdığı şiirleridir.

Vâveylâ ve *Hilâl'i Osmanî* şiirleri hem biçim hem de içerik bakımından yeni olan şiirlerinin iki önemli örneğidir.

Nâmık Kemâl şiirlerinde aruzu tercih etmiş az sayıda da hece veznini kullandığı şiirler kaleme almıştır. Bunları hiciv ve mizah türünden parçalarla tiyatrolarındaki küçük şiirler oluşturmaktadır.

Nâmık Kemâl, şiir dışında roman (*İntibah yahut Ali Bey'in Sergüzeşti*, *Cezmi*)², tiyatro³ (*Vatan yâhud Silistre*, *Zavallı Çocuk*, *Âkif Bey*, *Gülnehâl*, *Celâleddin-i Hârizmşah*, *Kara Belâ*)⁴, tarih (*Devr-i İstilâ*, *Barîka-i Zafer*, *Evrâk-ı Perîşân*, *Kaniye*, *Osmanlı Tarihi*)⁵, alanlarındaki eserlerin yanı sıra edebiyat üzerine ve tenkidî yazılar (*Tahrîb-i Harâbât*, *Tâkib-i Harâbât*, *İrfan Paşa'ya Mektup*, *Celâl Mukaddimesi*, *Son Pişmanlık Mukaddimesi*, *Mes Prisons Muahezenâmesi*, *Renan Müdafaaanamesi*)⁶ vücuda getirmiştir.

² *İntibah yahut Ali Bey'in Sergüzeşti*, İstanbul 1292
(tarihî roman *Cezmi*), İstanbul 1297

³ Tiyatrolar basım tarihlerine göre sıralanmıştır.

⁴ *Vatan yâhud Silistre*, İstanbul 1289
Zavallı Çocuk, İstanbul 1290
Âkif Bey, İstanbul 1290
Gülnehâl (Asıl adı *Son Pişmanlık*'tır.), İstanbul 1292
Celâleddin-i Hârizmşah, İstanbul 1292
Kara Belâ (Ölümünden sonra yayımlanmıştır.), 1326

⁵ *Devr-i İstilâ*, 1288
Barîka-i Zafer, 1289
Evrâk-ı Perîşân, 1289
Kaniye, 1290
Osmanlı Tarihi, 1305

⁶ *Tahrîb-i Harâbât*, 1303
Tâkib-i Harâbât, 1303
İrfan Paşa'ya Mektup, 1304
Celâl Mukaddimesi, 1305
Son Pişmanlık Mukaddimesi, 1305.
Mes Prisons Muahezenâmesi, 1302
Renan Müdafaaanamesi 1326

Ayrıca, Kemâl'in belli başlı yazıları *Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye* (1327) adı altında ölümünden sonra yayımlanmış ve “*Fevziye Abdullah Tansel tarafından Nâmık Kemâl'in Mektupları hazırlanmıştır. (I. C. 1967, II. C. 1969, III. C. 1971, IV. C. 19087)*” (Kara, 2001: 9).

1.3. NÂMIK KEMÂL'İN DİL ve ÜSLUBU

Eserlerinde korkusuz bir hitabet üslubu ve samimi bir hava olan Nâmık Kemâl, dil ve edebiyat hakkındaki düşüncelerini tenkitlerinde (*Tahrîb-i Harâbât, Tâkib-i Harâbât, İrfan Paşa'ya Mektup, Mes Prisons Muahezenâmesi*), bazı eserlerinin ön sözlerinde (*Bahâr-ı Dâniş, Nevruz Bey, İntibah, Celâleddin Hârizmşah*), gazete makalelerinde ve mektuplarında dile getirmiştir.

Eski edebiyatı yok etmek için eski şiirin güzelliklerini bile bilinçli olarak reddeden Kemâl, edebiyat-ı atîke olarak adlandırdığı eski edebiyatı eleştirmiş; edebiyat-ı sahîha dediği Batı tarzına uygun yeni bir edebiyatın kurulması yolunda kendini sorumlu hissetmiş ve eserlerini bu doğrultuda oluşturmaya çalışmıştır (Enginün, 2006: 766).

Tasvîr-i Efkâr'da yayımlanan *Lisân-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir* adlı makalesinde dilin yapaylıktan uzak, doğal, halkın anlayacağı sadelikte olması; bunun için de Türkçenin kurallarının düzenlenmesi, halkın kullandığı kelimelerin benimsenmesi, dili meydana getiren unsurların imla ve anlam bakımından olgunluğa eriştirilmesi, dilin sunilikten, külfetli sanatların baskısından kurtarılması gerektiğini ifade etmiştir (Kara, 2001: 12). Sanatı düşüncelerini yaymak, halkı bilinçlendirmek, topluma yarar sağlamak için bir araç olarak gördüğünden “... *halkın anlayamadığı ve Türkçeden ayrı bir dil hükmünde olan yazı dili yüzünden kültürün yayılmadığını, Arapça ve Farsçanın hakimiyeti altında teşekkül eden bu dille fikirleri doğru bir şekilde ifade etmenin mümkün olmadığını söyleyen Nâmık Kemâl netice itibariyle dilin ve edebiyatın ıslah edilmesi gerektiğini savunmuştur.*” (Akün, 2006: 371).

Ziya Paşa'nın Divan şairlerinin şiirlerinden derlediği *Harâbât* adlı antolojisini ve özellikle eserin mukaddimesini, yenilik çalışmalarının başladığı bir zamanda amaçlarına ihanet eder gibi eski tarz şiirleri canlandırır mahiyette gördüğü için öfkelenen Kemâl,

Tahrîb-i Harâbât ve *Takib-i Harâbât* adlı tenkitleriyle bu eseri ve ön sözünü şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. *İrfan Paşa'ya Mektup*'ta eskiyi tenkit etmişyine *Mes Prisons Muahezenâmesi*'nde hem dil hem içerik bakımından eskiyi eleştirmiştir. *Celâl Mukaddimesi*'nde edebiyat üzerinde geniş olarak duran Kemâl, eskiyi özellikle Fars edebiyatını reddetmiş; kısa tarihçelerini verdiği edebiyatımıza giren yeni türleri savunmuştur (Enginün, 2006: 766).

Nâmık Kemâl, Divan şiirini hayatın gerçeklerine, tabiata, akla aykırı bulmuş; gerçeklikten uzak, klişe mazmunlar ve imajlarla oluşturulan, kapalı, mistik, kötümser, insanın kader karşısında güçsüzlüğünü, aczini anlatan, halktan kopuk, seçkinler için yazılan “eski”nin karşına; hayata, tabiata, akla uygun; mecazlardan, mazmunlardan, söz oyunlarından arınmış, sade, açık, diNâmık; kader karşısında boyun eğmeyen, iradeli insanı anlatan, yüzünü topluma dönen “yeni”yi çıkarmıştır (Karaalioglu, 1982: 381).

Dilin sadeleşmesi yolunda aruzun kırılması gerektiğini de düşünen edip; aruz ve hece arasında kararsızlık yaşamış ve neticede hecenin aruza göre ahenksiz olduğunu, ciddi eserlerde hecenin kullanılamayacağına karar vererek aruz ölçüsünün yanında yer almıştır (Üstünoğlu, 1998: 255-256). Sadece hiciv ve mizah türünden parçalarla tiyatrolarında birkaç küçük şiirde hece ölçüsünü kullanmıştır.⁷ Bir yanıla eski edebiyattan da vazgeçemeyen Kemâl, Divan şiirini biçimden ziyade içerik yönüyle eleştirmiş, bu biçimle yazdığı şiirlerde vatan, millet, hürriyet gibi sosyal kavramları ele almıştır.

Nâmık Kemâl, yeni edebiyatı oluşturmak için var gücüyle edebiyât-ı şarkıyyenin karşısında dursa da belli bir yaşa kadar bu kültür ile beslendiğinden eskinin etkisinden tamamen kurtulamamıştır. Romanlarında, tiyatrolarında, bazı mektuplarında nispeten sade bir üslup kullanan Kemâl, bazı cümlelerinde eskiyi aratmayacak Arapça ve Farsça kelimeler, tamlamalar ve satırlarca süren uzun cümlelerle sanatlı bir üslup kullanmıştır. Şahsiyetinde ve sanatında Şark ve Garp'ı beraberce barındıran edip, döneminin karakteristik özelliği olan ikilemi sergilemiş; ne tamamen Divan edebiyatının sanatlı nesir dilini ne de tamamen sade bir dil kullanmıştır (Üstünoğlu, 1998: 96; Kara, 2001: 16).

⁷ *Gülñihal* adlı eserde Mezarıcı'nın şiiri, *Celâleddin Hârizmşah* oyunun on altıncı perdesinde Câbir'in şiiri ve *Âkif Bey*'deki şiiri hece ölçüsü ile yazmıştır.

1.4. EDEBÎ TÜR OLARAK TİYATRO

Tiyatro, yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olayların sahnede canlandırılması sanatıdır. Kelimenin kökeni Yunancadır. “(Yun. *Theastai* - görmekten ‘*theatron*’ - genel görüş) Antik Yunan tiyatro birimi [1249 - 1265] tiyatrosunda yalnızca seyircilerin ‘oturdukları yer’ anlamına gelirken bugün genel olarak bütün dramatik gösterilerle ilintili çalışma alanını kapsar; tiyatro yapısını, eylemini ve kavramını karşılar. Tiyatro, kimi kez, ‘drama’ kavramına karşıt olarak bir temsilin metin dışında kalan bütün yönlerini belirtir. Ancak ‘drama’ yalnızca söz değildir, bunun yanı sıra oynayıp anlamını da getirir; bunların ikisi birbirinden ayrılmaz. Öteki öğeler dekor, giysi, müzik ve danstır. Ayrıca, ‘Fransız tiyatrosu’, ‘İtalyan tiyatrosu’ dendiği zaman bu ulusların tiyatro yaşantılarının bütün yönleri; Corneille’in tiyatrosu, Shakespeare’in tiyatrosu denildiği zaman bu yazarların oyunları anlaşılacaktır. Türkçeye ‘tiyatro’ terimi İtalyanca ‘teatro’ sözcüğü ile girmiştir.” (Taner, And ve Nutku, 1966: 107-108).

Genel kabul gören görüşe göre kökenleri ilkel dönemlerde atılan ve dinsel törenleri, ayinleri temel alarak gelişen tiyatro sanatı, ilk olarak Eski Yunan’da eğlence ve şarap tanrısı olan Dionysos adına yılda bir kez düzenlenen, insanların taklitler yapıp fıkralar anlatarak eğlendikleri şenliklerde ortaya çıkmıştır. Tiyatro zamanla bağımsızlaşmış, dinsel kimliğinden uzaklaşmış ve özerkleşip bir meslek haline gelmiştir. Böylece oyuncusu tek kişi olan tragedyalar daha sonra iki ve üç kişilik gösterilere dönüşmüş ve tiyatro gelişim kazanmıştır.

“Tragedya, ağır ağır gelişerek son biçimini almıştır. Aiskhylos, ikinci aktörü eklemiş, dialogu öne çıkarmış, koronun önemini azaltmıştır. Sophokles, oyuncu sayısını üçe çıkarmış boyalı dekoru getirtmiştir. Tragedya, giderek bugünkü ağırbaşlı anlatım yöntemini benimsemiştir. Tragedyada kullanılan koşukta değişiklik yapılmıştır. Episod ya da bölüm sayısı arttırılmıştır.” (Şener, 2008: 27).

Tragedyalar soyluların tiyatrosu olarak gelişirken Yunanca “komos” kelimesinden gelen, komedyalar ise halkın eğlence anlayışını yansıtan halk tiyatrosu olarak şekillenmiştir.

Tragedya ve komedya, İlk Çağ’ın tiyatro türleriyken hayatı hem acıklı hem de gülünç yönleriyle yansıtan dram türü Orta Çağ’da ilgi görmeye başlamıştır.

“Aristoteles’in kuramlarını belirttiği ve dünya tiyatrosunun kendisinden fışkırdığı önemli bir kaynak olarak Yunan tiyatrosu, önemini günümüzde de korumaktadır. Avrupa tiyatrosu, kaynaklarını hiç unutmuyarak klasik Yunan ve Roma oyunlarına Doğu tiyatro anlayışlarını ekleyerek sürekli bir değişme, işleme ile devam etmektedir. Ne yazık ki Türk tiyatrosu, bu sağlam zemin üzerinde gelişmemiş, 19. ve 20. yüzyılların eserlerinin esintilerinden yararlanmıştır.” (Enginün, 2006: 646).

Tiyatro, Türk toplumunda da farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerde şölenlerde, yuğ adı verilen cenaze törenlerinde taklit, şiir, dans ve müzik öğeleri ilk tiyatro gösterileri olarak kabul edilebilir. Bu törenlerde yönetmen ve oyuncu diyebileceğimiz *“Şamanlar törenlerde çaldıkları davulun da etkisiyle bir tür trans yaşarlar, bu esnada tanrılar ve ruhlarla dua aracılığıyla iletişim kurarlar. Şaman, tören sırasında dans eder, dua, şiir okur ama bunların belli bir kalıpları yoktur, doğaçlama gerçekleşir. Yani şaman her töreni yaratıcılığıyla benzersiz kılar.”* (Ergin, 1995: 112).

“Tiyatronun aslı kaynağı olan din ve inançlar da Türklerin geçirmiş oldukları çok geniş dini tecrübeler dikkate alınırca İslamiyet’in kabulünden sonra, eski dini ayinlerin kalıntıları da seyirlik oyunlara geçmiş olmalıdır.” (Enginün, 2006: 648). Kökeni eski inanç ve geleneklere dayanan göstermelik türler ortaya çıkmıştır. Geleneksel Türk tiyatrosu adı verilen bu göstermelik türler; karagöz, meddah, orta oyunu, kukla ve seyirlik köy oyunlarıdır. Yazılı bir metne dayanmama, seyirciyi güldürerek eğitmeyi amaçlama, söylenmesi gereken kalıp sözler dışında irticalen oynanma bu türlerin ortak özelliğidir. Orta oyunu ve karagöz konu ve rol kişileri olarak birbirine benzer ancak sahneleniş tekniği bakımından farklıdır. Karagöz bir gölge oyunuyken orta oyunu canlı oyuncularla oynanan, seyircilerle çevrili bir alanda sahnelenen bir türdür. Tek kişilik bir tiyatro türü olan meddahlıkta meddah, oyuncu gibi davranarak hikâyeler anlatır. İnsanların hareket ettirebileceği şekilde tasarlanan figürlerle yapılan kukla, içerik bakımından karagöz ve orta oyununa benzese de sahneleniş yönüyle bu türlerden ayrılır.

19. yüzyılın ortalarında Batı tarzı tiyatro denemeleri başlamıştır. Bu dönemde elçiliklerde oynanan oyunları Abdülmecit’in seyretmesi, Abdülhamit’in saray tiyatrosunu kurdurması tiyatronun gelişmesine destek olmuştur. Hoca Naum, Fransız Tiyatrosu, Ortaköy Tiyatrosu, Osmanlı Tiyatrosu gibi tiyatro binalarının yapılması; yabancı dilde oynanan oyunların yanında Güllü Agop’un Osmanlı Tiyatrosu’nda Türkçe oyunlar oynanması Türkçe oyun yazarlığını desteklemiştir (Enginün, 2006: 651).

Batılı tarzda yazılmış ilk tiyatro eseri olarak Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı oyunu kabul edilmektedir. Yine bu dönemin önemli sanatçılarından olan Nâmık Kemâl'in *Vatan yâhud Silistre*, *Âkif Bey*, *Zavallı Çocuk*, *Gülnehal*, *Celâleddin Hârizmşah* ve *Kara Belâ* adlı oyunları vardır. Dönemin önemli diğer tiyatro yazarları ise Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekrem ve Ahmet Vefik Paşa'dır (Apaydın, 2018: 8-9).

“Yazarlar tiyatroyu hem seviyor hem de telkin etmek istedikleri fikirler için uygun bir vasıta olarak görüyorlardı. Yazarların yararlanacakları iki kaynak vardı: Karagöz, ortaoyunu ve meddahtan oluşan geleneksel Türk tiyatrosu ve pek az bildikleri Batı tiyatrosu. Türk yazarlarının bir kısmı sadece Batı tiyatrosunu örnek alırken bir kısmı da Batı tiyatrosundan yararlanmakla birlikte yerli tiyatronun ıslahını düşünmüşler ve bazı örnekler vermişlerdir.

Batı tiyatrosunu belki en iyi bilenlerden Şinâsi'nin seyirlik oyunlardan faydalanması ve Vefik Paşa'nın bu geleneğin komediye dayandığını görerek Moliere'i Türk okuyucularına tanıtmaya önemlidir. Ali Bey, Teodor Kasap, Mehmet Şemsettin, Ferâizcizâde Mehmet Şakir de bu yolu takip etmişlerdir. Avrupalı tiyatroyu örnek alanların başında manzum tragedyayı Türkçede başlatmak isteyen Ali Haydar, tezli tiyatronun savunucusu Nâmık Kemâl ve Hamit gelir. Şemsettin Sami, Ahmet Midhat, Recaizâde her iki gelenekten de yararlanmışlardır.” (Enginün, 2006: 652).

Servet-i Fünûn döneminde siyasi baskılar ve yazarların karakterleri nedeniyle tiyatro faaliyetleri gerilemiş, durma noktasına gelmiştir. Yazarlar tiyatroyla fazla ilgilenmemişler, tercih ettikleri sanatsal anlayış gereği roman, hikâye ve şiire ağırlık vermişlerdir. Bireysel temaların ele alındığı Fecr-i Âtî tiyatrosu da sönük geçmiştir.

1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla başlayıp 1923'e kadar süren dönemde tiyatroya ilgi artmıştır. Meşrutiyet Dönemi'nde tiyatro, düşüncelerin aktarıldığı bir kürsü olarak görülmüştür. Sanattan çok eğitime amacı taşıyan bu eserlerde daha çok tarihi konular işlenmiştir. Edebi açıdan fazla değeri olmayan bu eserler Nâmık Kemâl'in tiyatrodan beklediği işlevi karşılamaktadır. Midhat Cemal Kuntay da Nâmık Kemâl'i *Kemâl* adıyla 1912 yılında oyunlaştırmıştır (Enginün, 2006: 713).

Doğum, ölüm ötesi, siyaset, kadın hakları, yanlış Batılılaşma, evlilik sorunları gibi konuları işleyen Hüseyin Suat Yalçın, Meşrutiyet Döneminin en önemli tiyatro

yazarıdır. Bu dönemde Servet-i Fünûnculardan Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Hüseyin Yalçın ve Mehmet Rauf da tiyatro eserleri yazmışlardır. Bunların dışında bu dönemde Ali Ekrem Bolayır, Şahabettin Süleyman, Hüseyin Rahmi, Reşat Nuri, Yakup Kadri ve Aka Gündüz de tiyatro faaliyetleri içerisinde bulunmuşlardır (Apaydın, 2018: 10-11).

Bu dönemde Tanzimat yazarlarının özellikle Nâmık Kemâl'in eserleri yeniden sahnelenmiştir. Tarihi oyunlara ağırlık verilmiş, Osmanlı'nın kahramanlıkları kadar yenilgileri ve karışıklık dönemleri de ele alınmıştır. Son dönem siyasetçilerinin anlatıldığı eserlerde “hafiyelik” en çok işlenen konulardandır. Görücü usulü evlilik eleştirilmiş, genç kızların da erkekler kadar siyasi ve toplumsal konularla ilgili olduğu eserler yazılmıştır. Uyarlamalarla birlikte acemice yerli komediler de yazılmıştır. Kalitesiz oyunlar yüzünden halkta seyir zevki gelişmemiştir.

1923'ten günümüze kadar devam eden Cumhuriyet tiyatrosuna geldiğimizde; 1923-1946 yıllarında tiyatromuzda sanata ve sanatçıya büyük değer veren, “Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuştur.” diyen Atatürk'ün düşünceleri etkili olmuştur. Vakit buldukça tiyatroya giden ve sanatçılarla tiyatro üzerine konuşan Atatürk; musiki ve temsil sanatlarıyla özel olarak ilgilenmiş, oyuncu yetiştiren okulların açılmasını sağlamış, bazı oyunların üzerinde dramaturg gibi çalışıp dilinde değişiklikler yapmıştır (Buttanrı, 2013: 122).

Bu dönemde tiyatromuzun kurumlaşması adına çalışmalar yapılmıştır. Devlet konservatuarı ilk mezunlarını vermiş, şehir tiyatroları gelişmiş, çocuk tiyatroları kurulmuş, özel tiyatrolar ülke çapında turnelere çıkmıştır. Tiyatro toplulukları oluşturulmuş, tiyatro binaları kurulmuş, aydınlar ve yöneticiler tarafından Batılı tiyatro benimsenmiş, oyuncular yetiştirilmiş, yerli oyunlar yazılmıştır (Buttanrı, 2013: 124).

Atatürk döneminde tiyatro lüks bir eğlence olmaktan çıkarılıp tüm ülkede yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Halkevleri ve Köy Enstitüleri tiyatronun Anadolu'da yayılıp sevilmesinde etkili olmuştur (Buttanrı, 2013: 124).

Bu yıllarda Atatürk'ün fikirlerini, Türk'ün yüce karakter özelliklerini, savaş yıllarının olaylarını işleyen; Batılılaşma, eski-yeni kurumların karşılaştırılması, sosyal değerlerdeki değişimler, tarih, mitoloji ve masalları konu alan; Osmanlının eleştirisini yapan, Cumhuriyet'in faziletlerini anlatan eserler kaleme alınmıştır. Bunların yanında Karagöz ve kukla gibi geleneksel eserler de yazılmıştır (Buttanrı, 2013: 124).

Musahipzâde Celâl, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Vedat Nedim Tör, Nâzım Hikmet, Reşat Nuri, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Nahit Sırrı Örik, Necip Fazıl Kısakürek, Cevdet Kudret, Münir Hayri Egeli, Faruk Nafiz, Halit Fahri Ozansoybu yıllarda eser kaleme alan başlıca yazarlardandır (Buttanrı, 2013: 124).

1946-1960 arası genç oyun yazarlarının yetiştiği, farklı kuşaktan çok sayıda oyun yazarının bulunduğu bir dönemdir. Muhsin Ertuğrul'un da desteğiyle genç yazarların oyunları sahnelenmiştir. Eserlerde sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik sorunlara yönelik sorunlar evrensel düzeyde değerlendirmeler yapılarak işlenmiştir. Konu olarak özellikle Batılılaşma ve bunun toplumda yarattığı etki ele alınmış, bu konuda genç yazarlar eski yazarlara göre daha iyimser ve objektif bir tavır takınmışlardır. Konularını tarih, efsane ve masallardan alan eserler de yazılmıştır (Akıncı, 2013: 144).

1949'da Devlet Tiyatro ve Operası kurulmuş İstanbul ve Ankara'dan sonra Adana, İzmir ve Bursa'da devlet tiyatroları açılmıştır. İstanbul Şehir Tiyatrosu güçlenmiş ve farklı anlayışta pek çok özel tiyatro topluluğu kurulmuştur.

Bu dönemde Reşat Nuri, Nâzım Hikmet, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dıranas, Oktay Rıfat, Haldun Taner, Aziz Nesin, Sabahattin Kudret Aksal, Necati Cumalı, Orhan Asena, Çetin Altan, Turgut Özakman, Güngör Dilmen eser veren yazarlarımızdan bazılarıdır.

1960-1970 yıllarında modern tiyatromuz, yeni anayasanın getirdiği özgürlükçü anlayışla en hareketli, en verimli dönemini yaşamıştır. İnci Enginün bu dönemi “1960’lı yıllar tiyatromuzun altın çağıdır. Yeni yazarlar bu alana da el atarlar. Batı tiyatrosunun öncüleriyle seyirci tanışır. Yerini kısa süre sonra propaganda tiyatrosuna olan eserler de bu arada yazılır. Bugün eserlerini okumaktan ve seyirden haz duyduğumuz yazarların çoğu 1960’lı yıllarda ortaya çıkmış ve eserlerini bastırmışlardır.” şeklinde değerlendirmektedir (2007: 155).

Bu dönemde “epik, absürd, varoluşçu, grotesk, gerçeküstücü ve soyutlamaya dayanan türler” denenmiş, yeniden geleneksel tiyatroya yönelik başlamış ve geleneksel tiyatro metinlerinden yararlanılarak oyunlar yazılmıştır (Belkıs, 2013: 163).

Oyunların içeriğinde de önceki dönemlere nazaran bir çeşitlilik vardır. Köy sorunları, köyden kente göç, çarpık kentleşme, geleceğe karşı umutsuzluk, kadın erkek ilişkileri, bireyin iç çatışması, töre ve toplum karşısında birey, ekonomik problemler,

gelir dağılımındaki eşitsizliğin getirdiği sınıfsal ayrımın neden olduğu toplumsal değişme ve bozulma, ekonomik, sıkıntılarla dağılan aileler, rüşvet ve yolsuzluk gibi sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel konularda eserler yazılmıştır (Belkıs, 2013: 163).

Haldun Taner, Güngör Dilmen, Vasıf Öngören, Turgut Özakman, Orhan Asena, Necati Cumalı, Cahit Atay döneme damga vuran oyunlar yazmışlardır. Yine Haldun Taner, büyük ilgi gören *Keşanlı Ali Destanı* adlı oyununu bu dönemde kaleme almıştır (Belkıs, 2013: 161).

1970-1980 yılları 12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 askerî darbesi arasında siyasal, toplumsal ve ekonomik bunalımların yaşandığı sancılı bir süreçtir. Bu dönem tiyatrosu da bu bunalımlardan etkilenmiştir (Çelenk, 2013: 180). “1970-80 arası tiyatrodan seyircinin soğuduğu bir dönemdir diyebiliriz. Politik baskı, resmi olmaktan çok özel olarak tiyatroları denetim altına almıştır.” (Enginün, 2007: 155). Televizyonun yaygınlaşmaya başlaması, eğlence hayatının sunduğu seçenekler sebebiyle de seyirci tiyatrodan uzaklaşmaya başlamıştır.

Bu dönemde, özellikle dönemin ilk yarısında güncel politika ve oyun yazarlığı iç içe girmiş, yazarlar gündemdeki politik ve sosyal olayları eserlerinde işlemişlerdir. İşçi sınıfı, emeğin sömürülmesi gibi konuların yanında tarihi ve mitolojik oyunlar da yazmışlardır. Bilhassa dönemin ikinci yarısında ise baskıların artmasına binaen oyun konularını tarihselleştirmişlerdir (Çelenk, 2013: 176-177).

Vasıf Öngören, Melih Cevdet, Ahmet Oktay, Turan Oflazoğlu, Recep Bilginer, Murathan Mungan, Necati Cumalı, Turgut Özakman, Haldun Taner, Orhan Asena, Tarık Buğra, Uğur Mumcu, Güngör Dilmen, Adalet Ağaoğlu, Muzaffer İzgü, Dinçer Sümer, Aziz Nesin, Sabahattin Kudret Aksal, Çetin Altan, Oğuz Atay, Vedat Türkali, Ferhan Şensoy, Hidayet Sayın dönemin başlıca oyun yazarlarıdır (Çelenk, 2013: 174).

1980-2000 döneminde tiyatromuz hem yüzyıl döneminin etkilerini hem de 12 Eylül askerî darbesinin izlerini taşımaktadır. Baskı ve yasaklarla tiyatro evcilleştirilmiştir (Yüksel, 2013: 201). Yazarların çoğu dönemin koşullarından ötürü güncel ve toplumsal konulardan uzak durarak bireysel konulara, sanatçıların hayat hikâyelerine, tarihe, mitolojiye yönelmişlerdir.

Politik baskılar karşısında bireyin toplumdan soyutlanması, yabancılaşma, yalnızlaşma konularında Oğuz Atay, Vüs’at O. Bener, Civan Canova; 12 Eylül’ün

izlerini taşıyan polis, gözaltı, işkence gibi konularda Aziz Nesin, Haluk Işık, Ferhan Şensoy, Eşber Yağmurdereli, Yılmaz Onay gibi yazarlar eser vermişlerdir. 90'lı yılların başında birçok yazar Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'ü konu alan oyunlar kaleme almıştır (Yüksel, 2013: 198). “*Turgut Özakman, Taner Cücenoglu, Ferhan Şensoy, Mehmet Baydur ve Murathan Mungan dönemin önde gelen yazarlarıdır. Onları 2000'li yılların başında Behiç Ak izleyecektir.*” (Yüksel, 2013: 202).

2000'li yıllarda ise baskılar ortadan kalkmış, yazarlar konu seçiminde özgürleşmeye başlamışlar ve tiyatro eserlerinde artış meydana gelmiştir.

1.5. NÂMIK KEMÂL'İN TİYATROLARI

Nâmık Kemâl edebiyât-ı sahîha olarak adlandırdığı yeni bir edebiyatın oluşmasında ve tanınmasında önemli bir rol üstlenmiş, yeni edebi türlerin tanıtılması görevini yerine getirmiştir. Kelimelerin, cümlelerin oyuncularla can bulduğu, göze kulağa hitap eden tiyatro; sanatı sosyal fayda için gören Kemâl'e toplumda istenilen etkiyi bırakabilmesi açısından daha işlevsel gelmiş; “*bir milletin ifade kudreti edebiyat ise edebi türlerin de en canlı timsali tiyatrodur*” (Ayan, 1969: 16) diyerek tiyatroyu diğer edebî türlerden üstün görmüş, en fazla bu türde eser vermiştir. Yine bir mektubunda tiyatro için “*bir güzel oyun okumak, oynandığını görmek kadar lezzet vermese bile yine roman mütalâsından iyidir.*” (Ayan, 1969: 14) diyen Kemâl, oyunun hayatı daha iyi yansıttığı gerekçesiyle oynanmasa bile okunmak amacıyla kaleme alınan tiyatro eserlerini bile hikâye ve romana tercih etmiştir.

Nâmık Kemâl özellikle Avrupa'ya gittikten sonra tiyatroya karşı büyük ilgi duymuş, tiyatronun asıl değerini ve işlevini orada kavramıştır. Bizde Batı tarzı tiyatronun oluşması için büyük çaba gösteren Kemâl, Osmanlı Tiyatrosu'nun çalışmalarına destek vermek amacıyla kurulan heyette yer almış, tiyatro hakkında bazı görüşler ileri sürmüş, oynanması ve okunması amacıyla oyunlar kaleme almış, gençleri oyun yazmaya teşvik edip onları yönlendirme gayreti içinde olmuştur.

Nâmık Kemâl, *Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara, Tiyatro* adlı yazılarında; *Mukaddime-i Celâl*'de ve bazı mektuplarında tiyatro ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Tiyatroyu ele aldığı en önemli ve kapsamlı yazısı *Mukaddime-i Celâl*'dir. Edebiyat ve tiyatro hakkındaki görüşlerini, Avrupa'da tiyatronun gelişmesini, klasik ve romantik

tiyatronun farklarını, geleneksel tiyatro türleri hakkındaki görüşlerini ve kendi tiyatrolarını bu yazısında değerlendirmiştir.

Ona göre “*tiyatro; fikrin hayallerine vicdan, vicdanın yüceliklerine can, canın hayatına lisan verir... Tiyatro aşka benzer; insanı hazin hazin ağlatır. Fakat verdiği şiddetli üzüntülerde bir lezzet bulunur. Tiyatrolarda temsil edilerek canlandırılması mümkün olmayan hiçbir fitrî teessür ve derunî duygu yoktur... Tiyatro dünyanın bir benzeridir, insanı doya doya güldürür fakat hatıra getirdiği tuhaflıklar bile tabiatın aczini gösterdiği için uyanık zekâlarda gülerken bile ağlamak istekleri uyandırır.*” (Ayan, 1969: 16)

“*Tiyatro eğlencedir, fakat eğlencelerin en faydalısıdır.*” diyen Nâmık Kemâl sadece eğlenceye dayanan tiyatroyu onaylamamış; tiyatro sahnesini fikirlerin savunulduğu, telkin edildiği bir kürsü olarak görmüştür (Enginün, 2006: 668). Halkı eğitmek amacıyla tezli tiyatroyu benimsemiş, medenî milletlerdeki ilerleme ve gelişmede tiyatronun tesirinin olduğunu ileri sürmüştür (Ayan, 1969: 17). Tiyatronun, ahlakın ve dilin güzelleşmesine hizmet ettiğini vurgulamış, bir tiyatro oyununun hem terbiyeye uygun hem de sanatsal bir değerinin olması gerektiğini söylemiştir. Sadece güldürdüğü, ahlaka aykırı bulduğu için ortaoyunu gibi geleneksel seyirlik oyunlara karşı çıkmış ve tiyatro türüne dâhil etmemiştir.

Romantik dramı tercih eden Nâmık Kemâl’in tiyatroda sevdiği şairler Shakespeare, Hugo ve Corneille’dir (Tanpınar, 2003: 378). Oyunların trajedi ve komedi olarak kesin çizgilerle ayrılamayacağını düşündüğünden romantik akıma bağlanmıştır (Enginün, 2006: 669). “*Komedi ile trajedi seçiminde ise öncelikle trajediden yanadır.*” (Üstünova, 1998: 123). Klasisizmi, üç birlik prensibi gibi eserin tabiiliğini bozan kurallarının olması gerekçesiyle eleştiren Kemâl Fransız romantizmini esas alır. Büyük ölçüde Victor Hugo’nun etkisi altındadır. *Celâleddin Hârizmşah* piyesi ile Hugo’nun *Cromwel*’i ve bu iki eserin ön sözlerindeki tiyatro anlayışları arasında, yine Nâmık Kemâl’in *Zavallı Çocuk* eseri ve Hugo’nun *Hernani* piyesi arasında bir benzerlik mevcuttur.

Nâmık Kemâl hem romantik edebiyatın etkisinde kaldığı hem tarihi sevdiği hem de yeni edebî türlerle halka tarih bilincini aşılama gayesi taşıdığı için *Zavallı Çocuk* dışındaki oyunlarının hepsini tarihi konulardan almıştır. Tiyatroyu tezini savunduğu bir

kürsü olarak gören Kemâl; *Zavallı Çocuk* dışındaki oyunlarında vatanperverlik, kahramanlık, İslam birliği, meşrutî idare gibi konuları anlatmak için tarihi dönemi tercih etmiştir (Enginün, 2006: 670).

“*Nâmık Kemâl piyeslerinde topluma yeni fikirler ve meseleler getirmek istemiş, onlara makalelerinde işlediği vatanseverlik, hürriyet, hamiyet, insan hakları, İslâm birliği, aile ahlâkı gibi konuları sokmuştur. Onun tiyatro eserlerinin esasları makalelerinde ortaya koyduğu düşüncelerle tarihî şahsiyetler hakkındaki hâl tercümelerinde ve vatanî şiirlerinde teşekkül etmiş kahraman telakkisine dayanır. Piyeslerinin çoğunda bir davaya inanmış insan tipi canlandırmaya çalışmıştır. Kahramanlarında daima ferdî saadetle içtimaî vazife ve mesuliyet duygusu çatışır ve kahramanlar her zaman kendi ferdî saadetlerini içtimaî ve vatanî gaye uğrunda feda ederler. Aşk ve ihtirasın temel motif olarak yer aldığı bu eserlerde kahramanlar ya tamamıyla iyi ya tamamıyla kötü gösterilmiş...*” (Akün, 2006: 371).

1.5.1. Vatan Yâhud Silistre

Nâmık Kemâl’in ilk tiyatro yapıtı olan *Vatan yâhud Silistre*, halkta vatanseverlik ve kahramanlık duyguları uyandırmayı amaçlar. “*Vatan yâhud Silistre ‘Vatan’ makalesinin İslam Bey’in ağzından söylenmesidir. Burada hür bir vatan için vatan savunmasına koşan şuurlu vatanperver tip, onu takip edecek kadın tipi ile birlikte işlenmiştir.*” (Enginün, 2006: 670). Dört perdelik eserin başlıca kahramanları İslam Bey, Zekiye Hanım, Sıtkı Bey ve Abdullah Çavuş’tur.

Eserde olaylar 1853 yılında Osmanlı ile Rusya arasında başlayan Kırım Savaşı’nda gönüllü olarak cepheye giden İslam Bey ve onun ardından sevdiğiyle beraber bulunmak için asker kıyafeti giyerek Adem adıyla gönüllülerin arasına karışıp Silistre’ye giden Zekiye’nin aşkı etrafında gelişir ve eserde Türk askerinin vatan yolunda gösterdiği fedakârlık anlatılır.

Eser; zaferle, Zekiye’nin kayboldu sanılan babasının kale kumandanı olduğunun anlaşılmasıyla, herkesin mutlu olduğu bir sonla marş söylenerek biter.

Avrupa’da da ilgi uyandıran ve başka dillere çevrilen eser, Nâmık Kemâl’e göre “... tiyatroyu kırk elli derece ileri götürmüş ve bundan başka Silistre’nin ortaya çıkışı dilimizde o edebiyat türü için bir ilerleme çağına başlangıç olmuştur.” Yeni yetişen

gençleri tiyatro yazmaya ve bu yolda yazılan eserleri okumaya teşvik etmiştir (Ayan, 1969: 13-14).

1.5.2. Zavallı Çocuk

Nâmık Kemâl'in, Magosa'da yazdığı üç perdelik küçük bir tiyatro eseri olan *Zavallı Çocuk* aile, aşk ve toplumu konu almaktadır. Sadece aşkın ruhsal acısı üzerine kurulu olmayıp toplumun geleneklerine karşı tenkitleri de içeren eserde görücü usulü evliliğin doğurduğu kötü sonuçlar ve kızların kendi rızaları ile evlenmeleri gerektiğine değinilir. Nâmık Kemâl bu eseri kendisinin 1872'de *İbret*'te yayımlanan *Aile* adlı makalesinden yola çıkarak yazmıştır (Özön, 1940: 29)

Eserin başlıca kahramanları Şefika, Atâ, Halil Bey ve Tâhire Hanım'dır. Şefika ve Atâ birbirine âşık iki amca çocuklarıdır. Şefika'nın ailesi maddi sıkıntılar sebebiyle onu sevdiği adam yerine bir paşa ile evlendirmeye karar verir. Bunun üzerine Şefika vereme yakalanır. Şefika'yı hasta yatağında bulan tıbbiyeli Atâ Bey, Şefika'nın kurtulamayacağını anlaması üzerine çaresizlik içinde eczaneden getirdiği zehri içerek intihar eder. Sevgilisinin yanına uzanır ve beraberce ölürlür. *“Edebiyatımızda aşk yüzünden verem olup ölen talihsiz sevgili temine öncülük eden bu eser, Recaizâde Mahmut Ekrem'in Vuslat'ı ile Abdülhak Hâmid'in İçli Kız'ından başlayarak uzun yıllar devam eden hissî bir edebiyat çığına yol açmıştır.”* (Akün, 2006: 372).

Zavallı Çocuk'ta Victor Hugo'nun *Hernani* piyesinin tesirinin bulunduğu söylemekte, özellikle son perdedeki zehir içme sahnesi ve iki sevgili arasında geçen konuşmalar, *Hernani*'ye bağlanmaktadır (Özön, 1940: 32).

1.5.3. Âkif Bey

“Nâmık Kemâl'in Magosa'ya sevk olunurken gemide tasarlayarak zindanda yazdığı, beş perdelik bir tiyatro eseridir. İçindeki deniz tasvirlerinde ve asıl kahramanın bir gemici olmasında, Kıbrıs yolculuğunun bir tesiri olsa gerektir.” (Kaplan, 1948: 177).

Başlıca kahramanları Âkif Bey, Dilruba, Esat, Süleyman Kaptan ve Şahin olan eserde olaylar Kırım Savaşı'nda çok sevdiği karısını bırakarak vatanî görev için muharebeye tereddüt etmeden giden vatanperver bir deniz subayı ile onun sadakatsiz

karısı etrafında gelişir. Eser en kahraman bir kocaya bile ihanet edebilecek tipte, ahlak yönü zayıf bir kadının aile ve cemiyet hayatında oynadığı yıkıcılığı anlatır. Bir deniz subayı olan Âkif Bey, Dîlrûba adında ahlak yönü zayıf bir kadınla evlenir. Dîlrûba kocasının Sinop baskınında öldüğünü yalancı tanıklarla kanıtlar ve Esat’la evlenir. Durumu öğrenen Âkif Bey, öç almak amacıyla kadının evine gider. Çıkan kavgada Âkif Bey ve Esat ölür. Akif’in babası Süleyman Kaptan da Dîlrûba’yı öldürür.

Vatan yâhud Silistre’ye göre beşerî yönü daha ağır basan *Âkif Bey*’de Nâmık Kemâl “...insanın sadece vatan sevgisiyle yetinemeyeceğini, kalbinde başka sevgilere de aynı derecede yer verilebileceğini belirterek vatan savunmasının bu tür fedakârlıkları zarurî kılacağını anlatır.” (Enginün, 2006: 672).

Özön, Nâmık Kemâl’in bu piyesle deniz savaşı ve savaşçıların kahramanlıklarını göstermek istediği; *Vatan yâhud Silistre*’yi kara savaşları için Âkif Bey’i ise denizciler için bir destan yapmak istediği görüşündedir (1961: 22).

1.5.4. Gülnihal

Nâmık Kemâl’in *Vatan yâhud Silistre*’nin provaları yapılırken yazımına başladığı ve Magosa’da tamamladığı eseridir. Eser baskıya, zulme ve zalim kimselere karşı mücadele etme ve intikam alma düşüncesini ele alır. “*Gülnihal hürriyeti, hem esirin ferdî ıstırabı hem de rejim meselesi olarak ele alır.*” (Enginün, 2006: 672). İktidar mücadelesi ve bunun etrafında gelişen olaylar, vatan sevgisi ve aşk olayların akışında belirleyici rol üstlenmiştir.

Çok acımasız biri olan Kaplan Paşa, Rumeli’de halka ettiği zulüm nedeniyle nefret edilen bir sancak beyidir. Amcasının oğlu Muhtar Bey ise halkın çok sevdiği, iyi ve cesur bir gençtir. Muhtar Bey’in sevdiği akraba kızı İsmet’i, Kaplan Paşa da sevmektedir. Muhtar Bey’e kötülük yapmaktan haz duyan Kaplan Paşa ona daha da acı çektirmek için sevgilisi İsmet’i onun elinden almaya kalkar. Muhtar’ı zindana attırır. Dadısı Gülnihal, sırf Muhtar’ı kurtarmak için İsmet’i Kaplan’la nişanlanmaya razı eder. Fakat Muhtar gerçekten evleneceklerini sanır ve zindandan çıkmak istemez. Gülnihal bu kez Tüfekçibaşı Zülfikar Ağa’ya kendisiyle evleneceği vaadini vererek Muhtar’ı hapisten kurtarır. Muhtar, Sofya valisine gidip Kaplan’ın halka yaptığı zulümleri anlatır ve validen idam emrini alır. Yerine de kendisi geçecektir. Muhtar adamlarıyla sarayı

bastığında Kaplan Paşa, Gülnihal ve İsmet'i nikâh kısılması için sıkıştırmaktadır. İkisi de buna karşı gelince Kaplan Gülnihal'i hançerler. Bunu gören Zülfikar da Kaplan Paşa'yı öldürür.

Nâmık Kemâl en büyük gücün toplumda olduğuna inanır bu nedenle “*Kaplan Paşa'ya karşı ayaklanırken bile halkın sevgilisi olan Muhtar Bey'in inanılmaz derecede iktidar hırsından yoksun olması yazarın halkın gücünü ve iradesini hakim kılmak amacına bağlıdır.*” (Enginün, 2006: 672).

“*Gülnihal'in şahsında Nâmık Kemâl, ilk defa çok bilinçli olarak esarete karşı gelir ve esirlerin çevrelerine karşı nefretle dolu olmalarını tabii bulur.*” (Enginün, 2006: 673). Zulüm ve baskıyı konu alması sebebiyle sansüre uğramış; asıl adı *Râz-ı Dîl* (Gönüldeki Sır) iken *Gülnihal'e* çevrilmiş ve piyesin en mühim parçaları, en güzel ibareleri düzeltilmiş ve çıkarılmıştır (Ayan, 1969: 15).

1.5.5. Celâleddin Hârizmşâh

Nâmık Kemâl'in on beş perdelik tarihî tiyatro eseridir. Ağır bir üslupla kaleme alınmış bu eser; uzunluğu, kalabalık şahıs kadrosu sebebiyle oynanmak için değil okunmak için yazılmıştır. Nâmık Kemâl'in üzerinde en fazla çalıştığı, diğer piyeslerine tercih ettiği, en beğendiği tiyatro eseridir (Ayan, 1969: 15). Nâmık Kemâl Magosa'da başladığı eserini uzun bir aradan sonra 1881'de Midilli'de tamamlamıştır.

Eserde Hârizmşâhlar Devleti'nin son hükümdarı Celâleddin Hârizmşâh'ın kişiliği, hayatı, kahramanlığı ve Moğollara karşı Türk-İslam dünyasını korumak için verdiği mücadele; Türk-İslam memleketlerine yayılan Moğol istilasını önünde Celâleddin'in vatani, milleti ve İslam dini için tam bir imanla, inançla çarpışıp şehit oluşu anlatılır.

Nâmık Kemâl, ideal kahraman anlayışını, İslam birliğini sağlayacak şahsiyeti Celâleddin Hârizmşâh'ın şahsında toplamıştır. Celâl ile vatan uğrunda ferdî arzu ve duygulardan vazgeçmenin tam bir örneğini yaşatmış, İslam birliği fikrini Celâl'in ağzından dile getirmiştir. “*Celâleddin Hârizmşâh romantik Türk tiyatrosunun Abdülhak Hâmid'in büyük eserlerinden önceki ilk zirvesidir.*” (Akün, 2006: 373).

Bu eserin edebiyatımız açısından bir diğer önemli tarafı kendisi kadar meşhur olan ön sözüdür. Nâmık Kemâl *Mukaddime-i Celâl*'de edebiyat ve tiyatro hakkındaki görüşlerini toplamıştır.

1.5.6. Kara Belâ

Nâmık Kemâl bu oyunu 1292 (1876) senesinde yazmış ancak yayımlamamıştır. Ölümünden sonra 1326'da *Külliyât-ı Kemâl* serisinde basılmıştır (Kaplan, 1948: 179).

Beş perdeden oluşan eser, bir haremağasının entrikası üzerine kurulmuştur. Eserde sarayların iç yüzü gözler önüne serilmiş, saraylara alınan kimliği belirsiz adamların, haremağalarının zararları anlatılmak istenmiştir.

Hint Hükümdarının kızı Behrever, Vezir'in oğlu Mirza Hüsrev'i sevmektedir. Fakat Behrever'in hizmetindeki zenci haremağası Ahşid de gizliden gizliye Behrever'i sever. Hadım olduğu sanılan Ahşid, hazırladığı bir oyunla Behrever'e sahip olur. Artık Hüsrev'in yüzüne bakamayacak hâle gelen Behrever zehir içerek intihar eder. Durumu öğrenen Hüsrev de Ahşid'i hançerler, kendisi de sevgilisinin cesedinin yanında intihar eder.

Kısmen feerik (masal türü) özellikler gösteren *Kara Belâ*, üslup ve kuruluş itibariyle Nâmık Kemâl'in en zayıf eseri olarak değerlendirilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bk. Tanpınar, 2003: 399).

1.6. NÂMIK KEMÂL'İN TİYATROLARINDAKİ ÜSLUBU

“Nâmık Kemâl'in üslûbu başlangıç noktasını Tanzimat'ın ilk yıllarında sadeleşmesi için o kadar çalışılan resmî kalem yazısından alır. Bu kalemler için, bir zaman yeniliğin, hattâ meziyet ve iktidarın sade ve anlaşılır şekilde yazmakla ölçüldüğünü biliyoruz.” (Tanpınar, 2003: 433).

Nâmık Kemâl de halka yönelik yazılması gerektiğini savunmuş ve yazıda konuşma dilinin kullanılmasından yana olmuştur. *“Tiyatro bir eğlencedir ve eğlencelerin en faydalısıdır.”* diyen Nâmık Kemâl tiyatroyu halkı eğitmeye bir araç olarak görmüş ve tiyatro eserlerinde, şiirlerine ve diğer düzyazı eserlerine nazaran sade bir dil kullanmaya çalışmıştır.

Nâmık Kemâl, genel olarak eserlerinde devrine göre açık, anlaşılır bir üsluba sahiptir. *Vatan yâhud Silistre, Gülnihal, Zavallı Çocuk* ve *Âkif Bey*'in dili bunun göstergesidir: *“Daha bir bakışta vücudumda ne kadar kuvvet varsa toplayıp da gözlerimi başka tarafa çevirmek istedim. Eyvah! Ne vücudumda kuvvet buldum, ne*

gözlerime hükmüm geçti. Sanki ömrümde gördüğüm, işittiğim, okuduğum, düşündüğüm ne kadar güzel şey varsa hepsi bir yere toplanmış da bir insan çehresi olmuş karşıma gelmiş idi...” (VyS 6-7/19), “*Ne mi istedim? Kızım, sen esirci nedir bilmezsin. Elinde iken o kadar eziyet altında idim ki, yedi ay, kendimi öldürmeye bile meydan bulamadım. Sebep olup da döktürdüğüm kan yok mu? Her gün benim gözümünden alev damlaları dökülüyordu, yine o kanın – soğuk cehennem dereleri gibi- bir dakika buzu çözülmezdi...”* (G 16/7), “*... Gün olur yanıma gelsen azamın her biri ayrı ayrı yanmaya başlar. Sanki vücuduma alevden bir gömlek giydirebilirler. Yanımdan gitsen canım vücudumdan çekilir. Çekildiğini her zerrem ayrı ayrı hisseder. Her tarafıma hafif bir titremek gelir...”* (ZÇ 13/13), “*Geçenki hücumda sizinle beraber bulunmak benim vazifem mi idi? Değildi ya. Öyle iken yine o kanlı, şanlı bayrağımızı düşmanın tabyasına ibtidâ diken ben değil mi idim?..*” (AB 5-6/19).

Ancak Celâleddin Hârizmşah eserini okunmak amacıyla yazdığından dili ağırdır. “*Piyeste sade, süssüzce söylenmiş cümlelere rastlamak nadiren mümkündür. Herkes yüksekte, bir şark şairi gibi konuşur...”* (Kaplan, 1948: 195): “*...hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vahimeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşah adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyet tevehhüm ederler zannettiniz...”* (CH 170/4).

Nâmık Kemâl tiyatrolarında genellikle hitabetlerle dolu, belagatli bir üslûp kullanır. Kemâl, kendi fikirlerini, üslubunu kahramanlarıyla verir. İslam Bey, Akif Bey, Celâleddin Hârizmşah... hep Kemâl’in kendisidir aslında: “*... Eski mücahitler gazaya giderlerken haremleri de yanlarından ayrılmazmış. Biz de kadınlarımızı sefer haline alıştırabilirdik. Biz de çocuklarımızı gemide terbiye ederdik de İngilizler gibi ne vakit karaya çıkarlarsa o vakit başları dönmeye başlardı. Ne de münasebetsiz hülyalar!.. Devletim öyle emretmiş; hizmetkârım, fermanına memnuniyetle itaat ederim. Vatanımın menfaati onu iktiza etmiş; Osmanlı’yım. Vatanım için Dilrûba’dan değil canımdan da ayrılırım. Garip şey!.. Zihnime şaşkınlık geldi, adeta saçma söylüyorum. Sanki indimde can Dilrûba’dan mukaddem midir? Hayır! Nizamımız pek aladır. Vatan için fedakârlık etmeyecek miyiz?..*” (AB 14-15/2).

Nâmık Kemâl uzun tiratlar yapar. Aynı manaya gelen birbirine benzer cümleleri sıralar: “... Zavallı çocuk! Onların şen yüzlerinin şenliğine, parlaklığına mı bakıyorsun? O, bir düzgündür: Uzaktan seyret! Sürünürsen, ağzın zehirle dolar. O, bir alevdir, yanına yaklaşma; dokunursan, vücudun yanar, kül olur. Sen, Paşo Hanım’ın güldüğüne mi aldaniyorsun? O, insan kanı içerken, insan ciğeri yerken de güler. Sen, yanındakilerin tatlı sözlerine mi inaniyorsun? Onların gönüllerinde cehennem ateşi kaynasa, yine yanaklarında güller açılır. Konağın hâli şu karanlık geceye benzer. Sen, her tarafını sakın, her tarafını emin sanırsın. Gözler nereye baksa, hiçbir şey görmez. Lakin içinde hiçbir vakit zehirli akrepler, kudurmuş köpekler, merhametsiz katiller eksik değildir. Şu pencereden bak: Konak gözünün önünde duruyor da içinde hiç cellattan, zindandan bir şey görüyor musun? İşte içindekilerin taş yüreği de o konağın hali, küçülmüştür. Yüzlerine ne kadar dikkat etsen gönüllerindeki gazezden, hıyanetten eser göremezsin. Bu zalimler, mezar gibi, dünya ile ahiret arasında yer tutmuşlar. Dışları çiçekler içinde görünür, içleri ölüm doludur.” (G 7-8/14).

Kemâl, tiyatrolarında *hatıra getir-*, *can ver-*, *rahmet okut-*, *kanına gir-* gibi yaygın deyimleri sıkça kullanmakla birlikte kendi bulduğu özgün sözlerden de yararlanır: *tepemize çarpan ayakları öp-* (G 108/9), *yanakları gerdanına sark-* (ZÇ 4/18), *çifte koşulur öküzden fark etme-* (VyS 87/10) ...

Nâmık Kemâl, “... bizde hâlâ akıcı bir hikaye tanzimine müsait olmayan şiirlerimizle manzum tiyatro yazmayı seçmek lisanımızda tiyatro yapılmasın demek olur. Tiyatroların manzum olmasından gelecek faydaları ise lisanın şivesindeki güzellik şarklıların hayal gücündeki kuvvet ziyadesiyle karşılar zannederim.” (Ayan, 1969: 37) gerekçesiyle tiyatrolarını mensur olarak yazmıştır. Ancak bazı tiyatrolarında hece ölçüsüyle yazılmış; sade, küçük şiirlere yer vermiştir:

“Sakın sözüne inanma

Yüz verirse de aldanma

Gönlü bir sendedir sanma

Yâre itimat olunmaz

Kıza aşık mı bulunmaz” (AB 83/19).

“Dağları karlar bürümüş
 Her yandan kanlar yürümüş
 Ölü ölüyü sürümüş
 Issız dağlar kanlı dağlar
 Dört yanı ormanlı dağlar
 Aferin dağlar!” (CH 258/9).

“Sen ölürsen anan ağlar
 İmam iskatını sağlar
 Kurtlar, kuşlar, kırlar, dağlar
 Etini yer ölmeye gör!” (G 159/4).

“Kazmayı vurdum mezare
 Kemik çıktı pare pare
 Can verip aldanma yâre
 Senden geçer, ölmeye gör” (G 159/8).

Nâmık Kemâl, duyguları, durumları, karakterleri daha iyi anlatabilmek amacıyla yaptığı benzetme ve istiarelerde doğa olaylarını ve hayvanları mübalağalı bir şekilde kullanır: “Lakin içinde bir vakit zehirli akrepler, kudurmuş köpekler, merhametsiz katiller eksik değildir.” (G 8/11), “Yüreğime sarılan arslan pençesini görmüyor musun?” (VyS 43/13), “Canavar gibi bu kadar mazlumun kanını içtim; engerek gibi, yatağıma sığınan adamı zehirledim; ama kızgın kediler gibi, kendi yavrumu yemeyi bir türlü gönlüm almıyor.” (G 56-57/18), “Ah! Cesaretin ondandı. Bizi tertip ettiğin dam-ı hebâsete düşürdün de onun için arslan ölüsüne tesadüf etmiş köpek kadar tehalükle teşfilerle ısırdıyordun, öyle mi?” (CH 178/19), “Bunlar sel gibidir kızım! Sakin göründükleri vakit, kork! Dokundukları evi temelinden yıkarlar. Bunlar canavar gibidirler, iki gözüm! Güler gibi dudakları açılmaya başladığı zaman, sakın! Azı dişlerini yanına vardıkları adamın ta yüreğine saplarlar. Bunlar yılan gibidir efendiciğim! Renklerine aldanma, kime sürünürlerse, zehirlerini ta canına dökerler.” (G 7/8), “Sinirlerin daima böyle, ağustos güneşine rast gelmiş yılan gibi, hiddetinden bükülüp durmaz a!” (G 112/10).

“(…) kulunuz, köleniz anlamına gelmekle birlikte ben adlı yerine kullanılan bir alçakgönüllülük sözü” (Püsküllüoğlu, 2003: 204) olan “bendeniz” kelimesi tamlayan olduğu durumlarda birinci teklik şahıs iyelik ekinin yer aldığı tamlananla kullanılmıştır: “Haddinizi padişahlık denilen âlâ-yı merâtibe çıkarmaya ne sebep olduysa bendenizin bâlâ-pervâzlık buyurduğunuz tasavvurâtıma da o sebep oluyor.” (CH 166/15), “Öldüğümü iştir iştir başkasının nikâhına girmekten başka bir şey düşünmeyen kadın bendenizin nikâhında duramaz.” (AB 102/6), “Bendenizin istediğim yalnız kadime riayet olunmaktır.” (CH 70/8), “Ara sıra yalan söyledikçe yemin ile temin etmeye mecbur olduğum için bendenizin nazarında kasem de sıdk u kizbi birbirinden ayıracak bürhânlardan değildir.” (CH 190/16)...

Nâmık Kemâl tiyatrolarında genelde sade bir dil tercih etse de aldığı eğitim ve alışkanlıktan dolayı Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar kullanmıştır: *ızhâr-ı infial* (VyS 10-11/16), *hâl-i tabii* (AB 118/5), *cây-i amân* (AB 94/14), *kemâl-i tehevvür* (VyS 38/6), *esfel-i sâfilîn* (AB 162/3), *teslîm-i ruh* (ZÇ 61/8), *kadr-i âli* (KB 13/11), *cebr-i nefis* (KB 69/2), *sûr-ı İsrâfil* (KB 25/11), *icbâr-ı nefis* (KB 73/9), *kemâl-i hiddet* (KB 21/12), *kemâl-i şiddet* (KB 65/10)...

Nâmık Kemâl, tiyatrolarındaki bazı cümlelerinde günümüz Türkiye Türkçesinden farklı olarak eyleyen/eylene-eylem ilişkisiyle kurulmuş belirtili isim tamlamalarında tamlayan kısmında ilgi hâli ekini kullanmamıştır: *[İslâm Bey], sen gayret ne demek olduğunu, büyüklük ne demek olduğunu benden âlâ bilirsin. [dedi.]* (VyS 143/8), *Süleyman, halayık beni kabul edeceğine iyice emin misiniz? [dedi.]* (AB 154/15), *Paşo Hanım (kendi kendine) Ömrümde birinci defadır korku ne demek olduğunu gönlümde hissetmeye başladım. [dedi.]* (G 56/11), *[Burak Hacı], pederinizin hükmettiği yerlere düştüğünüz gibi taht-ı saltanat yerinden koparak ayağınıza geleceğine hiç şüphe etmediniz. [dedi.]* (CH 170/15), *[Hüsrev] Hınzırın kalbi nerede olduğu bilinmez ki...[dedi.]* (KB 93/19).

Türkçede “her” kelimesinin sıfat tamlamasındaki yeri genellikle niteleme sıfatlarından sonra isimden hemen öncedir. Ancak Nâmık Kemâl’in tiyatrolarında “her”in niteleme sıfatından önce, tamlamanın başında kullanıldığı örnekler mevcuttur: *her görünen seyyarenin* (AB 18/5) [görünen her seyyarenin], *her büyük sabitenin* (AB 18/6) [büyük her sabitenin]...

1.7. TİYATROLARDAKİ YANLIŞ OKUMALAR ve EKSİKLİKLER

Tiyatrolarda dikkatsizlikten veya basım hatasından kaynaklanan eksik kısımlar bağlamdan yola çıkılarak tarafımızdan köşeli parantezle ([]) tamamlanmıştır: *İslâm Bey, Zekiye sizi sevmeyeceğini [söylerse] beni sevdiğine de inanmam. [dedi.]* (VyS 159/9), *[Mehmet], şimdi buradan çıkmış olsam mezarımdan [çıkılmış] adam görmüş gibi hayretler, dehşetler içinde kalırlar. [dedi.]* (CH 22/22), *Nuştekin; eğer Celâleddin zamanın hükmüne vakıf olsaydı dünya kurulalı insan ayağı basmamış bir adaya çekilip de bu kadar kıymetli zamanlar kaybedeceğine daha o vakit fırsat elde, her türlü teşebbüs ve tedbir imkânda iken [mülkün] bir tarafını tutar, üzerimize musallat olan belanın define bir çare düşünürdü. [dedi.]* (CH 45-46/23), *[Celâleddin], sonra nenesinin laşesini taksime [gelen] köpek yavruları gibi her biriniz mülkün bir parçasını sardınız. [dedi.]* (CH 58/4), *[Celâleddin], Tatar bir köpeğe tapıyor, İslam[’da] da, hatırlınız için biraz tapmak lazım gelir öyle mi? [dedi.]* (CH 70-71/23), *Yok, anlarsınız Padişah’ım; bizim derdimizi lisanımız tarif edemezse hâlimiz tasvir [eder.]* (CH 142/3), *[Nurettin], şimdi mademki İslâm’ın Tatar elinden kurtulmasını istiyoruz; Tatar’ın kuvvetine, İslâm’ın zaafına sebep [ne] ise her şeyden evvel onu düşünmek iktiza etmez mi? [dedi.]* (CH 226/21).

Tiyatrolarda bağlamdan yola çıkıldığında anlam itibariyle yakışmayan bazı kelimelere de müdahale edilmiştir. Söz gelimi “Öyle bir hayat ki hem nefes almakla duruyor hem nefes aldıkça azalıyor.” (G 164/18) cümlesinde duruyor yüklemine yerine devam ediyor ifadesi daha uygun görüldüğü için cümle “Öyle bir hayat ki hem nefes almakla devam ediyor hem nefes aldıkça azalıyor.” şeklinde değiştirilmiştir.

Çokluk şahıs ifade eden “herkes” belgisiz zamiri ile kurulmuş bir cümlede yüklem 3. çokluk şahıs ekini almış olarak yazılmıştır: *Süfyan; Âkif Bey gemisini attı, karaya çıkardıkları vakit üzerinde hiç candan eser bile yoktu, herkes ölü zannettiler, biz de öyle sandık. [dedi.]* (AB 125-126/15).

Yine söz dizimine uymayan ifadelerde de değişiklik yapılmıştır. Aşağıdaki cümlelerde ifadelerin orijinali ve müdahale ettiğimiz şekli köşeli parantez içinde yan yana verilmiştir: *[İslâm Bey, (Kemâl-i tehevürle) ...] Osmanlı namı işiteli [işitileli] Tuna geçildi! Birkaç kere geçildi... Birçok kere geçildi... Fakat bir vakit alınmadı... [dedi.]* (VyS 39/5), *[İsmet], bilirsin a insanın [insan] sevdiğinin arkasına kalırsa nasıl*

yaşar? [dedi.] (G 204/2), [Celâleddin], söyletmeye sen sebep oldun, gönlümde saklamaya çalıştığın [çalıştığım] ateşler alevlendi. [dedi.] (CH 14/17), [Celâleddin], yüz seneden beri feleğin her türlü cefasına [cefasından] kılıcımızın himayesine sığınan, bizi mert, himmetli, kifayetli gayur, hasılı kendilerinden büyük sanıp da tabaiyyetimize giren, ayağımızı başlarından yüksek, kılıcımızı canlarından aziz tutan nice yüzbinlerce biçareye “İşte düşman geliyor, biz de kaçacağız, başınızın çaresine bakın.” demekten utanmadık. [dedi.] (CH 14-15/22), Mehmet, hem müneccimler lakırtısına inanmayı, gökte bir seyyare görünce haşa yerin tanrısı zanneden Cengiz’i [Cengiz’e] bırak. [dedi.] (CH 18/16), [Celâleddin], Cengiz’i [Cengiz’e] anasından doğdu doğalı bir kere gülmemiş diyorlar. [dedi.] (CH 26/6), [Melik Nusret], ümmet-i Muhammed’in bütün bütün yetim kaldığına [kalmasına], bütün bütün garip olduğuna [olmasına] çalışıyorsunuz, öyle mi? [dedi.] (CH 54/9), [Nurettin], zira düşün; yapacağımızı [yapacağımıza] cihanın yarı ömründen uzun, imkânın yarı vüsatından büyük olan istikbale kudret-i İlahîye’den başka kim hükmedebilir? [dedi.] (CH 86/6), [Mihri Cihan], “Celâleddin’in ayaklarına kapanarak” [...] Bir can alındığı zaman bir can bağışlamak senin büyüklüğüne yakışır, mürüvvetlerdendir Padişah’ım. Ah biz kadınız, gönlümüzün hissiyatını lisanımız bir türlü söyleyemez ki derdimizi anlatalım. Yok, anlarsınız Padişah’ım; bizim derdimizi lisanımızı [lisanımız] tarif edemezse hâlimizi [hâlimiz] tasvir [eder] [dedi.] (CH 141-142/23), Zahide, “kapıdan avdetle” meğer bize burayı zindan etmişsin de sonra edeceğin işkenceleri [işkencelerle] eğlenmek için yanımıza gelmişsin, öyle mi? [dedi.] (CH 178/7), [Zahide], arkasından kendimi esfel-i sâfiline kadar atıyorum da yine düşüp gittiğini [gittiği] uçurumda perçeminin bir kılını olsun tutamıyorum. [dedi.] (CH 182/10), [Câbir], “keseyi açarak” tüh, rengi ne kadar da kerih şeylere benziyor. Bilmem insanlar neresine tama etmişler de bu kadar tapınır dururlar? Ha, darılma altıncığim! Sen güzelsin, güneşe bile benzersin. Hele yanımdan ayrılma da yine [neye] benzesen [benzersen] yine benzeyebilirsin. Azametli Cengiz Han, şimdi yerinde Oktay duruyor, yarın kim bilir kim oturacak? [dedi.] (CH 258/17).

Yine söz dizimsel bozukluğu olan ifadeler tarafımızdan tamamlanmıştır: [Âkif], vatanını seven adam[a] dünyada başka hiçbir şey sevmemek mi lazım gelir? [dedi.] (AB 6/9), [Zahide], Allah Celâl’i benden dünyaya getirmiş olsaydı kendimi kâinata can dağıtmaya, âfâk[a] nur ibtidâ etmeye müvekkel olmuş zannederdim. [dedi.] (CH 206/16), [Nurettin], mamefih hediyeden başka böyle beratın verilmesine Tatar muharebesinde[n] feragat vaadini de şart ettiler. [dedi.] (CH 214/22).

Nâmık Kemâl'in Arap harfleriyle yazdığı tiyatrolar Latin harflerine aktarılmış şekilleriyle karşılaştırıldığında da yanlış yazımların olduğu tespit edilmiştir: *[Celâleddin], ben İslâm kanı dökerek tevsî-i mülk etmek istesem Bağdat'ı zabtedip de taht-ı Abbasi'ye hayal gibi, cellat [cemâd] gibi hareketsiz, aciz birini oturtarak onun namına Memalik-i İslâm'ın her tarafında infaz-ı hüküm edemez miydim? [dedi.]* (CH 222/21).

Noktalama işaretlerinde de kimi yanlış ve eksikliklerle karşılaşmıştır: *[Zekiye], sanki ömrümde gördüğüm[,] işittiğim[,] okuduğum[,] düşündüğüm ne kadar güzel şey var ise hepsi bir yere toplanmış da bir insan çehresi olmuş karşıma gelmiş idi. [dedi.]* (VyS 7/4), *[Dilrûba], yalnız düştüm —[,] Hakk'ın emriyle birine varmak istedim —[,] Sanki ben ahirete gitmiş olaydım — o [,] kıyamete kadar bekâr mı oturacaktı — [?]Bakın daha sağım başkasına nikâh oldumsa o da sahih değil. [dedi.]* (AB 110/2), *Zavalhı çocuk! Çeneleri mi kilitlenmiş?..* (G 168/6), *Neyyire, pederim kavgaya gelirken beni de yanına almıştı[,] merhume validem: [,] biçare kadın bilseniz ne kadar telaş etti?* (CH 6/5), *Neyyire, melun:[,] dilin cehennem ateşlerinden dövülmüş kılıçlarla doğransın [dedi.]* (CH 46/6), *[Nurcihan], konulmadığı vakit ne lazım gelir?.* (KB 33/18).

Hata ve eksikliklerin daha çok *Celâleddin Hârizmşah* eserinde olması dikkat çekicidir. Bunun sebebi eserin yazıldığı şartlar olarak düşünülebilir.

1.8. ÇALIŞMADAKİ ESASLAR

1.8.1. Amaç ve İlkeler

Bu çalışma, fiilimsi eklerinin cümlelerdeki işlevlerini, yan yargıların yapısını, görevlerini, zaman değerlerini ve temel yargıyla olan ilişkilerini belirleyerek; Nâmık Kemâl'in dolayısıyla Tanzimat Dönemi tiyatrosunun dil ve üslubunu belirlemek, Türkçenin zenginliğini, gücünü ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Dönem olarak dilde ve içerikte birçok yeniliğin yapıldığı/yapılmak istendiği Tanzimat Dönemi, yazar olarak da Tanzimat Edebiyatı denince akla gelen ilk isimlerden biri hatta birincisi olan, Batı edebiyatının oluşturulmasında, dilin ve edebiyatın ıslah edilmesinde kendini sorumlu hisseden ve eserlerini bu doğrultuda oluşturmaya çalışan Nâmık Kemâl tercih edilmiştir. (bk. 1.3. Nâmık Kemâl'in Dil ve Üslubu)

Nâmık Kemâl'in, tiyatrolarında diğer eserlerine nazaran daha sade bir kullanması; tiyatroların günlük konuşma diline daha yakın olduğu/olması gerektiği kısaca tiyatronun edebiyatın, dilin en canlı ifadesi olduğu düşünülerek edebî tür olarak tiyatro seçilmiştir. (bk. 1.6. Nâmık Kemâl'in Tiyatrolarındaki Üslubu).

1.8.2. Yöntem ve Teknikler

Yaptığımız çalışmada Nâmık Kemâl'in altı tiyatro eserinde bulunan yan yargı ve fiilimsi eklerinin işlevleri yapısal-işlevsel söz dizimi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmamızda daha önce bu yöntemle hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri model olarak alınmıştır.

1.8.2.1. Esas Alınan Metinler

Yüksek lisans tez çalışması için çözümlemeye dâhil edilen cümleler, Nâmık Kemâl'in tiyatrolarının Arap harfli ilk basımlarından alınmıştır⁸: *Vatan yâhud Silistre*, İstanbul 1289; *Zavallı Çocuk*, İstanbul 1290; *Âkif Bey*, İstanbul 1290; *Gülnihal* (Asıl adı *Son Pişmanlık*'tır.), İstanbul 1292; *Celâleddin-i Hârizmşah*, İstanbul 1292; *Kara Belâ* (Ölümünden sonra yayımlanmıştır.), 1326.

Çalışmada tiyatroların dörtte birini oluşturacak şekilde bir bütünce hazırlanmış ve fiilimsiler bu bütünce üzerinde incelenmiştir. Bütüncede homojenliği sağlamak için kura yöntemiyle her dört sayfanın üçüncüsü alınmıştır. Örneğin ilk tiyatro olan *Vatan Yâhud Silistre*'nin 7, 11, 15... sayfaları, ikinci tiyatro olan *Zavallı Çocuk*'un 5, 9, 13... sayfaları; üçüncü tiyatro olan *Gülnihal*'in 8, 12, 16... sayfaları gibi.

1.8.2.2. Tahlil ve İşaretleme Sistemi

Tiyatrolarda geçen cümle yapıları *parantezleme* yöntemiyle gösterilmiştir. Yüklem, yüklem fiili, yüklem ismi, özne, nesne, tümleçler, bağlama grupları ve birleşik fiillerin içeriğini belirtmek için *yay parantez* (()); bağlama göre ne olduğu tahmin edilen ancak cümlede belirtilmeyen ya da birleşik cümlelerde ortak kullanılan veya tarafımızdan konulan öğeleri, kelimeleri vs. belirtmek için de *köşeli parantez* ([]) kullanılmıştır:

⁸ Çalışmada incelenen cümleler, verilen örnekler de basım tarihlerine göre sıralanmıştır.

[AyT (İ + he)] + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Esat], dün şu pencerenin önünde [kafesten] çıkarıp da elinle kafesini temizlediğin kanarya kadar olsun seviyorsun a? [dedi.] (AB 174/12).

Çalışmanın birinci bölümünde fiilimsiler yan cümleyi oluşturan biçim birimlerine göre ayrıldıktan sonra, tek ögeli olanlardan çok ögeli olanlara doğru bir sıralama yapılmıştır. Bunlar da kendi içinde alfabetik olarak sıralanmıştır.

Cümle çözümlemelerinde edatlar gösterilmiş ancak öge sayısına dâhil edilmemiştir: [Zülfikar], *siz de olsanız* çare bulamazsınız. [dedi.] (G 96/10).

Ö (Ö (Zm + ø) + E) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

1.8.2.3. Biçim Birimlerin Gösterimi

Ekler ve biçim birimler, bütün ses değerlerini gösterecek şekilde eğik çizgiler arasında gösterilmiş, ses birimsel değişkenlik gösteren harfler büyük yazılmıştır: -sa, -se için /-sA/; -acak, -ecek, -yacak, -yecek için /-(y)AcAK/ gibi.

1.8.2.4. Künye Bilgilerinin Gösterilmesi

Çözümlenen cümlelerin, tiyatro eserlerinde nerede geçtiğini göstermek için önce bulunduğu eserin adının baş harfi/harfleri, sonra sayfa sayısı, en son da satır sayısı belirtilmiştir. Eserin adının baş harfinden sonra bir boşluk bırakılmış, sayfa ve satır sayısı eğik çizgi ile birbirinden ayrılmıştır: [Sıdkı Bey], *ben gelinceye kadar* bir dakika yanından ayrılmazsın. [dedi.] (VyS 63/2). Bağlam bütünlüğünü bozmamak için çözümlenen cümlelerin eksik kalan kısmı önceki veya sonraki sayfadan tamamlanmış ve bu durum sayfalar arasına konan kısa çizgi (-) ile belirtilmiştir: [Dilrüba], sanki iltifat edecek, sanki canı yok da hayat *ne demek olduğunu* bilmiyor. [dedi.] (AB 182-183/17).

BİRİNCİ BÖLÜM

FİİLİMSİ EKLERİYLE OLUŞTURULMUŞ YAN YARGILAR

Yan yargı, cümleyi anlam bakımından tamamlayan, açıklayan, güçlendiren; cümlelerin bir ögesi ya da tamlayıcısı olan, varlığını cümleye borçlu olan, kendi başına yetemeyen bağımlı yargı olarak tanımlanır. Yan yargılar, cümle gibi kendi içerisinde her türlü ögeyi alabilmesine rağmen kip ve şahıs eki alamaz, kendi başına kullanıldıklarında tam bir yargı bildiremez bu nedenle cümle içerisinde herhangi bir öge olur ve bağlı bulunduğu yükleme hizmet eder, cümle içerisinde geçici bir isim, sıfat veya zarf unsuru oluştururlar.

“Türkçeye özgü bir düşünce tasarımı olarak değerlendirilebilecek olan eylemsi yapıları, yargı öbeklerinin ya da dil bilgisinde genellikle kullanılan biçimiyle ‘yan cümle’lerin anlam ilişkisini dil yapısına aktaran söz dizimi alanını ifade eder.” (Börekçi, 2018: 118).

Fiilimsilerle oluşan yargı öbekleri bağımsız yargı ifade etmediğinden “cümlecik, yan cümlecik, yan cümle” olarak da adlandırılabilir. ⁹

1.1. İSİM YAN YARGILARI

İsim-fiiller; özne, nesne ve tümleçleriyle birlikte bir fiil tabanının, olgunun veya olayın isim-fiil ekleriyle geçici bir kavram işareti dönüşmesiyle kurulmuş isim yan cümleleridir. *“Bu yapı sadece bir yan cümleyi isimleştirerek temel cümleye bağlama işlevini görmez hareketi, olay ve olguyu kavramlaştırma olanağı sağlayarak ifadeyi zenginleştirir.”* (Börekçi, 2018: 121).

Fiillerdeki oluş, kılış ve durumu geçici olarak isimleştiren ve isim yan yargısı oluşturan bu ekler; /-DIK/, /-mA/, /-mAk/, /-(y)AcAK/ ve /-(y)İş/ şeklindedir.

1.1.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.1.1.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Gülñihâl, (kendi kendine)] ben **sebeğ olduğıumu**¹⁰ kızın hatırına getirme! [dedi.] (G 116/6); [Ahşid] ya beni memnun edersin yahut şu dakikada Hüsrev’i paralarım; dairenize geldiğı için paraladığıımı söylerim, senin **davet ettiğıine** de dayen olacak

⁹ Bu çalışmada “yan yargı” terimi tercih edilmiştir.

¹⁰ İşaretsiz tamlayan. (bk. 1.6. Nâmık Kemâl’in Tiyatrolarındaki Üslubu)

budalayı şahit tutarım, anladın mı? [dedi.] (KB 65-66/21).

Tiyatrolarda Ns2 + F2- yapılı birleşik fiillerden oluşan yüklemlemlerle de karşılaşmıştır.

Geçişli fiiller olan kılış fiilleri nesnesiz düşünülemez. İşaretsiz (belirsiz) nesneler, kılış bildiren fiillerin konusunu gösterir ve söz konusu fiillerle sıkı bir anlam ilişkisi içindedir. İşaretsiz nesne (Ns2) ve geçişli fiilin (F2-) birleşmesiyle oluşan geçişsiz (F1-) genel fiil, mevcut eylemin alt türlerinden birini ifade eder (Daşdemir, 2015: 59). Örneğin rüya gör-, kâbus gör-, hayal gör- vs. görme eyleminin türlerinden birkaçıdır. Birbiriyle sıkı bir anlam ilişkisi içinde olan geçişli fiil ve işaretsiz nesneler birbirinden ayrılmadığından; ayrıldığında, bunların yerine başka ögeler getirildiğinde farklı anlamlar oluşacağından (ör: hayal et-) bu yapıların yüklem olarak alınması gerekir.

-- 2. Y (BF- (T + BF- (Ns2 + F2-) + /-DIK/)

[Gülnehâl], hiç **gönlünde dert sakladığın** var mı? [dedi.] (G 12/8).

-- 3. Y (BF- (T + F-) + /-DIK/)

[Kaplan Paşa], [Muhtar'ın] ağladığını, bağırıldığını, yalvardığını, **yerlere kapandığını** gördün öyle mi? [dedi.] (G 84/6).

-- 4. Y (BF- (Zr (İkl) + BF- (İ + yF-))¹¹ + /-DIK/)

[Melik Nusret], ümmet-i Muhammed'in **bütün bütün yetim kaldığına**¹², bütün bütün garip olduğuna çalışıyorsunuz, öyle mi? [dedi.] (CH 54/9); [Melik Nusret], ümmet-i Muhammed'in bütün bütün yetim kaldığına, **bütün bütün garip olduğuna** çalışıyorsunuz, öyle mi? [dedi.] (CH 54/9).

-- 5. Y (BF- (Zr + BF- (Ns2 + F2-)) + /-DIK/)

[Zülfikâr], yalnız **ne kadar adam kazandığımızı** bilirsiniz, zalimin ne kadar yardımcı kaybettiğinden haberiniz yok. [dedi.] (G 156/15).

-- 6. Y (DBF- (T + F-) + /-DIK/)

[Atâ], [canımın **vücudumdan**] **çekildiğini** her zerrem ayrı ayrı hisseder. [dedi.] (ZÇ 13/16); [Dilrûba], **ahirete gittiği** meydana çıkalı daha üç gün olmadı. [dedi.] (AB 50/19).

¹¹ Bir durumda, hâlde, vaziyette olmak, bulunmak anlamında kullanıldığı için kal- yardımcı fiil olarak alınmıştır.

¹² Bütün bütün yetim kalmasına, olmasına

-- 7. Y (F- + /-DIK/)

[Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] kızının da **öldüğünü** söylemek istiyor. [...dedi.] (VyS 79/8); Sıdkı Bey, düşmanın **gittiğine** mi kızılıyorsun? [dedi.] (VyS 139/4); [İslâm Bey], **geldiğinden** de haberim yok idi. [dedi.] (VyS 147/10); [İslâm Bey], senin **korkmadığını** gördüğü için kimse de korkmadı. [dedi.] (VyS 155/15); [Zekiye], kendi sever de başkasının **sevdiğine** inanmaz. [dedi.] (VyS 159/13); [Dilruba], elimden gelirse hiç **gittiğini** hatırıma getirmem, daima geleceğini düşünürüm. [dedi.] (AB 30/2); [Şahin], Sinop'a ne vakit girmişler ki Akif'in **öldüğüne** şahit oluyorlar! [dedi.] (AB 58/10); [Akif], **öldüğümü** işitir işitmez başkasının nikâhına girmekten başka bir şey düşünmeyen kadın bendenizin nikâhımda duramaz. [dedi.] (AB 102/6); [Akif], benim **öldüğüme** emin değilken başkasına varmaya kalkışsın. [dedi.] (AB 130/16); [Akif], hatta **öldüğümü** ispat etmek için yalancı şahitler tedarik etsin. [dedi.] (AB 130-131/17); [Gülnehâl], sen Paşo Hanım'ın **güldüğüne** mi aldanıyorsun? [dedi.] (G 8/2); [Kaplan Paşa], [Muhtar'ın] **ağladığını**, bağırdığını, yalvardığını, yerlere kapandığını gördün öyle mi? [dedi.] (G 84/6); [Kaplan Paşa], [Muhtar'ın] ağladığını, **bağırdığını**, yalvardığını, yerlere kapandığını gördün öyle mi? [dedi.] (G 84/6); [Kaplan Paşa], [Muhtar'ın] ağladığını, bağırdığını, **yalvardığını**, yerlere kapandığını gördün öyle mi? [dedi.] (G 84/6); [Gülnehâl], İsmet'in **nişanlandığına** çıldırmış. [dedi.] (G 128/4); [Gülnehâl], Bey'in **kurtulduğuna** dair yarın el yazısıyla şu kadar bir kâğıt parçası getirirsen bence olan muradını hâsıl olmuş bil. [dedi.] (G 128/15); [Muhtar Bey], ben dünyanın **kahrolduğunu** istiyorum, anladın mı? [dedi.] (G 140/10); Mezarıcı, cellat elinden çıkanlarıkimin **gördüğü** var. [dedi.] (G 160/5); [Zülfikâr (kendi kendine) ...] Şimdi İsmet'in kendinin **olduğunu** biliyor, ne kadar saadetler içinde yaşayacağını biliyor da ölümü gözüne alıyor. [...dedi.] (G 184/16); [İsmet], **şüphelendiğime** bir ceza etmek istersen vallahi o şüphenin yüreğime verdiği sıkıntı kadar dünyada bir eziyet bulamazsın. [dedi.] (G 204/8); [Zahide, (uykudan uyanır gibi bir hâl ile Gıyas'a dönerek ve şaşkın gözlerini yüzüne dikerek)...] yine çehresine bir gün **eksildiğini** görmediğim karanlık çökmeye başladı. [dedi...] (CH 150/16); [Nurettin], Nasır'ın bazı şiddetleri üzerine Hârizmşah aleyhine Bağdat'ça hâsıl olan infîâlin şimdi hükmü **kalmadığına** ve efkârcaher türlü âmâlin zaman-ı revacı geldiğine dair birçok mukaddimeler serdetti. [dedi.] (CH 214/13); [Nurettin], Nasır'ın bazı şiddetleri üzerine Hârizmşah aleyhine Bağdat'ça hâsıl olan infîâlin şimdi hükmü kalmadığına ve efkârcaher türlü âmâlin

zaman-ı revâcı **geldiğine** dair birçok mukaddimeler serdetti. [dedi.] (CH 214/13); [Behrever] benim **ayıldığımı**, bayıldığımı o Sûr-ı İsrâfil dehşetli sesin ile, o Azrail kılıcına benzer hançerinle dünyaya ilan edişin beni rezil etmek değildir de nedir? [dedi.] (KB 25/11); [Behrever] benim ayıldığımı, **bayıldığımı** o sur-ı İsrâfil dehşetli sesin ile, o Azrail kılıcına benzer hançerinle dünyaya ilan edişin beni rezil etmek değildir de nedir? [dedi.] (KB 25/11).

-- 8. Y (YF- ([Yİ] + e-)) + /-DIK/

[Nurettin], Efendi'mizin Cengiz ile muharebelerinde muvaffakiyet tamamıyla bizde kalmadığına; askerin azlığından, ümeranın hıyanetinden başka bir sebep **[mevcut]** **olmadığını** layıkıyla öğrenmişler. [dedi.] (CH 222/7).

-- 9. Y (YF- (Yİ (EksİT) + e-)) + /-DIK/

[Esat], **benim olduğumu**, beni sevdiğini görüyorum, kendi gözlerimle görüyorum, işitiyorum, senin ağzından işitiyorum, kendi kulaklarımla işitiyorum da bir türlü gönlüm inanmak istemiyor. [dedi.] (AB 173-174/16).

-- 10. Y (YF- (Yİ (EksST) + e-)) + /-DIK/

[Akif], o yolda sevdiğimden ayrılmalıyım ki **adam olduğumu** anlayabileyim. [dedi.] (AB 14/12).

-- 11. Y (YF- (Yİ (İT) + e-)) + /-DIK/

[İsmet]; (Paşo Hanım'a), oğlun kapısında ne kadar kudurmuş köpek varsa gönderir, **amcasının kızı olduğumu** düşünmez, konağı bastırır, namusumu berbat eder, sonra beni nikâh etmeye kalkar. [dedi.] (G 60/2); [Muhtar Bey (acı acı gülererek) ...] hanım, **ikbal âşığı olmadığını** anlatmak istiyor. [...dedi.] (G 116/11); [Nurettin], kendilerini İslâm'ın en büyük mevkilerinde görmüşler de **milletin gerçekten en büyüğü olduklarına** zâhib olmuşlar. [dedi.] (CH 114/21).

-- 12. Y (YF- (Yİ (İYY) + e-)) + /-DIK/¹³

[İslâm Bey, (Kemâl-i tehevvrle) ...] hele Osmanlılar Osmanlılığın **ne demek olduğumu** bilirse hiçbir vakit alınamaz. [dedi.] (VyS 39/8); [İslâm Bey], sen gayret **ne**

¹³ “Ek-fiil olarak yan cümlelerde ol- fiili de kullanılır. Bu yan cümleyi temel cümle hâline getirdiğimizde ol- fiilinin kaybolmasından anlaşılır. Özellikle isim cümleleri yan cümle hâline getirildiğinde bu durumla karşılaşılır.” (Daşdemir, 2015: 129): Benim burada olduğumu bilmiyor musun? (= Ben buradayım.)

demek olduğunu, büyüklük ne demek olduğunu benden âlâ bilirsin. [dedi.] (VyS 143/8); [İslâm Bey], sen gayret ne demek olduğunu, büyüklük **ne demek olduğunu** benden âlâ bilirsin. [dedi.] (VyS 143/8); [Dilrûba], sanki iltifat edecek, sanki canı yok da hayat **ne demek olduğunu** bilmiyor. [dedi.] (AB 182-183/17); Paşo Hanım (kendi kendine) Ömrümde birinci defadır korku **ne demek olduğunu** gönlümde hissetmeye başladım. [dedi.] (G 56/11).

-- 13. Y (YF- (Yİ (ST) + e-)) + /-DIK/)

[Esat], sana malik olmak[ın] **ne kadar büyük bir devlet olduğunu** bilmezsin. [dedi.] (AB 174/4).

-- 14. Y (YF- (Yİ (T) + e-)) + /-DIK/)

[Muhtar Bey], [yalnız] hiç vücudun aslı **toprak¹⁴ olduğu** meydanda iken toprağa girmesinden mi korkulur? [dedi.] (G 164/7).

-- 15. Y (YF- (Yİ (Zm) + e-)) + /-DIK/)

Kaplan Paşa, ömründe kimseyi sevmemişsin ki hicran azabının **ne olduğunu** bilesin. [dedi.] (G 52/7); [Celâlettin, (gözleri kâğıtlarda olduğu halde) ... (ortaya) ...] hâl **böyle olduğunu** bilirsiniz de niçin üzerime yürüdünüz? [...dedi.] (CH 242/9); Cabir, vazifem değil Efendim; fakat sizin **kim olduğunuzu** bilirim de onun için söylüyorum. [dedi.] (CH 262/22).

-- 16. Y (YF- (Yİ (Zr) + e-)) + /-DIK/)

[Şefika], **nasıl olduğumu** siz benden iyi bilirsiniz a? [dedi.] (ZÇ 45/9); [İsmet], Bey'in **sağ olduğunu** sen de biliyorsun. [dedi.] (G 200/10); [Zahide], **muhal olduğu** meydanda iken yine ölüm hâlinde bir biçareyi sevinç delisi edecek. [dedi.] (CH 206/20); [Nurettin], ben bir şey yapmak **mümkün olmadığını** anladım; Orhan'ın arkasına düşmekte Efendi'mize musabakat ediyorum. [dedi.] (CH 254/5).

-- 17. Y (Zr + __ Tyn __ + YF- ([Yİ] + e-)) + /-DIK/)

[Kaplan Paşa], a valide bana olan muhabbetin avcının köpeğini sevişinden **hiç farkı[nın]** **[var] olmadığını** ben bilmez miyim sanırsın? [dedi.] (G 52/13).

¹⁴ Topraktan

-- 18. Y (Zr + YF- (Yİ (EksST) + e-)) + /-DIK/

[İslâm Bey], kabahatimin **ne kadar büyük olduğunu** bilirim. [dedi.] (VyS 11/17); Akif; ah, geçen gün söylediği sözleri işitmişken yine **bu kadar hain olduğunu** tasavvur edemezdim. [dedi.] (AB 130/4); [İsmet], işte senin **ne hain, ne zalim olduğunu** gerile gerile yüzüne karşı söylüyorum. [dedi.] (G 200-201/19); Melik Nusret, deminden beri hangi sözünün **daha ziyade hayrete şayan olduğunu** düşünüyorum. [dedi.] (CH 50/11); [Ahşid, Mihridil'e. ...] haydi cariyeleri topla da Hala Efendimiz'in davetine git, Sultan Efendimiz'in vücutlarının **biraz kırık olduğunu** söyle. [dedi.] (KB 53/11).

1.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yüklem

-- 1.1. DurT (İT + he) + Y (DBF- (Ns2+ F2-) + /-DIK/)

[Celâlettin, (gözleri kağıtlarda olduğu halde) ... (ortaya)] pekâlâ, **İslâm arasında¹⁵ kan dökmek** haram imiş, musâlaha seyyidü'l-ahkâm imiş. [...dedi.] (CH 242/8).

-- 1.2. DurT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Burak Hacı], [Atsız Sencer'in, Sultan Sencer'e] **ne yolda muamele ettiğini** unutmuş muydunuz? [dedi.] (CH 170/22).

-- 1.3. Y (DBF- (T + F-) __ + DurT (ZYY) __ + DBF- + /-DIK/)

[Muhtar Bey], [yalnız] insanın **ahirete ağlaya ağlaya gittiğine** niçin taaccüp ediyoruz? [dedi.] (G 164/9).

-- 2. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 2.1. HeT (İ + hb) + Y (DBF- (T + F-) + /-DIK/)

[Muhtar Bey (acı acı gülerek)] hanım, **elmas için kocaya varmadığını** gösteriyor. [...dedi.] (G 116/10).

-- 2.2. HeT (İYY) + Y (F- + /-DIK/)

Ahşid Merhamet buyurun, taciz ediyorum ama af edersiniz: Siz yine biraz yatak odasına teşrif buyurur musunuz, cariyeler **yatmaya gittiğinizi** görsünler. [dedi.] (KB 53/17).

¹⁵ İslâm dünyasının kendi aralarında savaşmaları durumunda...

-- 2.3. HeT (Zm + hb) + Y (F- + /-DIK/)

[Sıdkı Bey, (kendi kendine) ...] haremimin **benim için öldüğünü** duydum. [dedi.] (VyS 127/4).

-- 3. İlgi Tümleci + Yüklem

-- 3.1. İİT (İYY + he) + Y (BF- başlama-süreklilik (BF- (İ + yF-) + /-mAk+tA ol-/ + /-DIK/)

[Nurettin, (okur) ...], Şam'da bulunduğu sırada görüştüğü eşraf ümerasının **Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından ve bu cihetle kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye'den başka Salıp ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap aldıklarından bahsetmekte olduklarını** beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

-- 3.2. İİT (ST + he) + __ (Tyn) __ + Y (YF- ([Yİ] + e-) + /-DIK/)

[Ahşid], Padişah pederinizin **bir şeyden** haberi[nin] **[haberi var]** olmadığına da yemin ederim. [dedi.] (KB 37/9).

-- 4. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Burak Hacıp], fakat **Hârizmşah neslinden geldiğinizi** düşündükçe kendinizi gerçekten dünyanın bir parçasına hükûmet için yaratılmış zannetmekten yine bütün bütün beri edemediniz. [dedi] (CH 170/12).

-- 5. Miktar Tümleci + Yüklem

-- 5.1. MT (ZYY) + Y (F- + /-DIK/)

Celâleddin, (arkasına bakıp da bir Tatar'ın **üçünü birden esir edecek kadar yaklaştığını** görünce Neyyire'yi ve Kutbettin'i birer kolundan yukarı kaldırarak) Yarabbi, Yarabbi, ihsan ettiğin saltanatın her türlü kenâizi içinde yalnız sevdiğim şu iki vücut kalmıştı, onlar da yoluna kurban olsun! [dedi.] (CH 82/20).

-- 5.2. MT (ZYY) + Y (YF- (Yİ + e-) + /-DIK/)

[Mihri-i Cihan], **[onun] en küçük bir takdirini cihanın en büyük amalinden âlâ bulacak kadar müftevnî olduğumu** bilmem ki istediğim gibi anlatmaya muktedir olacak mısın? [dedi.] (CH 90/16).

-- 6. Nesne + Yükleme

-- 6.1. Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Mihr-i Cihan, kendi kendine], Tatar'ın **İslam'ı kabul ettiğini** ahirette olsun haber alıp da mezarımda mahşere kadar rahat yatabilecek miyim? [dedi.] (CH 270/8).

-- 6.2. Ns (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Esat, kendi kendine], **kızı sevdiğime** nedamet edeceğim geliyor. [dedi.] (AB 46/12); [Nurcihan, (Behrever'e yaklaşarak) ...] dayen, lalan **Hüsrev'i sevdiğini** haber veriyorlar da sen bu (istemem) sözünü nereden çıkardın? [dedi.] (KB 77/11).

-- 6.3. Ns (İYY + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurcihan, (Behrever'e yaklaşarak) ...] Şah pederinin **seni yanından ayırmak istemediğini** bilirdim, O'na damat olmak için Hüsrev'den başka münasip kimseyi de görmezdim, onun için intihap ettim [... dedi.] (KB 77/9).

-- 6.4. Ns (ST + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Zülfikâr], yalnız ne kadar adam kazandığınızı bilirsiniz, zalimin **ne kadar yardımcı kaybettiğinden** haberiniz yok. [dedi.] (G 156/15).

-- 6.5. Ns (Zm + he) + Y (F- + /-DIK/)

İslâm Bey, Zekiye sizi sevmeyeceğini [söylerse] **beni sevdiğine** de inanmam. [dedi.] (VyS 159/9); [Atâ], şimdi de **beni sevdiğini** işitiyorum. [dedi.] (ZÇ 13/5); [Esat], benim olduğunu, **beni sevdiğini** görüyorum, kendi gözlerimle görüyorum, işitiyorum, senin ağzından işitiyorum, kendi kulaklarımla işitiyorum da bir türlü gönlüm inanmak istemiyor. [dedi.] (AB 173-174/16).

-- 7. Sebep Tümleci + Yükleme

-- SebT (ZYY) + Y (F- + /-DIK/)

[Ahşid] Ya beni memnun edersin yahut şu dakikada Hüsrev'i paralarım; **dairenize geldiği için paraladığımı** söylerim, senin davet ettiğine de dayen olacak budalayı şahit tutarım, anladın mı? [dedi.] (KB 65-66/21).

-- 8. Sınırlandırma Tümlenci + Yüklem

-- SıT (ST + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-DIK/)

[Muhtar Bey (kendini toplayarak) ...] **on beş gündür neler çektiğimi** bilmezsiniz. [... dedi.] (G 184/2).

-- 9. Varma Tümlenci + Yüklem

-- VrT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Gülnehâl], **konağa satıldığının** on beşinci günü beni buraya getiren esircinin gözümün önünde boynunu vurdurdum.[dedi.] (G 15-16/18).

-- 10. Vasıta Tümlenci + Yüklem

-- VsT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

Dilrüba; (yalnız, kapıdan bakarak **nerdbândan indiğini** ve pencereye koşarak sokağa çıktığını gördükten sonra müstehziyâne gülerek) bu adam gerçekten deli! İnsanın Ferhat-Şirin masalına inanacağı geliyor. Yedi aydır birlikteyiz, tavrımdan bir şey anlamadı! [...][dedi.] (AB 30/15).

-- 11. Yer Tümlenci + Yüklem

-- 11.1. [YT (İ + he)] + __ (Tyn) __ Y (YF- ([Yİ] + e-) + /-DIK/)

[Behrever, (kendi kendine) ...] benim **[dünyada]** onun gönlünden başka ele alacak bir muradım[ın] **[var]** **olmadığını** düşünmeyecek; benim hayatım, eğlencem, telezzüzüm, ikbalim, emelim, rahatım bir yere toplanıverse de vücut bulmak lazım gelse tıpkı onun gönlü gibi olacağını bilmeyecek de yine onun gönlünü kıracak, öyle mi? [... dedi.] (KB 21-22/19).

-- 11.2. YT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

Dilrüba, yalnız kapıdan bakarak nerdbândan indiğini ve pencereye koşarak **sokağa çıktığını** gördükten sonra müstehziyâne gülerek “Bu adam gerçekten deli! İnsanın Ferhat-Şirin masalına inanacağı geliyor. Yedi aydır birlikteyiz, tavrımdan bir şey anlamadı! [...]" [dedi.] (AB 30/15).

-- 11.3. YT (İT+ he) + __ (Tyn) __ Y (F- + /-DIK/)

[Hilmi Efendi], delilik bende ki yanına geliyorum da **gözümün önünde** bu kadar binâ-yı İlâhî[nin] **yıkıldığını** görüyorum. [dedi.] (G 80/11).

-- 11.4. YT (İT + he) + __ (Tyn) __ Y (YF- (Yİ + e-) + /-DIK/)

[Mehmet], **fevkimizde** Allah'tan başka dünyaya hükmü nafız bir kuvvet[in] **mevcut olmadığını** hem ilim ile hem tecrübe ile bilirim. [dedi.] (CH 18/19).

-- 11.5. YT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ + e-) + /-DIK/)

[Muhtar Bey], benim **burada olduğumu** bilmiyor musun? [dedi.] (G 104/15); [Hüsrev] hınzırın kalbi[nin] **nerede olduğu** bilinmez ki...[dedi.] (KB 93/19).

-- 12. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (Zr) + Y (BF- (T + F-) + /-DIK/)

Lâkin **sabahları aynaya baktığımı** düşünseydi, belki "Seni seviyor." demeye cesaret edemezdi. [dedi.] (G 67-68/18).

1.1.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem

-- 1.1. HeT (Eks. ST + he) + __ (Tyn) __ + Ns (Zm + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Mihridil] yüzüme öyle gazaplı gazaplı bakmayınız; **ötekine** Arap'ın **ne söylediğini** bilmiyorum... [dedi.] (KB 21/10).

-- 1.2. HeT (İT + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin], **bunun istihsalı için ne kadar hediye getirdiğini** sordular. [dedi.] (CH 214/21).

-- 2. İlgi Tümleci + Varma Tümleci + Yüklem

-- İIT (İT + he) + __ (Tyn) __ + Y (BF- (Zr __ + Vrm. T (Zm + he) + __ F-) + /-DIK/)

[Nurettin], **efendimizin Cengiz ile muharebelerinde** muvaffakiyet[in] **tamamıyla bizde kalmadığına**; askerin azlığından, ümeranın hıyanetinden başka bir sebep olmadığını layıkıyla öğrenmişler. [dedi.] (CH 222/7).

-- 3. Miktar Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- MT (ST + ø) + YT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

Nurettin; Padişahım, şimdi ilerideki süvarimizden adamlar geldi; Tatar'ın karakolları **sekiz saat orduya yaklaştıklarını**¹⁶ haber veriyorlar. [dedi.] (CH 146/17).

-- 4. Nesne + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- Ns (BÖ (Ns (İT + he) + Ns (İT + he))) + AyT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF) + /-DIK/)

Ahşid, bir kara şeytanın **anamızı, atamızı cennetten mahrum ettiğini** bilirsiniz; ben de o kara şeytanlardanım! [dedi.] (KB 65/17).

-- 5. Nesne + Durum Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + DurT (Zr) + Y (F- + /-DIK/)

[Gülnehâl], **onu gerçekten sevmediğini** şimdi anlıyorsun a? [dedi.] (G 68/14).

-- 6. Nesne + Miktar Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + MT (İT + hb) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurcihan] bu halde benim **sizi kendi canım kadar sevdiğimi** anlamak güç bir şey değildir.... [dedi.] (KB 69/8).

-- 7. Nesne + Sebep Tümleci + Yüklem

-- Ns (ST + he) + SebT (Zr) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Akif], **bu yalamı niçin irtikâp ettiğini** söyleyeceksin? [dedi.] (AB 126/11).

-- 8. Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ns (ST + he) + VsT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Süleyman Kaptan], **altındaki gemiyi eliyle attığını** görmüşler. [dedi.] (AB 58/2).

-- 9. Sebep Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- SebT (Zr) + DurT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Muhtar Bey], şimdi benim **niçin zincirler içinde bulunduğumu** anlıyorum. [dedi.] (G 88/9).

¹⁶ Sekiz saat kadar ordunun bulunduğu yere yaklaş-

-- 10. Yer Tümleci + Nesne + Yüklem

-- YT (İT + he) + Ns (İ + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Kutbettin], arslan yavrusunun **köpek yalağına su götürdüğünü** kim görmüş?
[dedi.] (CH 82/2).

-- 11. Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- YT (İT + he) + Ö ((ST + ø) + E) + Y (F- + /-DIK/)

[Zahide]; şeytan, anadan doğmamış ki **mahlukat içinde benim kadar talihsiz biri daha bulunmak** mümkün olsun! [dedi.] (CH 181-182/24).

-- 12. Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + YT (İT + he) + __ (Tyn) __ + Y (BF- (i + yF-) + /-DIK/)

[Zülfikâr], **ömrümde bir adam sevip de gözümün önünde onun helak olduğunu** görmek için mi dünyaya geldim? [dedi.] (G 228/14).

1.1.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Karşılaştırma Tümleci + Hedef Tümleci + İlgi Tümleci + Yüklem

-- KarT (ZYY) + HeT (ZYY) + İIT (İ + he) + Y (BF- (İ + yf-) + /-DIK/)

[Celâlettin], şu katilin **adam öldürürken hiç merhamet hatırına getirmeyip de kendini kurtarmak için merhametten bahsettiğini** gördükçe kendimi helak edeceğim! [dedi.] (CH 138/2).

-- 2. Zaman Tümleci + İlgi Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ZYY) + İIT (İT + he) + Ns (ST + ø) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-DIK/)

[Nurettin, (okur) ...], Şam'da bulunduğu sırada görüştüğü eşraf ümerasının Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından ve **bu cihetle kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye'den başka Salıp ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap [cevap] aldıklarından** bahsetmekte olduklarını beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

-- 3. Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ST + ø) + _ _ (Tyn) _ _ + YT (İT + he) + Ns (İT + ø) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-DIK/)

[Nurettin], medâyihte bir dereceye varmışlar ki **Hızr-ı hidayet hayvanınızın yedeğini çektiği [vakit]** melaike-i illiyîn[in] **üzerinizde sure-i Fetih [sure] okuduğunu** söylüyorlar. [dedi.] (CH 218/16).

-- 4. Zaman Tümleci + Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ST + ø) + ZT (İT + he) + Ns (Zm + he) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-DIK/)

[Zekiye, (kendi kendine) (tebessüm ederek) ...] şimdi **bir gece rüyasında seni [rüya] gördüğünü** söyleseler müjdesine canını vermez misin? [...dedi.] (VyS 83/5).

1.1.2. /-mA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.1.2.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Sıdkı Bey, (kendi kendine) ...] İslâm'ı -şu kalede herkesten mukaddes, herkesten lâzım, herkesten büyük bildiğim İslâm'ı- elimle gözlerini bağladım, **kurban olmaya** gönderdim. [dedi.] (VyS 127/8); [Meyhaneci], ne vakte kadar sersemler **işret etmeye**, eğlenmeye gelecek de insanlar ağlamaya, ölmeye gidecek! [dedi.] (AB 158/3); [İsmet]; Gülnihal'i bilirsin, daima "Erkek olsa **vezir olmaya** layıktı." der dururdun. [dedi.] (G 36/11); [Orhan, (dışarıdan)], **arz olunması** elzem bir vaka zuhur etti de onun için taciz ediyorum. [dedi.] (CH 134/9).

-- 2. Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-mA/)

[Akif, (ara sıra içerek) ...] başıma bir ağrı gelse de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam istediğim gibi iş göremem diye kederimden helâk olacak hâllere gelirken, şayet hastalanır[sam] devletimin hizmetinden bir iki gün dûr olurum korkusuyla **meyve yemeye** cesaret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. [...dedi.] (AB 118/5); [Dilrûba, kendi kendine], onun da **mansıp değişmeden** esvap değişmeye varıncaya kadar her halinde ağzından ne türlü lakırtı çıkıyor, çehresi ne kıyafete giriyor? [dedi.] (AB 170/8);

[Dilrûba, kendi kendine], onun da mansıp değişmeden **esvap değişmeye** varıncaya kadar her halinde ağzından ne türlü lakırtı çıkıyor, çehresi ne kıyafete giriyor? [dedi.] (AB 170/8); [Ahşid, beşuş ve pür heyecan bir halde. ...] iltifatınız beni çıldırtacak da sonra **iş görmeye** iktidarım kalmayacak. [dedi.] (KB 41/9).

-- 3. Y (BF- (T + F-) + /-mA/)

[Gülnehâl], daima açıktan uğraşmak istiyorsun, daima **meydanda dövüşmeye** çalışıyorsun. [dedi.] (G 28/8); Hacı Hüsrev, maşallah beyler de mi **zindana girmeye** alıştı? [dedi.] (G 100/12).

-- 4. Y (BF- (Zr + BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Celâlettin, (etrafına bakıp da kimseyi göremeyince) ...] bundan sonra hayat-ı ebedî ayağıma gelse **bir nigâh etmeye** tenezzül etmem! [dedi.] (CH 270/15).

-- 5. Y (BF- (Zr + F-) + /-mA/)

[İsmet], ben **böyle yaşamayı** istemem. [dedi.] (G 36/16); [Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] insanın bir dakikalık bir sûrla ettiği hatayı düzeltmek **ne kadar düşünmeye**, ne kadar çalışmaya muhtaç oluyor! [... dedi.] (KB 57/8); [Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] insanın bir dakikalık bir sûrla ettiği hatayı düzeltmek ne kadar düşünmeye, **ne kadar çalışmaya** muhtaç oluyor! [... dedi.] (KB 57/8).

-- 6. Y (DBF- (Ns + [T] + F-) + /-mA/)

[Muhtar Bey], **zalimin vücudunu [ortadan] kaldırma**¹⁷ya padişah tarafından memursunuz. [dedi.] (G 188/3).

-- 7. Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mA/)

[Gülnehâl], bana **bir günah işlemeyi** emretme. [dedi.] (G 20/17); [Kaplan Paşa, [Muhtar Bey'in] (lakırdısını keserek) ...] sen onu bu kadar ezdirdin, bu kadar **namusunu [namus] lekelemeye** çalıştın. [dedi.] (G 88/4); [Celâleddin], mezara da refik ile hizmetkâr ile gidilmez; ben **kismetimi [kismet] almaya** kimsenin yardımına muhtaç değilim. [dedi.] (CH 70/2); Celâlettin, (kendi kendine) Suphanallah, bu kadar eshâb-ı

¹⁷ Zalimi öldürmeye...

himmetin hiçbirinde **âlâm-ı âlemi [dert] çekmeye**¹⁸ iktidar kalmadı, ne yapsınlar? [dedi.] (CH 254/8).

-- 8. Y (DBF- (T + F-) + /-mA/)

[İslâm Bey, (Kemâl-i tehevvrle) ...] **arkamdan ayrılmamaya**¹⁹ Allah'la ahdeder misiniz? [dedi.] (VyS 39/15); [Kaplan Paşa], çekemiyorum; çünkü o **benim yerime gelmeyi** arzu etmeye tenezzül etmiyor da yine herkes onu benim yerimde görmeye can atıyor. [dedi.] (G 48/2); [Özbek], bir vezirin kurtuldu, meğer Allah onu da iki masum evladının **Tatar kılıcı altında paralandığını** görmek için saklamış. [dedi.] (CH 34/9); [Celâleddin], benim elimden gelse İslâm'ın yere düşen gölgelerine can vereceğim; sen koca bir memleket halkının **yere serilmesini** istiyorsun. [dedi.] (CH 98/4); Gıyasettin, "Celâleddin'e" bu takdirlere, bu tahkirlere bakın; namus-ı padişahı **ayaklar altına kalmasına** tahammül eder mi? [dedi.] (CH 102/7); [Mihr-i Cihan], ben bu cefaları da muhabbetin en lezzetlilerinden kıyas ederdim; lâkin göz, bütün bütün nur içinde kalmaya tahammül edemediği gibi gönül de, **hissiyat-ı aşk altında ezilmeye** takat getiremiyor Celâlim! [dedi.] (CH 210/4); [Nurettin], şimdi mademki İslâm'ın **Tatar elinden kurtulmasını** istiyoruz; Tatar'ın kuvvetine, İslâm'ın zaafına sebep [ne] ise her şeyden evvel onu düşünmek iktiza etmez mi? [dedi.] (CH 226/21); [Celâlettin, (biraz düşündükten sonra) ...] vebal üzerimden kalksın da onlar ahitlerini bozarlarsa adalet-i ilahiye **haklarından gelmeye** kâfidir. [...dedi.] (CH 242/17); [Ahşid, lakırdısını keserek] estağfurullah hacet yok, kadr-i âlinizi herkes bilir; fakat böyle işlerin **vücuda gelmesi** padişahların inayetine bakar. [... dedi.] (KB 13/11); [Seyfettin, (içeri girerek) ...] emrime tâbi olup da yolunuza can vermeye gelen askerler, amirlerinin **hakaret görmesini** istemiyorlar. [...dedi.] (CH 70/10); [Şefika], kendinden ayrılmaya katlandım, **gönlünden ayrılmaya** katlanırım. [dedi.] (ZÇ 37/4).

-- 9. Y (F- + /-mA/)

[İslâm Bey], biz vatan için her dakika **ölmeye** koşuyoruz, ölmüyoruz. [dedi.] (VyS 119/14); [Şefika], ben **geçmesini** istedim; çünkü sizden korktum. [dedi.] (ZÇ 33/14); [Şefika], siz de **geçmesini** istiyorsunuz, bilmem neden korkuyorsunuz? [dedi.] (ZÇ 33/15); [Şefika], insanı **öpmeye**, okşamaya alıştırırlar alıştırırlar da sonra böyle

¹⁸ ...ın derdini çekmek, acısına katlanmak.

¹⁹ Ardına (arkasına) düşmek, bir kişinin gittiği yoldan gitmek anlamında kullanılmış.

karşısında soğuk soğuk mu dururlar? [dedi.] (ZÇ 45/17); [Şefika], insanı öpmeye, **okşamaya** alıştırırlar alıştırırlar da sonra böyle karşısında soğuk soğuk mu dururlar? [dedi.] (ZÇ 45/17); [Şahin], demek bu gece düğün var, beni de **eğlenmeye** davet ediyorsunuz. [dedi.] (AB 62/15); [Meyhaneci], ne vakte kadar sersemler işret etmeye, **eğlenmeye** gelecek de insanlar ağlamaya, ölmeye gidecek! [dedi.] (AB 158/3); [Meyhaneci], ne vakte kadar sersemler işret etmeye, **eğlenmeye** gelecek de insanlar **ağlamaya**, ölmeye gidecek! [dedi.] (AB 158/3); [Meyhaneci], ne vakte kadar sersemler işret etmeye, **eğlenmeye** gelecek de insanlar ağlamaya, **ölmeye** gidecek! [dedi.] (AB 158/3); [İsmet], yanımda olsan da olmasan da ben daima vaktimin **geçmesine**, ömrümün tükenmesine dua ediyorum. [dedi.] (G 36/17); [İsmet], yanımda olsan da olmasan da ben daima vaktimin geçmesine, ömrümün **tükenmesine** dua ediyorum. [dedi.] (G 36/17); [İsmet (yine acı acı gülererek)] daha **öldürmeye** cesaret edemiyor. [dedi.] (G 64/8); [Yâdigâr (yalnız) ...] işim yok zahir **gebermeyi** arıyordum. [dedi.] (G 196/14); [Zahide], onu da elimden aldıktan sonra **yaşamaya** nasıl tahammül edeyim, dünyanın nesine talip olayım? [dedi.] (CH 206/5); [Nurettin], reyimi sual buyurmayınız ki şimdiden sonra maksadım, fikrim, reyim **ölmeye** münhasırdır. [dedi.] (CH 254/6); [Nurcihan] şimdi yüzüne bakıyorum da gözlerin **ağlamaya** cebr-i nefis etmiş bir mazlumdan ziyade mahzun duruyor. [dedi.] (KB 69/20).

-- 10. Y (İBF- + /-mA/)

[Muhtar Bey (kendini toplayarak) ...] zulmün pençesi bütün dünyayı sarsa **çekip kurtarmaya** kendimde iktidar görüyorum. [... dedi.] (G 184/8).

1.1.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- AyT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[Şefika], **kendinden ayrılmaya** katlandım, gönlünden ayrılmaya katlanırım. [dedi.] (ZÇ 37/4).

-- 2. Birliktelik Tümleci + Yüklem

-- 2.1. BirT ([Zm] + hb) + Y (F- + /-mA/)

[Celâlettin], benim rahatım için seferin meşakkatini bütün bütün sen çekiyorsun; onun için **[benimle] beraber gezdirmeye** kıyamıyorum! [dedi.] (CH 234/11).

-- 2.2. BirT (Zm + hb) + Y (F- + /-mA/)

[Atâ], **seninle beraber ölmeye** değil yolunda kendimi öldürmeye muktedir olamayacaktım. [dedi.] (ZÇ 57/13).

-- 3. Durum Tümleci + Yüklem

-- DurT (Zr) + Y (F- + /-mA/)

[Gıyasettin, (kemâl-i dehşetle ellerini kulaklarına götürerek) ...] felek bana uyku gibi **uyanık yatmayı** da mı haram edecek? [dedi] (CH 162/12).

-- 4. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 4.1. HeT (BÖ (HeT (İ + he) + HeT (İT + he) + HeT (İT + he))) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Celâleddin, (Mehmet Hârizmşah'ın cenazesine yaklaşarak) ...] şu mezarlık topraklarında sürünen cenazenin huzurunda Rabbim ile ahd ederim ki **Allah'a, cinsime, milletime hizmet etmeyi** kendi canımdan, kendi rahatımdan hatta senin intikamından bile müreccih bileceğim! [...dedi.] (CH 42-43/23).

-- 4.2. HeT (İ + he) + Y (BF- (Zr + BF- (İ + yF-) + /-mA/)

Akif, sen **insana böyle musallat olmayı** yeni mi peyda ettin? [dedi.] (AB 90/8).

-- 4.3. HeT (İT + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mA/)

[Seyfettin, (içeri girerek) ...] emrime tâbi olup da **yolunuza can vermeye** gelen askerler, amirlerinin hakaret görmesini istemiyorlar. [...dedi.] (CH 70/10).

-- 4.4. HeT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevvürle) ...] **vatanınız için ölmeye** hazır mısınız? [dedi.] (VyS 39/10); [Zekiye], lütfedin, çocuklarınıza da **devlet yolunda ölmeye** izin verin. [dedi.] (VyS 59/12).

-- 4.5. HeT (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Gıyasettin], **sana suikast etmeyi** onlar kendi aralarında kararlaştırmışlar idi, vakıa bana da söylediler. [dedi.] (CH 190/20).

-- 4.6. HeT (ZYY) + Y (F- + /-mA/)

[Hilmi Efendi], hiç **kocasını hapisten çıkarmak için yalvarmaya** gelen kadın asılır mı? [dedi.] (G 79-80/18).

-- 5. Nesne + Yükleme

-- 5.1.[Ns (İ + he)] + Y (F- + /-mA/)

[Gülnehâl], biçare sevine sevine **[Muhtar'ı] karşılamaya** koşuyor! [dedi.] (G 24/11); Gülnehâl, Ağa! Biz de **[Muhtar'ı] kaçırmaya** geldikti. [dedi.] (G 128/2).

-- 5.2.[Ns (Zm + he)] + Y (F- + /-mA/)

[Celâleddin], **[beni] söyletmeye** sen sebep oldun, gönlümde saklamaya çalıştığın ateşler alevlendi. [dedi.] (CH 14/17).

-- 5.3.Ns (BÖ (E + Ns (İT + he)) + E + (Ns (ST + he))) + Y (F- + /-mA/)

[İslâm Bey], ben ne öldüm **ne vatanımı ne bu kaleyi kurtarmaya** sebep oldum, yine zararı yok. [dedi.] (VyS 143-144/17).

-- 5.4. Ns (BÖ (Ns (İT + he)) + (Ns (İT + he))) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], efendimiz hem bendenize hakaret ettiniz hem de **o hakaretler sırasında istinat ettiğiniz necabetin şanını, pederinizin ef'âlini müdafaa etmeyi** yine bendenize bıraktınız da onun için bu kadar söylendim durdum. [dedi.] (CH 102-103/22).

-- 5.5. Ns (C + ø) + Y (F- + /-mA/)

[Kaplan Paşa, (kendi kendine) ...] lâkin sabahları aynaya baktığımı düşünseydi, belki **"Seni seviyor."** demeye cesaret edemezdi [dedi.] (G 67-68/18).

-- 5.6.Ns (İ + he) + __ + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Kıvâmüddin], emri olmadıkça **kaleyi nasıl teslim etmeye** muktedir olabiliriz? [dedi.] (CH 114/2)

-- 5.7.Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Muhtar], **benim hapsimi emretmeye** cesaret eden kimdir? [dedi.] (G 40/4); Zülfikar, benim **efendimi hoşnut etmeye** arzum sizin kininizden ziyadedir. [dedi.] (G 96/8).

-- 5.8.Ns (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[İslâm Bey], Bey'im siz **reyinizi söylemeye** bakınız. [dedi.] (VyS 103/2); [Gülnehâl], elinde iken o kadar eziyet altında idim ki yedi ay **kendimi öldürmeye** bile meydan bulamadım...[dedi.] (G 16/8); [Muhtar Bey], buraya **silsileni saymaya** mı geldin? [dedi.] (G 136/15; [Neyyire], [merhume validem] yedi sekiz yaşına girer girmez **yüzlerini görmeye** hasret oluruz. [dedi] (CH 6/12); [Zahide], bir kadın muhabbet işlerinde kendi kendini aldatabilir; fakat **ciğerparesini aldatmaya** kıyamaz, ciğerparem değil misin? [dedi.] (CH 126/16); [Zahide], yalandan olsun birkaç dakika validen olmak, **ömrümün her belasını unutturmaya** kifayet ediyor. [dedi.] (CH 206/21).

-- 5.9.Ns (iT + ø) + Y (BF- ([N2] + F2-) + /-mA/)

[Bahtiyar], biz buraya **musiki dersi [ders] almaya** gelmedik a, halkın anlayacağı bir şey bilmez misiniz? [dedi.] (AB 82/16).

-- 5.10.Ns (İYY + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Kaplan Paşa], çekemiyorum; çünkü o **benim yerime gelmeyi arzu etmeye** tenezzül etmiyor da yine herkes onu benim yerimde görmeye can atıyor [dedi.] (G 48/2).

-- 5.11.Ns (ST + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mA/)

[Özbek], bendenizi tâli'm baykuş gibi musibet tatarlığına, **Cengiz'in adamı gibi efendimizi mahzun edecek şeyleri haber vermeye** tayin etmiş. [dedi.] (CH 66/8).

-- 5.12.Ns (ST + he) + Y (F- + /-mA/)

[Özbek], hiç galebe mümkün olsaydı Rükneddin **o devleti kazanmaya** kifayet etmez miydi? [dedi.] (CH 30/24).

-- 5.13.Ns (ST + ø) + Y (F- + /-mA/)

[Nurcihan] şimdi Hüsrev Mirza'yı çağırırsak da bu lakırtıları söylesek, bize "Yirmi iki yaşında bir vezirzadenin **üç beş kavga kazanması** nerede... On yedi yaşında bir padişah kızının Hint'teki üdebanın hepsine kalemiyle galip gelmesi nerede?" cevabını verir. [dedi.] (KB 33/4).

-- 5.14.Ns (Zm + he) + Y (BF- (T + F) + /-mA/)

[Kaplan Paşa], çekemiyorum; çünkü o benim yerime gelmeyi arzu etmeye tenezzül etmiyor da yine herkes **onu benim yerimde görmeye** can atıyor. [dedi.] (G 48/2).

-- 6. Özne + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + Y (F- + /-mA/)

[Celâleddin], onların tesvîlâtıyla **âdem âleminin vücut şekline mütemessil bir parçası** denilmeye layık olan şu köşeye çekilmiş. [dedi.] (CH 18/11).

-- 7. Sebep Tümleci + Yüklem

-- SebT (ZYY) + __ Tyn __ + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Nurettin], **bunların talebine**, zamanın uleması **bir işret meclisinde içtima ederek arz ve semayı birbirinden fark edemeyecek kadar bedmest oldukları hâlde istiğrak eder gibi bir “olmaz” cevabı verip de haramı ve belki mübahı men [ettiği] için** o kadar tavâifin **dalalette kalmasına** sebep olmamışlar mıydı? [dedi.] (CH 217-218/22).

-- 8. Üsteleme Tümleci + Yüklem

-- 8.1. ÜsT (İ + he) + __ Tyn __ + Y (F- + /-mA/)

[Nurettin], mamafih **hediyeden başka** böyle beratın **verilmesine** Tatar muharebesinde[n] feragat vaadini de şart ettiler. [dedi.] (CH 214/22).

-- 8.2. ÜsT (ZYY) + Y (İBF- + /-mA/)

[Muhtar Bey (kendini toplayarak) ...] **zulmün pençesi bütün dünyayı sarsa çekip kurtarmaya** kendimde iktidar görüyorum. [... dedi.] (G 184/8).

-- 9. Varma Tümleci + Yüklem

-- 9.1. VrT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Mihr-i Cihan]; hınzır, şu ümmet-i Muhammed'in **Tatar'a esir olmasına** sebep oldu. [dedi.] (CH 266/17).

-- 9.2. VrT (İ + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-mA/)

[Behrever] aman, bu yüreğimin acısı da **insana²⁰ lakırtı söyletmeye** meydan vermez ki.. [dedi.] (KB 89-90/21); [Zahide], Allah Celâl'i benden dünyaya getirmiş olsaydı kendimi **kâinata can dağıtmaya**, âfâka nur ibtidâ etmeye müvekkel olmuş zannederdim. [dedi.] (CH 206/16).

²⁰ Varma tümleci görünümünde özne

-- 9.3. VrT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[Burak Hacıp], belimdeki kılıca bakıyorum da kabzasına dayandıktan sonra **dünyanın en yüksek saltanatına sıçramayı** muhal görmüyorum. [dedi.] (CH 166/17).

-- 10. Vasıta Tümleci + Yüklem

-- VsT (ST + he) + Y (F- + /-mA/)

[Muhtar Bey], [yalnız] kim bilir o mezarlığın **daima birbirinin ölüsünden geçinir nice yüz binlerce yüz bin türlü mahlûkatla dolmasında** hikmet nedir? [dedi.] (G 164/12).

-- 11. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İ + he) + Y (F- + /-mA/)

[Muhtar Bey], [yalnız] hiç vücudun aslı toprak olduğu meydana iken **toprağa girme**²¹sinden mi korkulur? [dedi.] (G 164/7).

-- 12. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

Mehmet, hem **müneccimler lakırtısına inanmayı**, gökte bir seyyare görünce haşa yerin tanrısı zanneden Cengiz'e²² bırak. [dedi.] (CH 18/16); [Nurcihan] sizin gönlünüzde bir şey var, niçin **halanıza söylemeye** tenezzül etmiyorsunuz? [dedi.] (KB 69/13).

1.1.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Benzerlik Tümleci + Nesne + Yüklem

-- BzT (ST + he) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[Paşo Hanım, (kendi kendine) ...], diyelim ki [benim için Kaplan Paşa'ya silah] çekecek adam bulunmuş canavar gibi bu kadar mazlumun kanını içtim; engerek gibi, yatağıma sığınan adamı zehirledim; ama **kızgın kediler gibi kendi yavrumu yemeyi** bir türlü gönlüm almıyor. [dedi.] (G 56-57/17).

²¹ Gerçek anlamda kullanılmış.

²² Metinde "Cengiz'i" yazılmıştır. Gerekli görülen yerlerde bu tarz yanlışlar düzeltilmiş, eksik ifadeler tamamlanmıştır.

-- 2. Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem

-- 2.1. HeT (İ + he) + Ns (İ + hb) + Y (F- + /-mA/)

[Celâlettin], mademki tercüme-i hâlimi biliyorlar, benim **saltanat için İslâm ile uğraşmak** vebalini üzerime alacağımı hangi hareketimden istidlâl ediyorlar. [dedi.] (CH 222/19).

-- 2.2. HeT (İT + he) + Ns (Eks. ST + he) + Y (F- + /-mA/)

Kaplan Paşa; Tayyar’a ver, dilini kessin de **benim adamıma yalancı demeyi** öğreysin. [dedi.] (G 76/4).

-- 2.3. HeT (İT + he) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[Atâ], seninle beraber ölmeye değil **yolunda kendimi öldürmeye** muktedir olamayacaktım. [dedi.] (ZÇ 57/13).

-- 2.4. HeT (Zm + he) + Ns (İT + he) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-mA/)

Celâlettin, kapıdan içeri girip de Mihr-i Cihan’ı gördüğü gibi Kemâl-i hayret ve telaşla geri çekilmek isteyerek ve fakat kendini toplayarak “kendi kendine” Neyyire, Neyyire ahiretten buralara kadar **benden intikamını [intikam] almaya** mı geldin? [dedi.] (CH 122/17).

-- 3. Hedef Tümleci + Yineleme Tümleci + Yüklem

-- HeT (ZYY) + YinT (Zr) + Y (BF- (DBF- + /-mA/)

[Mihr-i Cihan], **ağızından çıkacak bir lakırtının neticesini beklemek için her saniyede bir ölüm azabı geçirmeye** takat getiremem. [dedi.] (CH 126/9).

-- 4. Kaynak Tümleci + Nesne + Yüklem

-- KayT (KayT (İT + he) + E) + Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mA/)

[Burak Hacıp]; fakat Efendi’miz, **o türlü ifadeler arasından da hakikat-ı maddeyi istihraç etmeye** muktedirsiniz. [dedi] (CH 174/11).

-- 5. Nesne + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- 5.1. [Ns (Zm + he)] + AyT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[Kaplan Paşa], ben **[seni] babamdan kurtarmaya** alet oldum, sen beni amcamdan kurtarmaya yardım ettin. [dedi.] (G 52/18).

-- 5.2. Ns (İ + he) + AyT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[Akif, cebinden bir revolver çıkararak...] **dünyayı senin gibi on iki habisin vücudundan temizlemeye** kifayet eder. [dedi.] (AB 126/18); [Celâlettin], fakat ne yapalım, **dünyayı felek pençesinden kurtarmaya** on kişinin gayretiyle muvaffak olmak ümidini ne vakte kadar götürelim? [dedi.] (CH 250-251/24).

-- 5.3. Ns (ST + he) + AyT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[Gülnehâl], içindeki su **iki ruhu dünya meşakkatinden kurtarmaya** kâfidir. [dedi.] (G 32/17).

-- 5.4. Ns (Zm + he) + AyT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

[Kaplan Paşa], ben [seni] babamdan kurtarmaya alet oldum, sen **beni amcamdan kurtarmaya** yardım ettin. [dedi.] (G 52/18).

-- 6. Nesne + Durum Tümleci + Yüklem

-- Ns (İYY + he) + __ + DurT (ZYY) + Y (F- + /-mA/)

[Mihir-i Cihan], [onun] **en küçük bir tekdirini cihanın en büyük amalinden âlâ bulacak kadar müftevnî olduğumu** bilmem ki **istediğim gibi anlatmaya** muktedir olacak mısın? [dedi.] (CH 90/16).

-- 7. Nesne + Şart Tümleci + Yüklem

-- Ns (ST + he) + ŞT (ŞYY) + Y (F- + /-mA/)

[İsmet (Paşo Hanım'a)], **dünyâda yalnız benim için yaşayan bir adamı, beni elinden almadıkça yaşatmamaya** kalkışır. [dedi.] (G 60/10).

-- 8. Nesne + Varma Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + VrT (ST + he) + Y (F- + /-mA/)

Burak Hacıp, **haddinizi padişahlık denilen âlâ-yı merâtibe çıkarmaya** ne sebep olduysa bendenizin bâlâ-pervâzlık buyurduğunuz tasavvurâtıma da o sebep oluyor. [dedi.] (CH 166/14).

-- 9. Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + VsT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF) + /-mA/)

[Nurcihan] şimdi Hüsrev Mirza'yı çağırırsak da bu lakırtıları söylesek, bize "Yirmi iki yaşında bir vezirzadenin üç beş kavgaya kazanması nerede... On yedi yaşında bir

padişah kızının **Hint'teki üdebanın hepsine kalemiyle galip gelmesi**²³ nerede?" cevabını verir. [dedi.] (KB 33/4).

-- **10. Nesne + Yineleme Tümleci + Yüklem**

-- **Ns (İT + he) + YinT (Zr) + E + Y (BF- (İ + yf-) + /-mA/)**

[Celâlettin, (biraz düşündükten sonra) ...] **tâlilerini bir daha yalnızca tecrübe etmeye cesaret edemiyorlar.** [...dedi.] (CH 242/13).

-- **11. Nesne Açıklayıcısı + [Nesne] + Yüklem**

-- **NAç (BÖ (NAç (ZYY) + NAç (ZYY))) + [Ns (Zm + he)] + Y (F- + /-mA/)**

[Zülfikâr], **memleketi şu canavardan kurtarmak için her ne söylenir[se], her ne lazım olursa [onu] yapmaya Allah'la ahdeder misiniz?** [dedi.] (G 144/13).

-- **12. Sebep Tümleci + Nesne + Yüklem**

-- **12.1. SebT (ZYY) + Ns ((İT + he) + E) + Y (DBF- (T + F-) + /-mA/)**

[Mihr-i Cihan], yüzünüzde gayet hafif, gözlere görünmeyecek gibi hafif, kendini yalnız ruha gösterecek kadar az bir iltifat emaresi görmedikçe **aklını toplayıp da gönlümdeki hissiyatın bir zerresini bile meydana koymaya** muktedir olamıyorum, ah! [dedi.] (CH 209-210/24).

-- **12.2. SebT (ZYY) + __Tyn __ + Ns (İT + he) + Y (F- + /-mA/)**

[Nurettin], **bir musibet zamanına tesadüf ettiğimiz için tenasüp-ü lâzıme seni bile terk edip de Cengiz'in mevcut olan Müslümanlarını bitirmeye** gayreti yetiştirmiyormuş gibi biz de İslâm'ın zürriyetini mahvetmeye mi çalışalım. [dedi.] (CH 106/3)

-- **13. Sebep Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem**

-- **SebT (ZYY) + YT (BÖ YT (İ + he) + YT (İ + he)) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mA/)**

[Celâleddin], habisler mademki **dininizin, milletinizin harabına kastetmiş bir meluna rüşvetle hulûl edip de dünyada, ahirette melun olmayı** murat etmişsiniz, bu tekellüfe ne hacet var idi? [dedi.] (CH 58/11).

²³ Hint'teki üdebanın hepsini kalemiyle yenmesi

-- 14. Varma Tümleci + Kaynak Tümleci + Yüklem

-- VrT (İ + he) + KayT (İT + he) + Y (BF- (Ns1 + F2-) + /-mA/)

[Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] çektiği belalardan o kadar yılmış ki **Ahmet'e kendi derdinden bir pay vermeye kıyamamış.** [...dedi.] (VyS 79/10).

-- 15. Varma Tümleci + Nesne + Yüklem

-- VrT (İ + he) + Ns (İ + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA/)

[Zahide], Allah Celâl'i benden dünyaya getirmiş olsaydı kendimi kâinata can dağıtmaya, **âfâka nur ibtidâ etmeye** müvekkel olmuş zannederdim. [dedi.] (CH 206/16).

-- 16. Vasıta Tümleci + Nesne + Yüklem

-- VsT (ZYY) + Ns (i + he) + Y (F- + /-mA/)

[Muhtar Bey], bakalım **elindeki kanlı bıçağı yere sokup da âlemi döndürmeye** kadrolabilir misin? [dedi.] (G 91-92/18).

-- 17. Yer Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- YT (İ + he) + AyT (İ + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-mA/)

[Gülnehâl], seni dünyada rahat yaşatmak için **ahirette cehennemden hiç kurtulmamayı** gözüme alırım. [dedi.] (G 20-21/18).

-- 18. Zaman Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- ZT (ST + he) + HeT (Zm + he) + Y (F- + /-mA/)

[Celâlettin], **bu vakitte bana söylenmesi** lazım olacak ne iş zuhur etti? [dedi.] (CH 134/20).

-- 19. Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- ZT (ST + ø) + YT (İ + he) + Y (F- + /-mA/)

Onun da **bu vakit mezarlığa gelmesi** ne acayip tesadüf de. [...dedi.] (G 168/7).

1.1.2.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Kaynak Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (ST + he) + KayT (İ + he) + Ns (İ + ø) + Y (F- + /-mA/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], Sultan Celâleddin'i Celâl-i İlâhî gibi dünyayı lerzan edecek bir kuvvete malik eden haslet, hakikat bilmekte gösterdiği büyüklüktür; bu davada ondan muavenet ümit etmek, **haksız işte Hak'tan inayet beklemeye** benzer. [dedi.] (CH 102/11).

-- 2. Sebep Tümleci + Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- SebT (ZYY) + Ns (İT + he) + VsT (İT + he) + Y (F- + /-mA/)

Celâleddin, ümit ederim **kandan seller peyda edip de [kalenin] kapılarını onun zoruyla açmaya** mecbur olmayız! [dedi.] (CH 98/19).

1.1.2.5. Beş Ögeden Oluşanlar

Sebep Tümleci + Yer Tümleci + Vasıta Tümleci + Nesne + Yüklem

-- SebT (ZYY) + YT (İT + he) + VsT (İ + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-mA/)

[Burak Hacı], **hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vâhîmeden yapma bir hançer dolaştırmaya** muktedir olan bir kavim, Hârizmşah adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4).

1.1.3. /-mAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.1.3.1. Tek Ögeden (Yüklem) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Ahmet Bey]; lakin, **cellat olmak** elimden gelmez. [dedi.] (VyS 71/9); [Melik Nusret, Gıyasettin'e], velev ki çiftçi olsun; yine **tahkir etmek** size düşmez idi. [dedi.] (CH 102/17).

-- 2. Y (BF- (Ns2 (ST+ ø) + F2-) + /-mAK/)

[Celâlettin, (şiddet-i teessürünü ketme çalışarak kendi kendine) ...] of, hâl saklamak, **ariyet çehre kullanmak** insana başkasının hayatıyla yaşamak kadar güç geliyor. [dedi...] (CH 142/14).

-- 3. Y (BF- (Ns2 + BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Behrever] **mürekkep sarf etmek**²⁴ nerede? [dedi.] (KB 33/2).

-- 4. Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[Gülnehâl], **dert saklamak** nedir, bilmez misin? [dedi.] (G 12/7); [Celâlettin, (şiddet-i teessürünü ketme çalışarak kendi kendine) ...] of, **hâl saklamak**, ariyet çehre kullanmak insana başkasının hayatıyla yaşamak kadar güç geliyor. [dedi...] (CH 142/14); Behrever, **lakırtı söylemek** isteyen Mihridil'isusturur. (KB 53/14).

-- 5. Y (BF- (T + F-) + /-mAK/)

[Kara Veli]; ağlamak, bağırmak, **yere kapanmak** mı? [dedi.] (G 84/10).

-- 6. Y (BF- (T + yF-) + /-mAK/)

Orhan; Padişah'ım, kulunuz bir vakit **musibet peyâm-averliğinde bulunmak** istemem. [dedi.] (CH 134/22).

-- 7. Y (BF- (Zr + DBF- (Ns + Zr + F-)) + /-mAK/)

Nurettin, **mümkün olduğu kadar sözü kısa kesmek**²⁵ istedikçe arada mesele tevellüd ediyor. [dedi.] (CH 226/12).

-- 8. Y (BF- (Zr + F-) + /-mAK/)

[Birinci Zabit], **sağ bırakmakta** muhatara var. [dedi.] (VyS 99/9); Celâlettin, kapıdan içeri girip de Mihr-i Cihan'ı gördüğü gibi Kemâl-i hayret ve telaşla **geri çekilmek** isteyerek ve fakat kendini toplayarak (kendi kendine) Neyyire, Neyyire ahiretten buralara kadar benden intikamını almaya mı geldin? [dedi.] (CH 122/17); [Nurcihan] **çok söylemek** ihtiyarların eski âdetidir. [dedi.] (KB 33/12).

²⁴ Yazı yazmak, edebî bir eser meydana getirmek.

²⁵ Kısa kes- deyimini sözü uzatmamak anlamında kullanıldığı için (Aksoy, 1988: 930) "sözü" kelimesi de deyme dâhil edilmiştir.

-- 9. Y (DBF- (Ns + F-) + /-mAK/)

[Akif], yoksa **can vermekten** ne olur? [dedi.] (AB 14/13); [Akif], **ağzımı aramak**, kalbimi karıştırmak mı istiyorsunuz? [dedi.] (AB 154/4); [Akif], ağzımı aramak, **kalbimi karıştırmak** mı istiyorsunuz? [dedi.] (AB 154/4); [Zeynel Bey], **tepemize çarpan ayakları öpmek**²⁶ ömrümüzde bir kere başımıza geldi. [dedi.] (G 108/9); [Nurettin], ben bir şey yapmak mümkün olmadığını anladım; Mihr-i Cihan, mümkün müdür ki **bir can bağışlamak** Hazret-i Erhamürrahîmin'in rızasına mugayir düşsün Padişah'ım? [dedi.] (CH 142/22); Gıyasettin, mutlak **sesimi kesmek** mi istiyorsun? [dedi.] (CH 186/22); [Behrever] **kendi kanını feda etmek**²⁷ nerede?... [dedi.] (KB 33/2).

-- 10. Y (DBF- (T + F-) + /-mAK/)

İkinci Zabıt, **habisin murdar kanına girmekten** ne çıkar? [dedi.] (VyS 99/6); [Selim], âdeta **canına kastetmek** ister. [dedi.] (AB 70/4); **Orhan'ın arkasına düşmekte** Efendi'mize musabakat ediyorum. [dedi.] (CH 254/5); [Paşo Hanım], sanki onu İsmet'ten ayırmak **canından ayırmaktan** daha mı beterdir? [dedi.] (G 52/5); [Muhtar Bey], [yalnız] hiçbir **dünyadan gitmek** istemez! [dedi.] (G 164/2); Zahide, Hârizmşah'ın haremeleri **bir Hacıp'in yatağına girmek** derecelerine tenezzül etti mi zannedersin? [dedi.] (CH 174/13).

-- 11. Y (E²⁸ + Y (F- + /-mAK/))

[Esat], sen buraya **mutlak gebermeye** mi geldin? [dedi.] (AB 178/13).

-- 12. Y (F- + /-mAK/)

[Şefika], ne kadar da canım **ağlamak** istiyor! [dedi.] (ZÇ 5/4); [Tahire], on dört yaşında çocuğun ağzında **sevmek** lakırtısı ne geziyor? [dedi.] (ZÇ 33/6); [Dilruba], Cenabıhak hayırlısıyla **kavuşmak** nasip etsin! [dedi.] (AB 30/6); [Süleyman], biraz teselli veririm diye **uyandırmak** istedim. [dedi.] (AB 142/13); [Esat], benim olduğumu, beni sevdiğini görüyorum, kendi gözlerimle görüyorum, işitiyorum, senin ağzından işitiyorum, kendi kulaklarımla işitiyorum da bir türlü gönlüm **inanmak** istemiyor. [dedi.] (AB 173-174/16); [Kara Veli]; **ağlamak**, bağırarak, yere kapanmak mı? [dedi.] (G 84/10); [Kara Veli]; ağlamak, **bağırarak**, yere kapanmak mı? [dedi.] (G 84/10);

²⁶ Sineye çekip ayaklarına kapanmak anlamında kullanılmış.

²⁷ Canını vermek, ölümü bile göze almak.

²⁸ Kuvvetlendirme edatı (Kara, 2001: 427).

[Kaplan Paşa (yalnız) ...], Muhtar **ölmekten** korkar mı hiç? [dedi.] (G 92/16); ([Zülfikâr], **yetişmek** ister yetişemez.) (G 168/2); [Yâdigâr (Yalnız) ...] **söylemek** mi? [dedi.] (G 196/14); Mihr-i Cihan, söyleme, söyleme; ne söyleyeceğini biliyorum, biliyorum da **bilmemek**, düşünmemek istiyorum. [dedi.] (CH 90-91/23); Mihr-i Cihan, söyleme, söyleme; ne söyleyeceğini biliyorum, biliyorum da bilmemek, **düşünmemek** istiyorum. [dedi.] (CH 90-91/23); [Burak Hacıp], Melike hazretleri merak buyurmuşlar, kendi kendine söyleniyorlar; kendileri **söylemek**, iştirmek istiyorlar. [dedi.] (CH 182/15); [Burak Hacıp], Melike hazretleri merak buyurmuşlar, kendi kendine söyleniyorlar; kendileri söylemek, **iştirmek** istiyorlar. [dedi.] (CH 182/15); [Celâlettin, “kendini toplayarak müteessirâne bir hâl ile”...] o güzel gözlerine dünyada ne kadar şive var ise hepsi yakışıyor da **ağlamak** yakışmıyor. [...dedi.] (CH 210/11).

-- 13. Y (Y (F- + /-mAk/) + E)

[Zekiye, (odada kendi kendine) ...] (biraz teemmülden sonra) mümkün olsaydı **yaşamak da** fena bir şey değildi...[dedi.] (VyS 111/14); [Akif, ara sıra içerek...] bir türlü **mahvetmek de** kabil olamıyor. [...dedi.] (AB 118/16).

-- 14. Y (YF- ([Yİ] + e-)) + /-mAK/)

İmad-ül-mülk, [**Padişah’ımızın ekber evladı**] **olmakla** ne lazım gelir? [dedi.] (CH 50/15).

-- 15. Y (YF- (Yİ (EksST) + e-)) + /-mAK/)

[Ahşid, (kendi kendine gezinerek) ...] meğer **beyaz olmak**, memleket fethetmek, vezirzade bulunmak; ülfete vasıta olmaktan büyük bir şey değilmiş! [... dedi.] (KB 45/19).

-- 16. Y (YF- (Yİ (İ) + e-)) + /-mAK/)

[Ahşid, (kendi kendine gezinerek) ...] meğer beyaz olmak, memleket fethetmek, **vezirzâde bulunmak**; ülfete vasıta olmaktan büyük bir şey değilmiş! [... dedi.] (KB 45/19).

-- 17. Y (YF- (Yİ (İT) + e-)) + /-mAK/)

[Zülfikâr], bir memleketi kurtarmak, **üç yüz bin kişinin velinimetini olmak** elinizden gelir mi? [dedi.] (G 140/5); [Ahşid], çünkü **haberi olmak** lazım gelse en evvel kulunuz istintaka düşerim. [dedi.] (KB 37/9).

1.1.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- 1.1. AyT (AyT (İT + he) + E) + E + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Akif], **intikamımdan da mı mahrum etmek** istiyorsun? [dedi.] (AB 178/9).

-- 1.2. AyT (İ + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Akif], öldükten sonra da bu derece hatırı sayılacağından emin olmak insana **ölümden kurtulmaktan** daha lezzetli geliyor. [dedi.] (AB 94/7); [Paşo Hanım], sanki onu **İsmet'ten ayırmak** canından ayırmaktan daha mı beterdir? [dedi.] (G 52/5).

-- 1.3. AyT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Kara Veli], “Kim âşık olur da **rakibinden kurtulmak** istemez?” [dedi.] (G 44/2); [Zahide], Allah benim kadar bahtsız yarattığı kullara topu bir saadet nasip etmiş; o da **dünya azabından kurtulmaktır**. [dedi.] (CH 206/6); Celâlettin, **hepsinden kaçmak** memul idi; fakat Orhan'dan, Nurettin'den, Mübarek'ten, ah adını söylemek istemediğim Mihr-i Cihan'dan, o Neyyire'nin naziresi olan Mihr-i Cihan'dan, benden ayrılmayı memul etmezdim. [dedi.] (CH 262/6).

-- 2. Durum Tümleci + Yüklem

-- 2.1. [DurT (Zr)] + Y (F- + /-mAK/)

[İslâm Bey], sensiz ölmek de istemem, **[sensiz] yaşamak** da...[dedi.] (VyS 119/6).

-- 2.2. DurT (Zr) + Y (F- + /-mAK/)

[İslâm Bey], **sensiz ölmek** de istemem, yaşamak da...[dedi.] (VyS 119/6); [Gülnehâl], daima **açıktan uğraşmak** istiyorsun, daima meydanda dövüşmeye çalışıyorsun. [dedi.] (G 28/8).

-- 3. Görelilik Tümleci + Yüklem

-- GT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[İslâm Bey], bana **senin nazarında müttehem olmaktan** büyük namussuzluk olamaz. [dedi.] (VyS 147/13).

-- 4. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 4.1. HeT (E + HeT (Eks. ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Nurettin, (okur) ...], köylüler adanın kuvvetini daha kesretli naklediyorlar, **hatta yüz bine iblağ etmek** istiyorlar. [...dedi.] (CH 230/6).

-- 4.2. HeT (E + HeT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Seyfettin, (içeri girerek) ...] bendenizin istediğim **yalnız kadrime riayet olunmaktadır**. [...dedi.] (CH 70/8).

-- 4.3. HeT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Ahşid] Hiddet etmeyiniz, kastımı söyleyeyim: Seni seviyorum, ben senin için hürriyetimi feda ettim, tekrar esir oldum, dayak yedim, hakaret gördüm, geceleri uykusuz kaldım; nihayet **rakibime vasıta olmak** belasını gözüme aldırđım! [dedi.] (KB 64-65/22).

-- 4.4. HeT (İT + he) + Y (DBF- (Zr + BF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[İslâm Bey], vatan ki her karış toprağı ecdadımızdan birinin kanıyla yoğrulmuş iken kimse **üzerine iki damla gözyaşı dökmek** istemiyor! [dedi.] (VyS 27/3); [Celâleddin], dünyada **Hak yoluna can vermek** isteyenlerin önünde bulunmak gibi büyüklük mü olur? [dedi.] (CH 30/19).

-- 4.5. HeT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Sıdkı Bey], siz de bizim gibi **vatan yolunda ölmek** istiyorsunuz. [dedi.] (VyS 55-56/16); [Selim]; Hanımefendi –vaktiyle ayaklarına kapanıp da “Dünyada benim için **senin yoluna ölmekten** büyük bir devlet yoktur.” diye bin yemin eden hanımefendi, dostluk edeyim derken peyda ettiğın düşmanları görünce güler– kahkahalarla güler. [dedi.] (AB 70/4).

-- 4.6. HeT (ST + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Şahin], hatta **o yolda ölmek** lazım gelse yine çekinmem. [dedi.] (AB 10/3).

-- 4.7. HeT (ZYY) + Y (DBF- (Ns1+ F2- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Akif], ben **vatanımın namusunu muhafaza etmek için canımı feda etmek** istedim, kadere muvafık gelmedi. [dedi.] (AB 94/9).

-- 5. İlgi Tümlenci + Yüklem

-- İLT (İYY + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Akif], öldükten sonrada bu derece hatırı sayılacağından emin olmak insana ölümden kurtulmaktan daha lezzetli geliyor. [dedi.] (AB 94/7).

-- 6. Karşılaştırma Tümlenci + Yüklem

-- KarT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[İslâm Bey], işte o vakit o, abalı kebeli Türkler, o tatlı sözlü, yumuşak yüzlü köylüler, o **çifte koşulur öküzden fark etmek** istemediğiniz biçareler aradan bütün bütün kayboluyor da yerlerine Osmanlılığın, kahramanlığın ruhu meydana çıkıyor. [dedi.] (VyS 87/8).

-- 7. Kaynak Tümlenci + Yüklem

-- KayT (Zm + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[Şahin], sizden azar işitmekten başka biçarenin başına gelmedik ne kalmıştı? [dedi.] (AB 142/6).

-- 8. Miktar Tümlenci + Yüklem

-- MT (Zr) + Y (F- + /-mAK/)

[Atâ], hem dünyada **ne kadar sevmek** mümkün ise o kadar seviyorum. [dedi.] (ZÇ 13/7).

-- 9. Nesne + Yüklem

-- 9.1. [Ns (ST + he)] + Y (F- + /-mAK/)

[Paşo Hanım, (kendi kendine) ...], [Kaplan Paşa'yı] **zehirlemek** istesem dairemde yemek yemez, su içmez. [dedi.] (G 56/14).

-- 9.2. Ns ((İT + he) + E) + Y (DBF- (T + F-) __ + Zr (İk.) + __ + DBF- + /-mAK/)

[Zekiye], **gönlümü de ahirete parça parça göndermek** mi istiyorsun? [dedi.] (VyS 115/4).

-- 9.3. Ns (BÖ (Ns (İT + he) + Ns (İT + he)) + Y (F- + /-mAK/)

[Zekiye], gönlüm **merhume bir ninemi, merhum kardeşimi düşünmekten** başka eğlence bulamazdı. [dedi.] (VyS 115/16).

-- 9.4. Ns (BÖ (Ns (ST + ø) + Ns (ST + ø))) + Y (BF-_{çalalama} (BF- (İ + yF-) + /-mA+yA çalış-)) + /-mAK/)

[Melik Nusret], hâli pek âlâ görüyoruz; efendimize bundan sonra **bir devlet, birkaç ordu tertip etmeye çalışmak** kaldı Padişahım. [dedi.] (CH 78/9).

-- 9.5. Ns (EksST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Gülnehâl], onda zalim sevdası var, ikbal deliliği var, mal tamahı var, haset illeti var, kin belası var, **elindekini kaybetmek** korkusu var, İsmet'i elinden alıp da seni kederinden öldürmek hülyası var. [dedi.] (G 28/10).

-- 9.6. Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

Orhan; Padişahım, **kaleyi zaptetmek** istemiyorsak buraya niçin geldik, istiyorsak ne ile zaptedeceğiz? [dedi.] (CH 98/16).

-- 9.7. Ns (İ + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Muhtar Bey (kendini toplayarak) ...] **memleketi kurtarmak** [istiyorsunuz] değil mi? [... dedi.] (G 184/8).

-- 9.8. Ns (İ + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Ahşid, (kendi kendine gezinerek) ...] meğer beyaz olmak, **memleket fethetmek**, vezirzâde bulunmak; ülfete vasıta olmaktan büyük bir şey değilmiş! [... dedi.] (KB 45/19).

-- 9.9. Ns (İ + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], Sultan Celâleddin'i Celâl-i İlâhî gibi dünyayı lerzan edecek bir kuvvete malik eden haslet, **hakikat bilmekte** gösterdiği büyüklüktür; bu davada ondan muavenet ümit etmek, haksız işte Hak'tan inayet beklemeye benzer. [dedi.] (CH 102/11); Ahşid, **zehir bulmak** güç bir iş değil fakat... [dedi.] (KB 85/5).

-- 9.10. Ns (İT + he) + Y (BF- (T + F-) + /-mAK/)

[Mihridil, kendisini toplayarak] ben hırsız atı arkasında, esirci kırbacı altında ezile ezile büyümüş bir biçare halayık iken Cenabıhak sizin vücudunuzla mesrur ettiği zaman **bir padişahın gözbebeğini kucağında büyütmek** devletine nail olduğum için şimdi sayenizde esirler kullanıyorum, hanzâdeler kadar itibar görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum!.. [dedi.] (KB 5/11);

siz efendimize benden ziyade malumdur ki **benim atıma kırbaç vurmak**²⁹ kimsenin haddi değildir. [dedi.] (CH 70/11); Celâleddin, **atınızın başına kırbaç vuran adamın boynuna kılıç vurmakla** mı ceza edelim? [dedi.] (CH 70/13).

-- 9.11. Ns (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] **kızının da öldüğünü söylemek** istiyor. [...dedi.] (VyS 79/8); [Süleyman], Allah korkusunu biliyor da yine **Allah'ın en mukaddes binalarını yıkmaktan** çekinmiyor! [dedi.] (AB 186/2k); [Muhtar Bey (Acı acı gülererek) ...] hanım, **ikbal âşığı olmadığını anlatmak** istiyor. [...dedi.] (G 116/11); [İsmet], toprak **beyimin vücudunu örtmekle** gönlümdeki hayatı da örter mi sandın? [dedi.] (G 200/14); Celâleddin; Cengiz'e etmediğimiz bir hizmet kalmış idi o da **birbirimizi öldürmek** idi, şimdi ona da ben başlayayım öyle mi? [dedi.] (CH 38/15); cariyeye, kapının önünde bir bendeniz var, mutlak **Efendi'mizi görmek** istiyor. [dedi.] (CH 134/4); Burak Hacıp, (Gıyas'a) **validenizi dinlemek** mi istediniz? [dedi.] (CH 182/13); [Celâlettin], Allah'ım **akrabamdan bir hainin cenazesini görmekle**, [bir] biçarenin feryadını işitmekle ibâdının karşısında yerlere yıkılıyorum. [dedi.] (CH 202-203/23); [Celâlettin], Allah'ım akrabamdan bir hainin cenazesini görmekle, **[bir] biçarenin feryadını işitmekle** ibâdının karşısında yerlere yıkılıyorum. [dedi.] (CH 202-203/23); [Mübarek], her hizmetine hazırım; fakat **[Melike'nin] tabutunu taşımak** elimden gelmez. [dedi.] (CH 254-255/24); Celâlettin, hepsinden kaçmak memul idi; fakat Orhan'dan, Nurettin'den, Mübarek'ten, ah **adını söylemek** istemediğim Mihr-i Cihan'dan, o Neyyire'nin naziresi olan Mihr-i Cihan'dan, benden ayrılmayı memul etmezdim. [dedi.] (CH 262/6); [Nurcihan] bu halde **benim sizi kendi canım kadar sevdiğimi anlamak** güç bir şey değildir...[dedi.] (KB 69/8); [Nurcihan (hiddetle yerinden kalkıp Mihridil'in elinden tutarak)] bir padişahzâdedir, **derdini söylemek** kendine yakışmaz, işi senden tahkik edeceğiz, işte velinimetimiz de şimdi geliyor, doğru söyle, sonra adamı cellat elinde söyletirler. [dedi.] (KB 72-73/22).

-- 9.12. Ns (İT + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[Gülnehâl], işte ben... Ben esirciyi öldürttükten sonra cadı gibi **insan kanı görmekten**, insan laşesi koklamaktan başka bir şeyden lezzet almaz oldum. [dedi.] (G 16-17/19); [Gülnehâl], işte ben... Ben esirciyi öldürttükten sonra cadı gibi insan kanı

²⁹ atıma kırbaç vur-/ atımı kırbaçla-

görmekten, **insan laşesi koklamaktan** başka bir şeyden lezzet almaz oldum. [dedi.] (G 16-17/19).

-- 9.13. Ns (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Nurettin], fakat bir padişahın eline bir memleket teslim olunacağı sırada vücuduna bir de ruh-i sâni izafe olunmak istenilir ise **alınacak cevabı keşfetmek** güç bir şey değildir. [dedi.] (CH 86/10).

-- 9.14. Ns (ST + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Zülfikâr], **bir memleketi kurtarmak**, üç yüz bin kişinin velinimetini olmak elinizden gelir mi? [dedi.] (G 140/5); [Burak Hacı], o vakit **hakkımızda olan suinietini kırmak**, onu da tertip ettiğimiz daire-i menfaat içine almak kolaydır. [dedi.] (CH 166/8); [Mîhr-i Cihan], Selçukîlerin mezhep-i mekâriminde **gördükleri iyiliği unutmak**, uğradıkları fenalığı hatıra getirmek gibi haram addolunur. [dedi.] (CH 86/18); [Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] **insanın bir dakikalık bir surla ettiği hatayı düzeltmek** ne kadar düşünmeye, ne kadar çalışmaya muhtaç oluyor! [... dedi.] (KB 57/8).

-- 9.15. Ns (ST + he) + Y (İBF- + /-mAK/)

[Abdullah], (**İslâm Bey'i kucaklayıp kaldırmak** ister.) (VyS 63/16).

-- 9.16. Ns (ST + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[Zülfikâr], kendi başına çarpılan kılıçlara sükûnetle tahammül eden üç yüz bin kişi **sizin ayağınızda zincir sesi**³⁰ **işitmeye** tahammül edemiyor, ölümü gözüne alıyor. [dedi.] (G 140/2); [Nurettin], ben **bir şey yapmak** mümkün olmadığını anladım; Orhan'ın arkasına düşmekte efendimize musabakat ediyorum. [dedi.] (CH 254/5); [Behrever, hiddetini istihza ile setre çalışarak...] **hiç olmadık bir şey anlamak** da galiba yeni çıkma bir keramet olacak! [... dedi.] (KB 5/3).

-- 9.17. Ns (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[İsmet], **sizi tahkir etmek** benim ne haddime düşmüş. [dedi.] (G 208/13); [Behrever] benim ayıldığımı, bayıldığımı o sur-ı İsrafil dehşetli sesin ile, o Azrail kılıcına benzer hançerinle dünyaya ilan edişin **beni rezil etmek** değildir de nedir? [dedi.] (KB 25/11).

³⁰ Ayağınızdaki zincir sesini işit-

-- 9.18. Ns (Zm + he) + Y (BF- (T + F-) + /-mAK/)

[Nurcihan, Behrever'e yaklaşıarak. ...] Şah pederinin **seni yanından ayırmak** istemediğini bilirdim, ona damat olmak için Hüsrev'den başka münasip kimseyi de görmezdim, onun için intihap ettim. [... dedi.] (KB 77/9).

-- 9.19. Ns (Zm + he) + Y (BF- (Zr + BF- (T + F-)) + /-mAK/)

[Akif], sana söylememiştim –belki korkarsın da **beni bir daha yanından bırakmak** istemezsin diye söylememiştim– geçen ay Trabzon'dan gelirken bir fırtına geçirdik. [dedi.] (AB 22/6).

-- 9.20. Ns (Zm + he) + Y (DBF- (T + F-) + /-mAK/)

[Mihr-i Cihan], Padişah da kendini bu âlemde kalmayacak kadar âli görmüş; dünyayı düşmanın elinden kurtaramadı, **kendini dünyanın elinden kurtarmak** istiyor. [dedi.] (CH 246/21).

-- 9.21. Ns (Zm + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Rüstem Bey (kendi kendine) ...] **kendini bildirmek** istemiyor. [dedi.] (VyS 75/13); [İslâm Bey], **beni söyletmek** mi istiyorsun? [dedi.] (VyS 147/5); [Şahin, şaşkın şaşkın], **birini görmek** istiyordum. [dedi.] (AB 78/17); Esat, sen **beni öldürmek** istiyorsun. [dedi.] (AB 114/4); [Dilruba] Esat'a Galiba sizin bana olan muhabbetinizde şüpheniz var da bu sözlerinizle **onu anlatmak** istiyorsunuz. [dedi.] (AB 174-175/18); [Burak Hacıp, "kılıcının kabzasına dayanarak"] maksat **bizi söyletmek** idi. [dedi.] (CH 54/24).

-- 9.22. Ns (Zm + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[İslâm Bey, (Kemâl-i tehevvürle) ...] hele Osmanlılar Osmanlılığın **ne demek** olduğunu bilirse hiçbir vakit alınamaz. [dedi.] (VyS 39/8); [İslâm Bey], sen gayret **ne demek** olduğunu, büyüklük ne demek olduğunu benden âlâ bilirsin. [dedi.] (VyS 143/8); [İslâm Bey], sen gayret ne demek olduğunu, büyüklük **ne demek** olduğunu benden âlâ bilirsin. [dedi.] (VyS 143/8); Sıdkı Bey, namahrem **ne demek**? [dedi.] (VyS 147/2); İslâm Bey, namahrem mi **ne demek**? [dedi.] (VyS 147/4); [Dilruba], sanki iltifat edecek, sanki canı yok da hayat[ın] **ne demek** olduğunu bilmiyor. [dedi.] (AB 182-183/17); Paşo Hanım (kendi kendine) ömrümde birinci defadır korku **ne demek** olduğunu gönlümde hissetmeye başladım. [dedi.] (G 56/11); [İsmet], gönül **ne demekmiş** a? [dedi.] (G 200/16).

-- 10. Özne + Yüklem

-- 10.1. Ö (ST + ø) + Y (F- + /-mAK/)

Abdullah Çavuş, ey **bir paşa ölmekle** kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 95/12).

-- 10.2. Ö (Zm + ø) + Y (F- + /-mAK/)

Gülrihal, **ne olmak** ihtimali mi var? [dedi.] (G 68/11).

-- 10.3. Y (DBF- __ + B + Ö (Zm + ø) __ + DBF- + /-mAK/)

[İsmet (Paşo Hanım'a)], Paşa benim Muhtar için can vereceğime bakıyor da **gönlümü de kendi almak** ümidine mi düşüyor? [dedi.] (G 60/13).

-- 11. Sebep Tümlenci + Yüklem

-- 11.1. SebT (İT + he) + Y (DBF- (T + F-) + /-mAK/)

[Dilruba], yalnız düştüm, **Hakk'ın emriyle birine varmak** istedim. [dedi.] (AB 110/2).

-- 11.2. SebT (İYY + he) + Y (BF- (T + F-) + /-mAK/)

Celâleddin; fesuphanallah, **Cengiz'i üzerimize Nâsır tahrik etmekle önünden kaçmak** neden lazım gelsin? [dedi.] (CH 22/2).

-- 11.3. SebT (İYY) + Y (BF- (i + yF-) + /-mAK/)

[İsmet], **şüphelendiğime bir ceza etmek** istersen vallahi o şüphenin yüreğime verdiği sıkıntı kadar dünyada bir eziyet bulamazsın. [dedi.] (G 204/8).

-- 12. Şart Tümlenci + Yüklem

-- ŞT (ŞYY) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Behrever, (kendi kendine) ...] benim dünyada onun gönlünden başka ele alacak bir muradım olmadığını düşünmeyecek; **benim hayatım, eğlencem, telezzüzüm, ikbalim, emelim, rahatım bir yere toplanırsa de vücut bulmak**³¹ lazım gelse tıpkı onun gönlü gibi olacağını bilmeyecek de yine onun gönlünü kıracak, öyle mi? [... dedi.] (KB 21-22/19).

³¹ Hayatın, eğlencenin... vücut bulması, bunların bir yere toplanma şartına bağlıdır.

-- 13. Varma Tümleci + Yüklem

-- 13.1. VrT (İ + he) + Y (F- + /-mAK/)

[İslâm Bey], fakat **orduya girmek** mümkün olur mu? [dedi.] (VyS 103/11).

-- 13.2. VrT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Orhan], imanını murdar ayaklarının altına aldı, **Tatar tarafına geçmek** istedi. [dedi] (CH 154/20).

-- 13.3. VrT (ST + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[Muhtar Bey], [yalnız] sanki **bir avuç toprağa can vermekle** her gördüğünü, her işittiğini, her düşündüğünü ister. [dedi.] (G 164/3).

-- 13.4. VrT (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Esat], **sana malik olmak** ne kadar büyük bir devlet olduğunu bilmezsin. [dedi.] (AB 174/4).

-- 14. Vasıta Tümleci + Yüklem

--14.1. VsT (ZYY) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Celâlettin], ben **İslâm kanı dökerek tevsi-i mülk etmek** istesem Bağdat'ı zabtedip de taht-ı Abbasi'ye hayal gibi, cemâd gibi hareketsiz, aciz birini oturatarak onun namına Memalik-i İslâm'ın her tarafında infaz-ı hüküm edemez miydin? [dedi.] (CH 222/21).

-- 14.2. Y (DBF- __ + VsT (ST + he) + __ + (DBF- (T + F-) + /-mAK/)

[Atâ, (setresini çıkarıp bir tarafa atarak)] bilmem felek **böyle on dörder, on dokuzar yaşında masumların bu kadar eziyetlerle canına kıymaktan** ne lezzet bulur? Of. [dedi.] (ZÇ 53/19).

-- 15. Yer Tümleci + Yüklem

-- 15.1. Y (BF- (Zr __ + YT (İ + ø) + __ F-) + /-mAK/)

[Salih], **zorla içeri**³² **girmek** istiyor. [dedi.] (AB 86/6).

³² Belirli bir yer olduğundan zarf olarak değil tümleç olarak alınmıştır.

-- 15.2. YT (İ + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[Şefika, (biraz doğrularak) ...] meğer **dünyada adam aldatmak** da bir merhamet imiş! [...dedi.] (ZÇ 49/17).

-- 15.3. YT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevvrle) ...] **Tuna boyunda ölmekten** çekinmez misiniz? [dedi.] (VyS 39/10); [Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] biçareyi **vatanı içinde yaşamaktan** menettirler. [...dedi.] (VyS 79-80/19).

-- 15.4. YT (ST + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[Behrever] anlasın ki **dünyada hükmü geçen padişah pederimin "Herkes gezsın eğlensin, sefa sürsün, ömrüme, devletime dua etsin!" diye hazineler sarf edip de yaptırdığı bahçeden adam kovmak** nasıl olurmuş, elinde kimden emri var imiş? [dedi.] (KB 17/13).

-- 15.5. YT (ST + he) + Y (F- + /-mAK/)

[İslâm Bey], -kırk elli yıllık değil, bitmez tükenmez olsun- şu bildiğimiz hayat, **şu gördüğümüz dünyada yaşamak** öyle bir büyüklüğün acaba bir dakikasına, bir saniyesine değer mi? [dedi.] (VyS 143/14).

-- 16. Yerine Geçme Tümleci + Yüklem

-- YGT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Burak Hacıp], hiç hatırınıza gelmedi ki İsmâiliye takımının reisleri **vekâlet namına padişahlık etmekte** daha sühulet gördükleri için İmam-ı Masum'un itikadını iltizam ederler. [dedi] (CH 169-170/24).

-- 17. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 17.1. YöT (İ + he) + Y (F- + /-mAK/)

Zekiye, onun **muhabbete inanmamak** eski âdetidir. [dedi.] (VyS 159/12).

-- 17.2. YöT (İT + he) + Y (DBF- + /-mAK/)

[Zahide], inadın tuttuğu zaman gerçekten kıyamet kopsa ondan da korkmazsın, **Allah'ın Celâl'ine meydan okumaktan** çekinmezsin. [dedi] (CH 162/20); [Celâlettin, (Mîhr-i Cihan'ın lakırtısını keserek, hiddetle) ...] ben kendi kendime bir hırka, bir

lokma ile kani iken hiç kimse, **dünyanın en büyük nimetine lokma [nazarıyla bakmak]**; en büyük hilatine hırka nazarıyla bakmak istemedi. [...dedi.] (CH 250/14); [Celâlettin, (Mihr-i Cihan'ın lakırtısını keserek, hiddetle) ...] ben kendi kendime bir hırka, bir lokma ile kani iken hiç kimse, dünyanın en büyük nimetine lokma; **en büyük hilatine hırka nazarıyla bakmak** istemedi. [...dedi.] (CH 250/14).

-- 17.3. YöT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Ahşid] lâkin ne kadar olsa insan her işinde tedbirden, ihtiyattan geri durmamalıdır ki faidesiz pişmanlığa uğramasın; **Keşmir Hükümdarı'nın kerimesine benzemek** hayırlı bir şey midir? [dedi.] (KB 49/14).

-- 17.4. YöT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

Zeynel, işte biz **böyle Sancak Beyi'ne itaat etmek** isteriz. [dedi.] (G 188/16).

-- 18. Zaman Tümleci + Yüklem

-- 18.1. ZT (ST + ø) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[Mihr-i Cihan, (Celâlettin'in ayaklarına kapanarak) ...] **bir can alındığı zaman bir can bağışlamak** senin büyüklüğüne yakışır mürüvvetlerdendir Padişah'ım. [...dedi.] (CH 141-142/23).

-- 18.2. ZT (ST + he) + Y (BF- (T + Ö + F-) + /-mAK/)

[Celâlettin], **o seylâbede gözümde bir damla yaş dökülmek** nasip etmedin. [dedi.] (CH 202/18).

-- 18.3. ZT (ZYY) + Y (BF- (T + F-) + /-mAK/)

[Akif], **öldüğümü işitir işitmez başkasının nikâhına girmekten** başka bir şey düşünmeyen kadın bendenizin nikâhında duramaz. [dedi.] (AB 102/6).

1.1.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Bağlama Tümleci³³ + Hedef Tümleci + Yüklem

-- BğT (ZYY) + HeT (BÖ (HeT (İT + he) + HeT (İT + he) + HeT (İT + he))) + Y (BF- (Zr + BF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[Akif, (hiç Şahin Bey'e iltifat etmeyerek Bahtiyar Bey'e) ...] **bir kere gelip de arkadaşına, kardeşine, Akif'ine bir selam vermek** yok mu? [dedi.] (AB 90/3).

³³ (bk. 1.3.11. Bağlama İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları)

-- 2. Benzerlik Tümleci + Nesne + Yüklem

-- BzT (ZYY) + Ns (İT + ø) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-mAK/)

[Nurettin, [Celâlettin'in] (lakırtısını keserek) ...] hem **Allah yolunda ihtiyar ettiğiniz bir fedakârlığı mutî-i hakikîye minnet eder gibi vazifeden teberrâ senedi [senet] tutmak** fazilet-i şahanenize yakışmaz. [...dedi.] (CH 106/20).

-- 3. Durum Tümleci + Nesne + Yüklem

-- DurT (ST + he) + Ns (ST + ø) + Y (BF- (İ + yf-) + /-(y) mAK/)

[Celâleddin, ([Özbek'in] yanına giderek) ...] Allah'ın divan-ı adaletine gitmeden iki muzîk ızdırıp içinde iki şeyden istintak geçirmek, **birkaç yara acısıyla³⁴ birkaç senelik ömür feda etmek** nispet kabul eder gailelerden midir? [dedi.] (CH 74-75/23).

-- 4. Görelilik Tümleci + Sebep Tümleci + Yüklem

-- GT (İ + ø) + SebT (İT + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-mAK/)

[Celâleddin], Tatar bir köpeğe tapıyor, **İslam da hatırlığınız için biraz tapmak** lazım gelir öyle mi? [dedi.] (CH 70-71/23).

-- 5. Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (ST + he) + Ns (BÖ (C + C + C) + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[Celâleddin], **yüz seneden beri feleğin her türlü cefasına[dan] kılıcımızın himayesine sığınan, bizi mert, himmetli, kifayetli gayur, hasılı kendilerinden büyük sanıp da tabaiyyetimize giren, ayağımızı başlarından yüksek, kılıcımızı canlarından aziz tutan nice yüzbinlerce biçareye “İşte düşman geliyor, biz de kaçacağız, başınızın çaresine bakın.”** demekten utanmadık. [dedi.] (CH 14-15/22).

-- 6. İlgi Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- İLT (ST + he) + HeT (İ + he) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

[Pederim], padişah neslinden gelenlerin şanı **her türlü fedakârlıkta halka numune olmaktadır.** [dedi.] (CH 6/21)

³⁴ Birkaç yara acısı çekerek

-- 7. İlgi Tümleci + Özne + Yüklem

-- İİT (BÖ(İİ. T (İT + he) + İİT (İT + he))) + YT (İT + he) +

Ö (ST + ø) + YF- ([Yİ] + e-)) + /-mAK/)

[Akif], hiç **senin muhabbetinden, senin mürüvvetinden zihnimde bir parçacık, zerre kadarcık şüphe [var] olmak** lazım gelse şimdiye kadar yaşar mıydım? [dedi.] (AB 26/2).

-- 8. İlgi Tümleci + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- İİT (İYY + he) + VsT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Celâlettin], fakat ne yapalım, **dünyayı felek pençesinden kurtarmaya on kişinin gayretiyle muvaffak olmak** ümidini ne vakte kadar götürelim? [dedi.] (CH 250-251/24).

-- 9. Karşılaştırma Tümleci + Nesne + Yüklem

-- KarT (ZYY) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Mihridil, (bir mekân etle Nurcihan'ın elinden kurtularak)] ben Efendi'min hastalığından başka bir şeyi bilmem, zaten o hastalığından felah bulmayacak, ben de onun arkasından bir gün yaşamam **onun tabutunu görmekten ise, celladın kılıcını görmek** bin kat âlâdır, emredin öldürsünler. [dedi.] (KB 73/5).

-- 10. Karşıtlık Tümleci + Miktar Tümleci + Yüklem

-- KrşT (İ + hb) + MT (ST + ø) + YF (Yİ (İT) + e- + /-mAK/)

[Zahide], **yalandan olsun birkaç dakika validen olmak**, ömrümün her belasını unutturmaya kifayet ediyor. [dedi.] (CH 206/21).

-- 11. Kaynak Tümleci + Nesne + Yüklem

-- KayT (BÖ KayT (İ + he) + KayT (İ + he)) + Ns (İ + ø) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

[Celâleddin]; ben **taştan, topraktan Müslüman peyda etmek** istiyorum; o, Müslüman iken kendini toprak etmeye çalışıyor. [dedi.] (CH 38/20).

-- 12. Kaynak Tümleci + Yinemele Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + YinT (ST + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Esat], **ağızından bir [kez] daha işitmek** istiyorum. [dedi.] (AB 174/11).

-- 13. Miktar Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- MT (ST + hb) + DurT (Zr) + Y (DBF- (Ns + F-) + /-mAK/)

[Şefika], **iki gün olsun doya doya yüzünü görmek** bile nasip olmaz ki...[dedi.] (ZÇ 5/3).

-- 14. Nesne + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + AyT (ST + he) + Y (BF- (Zr + F) + /-mAK/)

[Şefika], keşke Tâbende gibi halayığınız olaydım, her hizmetinizi göreydim de **beni bu evden dışarı çıkarmak** hatırınıza gelmeyeydi. [dedi.] (ZÇ 29/4).

-- 15. Nesne + Benzerlik Tümleci + Yüklem

-- Ns (ST + he) + BzT (ST + he) + Y (BF- (T + F-) + /-mAK/)

[İslâm Bey], bir devlet gibi batıp da dünyayı dehşetler içinde bırakmak, **milyonlarca nüfusu anasından ayrılmış yetimler gibi arkasından ağlatmak**, on iki bin mert gibi dövüşe dövüşe şehit olup da tarihlerde tek başına bir ordu sayılmak bir insana ne büyük şereftir. [dedi.] (VyS 143/2).

-- 16. Nesne + Hedef Tümleci + Yüklem

-- Ns (BÖ (Ns (İT + he) + Ns (İT + he)) + HeT (İT + he) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

[Burak Hacıp, (Cabir'e)], Efendi'miz "Zıll-ullah" geçinirken üzerlerine gelecek belalara Allah kulluğuna, kul hizmetkârlığını tercih etmiş birkaç âcizin saye-i himâyetine sığınıyorlar da o birkaç âciz niçin nefislerini muhatarada gördükçe **velinimetlerini, şehzadelerini kendilerine siper etmek** istemesinler? [dedi.] (CH 190/7)

-- 17. Nesne + Karşılaştırma Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + KarT (İT + he) + Y (DBF- (Zr + F-) + /-mAK/)

[Burak Hacıp], yahut unutmadınız da **hükûmet lezzetini nimet-şinâslık**

vazifesine müreccah görmek³⁵ nazarınızda yalnız cedd-i emcedinize mahsus bir hak, yalnız cedd-i emcedinizin şanından sayılacak bir büyüklük mü göründü? [dedi] (CH 170-171/23).

-- 18. Nesne + Miktar Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + MT (ST +hb) + Y (BF- (Zr + F-) + /-mAK/)

[Mihr-i Cihan (kendi kendine)], helâk olacağım da **cemâlini bir dakikacık olsun doya doya görmek** nasip olmayacak. [dedi.] (CH 122/11).

-- 19. Nesne + Nesne Açıklayıcısı + Yüklem

-- Ns (İT + he) + NsAç. (ZYY) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

[Burak Hacıp], fakat Hârizmşah neslinden geldiğinizi düşündükçe **kendinizi gerçekten dünyanın bir parçasına hükûmet için yaratılmış [olarak] zannetmekten** yine bütün bütün beri edemediniz. [dedi] (CH 170/12).

-- 20. Nesne + Varma Tümleci + Yüklem

-- 20.1. Ns (İ + he) + VrT (İ + he) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-mAK/)

[Tahire, ([Halil Bey'in] lakırtısını keserek)] ben biliyorum sizin asıl meramınızı, **kızı Atâ'ya [kız] vermek**. [...dedi.] [kız ver-] (ZÇ 25/10).

-- 20.2. Ns (Ns (Zm + he) + B) + VrT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Burak Hacıp], o vakit hakkımızda olan suiniyeti kırmak, **onu da tertip ettiğimiz daire-i menfaat içine almak** kolaydır. [dedi] (CH 166/8).

-- 21. Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- 21.1. Ns (İ + he) + VsT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

Celâleddin, evet bir şiddetli hücumda kaleyi zapt edebiliriz; fakat **hendeği İslâm kanıyla doldurmak** lazım gelir. [dedi.] (CH 98/2).

-- 21.2. Ns (İT + he) + VsT (İ + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Gülnehâl], insan bir kere kana alıştı mı **gönlünün her pasını kanla yıkamak** istiyor...[dedi.] (G 16/18).

³⁵ Üstün görmek

-- 21.3. Ns (Zm + he) + VsT (E + BÖ (VsT (İ + he) + VsT (İ + he)) + Y (BF- (İ + yF) + /-mAK/)

Celâleddin, siz **beni mutlak kederle, hiddetle helak etmek** istiyorsunuz. [dedi.] (CH 26/11).

-- 22. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- 22.1. Ns (İ + he) + YT (İ + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Muhtar Bey], şimdi de **cehennemi dünyaya getirmek** mi istiyorsun? [dedi.] (G 88/16).

-- 22.2. Ns (İT + he) + YT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

Zahire, ah âciz bir kadına Allah'tan **ziyade korktuğu padişahını, en ziyade sevdiği evladı içinde bulmak** ne büyük devlet imiş! [dedi.] (CH 94/2).

-- 23. Sebep Tümleci + Nesne + Yüklem

-- SebT (ZYY) + Ns (İ + he) + Y (BF- (T + F-) + /-mAK/)

[İslâm Bey], **bir devlet gibi batıp da dünyayı dehşetler içinde bırakmak, milyonlarca nüfusu anasından ayrılmış yetimler gibi arkasından ağlatmak, on iki bin mert gibi dövüşe dövüşe şehit olup da tarihlerde tek başına bir ordu sayılmak bir insana ne büyük şereftir.** [dedi.] (VyS 143/2).

-- 24. Varma Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- VrT (Zm + he) + DurT (Zr) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Zülfikâr], demek âdeta **size bedava malik olmak** benim için mümkün. [dedi.] (G 124/12).

-- 25. Varma Tümleci + Nesne + Yüklem

-- VrT (ST + he) + [Ns (Zm + he)] + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Muhtar Bey], [yalnız] **bir kuvvete [kendini] esir etmekte** hiç lezzet mi olur? [dedi.] (G 164/6).

-- 26. Varma Tümlenci + Özne + Yüklem

-- 26.1. VrT (BÖ (VrT (VrT (ST + he) + B) + VrT (VrT ([ST] + he) + B))) + Ö (İ + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], melikzade olmayanlara yahut sizin zannınız gibi çiftçi oğlu olanlara melik sıfatı yakışmaz ise **öyle ehliyetsizlere o sıfatı veren mülûke de, padişahlara da padişahlık yakışmamak** lazım gelir. [dedi.] (CH 102/19).

-- 26.2. VrT (İT + he) + Ö (E + Ö (ST + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK/)

[Nurettin], fakat bir padişahın eline bir memleket teslim olunacağı sırada **vücuduna bir de³⁶ ruh-i sâni izafe olunmak** istenilir ise alınacak cevabı keşfetmek güç bir şey değildir. [dedi.] (CH 86/10).

-- 27. Vasıta Tümlenci + Nesne + Yüklem

-- VsT (ZYY) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Akif, acı acı gülerek...] **meyhaneciye tembih edip de kendimi uyandırtmak** muhal değil a. [dedi.] (AB 134/8).

-- 28. Yer Tümlenci + Karşılıklılık Tümlenci + Yüklem

-- YT (İT + he) + KrT (İ + he) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

[Mihri Cihan], **o büyüklükte bir padişahın gönlünde dünya ile rekabet etmek** bana nasip olacak mı? [dedi.] (CH 90/3).

-- 29. Yer Tümlenci + Nesne + Yüklem

-- 29.1. YT (İ + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[Akif], vatanını seven adam[a]³⁷ **dünyada başka hiçbir şey sevmemek** mi lazım gelir? [dedi.] (AB 6/9).

-- 29.2. YT (İT + he) + Ns (İ + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Celâlettin, (biraz düşündükten sonra) ...] benim vazifem **İslâm arasında kılıcı kaldırmaktır**. [...dedi.] (CH 242/15).

³⁶ Üsteleme edatı, özneyi vurgulamaktadır.

³⁷ Söz dizimini etkileyen bu tarz eksik ifadeler tarafımızdan tamamlanmıştır.

-- 30. Zaman Tümleci + Birliktelik Tümleci + Yüklem

-- ZT (ST + he) + BirT (Zm + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Akif], **geçenki hücumda sizinle beraber bulunmak** benim vazifem mi idi? [dedi.] (AB 5-6/19).

-- 31. Zaman Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + HeT (Zm + he) + Y (F- + /-mAK/)

Mehmet, Kutbettin'e gel iki gözüm gel, **ben sağ iken sana darılmak** kimsenin haddi değildir. [dedi.] (CH 26-27/22).

-- 32. Zaman Tümleci + Karşılıklılık Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + KrT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Zekiye, (odada kendi kendine) ...] meğer **şehit olmadan birbirimize sarılmak** kaderde yokmuş! [dedi.] (VyS 111/12).

-- 33. Zaman Tümleci + Özne + Yüklem

-- ZT (Zm + hb) + Ö (Zm + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[İsmet], **bundan sonra ne olmak** ihtimali var? [dedi.] (G 68/9).

1.1.3.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Nesne Açıklayıcısı + Nesne + Yüklem

-- DurT (ZYY) + NsAç (ZYY) + Ns (Zm+he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

Mihr-i Cihan, cariyeniz için sizden ayrı bulunup da Cennet'te eğlenmekten ise **yanınızda olup da dünyanın ne kadar meşakkati var ise hepsini [meşakkat] çekmek** bin kat hayırlıdır Padişahım! [dedi.] (CH 234/13).

-- 2. Hedef Tümleci + Kaynak Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (ST + he) + KayT (Zm+ he) + Ns (İ + ø) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], Sultan Celâleddin'i Celâl-i İlâhî gibi dünyayı lerzan edecek bir kuvvete malik eden haslet, hakikat bilmekte gösterdiği büyüklüktür; **bu**

davada ondan muâvenet ümit etmek, haksız işte Hak'tan inayet beklemeye benzer. [dedi.] (CH 102/11);

-- 3. **Hedef Tümleci + Nesne + Varma Tümleci + Yüklem**

-- HeT (ST + he) + Ns (N (İ + he) + E) + VrT (İ + he) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

Melik Nusret, dinim hakkı için bu melunlar, muktedir olsalar **birkaç günlük devlet için Cenabıhakk'ı da Cengiz'e teslim etmekten** çekinmezler. [dedi.] (CH 58/15).

-- 4. **Kaynak Tümleci + Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem**

-- KayT (İ + he) + HeT (İT + he) + Ns (İ + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[Celâlettin], **Abbasilerden derdimize çare beklemek** kılıcı neşter zannetmek kabilindendir. [dedi.] (CH 214/2).

-- 5. **Nesne + Yönelme Tümleci + Özne + Yüklem**

-- Ns (İ + he) + YöT (İT + he) + Ö (İ + ø) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

Celâleddin; fesuphanallah, **Cengiz'i üzerimize Nâsır tahrik etmekle** önünden kaçmak neden lazım gelsin? [dedi.] (CH 22/2).

-- 6. **Nesne Açıklayıcısı + Karşılaştırma Tümleci + Nesne + Yüklem**

-- NsAç (ZYY) + KarT (ST + he) + Ns (Zm + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Nurettin], şimdi mademki İslâm'ın Tatar elinden kurtulmasını istiyoruz; **Tatar'ın kuvvetine, İslâm'ın zaafına sebep [ne] ise her şeyden evvel onu düşünmek** iktiza etmez mi? [dedi.] (CH 226/21).

-- 7. **Özne + Nesne + Ayrılma Tümleci + Yüklem**

-- Ö (İT + ø) + Ns (İ + he) + AyT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Nurettin], **maksat-ı hümayununuz İslâm'ı Tatar belasından kurtarmak** değil midir? [dedi.] (CH 226/16).

-- 8. Sebep Tümleci + Nesne + Sebep Tümleci + Yüklem

-- SebT (ZYY) + Ns (Zm + he) + SebT (İT + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Gülnehâl], onda zalim sevdası var, ikbal deliliği var, mal tamahı var, haset illeti var, kin belası var, elindekini kaybetmek korkusu var, **İsmet'i elinden alıp da seni kederinden öldürmek** hülyası var. [dedi.] (G 28/10).

-- 9. Sebep Tümleci + Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- SebT (ZYY) + YT (İ + he) + Ö (ST + ø) + Y (F- + /-mAK/)

[İslâm Bey], bir devlet gibi batıp da dünyayı dehşetler içinde bırakmak, milyonlarca nüfusu anasından ayrılmış yetimler gibi arkasından ağlatmak, **on iki bin mert gibi dövüşe dövüşe şehit olup da tarihlerde tek başına bir ordu sayılmak** bir insana ne büyük şereftir. [dedi.] (VyS 143/2).

-- 10. Şart Tümleci + Vasıta Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ŞT (ŞYY) + VsT (ZYY) + Ns (Zm + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] çare yok, Mirza'yı efendimizin yanına götürmeli hala gelmez ise ne ala, **gelir ise bir yalan söyleyip de onu kaçırmak** güç bir şey değil a. [dedi.] (KB 57/10).

-- 11. Vasıta Tümleci + Nesne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- VsT (ZYY) + Ns (İT + he) + YöT (ST + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Zekiye], daha bir bakışta **vücudumda ne kadar kuvvet varsa toplayıp da gözlerimi başka tarafa çevirmek** istedim. [dedi.] (VyS 6-7/19).

-- 12. Zaman Tümleci + Durum Tümleci + İlgi Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + DurT (İT + he) + ilT (ST + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-mAK/)

[Celâleddin, “[Özbek'in] yanına giderek”...] **Allah'ın divan-ı adaletine gitmeden iki muzîk ızdırıp içinde iki şeyden istintak geçirmek**³⁸, birkaç yara acısıyla birkaç senelik ömür feda etmek nispet kabul eder gailelerden midir? [dedi.] (CH 74-75/23).

³⁸ Sorguya çekil-

1.1.3.5. Beş Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Kaynak Tümleci + Nesne + Kaynak Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + KayT (İT + he) + Ns (İT + he) + KayT (İT + he) + Y (BF- (İ + yf-) + /-mAK/)

[Celâlettin], sizin için lâzıme-i diyanet **dünyanızı bunca nüfus-ı masumenin cevher-i hayatından, dâr-ı ahiretinizi bu kadar ihvan-ı dininizin kalb-i mahrûkundan tedarik etmekmidir?** [dedi.] (CH 114/6).

-- 2. Yer Tümleci + Sebep Tümleci + Nesne + Durum Tümleci + Yüklem

-- YT (İT + he) + SebT (ZYY) + Ns (Zm + he) + DurT (ST + he) + Y (F- + /-mAK/)

[Atâ], bazı günler olur **zihnimde yoluna ölüp de seni başı ucumda ağlar [şekilde/durumda] görmekten büyük dünyada bir devlet bulamam.** [dedi.] (ZÇ 13/18).

1.1.4. /-(y)AcAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.1.4.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (Zr + BF- (İ + yF-) + /-AcAK/)

[Esat], Allah biliyor, **nasıl³⁹ teşekkür edeceğimi** bilemem. [dedi.] (AB 78/10).

-- 2. Y (DBF- (T + F-) __ + Zr + __ DBF-) + /-AcAK/)

Gülñihâl, sevdiğin başı için sus, **Bey'in bu kadar zihnine dokunacağını⁴⁰** bilmedim. [dedi.] (G 120/14).

-- 3. Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Atâ], sonra **ağlayacağını** düşünürüm, sana acıdığımından kendime de acınmaya başlarım. [dedi.] (ZÇ 13-14/21); [Dilrûba], elimden gelirse hiç gittiğini hatırıma getirmem, daima **geleceğini** düşünürüm. [dedi.] (AB 30/2).

³⁹ “Çok, fazla” olduğunu belirtmek için kullanılmış.

⁴⁰ Zihnine dokun-: içine, ciğerine işle-.

1.1.4.2. İki Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar

-- 1. Benzerlik Tümleci + Yüklem

-- E + BzT (İT + hb) + Y (F- + / (y)AcAK/)

[Behrever, (kendi kendine) ...] benim dünyada onun gönlünden başka ele alacak bir muradım olmadığını düşünmeyecek; benim hayatım, eğlencem, teezzüzüm, ikbalim, emelim, rahatım bir yeretoplanıverse de vücut bulmak lazım gelse **tıpkı onun gönlü gibi olacağını** bilmeyecek de yine onun gönlünü kıracak, öyle mi? [... dedi.] (KB 21-22/19).

-- 2. Birliktelik Tümleci + Yüklem

-- BirT ([Zm] + hb) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[İslâm Bey], çünkü senin **[benimle] beraber geleceğinden** emin idim. [dedi.] (VyS 119/5).

-- 3. Durum Tümleci + Yüklem

-- 3.1. DurT (ST + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Zülfikâr (Kendi Kendine) ...] şimdi İsmet'in kendinin olduğunu biliyor, **ne kadar saadetler içinde yaşayacağını** biliyor da ölümü gözüne alıyor. [...dedi.] (G 184/16).

-- 3.2. DurT (Zr) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Akif]; Süleyman Kaptan'a, ben de onun elinden kurtulmaya çalışıyorum da **nasıl kurtulacağımı** bilemiyorum. [dedi.] (AB 150/8).

-- 3.3. DurT (ZYY) + Y (DBF- (T + F-) + /-(y)AcAK/)

[Burak Hacıp], pederinizin hükmettiği yerlere düştüğünüz gibi taht-ı saltanat[ın]⁴¹ **yerinden koparak ayağınıza geleceğine** hiç şüphe etmediniz. [dedi] (CH 170/15).

-- 4. Görelilik Tümleci + Yüklem

-- GT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Nurettin], o türlü ef'âl-i azîmenin **Celâlettin'den başka kimseye müyesser olamayacağını** düşünemiyorlar. [dedi.] (CH 222/11).

⁴¹ İşaretsiz tamlayan

-- 5. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 5.1. HeT (İ + hb) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)AcAK/)

[İsmet (Paşo Hanım'a)], Paşa benim **Muhtar için can vereceğime** bakıyor da gönlümü de kendi almak ümidine mi düşüyor? [dedi.] (G 60/13).

-- 5.2. HeT (Zm + hb) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Zekiye, (hiddetle gezinerek sesi işitilecek suretle kendi kendine) ...] **kendi için öleceğime** inanmıyor...[... dedi.] (VyS 18-19/17).

-- 6. Karşılaştırma Tümleci + Yüklem

-- KarT (KarT (İT + he) + E) + Y (BF- (Zr + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Zahide], hiç getireceğim haberler **kendi memulümden bile hayırlı olacağına** emin olmasam sana bu kadar kuvvetli söz verir miyim? [dedi.] (CH 126/14).

-- 7. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (ST + he) + __ + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Mihr-i Cihan (kendi kendine)], **iki saltanat hanedanından** birbirine tamamıyla benzer iki kadın **yetiyeceğini**, onların ikisi de bir adama müptela olacağını kim tahmin edebilir? [dedi.] (CH 237-238/24).

-- 8. Nesne + Yüklem

-- 8.1. Ns (İT + he) + Y (DBF- (T + F-) + /-(y)AcAK/)

[Celâlettin], mademki tercüme-i hâlimi biliyorlar, benim **saltanat için İslâm ile uğraşmak vebalini üzerime alacağımı** hangi hareketimden istidlâl ediyorlar. [dedi.] (CH 222/19).

-- 8.2. Ns (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Nurettin], ab-ı sükûndan çıktığımız, Harizm'de Tatar'ın tasallutundan kurtulduğumuz sıralarda, **sonraki kazandığımız galebeleri hâsıl edeceğimize** ümit var mıydı? [dedi.] (CH 78/19).

-- 8.3. Ns (Zm + ø) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

Gıyasettin, lakırtıya meydan vermiyorsunuz, tutalım ki vermiş olsanız ben **ne söyleyeceğimi** bilir miyim? [dedi.] (CH 146/5).

-- 8.4. Ns (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

Süleyman, halayık[ın] **beni kabul edeceğine** iyice emin misiniz? [dedi.] (AB 154/15).

-- 8.5. Ns (Zm + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

İslâm Bey, Zekiye **sizi sevmeyeceğini** söylerse beni sevdiğine de inanmam. [dedi.] (VyS 159/9).

-- 9. Şart Tümlenci + Yüklem

-- ŞT (ŞYY) + __ (Tyn) __ + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Kara Veli], bereket versin **orada yaralanırsak** İsmet'in de **öleceğini** düşündü de kendini teslim etti. [dedi.] (G 84/16).

-- 10. Varma Tümlenci + Yüklem

-- 10.1. VrT (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

Zülfikâr, kaçırsam **size malik olacağım**dan emin olayım mı? [dedi.] (G 124/7).

-- 10.2. VrT (Zm + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

Celâlettin, galebe **kimde kalacağını** Cenabihak'tan başka kimin bilmek ihtimali vardır? [dedi.] (CH 234/3); [Mihridil], lakırtımın **nereye varacağını** bildiniz de onun için canınız sıkılıyor. [dedi.] (KB 5/21); [Şah] (Behrever'e) buraya gel kızım, senin **kime varacağını** kendi bileceğin şeylerden değildir; Ben seni bu gün vezirim olan Hüsrev Han'a vereceğim, muhalefet istemem, işte o kadar. [dedi.] (KB 77/14).

-- 11. Yer Tümlenci + Yüklem

-- Y (BF- (Zr __ + YT (İT+ he) + __ BF- (İ + yF-)) + /-mAK/)

[Şefika, (biraz doğrularak) ...] iki ay evvel bana biri **bugün verem döşeklerinde telef olacağını** haber verse inanır mıydım? [...dedi.] (ZÇ 49-50/20).

-- 12. Yönelme Tümlenci + Yüklem

-- YöT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Mihri-i Cihan (kendi kendine)], iki saltanat hanedanından birbirine tamamıyla benzer iki kadın yetişeceğini, onların ikisi de **bir adama müptela olacağını** kim tahmin edebilir? [dedi.] (CH 237-238/24).

-- 13. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (ST + he) + Y (DBF- (T + T + F-) + /-(y)AcAK/)

[Burak Hacıp], **iki saat sonra yılan gibi ayağımın altında sürüneceğinizi** bilirken niçin beyhude yere murdar kanınızı dökeyim de gönlümü iğrendireyim? [dedi] (CH 177-178/25).

1.1.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + __ (Tyn) __ + VsT (ST + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[İslâm Bey], hele **vatanın mukaddes topraklarını** bir ecnebinin **murdar ayağıyla çiğneyeceğini** anlasınlar. [dedi.] (VyS 87/4).

-- 2. Şart Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- 2.1. ŞT (ŞYY) + HeT (ST + he) + __ (Tyn) __ + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Nurettin, (okur) ...], Şam'da bulunduğu sırada görüştüğü eşraf ümerasının **Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça sâir hükûmetler için** rahat[ın] **mutasavver olmayacağından** ve bu cihetle kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye'den başka Salıp ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap aldıklarından bahsetmekte olduklarını beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

-- 2.2. ŞT (ŞYY) + HeT (Zm + hb) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Muhtar Bey (acı acı gülerek) ...] **şimdi geberirsem senin için gebereceğimi** bildin de her gece hayalim kanlı kefeniyle başının ucuna geleceğini mi düşündün ki para sarf etmişsin, adam tutmuşsun, sıkıntı çekmişsin? [dedi.] (G 116-117/16).

-- 3. Üsteleme Tümleci + Sebep Tümleci + Yüklem

-- ÜsT (ZYY) + SebT (ZYY) + Y (BF- (İ + yf-) + /-(y)AcAK/)

[Celâlettin], teessürlerim bâb-ı adaletinde cürm ise affederdin, **affetmesen [bile]** sırrım yalnız sana mevdû olduğu için fâş olmayacağından emin idim. [dedi.] (CH 202/21).

-- 4. Yer Tümlenci + Nesne + Yüklem

-- Ns (ST + ø) __ YT (İ + he) __ Ns (ST + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Mihr-i Cihan] ah sürurun **bu kadar ziyadesiyle [tesirler]**, gönülde **bu kadar tahammül olunmaz tesirler** hasıl edeceğini bilmezdim! [dedi.] (CH 121-122/24).

-- 5. Zaman Tümlenci + Miktar Tümlenci + Yüklem

-- ZT (ZT (ZYY) + E) + MT (Zr (ST)) + __ (Tyn) __ Y (DBF- ([Ns2] + F2-) + /-(y)AcAK/)

[Akif], **öldükten sonra da bu derece** hatırı[nın] **[hatırı]** sayılacağından emin olmak insana ölümden kurtulmaktan daha lezzetli geliyor. [dedi.] (AB 94/7).

1.1.4.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Şart Tümlenci + Sınırlandırma Tümlenci + Varma Tümlenci + Yüklem

-- ŞT (ZYY) + SıT (İ + he) + __ (Tyn) __ + VrT (İT + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Nurettin], **saltanatınızın kuvveti tezayüt ederse Tatar'dan sonra** nöbet[in] **kendilerine geleceğine**, namus-ı ekberden işitilmiş bir hakikat gibi itikat ediyorlar. [dedi.] (CH 222/14).

-- 2. Zaman Tümlenci + Birliktelik Tümlenci + Yer Tümlenci + Yüklem

-- ZT (Zr (ST)) + __ (Tyn) __ + BrT (ST + he) + YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Muhtar Bey (acı acı gülerek) ...] şimdi geberirsem senin için gebereceğimi bildin **de her gece** hayalim[in] **kanlı kefeniyle başının ucuna geleceğini** mi düşündün ki para sarf etmişsin, adam tutmuşsun, sıkıntı çekmişsin? [dedi.] (G 116-117/16).

1.1.5. /-(y)İş/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.1.5.1. Tek Ögeden (Yüklem) Oluşanlar

-- Y (F- + /-(y)İş/)

[Akif], düşün bak, kavganın âdeta **yaşayıştan** hiç farkını bulabilir misin? [dedi.] (AB 26/15); [Behrever] onun **yatışına** taklit etmek için mi yaptın? [dedi.] (KB 25/15).

1.1.5.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)İş/)

[Kaplan Paşa], a valide bana olan muhabbetin avcının **köpeğini sevişinden** hiç farkı olmadığını ben bilmez miyim sanırsın? [dedi.] (G 52/13).

-- 2. Sınırlandırma Tümleci + Yüklem

-- SıT (Zr) + Y (F- + /-(y)İş/)

[Zekiye], işte bana bu belaların bir dakikası **şimdiye kadar yaşayışım**dan lezzetli geliyor! [dedi.] (VyS 47/11).

1.1.5.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Yer Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- YT (İ + he) + AyT (İT + he) + Y (F- + /-(y)İş/)

[Neyyire], **Hârizm’de Tatar hücumundan kurtuluşumuz** bekâyâ-yı mucizâttan değil midir? [dedi.] (CH 62/7).

1.1.5.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Vasıta Tümleci + Varma Tümleci + Yüklem

-- Ns (BÖ (Ns (İT + he) + Ns (İT + he))) + VsT (BÖ (VsT (İT + he) + VsT (İT + he))) + VrT (İ + he) + Y (BF- (İ + yf-) + /-(y)İş/)

[Behrever] **benim ayıldığımı, bayıldığımı o sur-ı İsrail dehşetli sesin ile, o Azrail kılıcına benzer hançerinle dünyaya ilan edişin** beni rezil etmek değildir de nedir? [dedi.] (KB 25/11).

1.2. SIFAT YAN YARGILARI

Sıfat-fiiller, varlıkları zamana bağlı olarak niteledikleri ya da belirttikleri için sıfat; özne, nesne, tümleç gibi ögeler alarak yan yargı kurdukları için de eylem gibi sayılan sözcüklerdir (Gencan, 2007: 434). “*Sıfat-fiiller, olumluluk/olumsuzluk karşılığına sahip fiillerin geçici olarak sıfatlaşmış (İng. adjectivisation) şekilleridir. Bunlar da sıfat yan cümlesi veya yüklem ismi olarak karşımıza çıkarlar.*” (Daşdemir, 2000: 137).

1.2.1. Niteleme İşlevli Sıfat Yan Yargıları

1.2.1.1. Geçmiş Zaman Bildirenler

1.2.1.1.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.1.1.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /- DIK/)

[Burak Hacıp], o vakit hakkımızda olan suiniyeti kırmak, onu da **tertip ettiğimiz** daire-i menfaat içine almak kolaydır. [dedi] (CH 166/8); [Celâlettin], şu kadar ki Cengiz’in nefsi-i emaresi olan Nâsır, mademki **telvis ettiği** taht-ı hükûmetten bir kere nail oldu; şayet vüzerasında, vükelasında, ashâb-ı divanında hiç olmazsa askerî takımında bir eser-i hamîyyet vardır. [dedi.] (CH 214/4).

-- 2. Y (F- + /-DIK/)

[Sıdkı Bey], musikisi de, sözleri de vatan gayretinin **yaktığı** yüreklerden çıkmış olmak gerek...[dedi.] (VyS 163/10); [Akif], riyanın **bozamadığı** hüsne düzgün ne yapsın? [dedi.] (AB 162/9); [Gülnehâl], insan gönlünü bir kimseye açarsa içindeki gamların her biri bir parça ateş oluyor, her **yapıştığı** yerde bir dağ açıyor, her açtığı dağda bir ateş alevleniyor. [dedi.] (G 12/10); [Gülnehâl], insan gönlünü bir kimseye açarsa içindeki gamların her biri bir parça ateş oluyor, her yapıştığı yerde bir dağ açıyor, her **açtığı** dağda bir ateş alevleniyor. [dedi.] (G 12/10); [Muhtar Bey], yine **dediğiniz** olmayacak...[dedi.] (G 108/18).

1.2.1.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- AyT (İ+ he) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin], **âb-ı sükûndan çıktığımız** [sıralarda], Hârizm'de Tatar'ın tasallutundan kurtulduğumuz sıralarda, sonraki kazandığımız galebeleri hasıl edeceğimize ümit var mıydı? [dedi.] (CH 78/19).

-- 2. Durum Tümleci + Yüklem

-- DurT (ZYY) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin], bunlar zindanın taşlarını arkasında taşıyan Mecusiler gibi **ezile ezile** **çektikleri** bâr-ı cehaletten kendilerine bir zülmânî mahbes peyda etmişler. [dedi.] (CH 114/16).

-- 3. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 3.1. HeT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /- DIK/)

[Nurettin, [Celâlettin'in] (lakırtısını keserek...) hem **Allah yolunda ihtiyar ettiğiniz** bir fedakârlığı muti-i hakikîye minnet eder gibi vazifeden teberrâ senedi tutmak fazilet-i şahanenize yakışmaz. [...dedi.] (CH 106/20).

-- 3.2. HeT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Celâlettin]; zaafımı, aczimi saklayabilirdim; **senin yolunda uğradığım** hâlleri sen bilirdin. [dedi.] (CH 202/20).

-- 4. Nesne + Yüklem

-- 4.1. Ns (İ + ø) + Y (F- + /-DIK/)

Burak Hacıp, haddinizi padişahlık denilen âlâ-yı merâtibe çıkarmaya ne sebep olduysa bendenizin **bâlâ-pervâzlık buyurduğunuz** tasavvurâtıma da o sebep oluyor. [dedi] (CH 166/14).

-- 4.2. Y (BF- (Zr __ + Ns (İT + he) + __ + F- + /-DIK/)

[Zahide, (uykudan uyanır gibi bir hâl ile Gıyas'a dönerek ve şaşkın gözlerini yüzüne dikerek) ...] yine çehresine **bir gün eksildiğini görmediğim** karanlık çökmeye başladı. [dedi...] (CH 150/16).

-- 5. Sınırlandırma Tümleci + Yüklem

-- 5.1. SıT (ST + he) + __ (Tyn) __ + Y (F- + /-DIK/)

[Zahide], **bu zamana kadar** Allah'ın **bağışladığı** cana sen kıyıyorsun; bir kadının elinden Cenabıhakk'ın verdiği nimeti almaya çalışıyorsun, Allah'tan korkmaz mısın? [dedi.] (CH 194/10).

-- 5.2. SıT (Zr + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin], hayıf ki **şimdiye kadar ettiğimiz** tecrübe insanı böyle bir ümide düşüremiyor. [dedi.] (CH 222/5).

-- 6. Vasıta Tümleci + Yüklem

-- VsT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Celâleddin], **kendi eliyle yaptığı** taşa tapınır bir alay canavar müvahhidleri yerin dibine geçirmek, tevhidi bütün bütün yeryüzünden kaldırmak istiyor. [dedi.] (CH 17-18/24)

-- 7. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İ + he) + __ (Tyn) __ + Y (F- + /-DIK/)

[Muhtar Bey], şimdi **dünyada** kimsenin **görmediği** şeyleri göreceksin. [dedi.] (G 120/4)

-- 8. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Özbek, (lakırtı arasında Mehmet Hârizmşah'ın nefesini muayene ettikten sonra) ... (Celâleddin'e) ...] muradım, vücudumu yoluna feda edip de **ayaklarına kapandığım**⁴² hâlde teslim-i ruh etmek idi. [...dedi.] (CH 38/11).

-- 9. Zaman Tümleci + Yüklem

-- 9.1. ZT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin], fakatöyle şairane hayallere ciddi şeyleri karıştırırsak **rüyada geçirdiğimiz** zevkleri de hayatın lezzetlerinden saymış oluruz. [dedi.] (CH 86/3).

⁴² Gerçek anlamda kullanılmıştır.

-- 9.2. ZT (ZYY) + Y (F- + /-DIK/)

[Zahide], vücudumun her zerresi ayrı ayrı bir azap içinde kalıyor da o eziyetlere **Gıyas'ı dünyaya getirirken çektiğim** ağrılar gibi seve seve tahammül ediyorum. [dedi.] (CH 206/8).

1.2.1.1.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Kaynak Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + HeT (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /- DIK/)

[Mihri-i Cihan]; Yarabbi, muradın Neyyire ile beni bir kıyafette yaratmak imiş; beni Celâl'e ondan evvel gönderse idin, **Sint dalgalarından ona ihsan ettiğin** rahat dölşegini bana nasip etseydin ne olurdu? [dedi.] (CH 238/11).

-- 2. Yer Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- YT (İ + he) + AyT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin], ab-ı sükûndan çıktığımız, **Harzem'de Tatar'ın tasallutundan kurtulduğumuz** sıralarda, sonraki kazandığımız galebeleri hasıl edeceğimize ümit var mıydı? [dedi.] (CH 78/19).

1.2.1.1.2. /-mA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Kara Bela adlı tiyatro metninde geçen bir cümlede /-mA/ isim-fiil ekinin sıfat-fiil işlevinde kullanıldığı görülmüştür:

-- Y (BF- (Zr + F-) + /-mA/)

[Behrever, hiddetini istihza ile setre çalışarak...] hiç olmadık bir şey anlamak da galiba **yeni çıkma** bir keramet olacak! [... dedi.] (KB 5/3).

1.2.1.1.3. /-mİş/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.1.1.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (DBF- (T + F-) __ + Zr + __ DBF-) + /-mİş/)

[Zahide], kucağıma gel **yed-i kudretten henüz çıkmış**⁴³ ruhlar kadar letafetli melikem! [dedi.] (CH 126/21).

⁴³ Elinden çık- deyiimi, bu cümlede yaratmak anlamında kullanılmıştır.

-- 2. Y (BF- (T + F-) + /-mİş/)

[Burak Hacıp], hâlbuki Bağdat'ta sûrî olsun bir debdebeniz, bir ikbaliniz var iken Alamût'ta size **insan kıyafetine girmiş** bir kuru [unvan] nazarıyla baktılar. [dedi](CH 170/9); [Melik Nusret]; şunda **bir deri ile kemiğe bürünmüş** ervâh-ı habîse var ki insan hâllerini düşündükçe vaktiyle İmam Hüseyin'i mektuplar, niyazlarla Irak'a davet edip de sonra Kerbelâ'da mübarek vücuduna kasteden melunlara haşa rahmet okutacak, bak şu insanlara, bak şu ümeraya. [dedi.] (CH 53-54/22); [Nurcihan] O gülüşlerine, o şakırtılarına bakanlar çehreni **gül kıyafetine girmiş** bülbül zannederlerdi. [dedi.] (KB 69/18).

-- 3. Y (BF- (Zr (İkl) + F-) + /-mİş/)

[İslâm Bey], feleğin devri yapışık taşları, bir yumurtadan çıkmış hayvanları, **yan yana düşmüş** devletleri, en yakın yaratılmış dünyaları dağıtacak yine biz beraber bulunacağız. [dedi.] (VyS 119/10).

-- 4. Y (BF- (Zr + F-) + /- mİş/)

[Zekiye, (biraz düşündükten sonra) ...] bugün **yeni açılmış** güllerde çiğ görsem birinin gözyaşı dökülmüş zan ediyorum! [... dedi.] (VyS 7/14); [Celâleddin, "[Özbek'in] yanına giderek"...] Yüzünün rengi uçup da **yeni açılmış** sarı güllere benzedi. [...dedi.] (CH 74-75/17); [Zahire], ben seni yeni gördüğüm zaman tatlılıkta, sevişte, sevdirişte, hatta gülüşte, ağlayışta **yeni doğmuş** bir melekten farkını bulamamıştım; vücudumdan ayrılmadınsa ruhuma yapıştın, gel! [dedi.] (CH 126/18); [Atâ], hiç düşünmemişler ki **bu kadar birleşmiş** iki kalbi Allah'tan başka kimse ayıramaz. [dedi.] (ZÇ 57/15).

-- 5. Y (BF- (ZrT (Zr + Zr) + F-) + /-mİş/)

[İslâm Bey], feleğin devri yapışık taşları, bir yumurtadan çıkmış hayvanları, yan yana düşmüş devletleri, **en yakın yaratılmış** dünyaları dağıtacak yine biz beraber bulunacağız. [dedi.] (VyS 119/10).

-- 6. Y (BF- başlama(BF- (Zr + F-) + /-mA+yA başla-/ + /- mİş/)

[Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer - feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız- âramsız dokunduğu yerleri yarararak

ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar **ilk ağlamaya başlamış** bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – kehkeşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16).

-- 7. Y (F- + /-mİş/)

[Şefika], aman, şimdi ninem gözlerimi **kızarmış** [göz] [olduğunu] görür, kıyamet koparır! [dedi.] (ZÇ 5/5); [Akif], demek ki muharebe meydanı **küçülmüş** bir âlem. [dedi.] (AB 26/19); [Esat, yalnız] kini, **kabul olunmamış** âşıklar gazabına benzer! [dedi.] (AB 66/13); [Süleyman], o buna nispetle âdeta **bunamış** bir alil kalıyor! [dedi.] (AB 110/12); [Gülnehâl], lakin içinde bir vakit zehirli akrepler, **kudurmuş** köpekler, merhametsiz katiller eksik değildir. [dedi.] (G 8/11); [İsmet]; (Paşo Hanım'a), oğlun kapısında ne kadar **kudurmuş** köpek varsa gönderir, amcasının kızı olduğumu düşünmez, konağı bastırır, namusumu berbat eder, sonra beni nikâh etmeye kalkar. [dedi.] (G 60/2); [Özbek], sanki kıyamet kopmuş da ölümler çürümüş; kemikler, **kurumuş** derileriyle mezarlarından çıkıyor zannettim. [dedi.] (CH 34/5).

1.2.1.1.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- AyT (İT + he) + Y (F- + /-mİş/)

[İslâm Bey], bir devlet gibi batıp da dünyayı dehşetler içinde bırakmak, milyonlarca nüfûsu **anasından ayrılmış** yetimler gibi arkasından ağlatmak, on iki bin mert gibi dövüşe dövüşe şehit olup da tarihlerde tek başına bir ordu sayılmak bir insana ne büyük şereftir. [dedi.] (VyS 143/2).

-- 2. Birliktelik Tümleci + Yüklem

-- BirT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /- mİş/)

[Celâleddin], **oğluyla zina etmiş** bir fahişenin murdar kanından halk olmuş bir kelp o mekruh vücudunu haşa Cenabıhakk'tan ziyade ibadete layık görmüş. [dedi.] (CH 14/5).

-- 3. Durum Tümleci + Yüklem

-- 3.1. DurT(BÖ (DurT (İT + he) + DurT (İT + he)) + Y (BF- (Zr + F-) + /- mİş/)

[Mihridil, (kendisini toplayarak)] ben **hırsız atı arkasında, esirci kırbacı altında ezile ezile büyümüş** bir biçare halayık iken Cenabıhak sizin vücudunuzla mesrur ettiği zaman bir padişahın gözbebeğini kucağında büyütmek devletine nail olduğum için şimdi sayenizde esirler kullanıyorum, hanzâdeler kadar itibar görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum!...[dedi.] (KB 5/11).

-- 3.2. DurT (İT + he) + Y (F- + /- mİş/)

[Akif, (ara sıra içerek) ...] başıma bir ağrı gelse de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam istediğim gibi iş göremem diye kederimden helâk olacak hâllere gelirken, şayet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gün dûr olurum korkusuyla meyve yemeye cesaret edemezken şimdi bu **su şeklinde yaratılmış** ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. [...dedi.] (AB 118/5).

-- 3.3. DurT (ZYY) + Y (F- + /- mİş/)

[Süleyman], bari düşman bayrağını **karakuş gibi cenazelerimizin üstüne kanat gererek süzölmüş** [bir şekilde/durumda] görmeye idi de ahirete olsun memnun gideydi. [dedi.] (AB 42/4).

-- 4. Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (İYY + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /- mİş/)

[Nurcihan] şimdi yüzüne bakıyorum da gözlerin **ağlamaya cebr-i nefis etmiş** bir mazlumdan ziyade mahzun duruyor. [dedi.] (KB 69/20).

-- 5. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- 5.1. CBE + KayT (İT + he) + Y (F- + /- mİş/)

[Zahide], insan değil **sanki mehtap deryasının köpüklerinden yaratılmış** bir melek; daha ne kadar hüsn olur Padişah'ım? [dedi.] (CH 130/19).

-- 5.2. KayT (İ + he) + Y (F- + /-mİş/)

[İslâm Bey], Osmanlılar söz arasında vatanı kaydetmez gibi görünürler, o kadar kaydetmez gibi görünürler ki konuştuğun adamı **taştan yapılmış** resim zannedersin. [dedi.] (VyS 86-87/16).

-- 5.3. KayT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /- mİş/)

[Celâleddin], **oğluyla zina etmiş bir fahişenin murdar kanından halk olmuş** bir kelp o mekruh vücudunu haşa Cenabıhakk'tan ziyade ibadete layık görmüş. [dedi.] (CH 14/5).

-- 5.4. KayT (İT+ he) + Y (DBF- (T + F-) + /-mİş/)

[Behrever] benim **göz bebeğinden insan kıyafetine girmiş** lalacığım! [dedi.] (KB 53/2).

-- 5.5. KayT (ST+ he) + Y (BF- (İ + yF-) + /- mİş/)

[Behrever] benim **siyah nurdan halk olunmuş** lalacığım! [dedi.] (KB 52-53/23).

-- 5.6. KayT (ST + he) + Y (F- + /-mİş/)

[İslâm Bey], feleğin devri yapışık taşları, **bir yumurtadan çıkmış** hayvanları, yan yana düşmüş devletleri, en yakın yaratılmış dünyaları dağıtacak yine biz beraber bulunacağız. [dedi.] (VyS 119/10).

-- 6. Nesne + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Y (F- + /-mİş/)

Rıdvan, **yularını koparmış** bâr-gîrler gibi ne birbirinize giriyorsunuz? [dedi.] (G 104/6).

-- 7. Sınırlandırma Tümleci + Yüklem

-- SıT (ZYY) + Y (DBF- (Ö + F-) + /- mİş/)

Nuştekin; eğer Celâleddin zamanın hükmüne vakıf olsaydı **dünya kurulalı insan ayağı basmamış** bir adaya çekilip de bu kadar kıymetli zamanlar kaybedeceğine daha o vakit fırsat elde, her türlü teşebbüs ve tedbir imkânda iken bir tarafını tutar, üzerimize musallat olan belanın define bir çare düşünürdü. [dedi.] (CH 45-46/23).

-- 8. Varma Tümlenci + Yüklem

-- 8.1. VrT (İ + he) + Y (DBF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[İslâm Bey], ben yürekte asker ister ki fikrinde ne kadar ümidi, gönlünde ne kadar arzusu varsa vatan sözü meydana çıkar çıkmaz hepsi birden **sabaha rast gelmiş** yıldız gibi görünmez olsun. [dedi.] (VyS 27-28/16).

-- 8.2. VrT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /- mİş/)

Gıyasettin, (Burak'a) ah, cesaretin ondandı; bizi tertip ettiğin dam-ı hebâsete düşürdün de onun için **arslan ölüsüne tesadüf etmiş** köpek kadar tehalükle, teşfilerle ısıırıyordun, öyle mi? [dedi.] (CH 178/18).

-- 9. Vasıta Tümlenci + Yüklem

-- 9.1. VsT (İT + he) + Y (F- + /-mİş/)

Zülfikâr, şu kâğıt **halkın kanlarıyla mühürlenmiş** bir mahzardır. [dedi.] (G 144/18); Neyyire; melun, dilin **cehennem ateşlerinden dövülmüş** kılıçlarla doğransın. [dedi.] (CH 46/6).

-- 9.2. VsT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /- mİş/)

[Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız- âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru **türlü renkte kandillere gark olmuş** minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – kehkeşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16).

-- 10. Yer Tümlenci + Yüklem

-- 10.1. YT (İ + he) + Y (DBF- (T + F-) + -mA- + /-mİş/)

Mehmet; hakkın var, **dünyada kimsenin başına gelmemiş** bir musibet içindeyim. [dedi.] (CH 26/8).

-- 10.2. YT (İT + he) + Y (F- + /-mİş/)

[İslâm Bey], ecdadımdan kırk iki şehit adı bilirim, **rahat döşeginde ölmüş** bir adam işitmedim. [dedi.] (VyS19/14); [Zeynel Bey], çehresi **yağmur altında çürümüş** zambak yaprağına benziyor. [dedi.] (G 180/15).

1.2.1.1.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Açıklama Tümleci⁴⁴ + Kaynak Tümleci + Yüklem

-- AçıT (Zm + he) + KayT (İ + he) + Y (F- + /-mİş/)

[Celâlettin, (kendini toplayarak müteessirâne bir hâl ile) ...] hiç **senin gibi lezâiz-i hayattan yaratılmış** bir vücudu insan isteyerek hırpalayabilir mi? [...dedi.] (CH 210/14).

-- 2. Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (İT + he) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-mİş/)

[Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer - **feleğin her cevherine kendini hazırlamış** bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız-âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – kehkeşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16).

-- 3. Nesne + Varma Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + VrT (İ + he) + Y (F- + /-mİş/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], pederim zannettiğiniz gibi çiftçi değildi; **silahının cevherini dünyaya**⁴⁵ **beğendirmiş** bir asker idi. [dedi.] (CH 102/16).

⁴⁴ Lezâiz-i hayattan yaratılmış olan senin vücudunu (Açıklama Hâli ve Açıklama Tümleci hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Daşdemir, 2015: 71, 130).

⁴⁵ Varma tümleci görünüşünde özne.

-- 4. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + YT (İT + he) + Y (F- + /-mİş/)

[Behrever, (kendi kendine) ...] bir Arap, **vücudunun, hayatının bedelini esirci avucunda görmüş** bir fellah, onun gönlünü kıracak! [... dedi.] (KB 21/17).

-- 5. Özne + Zaman Tümleci + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + ZT (E⁴⁶ + ZT (ST + he)) + Y (BF- (İ + yF-) + /- mİş/)

[Akif], sen başkasıyla bir yerde yatsan yatsan **en dayanıklı kemiği kim bilir kaç sene evvel toprak olmuş**⁴⁷ mevtalarla yatarsın. [dedi.] (AB 162/5).

-- 6. Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- YT (İT (İkl) + he) + Ö (İ + ø) + Y (F- + /-mİş/)

“Bir dağın tepesinde, karlar içinde, **ötesine berisine çitler yapılmış** bir yer görünür.” (CH 258/4).

1.2.1.1.4. /-(y)An/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.1.1.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (F- + /-(y)An/)

[Gıyasettin], [her] tarafa ateşler dağıtmaya başladılar, **dağılan** ateşlerin her zerresi uzaya uzaya yıldırım boyunda bir zincir olur, kenarına sarılırdı. [dedi] (CH 162/4); [Celâlettin], **dökülen** Müslüman kanları koca bir sel olmuş Hicaz’a doğru akıp gidiyor! [dedi.] (CH 262/11).

1.2.1.1.4.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Mehmet], toplanacak yadigârların dört yüz bin kişisi, **elli bin Tatar’a mukabele edemeyen** asker değil mi? [dedi.] (CH 22/9).

⁴⁶ İhtimal, şüphe edatı. (Kara, 2001: 421)

⁴⁷ Topraklaşmış, toprak durumuna gelmiş.

-- 2. Nesne + Yükleme

-- 2.1. Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Melik Nusret], elimdeki kale bir çiftçi kulübesine benzerse ne kadar şayan-ı ibrettir pek çok padişah zedelerin babalarından kalan memleketler başka bir dünya zannolunacak kadar vüsatıyla beraber ezile ezile bir avuç düşmanın kabzasına sığıyor da o benim kendi kılıcım ile kazandığım kalecik **Sedd-i İskender'i paymâl eden** koca koca Tatar ordularının önüne hail oluyor. [dedi.] (CH 101-102/21).

-- 2.2. Ns (ST + ø) + Y (F- + /-(y)An/)

[Akif], öldüğümü işitir işitmez başkasının nikâhına girmekten başka bir şey düşünmeyen kadın bendenizin nikâhımda duramaz. [dedi.] (AB 102/6).

-- 3. Sebep Tümlenci + Yükleme

-- SebT (İT + he) + Y (BF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Celâleddin, ([Özbek'in] yanına giderek) ...] o millet gayretiyle simasına çöken mahzunluk, ağırlık bütün bütün gitmiş de en sevineceği bir matlabına nail olan masum çocuklar gibi gülüyor! [...dedi.] (CH 74-75/15).

-- 4. Varma Tümlenci + Yükleme

-- VrT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Celâleddin, ([Özbek'in] yanına giderek) ...] o millet gayretiyle simasına çöken mahzunluk, ağırlık bütün bütün gitmiş de en sevineceği bir matlabına nail olan masum çocuklar gibi gülüyor! [...dedi.] (CH 74-75/15).

1.2.1.1.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümlenci + Nesne + Yükleme

-- HeT (ST + he) + Ns (ST + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], melikzade olmayanlara yahut sizin zannınız gibi çiftçi oğlu olanlara melik sıfatı yakışmaz ise **öyle ehliyetsizlere o sıfatı veren** mülûke de padişahlara da padişahlık yakışmamak lazım gelir. [dedi.] (CH 102/19).

-- 2. Nesne + Durum Tümleci + Yükleme

-- Ns (İ + he) + DurT (BÖ (İ+ B + İ) + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Celâlettin], **Ehli beyti tayb ü taharetle vasıf eden** Cenabıhakk'ın Kahhar ismine yemin ederim ki Ebu Leheb dünyada bulunsa idi Ümmet-i Muhammet'e bu hıyanetin binde birini reva görmezdi! [dedi.] (CH 110/7).

-- 3. Nesne + Vasıta Tümleci + Yükleme

-- Ns (İT + he) + VsT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Nurettin], bunlar **zindanın taşlarını arkasında taşıyan** Mecusiler gibi ezile ezile çektikleri bâr-ı cehaletten kendilerine bir zülmânî mahbes peyda etmişler. [dedi.] (CH 114/16).

1.2.1.2. Geniş-Şimdiki Zaman Bildirenler

1.2.1.2.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Bütüncede, /-DIK/ biçim birimi ile geniş-şimdiki zaman bildiren bir cümleyle karşılaşılmalıdır.

--Y (BF- (Ö + YF- (Yİ + e-)) + /-DIK/)

Celâlettin, (**gözleri kâğıtlarda olduğu** hâlde) Keykubad ile Eşref (ortaya) pekâlâ, İslâm arasında kan dökmek haram imiş, musâlaha seyyidü'l-ahkâm imiş. Hâl böyle olduğunu bilirsiniz de niçin üzerime yürüdünüz? Sizi muharebeye ben mi davet ettim? [dedi.] (CH 242/7).

1.2.1.2.2. /-°r/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.1.2.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (Ns2 + F2- (BF- (İ + yF-)) + /-°r/)

[Celâleddin, ([Özbek'in] yanına giderek) ...] Allah'ın divan-ı adaletine gitmeden iki muzîk ızdırıp içinde iki şeyden istintak geçirmek, birkaç yara acısıyla birkaç senelik ömür feda etmek **nispet kabul eder** gailelerden midir? [dedi.] (CH 74-75/23).

-- 2. Y (BF- (T + F) + /-°r/)

[İslâm Bey], işte o vakit o, abalı kebeli Türkler, o tatlı sözlü, yumuşak yüzlü köylüler, o **çifte koşulur** öküzden fark etmek istemediğiniz biçareler aradan bütün bütün kayboluyor da yerlerine Osmanlılığın, kahramanlığın ruhu meydana çıkıyor. [dedi.] (VyS 87/8); Zahide, (**uykudan uyanır** gibi bir hâl ile Gıyas'a dönerek ve şaşkın gözlerini yüzüne dikerek) niçin? Ah... Yine çehresine bir gün eksildiğini görmediğim karanlık çıkmeye başladı. Yine kendi dünyasının gecesi yaklaşıyor. Kim bilir, dünyanın nazarından ne türlü hainlikler, ne türlü cinayetler setredecek? [dedi.] (CH 150/14); Mihridil; **uykudan uyanır** gibi bir hâl ile, Efendim...[dedi.] (KB 53/6).

-- 3. Y (F- + /-°r/)

İslâm Bey, hiç benim ocağımdan oralarda **yatar** adam gördün mü? [dedi.] (VyS19/12).

1.2.1.2.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Y (F- + /-°r/)

[Muhtar Bey], [yalnız] kim bilir o mezarlığın daima **birbirinin ölüsünden geçinir** nice yüz binlerce yüz bin türlü mahlûkatla dolmasında hikmet nedir? [dedi.] (G 164/12)

-- 2. Nesne + Yüklem

-- 2.1. Ns (İ + ø) + Y (F- + /-°r/)

[Abdullah, (kendini toplayarak)] ben de bir kaleyi kurtarmaya çalışacağıma böyle **kaleler değer** bir yiğidi kurtarmaya çalışırsam kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 63/13).

-- 2.2.Ns (İ + he) + Y (F- + /-°r/)

[Ahşid] (odadan diğer odaya **nerd-banı görünür** bir kapı açarak) Mirza! Mirza! [dedi.] (KB 57/13).

-- 3. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 3.1. YöT (İ + he) + Y (F- + /-°r/)

[Zahire], şu kadar var ki bir taraftan oğlumu **vehme benzer** bir hafi endişe, hiçbir şeye benzemez bir gizli telaş içinde görüyorum bir taraftan da zat-ı hümayununuz gibi hâlini meşkûk, istikbalini korkunç bir şekilde görüyorum. [dedi.] (CH 94/9)

-- 3.2. YöT (İT + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-°r/)

[Mihr-i Cihan (kendi kendine)], iki saltanat hanedanından **birbirine tamamıyla benzer** iki kadın yetişeceğini, onların ikisi de bir adama müptela olacağını kim tahmin edebilir? [dedi.] (CH 237-238/24).

-- 3.3. YöT (İT + he) + Y (F- + /-°r/)

[Behrever] benim ayıldığımı, bayıldığımı o sur-ı İsrail dehşetli sesin ile, o **Azrail kılıcına benzer** hançerinle dünyaya ilan edişin beni rezil etmek değildir de nedir? [dedi.] (KB 25/11).

-- 3.4. YöT (ST + he) + Y (F- + /-°r/)

[Celâleddin], **kendi eliyle yaptığı taşa tapınır** bir alay canavar müvahhidleri yerin dibine geçirmek, tevhidi bütün bütün yeryüzünden kaldırmak istiyor. [dedi.] (CH 17-18/24).

1.2.1.2.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (İT + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-°r/)

[Burak Hacı], bilmem gelirken “Atsız Sencer’in” macerası... Hani cettiniz... “Atsız” hazretlerinin daha bende iken Hârizmşah Devleti meydana getirmek için Sultan Sencer’e... Hani şu Sultan Sencer’e ki hem sizin gibi padişahzâde hem de **hizmetinde sizin gibi bin şehzade kullanır** bir padişah idi. Ne yolda muamele ettiğini unutmuş muydunuz? [dedi] (CH 170/18).

-- 2. Karşılık Tümleci + Nesne + Yüklem

-- 2.1.[Klk. T (ST + he)] + Ns (İT + he) + Y (BF- (T + F) + /-⁰r/)

[Şahin], onlar altmış paraya Hazret-i Salih'in devesini öldürür, **[altmış paraya]** Hazret-i Yusuf'un gömleğini kana boyar⁴⁸ takımındandır. [dedi.] (AB 58/7).

-- 2.2. KlkT (ST + he) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-⁰r/)

[Şahin], onlar **altmış paraya Hazret-i Salih'in devesini öldürür**, Hazret-i Yusuf'un gömleğini kana boyar takımındandır. [dedi.] (AB 58/7).

-- 3. Kaynak Tümleci + Nesne + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Ns (İT + he) + Y (İBF- + /-⁰r/)

[Mihri Cihan, (bir dehşetle yerinden sıçrayarak) ...] sen, Neyyire'nin **başından mezar toprakları saçarak gezer** bir hayal-i hazini idin. [...dedi.] (CH 274/21).

-- 4. Miktar Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- MT (İT + he) + YöT (İ + he) + Y (F- + /-⁰r/)

[Zekiye], mesela **bizim Miralay Bey kadar babalığa yakışır** bir adam tasavvur edemedim. [dedi.] (VyS 115/14).

-- 5. Nesne + Karşılaştırma Tümleci + Yüklem

-- Ns (ST + he) + KarT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/)

[Nurettin], bunlar **üç gün sonra gelecek belayı bir gün evvel zuhur eden hastalığa tercih eder** takımındandır. [dedi.] (CH 222/6).

-- 6. Özne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- Ö (İYY + ø) + YöT (İT + he) + Y(F- + /-⁰r/)

[Mihri Cihan, (Celâlettin'in ayaklarına kapanarak) ...] **bir can alındığı zaman bir can bağışlamak senin büyüklüğüne yakışır** mürüvvetlerdendir Padişahım. [...dedi.] (CH 141-142/23).

⁴⁸ Bu kalıplaşmış ifade gerçek anlamını koruduğundan DBF- olarak alınmamıştır.

1.2.1.2.3. /-(y)An/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.1.2.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-(y)An/)

[Mihr-i Cihan], emin olunuz; hizmetiniz **kıymet bilmeyenlere** masruf olmaz. [dedi.] (CH 86/17); [Mihr-i Cihan], (Kemâl-i şiddetle) ah Padişah'ım, bundan sonra **saç yolan** dulların, kan ağlayan yetimlerin, zincir içinde inleyen esirlerin, kılıçlar altında çırpınan biçarelerin imdadına kim yetişecek? [dedi.] (CH 274/3).

-- 2. Y (BF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Zekiye], **hayatından bikanlara** dünyada ölümden kolay bir şey mi olur? [dedi.] (VyS 23/8); [Mihr-i Cihan], (Kemâl-i şiddetle) ah Padişah'ım, bundan sonra saç yolandulların, kan ağlayan yetimlerin, zincir içinde inleyen esirlerin, **kılıçlar altında çırpınan** biçarelerin imdadına kim yetişecek? [dedi.] (CH 274/3).

-- 3. Y (BF- (T + YF- (Yİ + e-) + /-(y)An/)

[Nurettin], âlemi **kirpiklerinin ucuyla mahdut olan** daire-i nazardan ibaret kıyas ederler. [dedi.] (CH 114/18); [Orhan], onun intikamı **kendi hâliyle meşgul olan** kadınlardan, Allah nazarında bile günahattan masum olan çocuklardan mı alınır? [dedi.] (CH 226/3).

Devrik bir yapıyla da karşılaşılmıştır. Metinde çalgıcının söylediği şarkının ikinci mısraıdır:

-- 4. Y (BF- (yF- + Zr) + /-(y)An/)

[...] Zannım seni ya bade ya mutriptir **eden şen**[...] (AB 74/8).

-- 5. Y (BF- (Zr + BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Celâleddin]; of, insan fikrini ne kadar salaha sarf etse böyle **defaten zuhur eden** felaketler üzerine hodperestlikten geçip de bütün bütün vazifeye esir olamıyor. [dedi.] (CH 66-67/24).

-- 6. Y (BF- (Zr (İkl) + F-) + /-(y)An/)

[Celâleddin], o ibadethanelerin duvarı da biz idik, öyle iken içindeki sedirin kırık taşları, çürük toprakları kadar olsun işe yaramıyoruz, **yığın yığın bulunan** köşelerinde sürünüyoruz. [dedi.] (CH 14/9).

-- 7. Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)An/)

[Zahide], o sana kastetti ise muktedir olamadı; **sağ kalan** adamın hasmına kısas mı olunur? [dedi.] (CH 194/16).

-- 8. Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)An/)

[Akif], şimdi **belasını arayan** adam gibi koşa koşa geliyor. [dedi.] (AB 162/18); [Celâlettin, (bir metanetle Gıyasettin'e yaklaşılarak)] şu yerleri sarsan, **gönülleri inleyen** gürültüleri işitiyor musun? [dedi. ...] (CH 150/4).

-- 9. Y (DBF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Mihri-i Cihan], **kalbinden gelmeyen** lakırtı, lisanına da yakışmıyor. [dedi.] (CH 234/20); [Mihridil], billahi Arap'ın hançeri, **ciğerime saplanan**⁴⁹ lakırtılarınız kadar tesir etmezdi. [dedi.] (KB 29/18).

-- 10. Y (DBF- (Zr + F-) + /-(y)An/)

[Mihri-i Cihan], (Kemâl-i şiddetle) ah padişahım, bundan sonra saç yolan dulların, **kan ağlayan** yetimlerin, zincir içinde inleyen esirlerin, kılıçlar altında çırpınan biçarelerin imdadına kim yetişecek? [dedi.] (CH 274/3).

-- 11. Y (F- + /-(y)An/)

[Muhtar Bey], o zaman görürüz ki burada **ağlayan**, inleyen yalnız o zalim kalır. [dedi.] (G 188/2); [Muhtar Bey], o zaman görürüz ki burada ağlayan, **inleyen** yalnız o zalim kalır. [dedi.] (G 188/2).

-- 12. Y (YF- (Yİ + [e-]) + /-(y)An/)

[Celâleddin], **âlemin en büyük padişahı [olan]**, İslâmiyet'in, insaniyetin en kavi mültecâsı; vaktiyle İsfendiyar gibi, Erd-şîr gibi, Gaznevî gibi Sencer gibi bir padişaha cihangir dedirmiş, yedi sekiz mülkün sahibi olan zat gökyüzünü levh-i mahfuz; müneccimleri hâtif-i gaib kıyas etmiş. [dedi.] (CH 18/5); [Celâleddin], **âlemin en büyük padişahı, İslâmiyet'in, insaniyetin en kavi mültecâsı [olan]**; vaktiyle İsfendiyar gibi, Erd-şîr gibi, Gaznevî gibi Sencer gibi bir padişaha cihangir dedirmiş, yedi sekiz mülkün sahibi olan zat gökyüzünü levh-i mahfuz; müneccimleri hâtif-i gaib kıyas etmiş. [dedi.] (CH 18/5).

⁴⁹ Ciğerine işle-, ciğerini del- (Parlatır, 2007: 241)

-- 13. Y (YF- (Yİ + e-) + /-(y)An/)

[İslâm Bey], **hasta olan** ölemez mi? [dedi.] (VyS 103/2); Zülfikâr, işte **mert olanın** ağzına böyle sözler yakışır. [dedi.] (G 188/14); [Celâleddin], âlemin en büyük padişahı, İslâmiyet'in, insaniyetin en kavi mültecâsı; vaktiyle İsfendiyar gibi, Erd-şîr gibi, Gaznevî gibi Sencer gibi bir padişaha cihangir dedirmiş, **yedi sekiz mülkün sahibi olan** zat gökyüzünü levh-i mahfuz; müneccimleri hâtif-i gaib kıyas etmiş. [dedi.] (CH 18/5); [Melik Nusret, Gıyasettin'e], **melikzade olmayanlara** yahut sizin zannınız gibi çiftçi oğlu olanlara melik sıfatı yakışmaz ise öyle ehliyetsizlere o sıfatı veren mülûke de, padişahlara da padişahlık yakışmamak lazım gelir. [dedi.] (CH 102/19).

1.2.1.2.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yüklem

-- DurT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Mihr-i Cihan], (Kemâl-i şiddetle) ah padişahım, bundan sonra saç yolandulların, kan ağlayan yetimlerin, **zincir içinde⁵⁰ inleyen** esirlerin, kılıçlar altında çırpınan biçarelerin imdadına kim yetişecek? [dedi.] (CH 274/3).

-- 2. Görelilik Tümleci + Yüklem

-- GT (İT + he) + Y (YF- (Yİ+ e-) + /-(y)An/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], melikzâde olmayanlara yahut **sizin zannınız gibi çiftçi oğlu olanlara** melik sıfatı yakışmaz ise öyle ehliyetsizlere o sıfatı veren mülûke de, padişahlara da padişahlık yakışmamak lazım gelir. [dedi.] (CH 102/19).

-- 3. Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (BÖ(HeT (İ + he) + (HeT (İ + he))) + Y (Zr + YF- (Yİ + e-) + /-(y)An/)

Zahide, keşke Padişah'ıma gelen her bâr-ı elemi bizlere tahmil buyurabilseniz de **insaniyete, İslâmiyet'e gerçekten elzem olan** vücûd-ı hümayununuz biraz rahat etse. [dedi.] (CH 130/9).

⁵⁰ Zincirlere bağlı bir şekilde

-- 4. İlgi Tümleci + Yüklem

-- İİT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Neyyire], milletime, insaniyetime sizden başka hizmet eden kimse kalmamış iken herkes **devasından istikrah eden** mecnunlar gibi yine sizden mi şikâyet edecek? [dedi.] (CH 62-63/20).

-- 5. Karşılaştırma Tümleci + Yüklem

-- 5.1. KarT (İT + he) + Y (YF- (Yİ + [e-]) + /-(y)An/)

[Nurettin], zira düşün yapacağımızı **cihanın yarı ömründen uzun [olan]**, imkânın yarı vüsatından büyük olan istikbale kudret-i İlahîye'den başka kim hükmedebilir? [dedi.] (CH 86/6).

-- 5.2. KarT (İT + he) + Y (YF- (Yİ+ e-) + /-(y)An/)

[Nurettin], zira düşün yapacağımızı cihanın yarı ömründen uzun, **imkânın yarı vüsatından büyük olan** istikbale kudret-i İlahîye'den başka kim hükmedebilir? [dedi.] (CH 86/6).

-- 6. Miktar Tümleci + Yüklem

-- MT (ZYY) + Y (YF- (Yİ+ e-) + /-(y)An/)

[Nurettin], azamet-i ilâhiyyeyi **arada bir başka menzile tasavvur olunamayacak kadar garip olan** şeref-i insaniyeti, haşa..! [dedi.] (CH 114-115/23).

-- 7. Nesne + Yüklem

-- 7.1.Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Akif], söylemezsen yahut bana da yalan söylemeye kalkışırsan amma **kâziplere lanet eden**⁵¹ Allah'ın Kahhar ismine yemin ederim ki beni yalandan gönderdiğin ahirete seni gerçekten gönderirim. [dedi.] (AB 126/13); [Dilrüba, (pencereden bakarak) ...] ama her ay benim gibi bir cariye alabilecek kadar iradı varmış da **adamı meftun eden** güzellik çehresinde değil kesesinde imiş. [...dedi] (AB 170-171/20).

-- 7.2.Ns (İ + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Celâlettin, (bir metanetle Gıyasettin'e yaklaşarak)] şu **yerleri sarsan**, gönülleri inleten gürültüleri işitiyor musun? [dedi.] (CH 150/4).

⁵¹ "... kâzipleri lanetleyen..."

-- 7.3. Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[İslâm Bey], kimse serhaddin bir taşını -en edna bir taşını- muhafazada **yavrusunu koruyan** dişi arslandan, anasını sakınan erkek insandan geri kalmıyor. [dedi.] (VyS 87/15); [İslâm Bey], kimse serhaddin bir taşını -en edna bir taşını- muhafazada yavrusunu koruyan dişi arslandan, **anasını sakınan** erkek insandan geri kalmıyor. [dedi.] (VyS 87/15); [Akif], **vatanını seven** adam[a] dünyada başka hiçbir şey sevmemek mi lazım gelir? [dedi.] (AB 6/9).

-- 8. Varma Tümlenci + Yüklem

-- VrT (ST + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer - feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da **en istidatlı gönüllere uğrayan** sevdalar gibi kararsız- âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – kehkeşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16).

-- 9. Yer Tümlenci + Yüklem

-- 9.1.YT (İT + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)An/)

[Behrever] anlasın ki **dünyada hükmü geçen** padişah pederimin “Herkes gezsin eğlensin, sefa sürsün, ömrüme, devletime dua etsin!” diye hazineler sarf edip de yaptırdığı bahçeden adam kovmak nasıl olurmuş, elinde kimden emri var imiş? [dedi.] (KB 17/13).

-- 9.2.YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Celâleddin, (Mehmet Hârizmşah’ın cenazesine yaklaşarak) ...] şu **mezarlık topraklarında sürünen** cenazenin huzurunda Rabbim ile ahd ederim ki Allah’a, cinsime, milletime hizmet etmeyi kendi canımdan, kendi rahatımdan hatta senin intikamından bile mürecceh bileceğim! [...dedi.] (CH 42-43/23).

1.2.1.2.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Görelilik Tümleci + İlgi Tümleci + Yüklem

-- GT (GT (İT + he) + E) + İIT (İ + he) + Y (YF- (Yİ+ e-) + /-(y)An/)

[Orhan], onun intikamı kendi hâliyle meşgul olan kadınlardan, **Allah nazarında bile**⁵² **günahtan masum olan** çocuklardan mı alınır? [dedi.] (CH 226/3).

-- 2. İlgi Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- İIT (ST + he) + DurT (Zr) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Zülfikâr], **kendi başına çarpılan kılıçlara sükûnetle tahammül eden** üç yüz bin kişi sizin ayağınızda zincir sesi işitmeye tahammül edemiyor, ölümü gözüne alıyor. [dedi.] (G 140/2).

-- 3. Özne + Kaynak Tümleci + Yüklem

-- 3.1.Ö (İT + he) + KayT (İT + he) + [Y (YF- (Yİ+ e-) + /-(y)An/)]

[Celâleddin], **kanı Irak şarabından [ibaret olan]**, fikri vezaret suretinde saltanat havasından ibaret olan İbadulmülk'ten başka bir müsteşar bulamamış. [dedi.] (CH 18/9).

-- 3.2.Ö (İT + ø) + KayT (ST + he) + Y (YF- (Yİ+ e-) + /-(y)An/)

[Celâleddin], **kanı Irak şarabından, fikri, vezaret suretinde saltanat havasından ibaret olan** İbadulmülk'ten başka bir müsteşar bulamamış. [dedi.] (CH 18/9).

-- 4. Sebep Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- SebT (ZYY) + DurT (E + DurT (İ + he)) + Y (F- + /-(y)An/)

[Gülnehâl], **iki gözünden mahrum olup da yalnız hayal ile yaşayan** biçareler gibi beyimle annenden ayrılalı yalnız senin ile yaşıyorum. [dedi.] (G 20/14).

-- 5. Üsteleme Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- ÜsT (C + ø) + HeT (ZYY) + Y (BF- (Zr + BF- (Ns2 + F2-)) + /-(y)An/)

[Akif, (müteessirâne bir tavır ile)] ben, dünyada **geçinmek [için] nerde kalır, eğlenmek için öyle yalan söyleyenler** bilirim ki meyhaneciler değil dolandırıcılar bile nurdan pak, gümüşten halis kalır. [dedi.] (AB 117-118/17).

⁵² Üstelemeli görelilik tümleci

-- 6. Yer Tümlenci + Hedef Tümlenci + Yüklem

--YT (İ + he) + HeT(E + HeT (Zm + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[İsmet (Paşo Hanım'a)], **dünyada yalnız benim için yaşayan** bir adamı, beni elinden almadıkça yaşatmamaya kalkışır. [dedi.] (G 60/10).

1.2.1.2.3.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Benzerlik Tümlenci + Nesne + Karşılaştırma Tümlenci + Yüklem

-- BzT (Zm + he) + Ns (İ + he) + KarT (İ + he) + Y (DBF- (Zr + F-) + /-(y)An/)

[Celâlettin], bu da **sizin gibi saltanatı din-i devletten mukaddem görenler**⁵³ indinde mazur tutulur imiş! [dedi.] (CH 110/12).

-- 2. Zaman Tümlenci + Durum Tümlenci + Nesne + Yüklem

-- Ü + ZT (İT + ø) + DurT (ZYY) + Y(BF-_{başlama-süreklilik} (BF- (Zr + __ Ns (ST + he) __ + F- +/-mAktA [ol-]/) + /-(y)An/)

[Mihri-i Cihan], **ah felaket zamanları kahrı altında ezilip de aylarca bir hande-i iltifâtını beklemekte [olan]** insan, ömr-i ebedîden büyük lezzetler bulacak. [dedi.] (CH 90/14).

-- 3. Zaman Tümlenci + Sebep Tümlenci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ZYY) + SebT (İT + he) + Ns (ST + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer-feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız- âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar **ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen** gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – kehkeşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16).

⁵³ Üstün gör-

1.2.1.2.4. /-z/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

/-z/ biçim birimi, yalnız olumsuz fiil tabanlarına gelerek yan cümle oluşturan sıfat-fiil ekidir. Bütüncede yer alan örnekleri aşağıdaki gibidir.

1.2.1.2.4.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (Zr + BF- (İ + yF-)) + /-z/)

[Mihr-i Cihan] ah sürurun bu kadar ziyadesiyle, gönülde **bu kadar tahammül olunmaz** tesirler hasıl edeceğini bilmezdim! [dedi.] (CH 121-122/24).

-- 2. Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-z/)

[Akif, Süleyman'a], daha dört beş güne gelinceye kadar yatakta, **kendimi bilmez** bir hâlde idim. [dedi.] (AB 98/2).

-- 3. Y (F- + /-z/)

[Muhtar Bey], [yalnız] ezelden insanın doğduğu güne kadar bir **tükenmez** karanlık var. [dedi.] (G 164/15); [Muhtar Bey], [yalnız] öldüğü günden ebede kadar yine bir **tükenmez** karanlık. [dedi.] (G 164/17); [Zülfikâr (kapının dışarısında yetişerek elindeki pala ile iki vuruşta işini bitirdikten sonra içeri avdetle Hâkim'e) ...] Allah şevketli Padişah'ımıza, saadetli Bey'imize **tükenmez** ömürler versin. [dedi.] (G 220/15).

1.2.1.2.4.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (ST + he) + Y (F- + /-z/)

[Zahire], şu kadar var ki bir taraftan oğlumu vehme benzer bir hafî endişe, **hiçbir şeye benzemez** bir gizli telaş içinde görüyorum bir taraftan da zat-ı hümayununuz gibi hâlini meşkûk, istikbalini korkunç bir şekilde görüyorum. [dedi.] (CH 94/9).

1.2.1.3. Gelecek Zaman Bildirenler

Bütüncede, /-(y)AcAK/ biçim birimi ile yapılmış gelecek zaman bildiren niteleme işlevli Sıfat Yan Yargıları ile karşılaşmıştır.

-- Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF) + /-(y)AcAK/)

[Ahşid] aklını başına topla sultanım, **kaybedecek** vaktimiz yok...[dedi.] (KB 65/20).

-- 2. Y (BF- (N1 + F2- (BF- (İ + yF-)) + /-(y)AcAK/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], Sultan Celâleddin'i Celâl-i İlâhî gibi **dünyayı lerzan edecek** bir kuvvete malik eden haslet, hakikat bilmekte gösterdiği büyüklüktür; bu davada ondan muavenet ümit etmek, haksız işte Hak'tan inayet beklemeye benzer. [dedi.] (CH 102/11).

-- 3. Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-(y)AcAK/)

Bir Kaymakam, bundan sonra **meram anlayacak** bir şey kaldı mı ya? [dedi.] (VyS 95/6).

-- 4. Y (BF- (Ö + F-) + /-(y)AcAK/)

Zekiye, (hiddetle gezinerek **sesi işitilecek** suretle kendi kendine) ah inanmıyor... Kendi için öleceğime inanmıyor... Belki öldüğüm vakit de inanmaz. [dedi.] (VyS 18-19/14).

-- 5. Y (BF- (T + DBF- (Ns2 + F2-)) + /-(y)AcAK/)

[Süleyman Kaptan], ne kadar kendini avutacak, **gönlüne teselli verecek** şeyler bulursun? [dedi.] (AB 50/6).

-- 6. Y (BF- (Zr + DBF- (Ns2 + F2-)) + /-(y)AcAK/)

[Esat, kendi kendine] ben ömrümde **bu kadar ciğerler yakacak** bir hâl görmedim. [dedi.] (AB 46/11).

-- 7. Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)AcAK/)

[Mihr-i Cihan, (kendi kendine)] ne musibetli bir zamanda, **ne acınacak** bir hâldeyiz ki kimden derdime çare istesem onun benden çare arayacak daha büyük bir derdi meydana çıkıyor. [dedi.] (CH 138/15).

-- 8. Y (BF- _{yetmezlik} (BF- (İ + yF-) + /-(y)A + ø- + -mA-/ + /-(y)AcAK/))

Celâlettin; Mevlâna, Mevlâna benim yapamayacağım, **tahammül edemeyeceğim** şeyleri teklif etme. [dedi.] (CH 106/24).

-- 9. Y (BF-_{yetmezlik} (F- + /-(y)A + ø- + -mA-/ + /-(y)AcAK/))

[Akif], yine sana **anlayamayacağı**n şeylerden mi bahsediyorum? [dedi.] (AB 18/17); Celâlettin; Mevlâna, Mevlâna benim **yapamayacağ**ım, tahammül edemeyeceğim şeyleri teklif etme. [dedi.] (CH 106/24).

-- 10. Y (DBF- (T + F-) + /-(y)AcAK/)

[Behrever, (kendi kendine) ...] benim onun gönlünden başka **ele alacak** bir muradım olmadığını düşünmeyecek; benim hayatım, eğlencem, telezzüzüm, ikbalim, emelim, rahatım bir yere toplanırsa de vücut bulmak lazım gelse tıpkı onun gönlü gibi olacağını bilmeyecek de yine onun gönlünü kıracak, öyle mi? [dedi.] (KB 21-22/19).

-- 11. Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Zekiye, (bir iki dakika o halde kaldıktan sonra odanın her tarafına göz gezdirerek) ...] **sevinecek** bir şey olsaydı belki rüya çıkardı...[...dedi.] (VyS 31/15); [Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] vatan dediği vakit etrafına bakınmış, sanki her bakışı, “**Yatacağ**ım toprağı düşmana çiğnetmeyiniz.” dermiş...[...dedi.] (VyS 79/4); [İslâm Bey], on iki bin Osmanlı kadar dehşetli idim; çünkü on iki bin Osmanlı’nın **göreceğ**i hizmeti yalnız başıma edaya memurdum. [dedi.] (VyS 142-143/15); [Akif], insan yine yorulmuyor, bir fırtına daha istiyor – **çarpışacak** bir düşman daha bekliyor! [dedi.] (AB 22/3); [Şahin], biri Varna’dan gelirken biri Sohum’a giderken ikisi birden Sinop limanından başka **sığınacak** yer bulamamışlar! [dedi.] (AB 58/16); [Bahtiyar], biz buraya musiki dersi almaya gelmedik a, halkın **anlayacağı** bir şey bilmez misiniz? [dedi.] (AB 82/16); [Zülfikâr], koca memlekette mezarlıktan başka **toplanacak** yer bulamadık. [dedi.] (G 156/4); [Neyyire]; bana kale varsa vücudun, **saklanacak** yer varsa koynundur. [dedi.] (CH 42/8); [Celâleddin], her biriniz Cengiz’e kassam olmaktan başka **özenecek** bir şey bulamadınız. [dedi.] (CH 58/6); [Ahşid] zaten **korkacak** bir şey yok a. [dedi.] (KB 49/14).

-- İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yüklem

-- DurT (ZYY) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Mihr-i Cihan (kendi kendine)], ah felek **bir biçareyi işkencesi altında ezip de eğlenecek** zaman buldu ya...[dedi.] (CH 122/7).

-- 2. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (Zm + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)AcAK/)

[Mihr-i Cihan, (kendi kendine)] ne musibetli bir zamanda, ne acınacak bir hâldeyiz ki kimden derdime çare istesem onun **benden çare arayacak** daha büyük bir derdi meydana çıkıyor. [dedi.] (CH 138/15).

-- 3. Nesne + Yüklem

-- 3.1. Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Ahşid] ihtimal ki Efendi'mizin Hüsrev Mirza hakkında olan niyetleri de **velinimeti hoşnut edecek** bir yoldadır. [dedi.] (KB 36-37/21).

-- 3.2.Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Muhtar Bey], sizde ferman padişahı gibi **kanını mübah edecek** senet, habisin mazeretini defetmek için kuvvet var. [dedi.] (G 188/4); [Özbek], bendenizi tâli'm baykuş gibi musibet tatarlığına, Cengiz'in adamı gibi **efendimizi mahzun edecek** şeyleri haber vermeye tayin etmiş. [dedi.] (CH 66/8).

-- 3.3.Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Süleyman Kaptan], ne kadar **kendini avutacak** [şeyler], gönlüne teselli verecek şeyler bulursun? [dedi.] (AB 50/6).

-- 3.4.Ns (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Celâleddin], hareketi hâlince, istikbalince **kimseyi memnun etmeyecek** bir yolda gidiyorsa akli değilim ki ef'alini istediğim gibi irade edeyim. [dedi.] (CH 94/15).

-- 4. Sebep Tümleci + Yüklem

-- SebT (İT + he) + Y (BF_{-yetmezlik} (F- + /-(y)A + ø- + -mA-/ + /-(y)AcAK/))

[Ahşid], **(yaralarından kalkamayacak** bir halde) ne diyeceksin? İşte ben maksuduma nail oldum... İşte Behrever, işte o senin yoluna öldüğün Behrever benimdir!..[dedi.] (KB 93/12).

-- 5. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Nurcihan], vakıa ben evlattan mahrum [olan] bir kadını, senden başka **dünyada sevecek** kimsem yok...[dedi.] (KB 69/6).

-- Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- HeT (İT + he) + DurT (ZYY) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)AcAK/)

[İslâm Bey], vatan ki kırk milyon can besliyor, hâlâ **uğrunda isteyerek can verecek** kırk kişiye malik olmamış! [dedi.] (VyS 27/6).

-- 2. Nesne + Benzerlik Tümleci + Yüklem

-- Ns (İ + he) + BzT (İ + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

Zahide; Allah'ım, ettiklerimizin mücazâtı için **cehennemi cennet gibi gösterecek**, kâinattan büyük cehennemler mi yâd ediyorsun? [dedi.] (CH 162/13).

1.2.2. Belirtme İşlevli Sıfat Yan Yargıları

1.2.2.1. Geçmiş Zaman Bildirenler

1.2.2.1.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.2.1.1.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Ahmet Bey], hatta **emrettiğiniz** iş cellathlık da değil, âdetâ katillik. [dedi.] (VyS 71/10); [Şahin], en büyük **iftihar ettiğimiz** şey de odur. [dedi.] (AB 38/15); [Süleyman], bari devletimizin **galebe ettiği** bir kavgada şehit olaydı. [dedi.] (AB 42/3); [Esat], **davet ettiğim** ahbap, pederiniz, siz bana âşık maşuk engeli, ırz ve namus haydudu gibi bir nazarla bakıyorsunuz. [dedi.] (AB 102-103/17); [Özbek], kale[nin] **teslim olunduğu** gün ben yanıma toplayabildiğim fırka ile Horasan kapısının karşısında pusuda idim, çıkanları gözümle gördüm. [dedi.] (CH 34/3); [Özbek], meğer **ihsan**

buyurduğunuz küheylan kendi kadar sadık bir mahlûk imiş, biçareyi dişi ile arkasına atmış bir kenara çıkarmış. [dedi.] (CH 66/13); [Celâleddin, (arkasına bakıp da bir Tatar'ın üçünü birden esir edecek kadar yaklaştığını görünce Neyyire'yi ve Kutbettin'i birer kolundan yukarı kaldırarak)] Yarabbi, Yarabbi, **ihsan ettiğin** saltanatın her türlü kenâizi içinde yalnız sevdiğim şu iki vücut kalmıştı, onlar da yoluna kurban olsun! [dedi.] (CH 82/23); [İzzettin], hâlbuki [Celâleddin'in] uğradığı inhizâmlar **hasıl ettiği** galebelerden ziyadedir. [dedi.] (CH 90/7); Kivâmüddin, **ihsan buyurduğunuz** ruhsata istinaden şurasını arz ederim ki pederiniz merhum Âl-i alîye taraftarlığı Harzemîlere bir Şiiyyet eseri göstermiş idi. [dedi.] (CH 109-110/24); [Gıyasettin], müsademelerin **peyda ettiği** âvâzeler bile güya bir salâbet peyda eder, yekdiğeriyle tokuşur. [dedi.] (CH 162/2); [Burak Hacı], pederinizin **hükmettiği** yerlere düştüğünüz gibi taht-ı saltanat yerinden koparak ayağınıza geleceğine hiç şüphe etmediniz. [dedi.] (CH 170/15); Gıyasettin, (Burak'a) ah, cesaretin ondandı; bizi **tertip ettiğin** dam-ı hebâsete düşürdün de onun için arslan ölüsüne tesadûf etmiş köpek kadar tehalûkle, teşfîlerle ısıırıyordun, öyle mi? [dedi.] (CH 178/18).

-- 2. Y (BF- (Zr + F-) + /-DIK/)

[Muhtar Bey (kendini toplayarak) ...] hiç **en sevdiğiniz** âdemden hıyanet gördüğünüz var mı? [...dedi.] (G 184/3).

-- 3. Y (BF- ^{çabalama} (DBF- (T + F-) + /-mA + yA çalış-/ + /- DIK/)

[Celâleddin], söyletmeye sen sebep oldun, **gönlümde saklamaya çalıştığım**⁵⁴ ateşler alevlendi. [dedi.] (CH 14/17).

-- 4. Y (BF- ^{yeterlilik} (BF- (T + F-) + /-(y) A + bil-/ + /DIK/)

[Özbek], kale teslim olunduğu gün ben **yanıma toplayabildiğim** fırka ile Horasan kapısının karşısında pusuda idim, çıkanları gözümle gördüm. [dedi.] (CH 34/3).

-- 5. Y (BF- ^{yeterlilik} (F- +/-(y) A + bil-/ + /DIK/)

[Celâlettin], Arap ve Acem'in Tatar'a karşı bir ümid-i necatı kaldıysa benim **toplayabildiğim** kuvvetten ibaret idi. [dedi.] (CH 110/20).

⁵⁴ Metinde "çalıştığım" şeklindedir.

-- 6. Y (DBF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Celâlettin], kaza-yı mübrem gibi defni nâkâbil, belâ-yı âsümânî gibi mukavemeti muhâl addolunan Tatar ordularını **rast geldiğim** yerde kahrettim. [dedi.] (CH 110/18).

-- 7. Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-DIK/)

[İslâm Bey], ben[im] **söz verdiğim** zaman şevkim o kadar yerinde idi ki Miralay Bey bile hayrette kaldı. [dedi.] (VyS 119/3).

-- 8. Y (DBF- (Ö + F-) + /-DIK/)

[Zahide], **inadın tuttuğu** zaman gerçekten kıyamet kopsa ondan da korkmazsın, Allah'ın Celâl'ine meydan okumaktan çekinmezsin. [dedi.] (CH 162/20).

-- 9. Y (DBF- (T + F-) + /-DIK/)

[Meyhaneci], biraz aklı varsa buraya gelir; bakarsın ki mahzun, dünyanın her hâinden bıkmış, meyhaneden başka bir eğlence yeri görememiş, **dünyaya geldiği** günden beri arayıp arayıp da bir yerde bulamadığı neşeyi bu şişenin içinde sanmış. [dedi.] (AB 138-139/18); [Zahide, Gıyas'a], **canına kıydığı** adam bu kadar mürüvvetler, bu kadar iltifatlar ediyor da dünyada hayatını, ahirette saadetini bağlıyor da ağzından bir nedamet harfî, iki teşekkür kelimesi bile çıkmıyor. [dedi.] (CH 145-146/23).

-- 10. Y (F- + /-DIK/)

[Zekiye, (bir iki dakika o halde kaldıktan sonra odanın her tarafına göz gezdirerek) ...] **gösterdiğim** gayrete inanır öyle mi? [...dedi.] (VyS 31/17); [Sıdkı Bey], Lâkin **sorduğunuz** adamı bilirim...[dedi.] (VyS 67/16); [Sıdkı Bey, (kendini toplayarak) ...] biçarenin **çektığı** felaketleri gözümün önüne getirdim de...[dedi.] (VyS 75/8); [Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] **çektığı** belalardan o kadar yılmış ki Ahmet'e kendi derdinden bir pay vermeye kıyamamış. [...dedi.] (VyS 79/10); [Zekiye, (kendi kendine) (tebessüm ederek) ...] **ayrıldığı** vakit hayalimi kıskanıyordum! [...dedi.] (VyS 83/4); Zekiye, (**bulunduğu** köşeden çıkar.) (VyS 107/8); [Sıdkı Bey, (kendi kendine) ...] meğer **düşündüğüm** tedbire hiç de hacet yokmuş...[dedi.] (VyS 127/2); [Abdullah Çavuş], düşündük, çalıştık bir türlü **istediğimiz** yere sokulamadık. [dedi.] (VyS 134-135/17); [İslâm Bey], her **yaptığını** bilmem, şu kadar bilirim ki kendini gerçekten insan etmişsin. [dedi.] (VyS 155/11); [Sıdkı Bey], **ettiğiniz** fedakârlığın

kadrini ben bilirim. [dedi.] (VyS 167/2); [Şefika], siz benim rahatımı düşünüyorsanız **söylediğim** şeyin bir parçasına bakın! [dedi.] (ZÇ 49/6); (**Düştüğü** anda teslim-i ruh eder.) [dedi.] (ZÇ 61/8); [Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer -feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız- âramsız **dokunduğu** yerleri yarararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – keheşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16); [Şahin], **söylediğim** lakırtıların hepsini teselliye mi hamlettin? [dedi.] (AB 58/6); [Akif], [kendisinin] **girdiği** kapıya doğru giderek, sen yine istediğin gibi yaşamaya çalış. [...dedi.] (AB 162/20); [Süleyman]; sen, **öldürdüğünü** anladın mı? [dedi.] (AB 186/14); [Kara Veli], “**Ettiğim** kabahate yine sebep sizsiniz.” [dedi.] (G 43-44/17); [Kaplan Paşa], mutlak **çektığım** azapların intikamını alacağım. [dedi.] (G 48/9); [İsmet (Paşo Hanım’a)], beni buraya alıp da **hançerlediğiniz** mazlumların kemikleri içinde mi yataacaksınız? [dedi.] (G 60/19); [İsmet (Paşo Hanım’a)], beni buraya alıp da **zehirlediğiniz** biçarelerin hayaleti arasında mı gezdireceksiniz? [dedi.] (G 60-61/20); [Muhtar Bey], padişahın bir koca memleketini harap ettin; **döktüğün** kanlardan eceli utandırdın; öldürdüğün adamlardan kara toprağı bıktırdın. [dedi.] (G 88/11); [Muhtar Bey], padişahın bir koca memleketini harap ettin; döktüğün kanlardan eceli utandırdın; **öldürdüğün** adamlardan kara toprağı bıktırdın. [dedi.] (G 88/11); [Kaplan Paşa, (giren sekbana)] Bey’i al **geldiği** yere götür de rahatına baksın. [dedi.] (G 92/9); [Muhtar Bey], **çektiklerim** yetişmiyormuş gibi, arada bir de minnet peyda oldu. [dedi.] (G 108/12); [Gülnehâl], **dediğimi** yapacak mısın, yapmayacak mısın? [dedi.] (G 124/5); [Muhtar Bey], [yalnız] sanki bir avuç toprağa can vermekle her **gördüğünü**, her işittiğini, her düşündüğünü ister. [dedi.] (G 164/3); [Muhtar Bey], [yalnız] sanki bir avuç toprağa can vermekle her **gördüğünü**, her işittiğini, her düşündüğünü ister. [dedi.] (G 164/3); [Muhtar Bey], [yalnız] sanki bir avuç toprağa can vermekle her **gördüğünü**, her işittiğini, her **düşündüğünü** ister. [dedi.] (G 164/3); [Muhtar Bey], [Yalnız] ezelden

insanın **doğduğu** güne kadar bir tükenmez karanlık var. [dedi.] (G 164/15); [Muhtar Bey], **öldüğü** günden ebede kadar yine bir tükenmez karanlık. [dedi.] (G 164/17); [Zülfikâr], kendi geberdi hâlâ **bıraktığı** usul yaşıyor. [dedi.] (G 176/11); [Yâdigâr (Yalnız) ...] söylemeyecek olduktan sonra **bildiği** neye yarar? [dedi.] (G 196/13); [Hâkim Efendi, (lakırdısını keserek) ...] **öldürttüğü** kadınların, masumların hâlâ hayalleri gözümün önünde duruyor. [...dedi.] (G 220/2); [Gülnehâl], bırak öleyim, yaşarsam **gördüğüm** günün lezzetini de kaybederim. [dedi.] (G 224-225/18); [Zülfikâr], insan dünyada **sevdiği** [insanın yaşadığı] kadaryaşar...[dedi.] (G 228/18); [Celâleddin], öyle bir köşe ki şeytan **ettiklerine** utanmaz da kendini beşerlerin, meleklerin nazarından saklayacak bir yer arasa belki burası hatırına gelmezdi. [dedi.] (CH 18/12); [Mehmet], bunlar vatanlarının üzerine kılıç ile geldiler, kalanlar da yara ordusunun **bulundukları** vücudun bir ufak parçasını zaptettiler. [dedi.] (CH 22/17); [Cabir, “cebinden bir kese altın çıkarıp eliyle çarparak”...] İşte bir kese altın, eğer **dediklerini** yapabilirsem on katını daha verecekler. [dedi.] (CH 258/16); [Celâleddin], **çektiklerimiz** hep ettiklerimizin cezasıdır, çekeriz. [dedi.] (CH 42/3); [Celâleddin], çektiklerimiz hep **ettiklerimizin** cezasıdır, çekeriz. [dedi.] (CH 42/3); [İmad-ül-mülk], sinniniz daha Kemâle ermemiş; her hakikati layıkıyla düşünemezsiniz de onun için mazursunuz; yoksa **söylediğiniz** sözler başkasından sadır olsa isyanına hüküm olunur. [dedi.] (CH 46/15); [Nurettin], ab-ı sükûndan çıktığımız, Harizm’de Tatar’ın tasallutundan kurtulduğumuz sıralarda, sonraki **kazandığımız** galebeleri hasıl edeceğimize ümit var mıydı? [dedi.] (CH 78/19); [Mihr-i Cihan], Selçukîlerin mezhep-i mekâriminde **gördükleri** iyiliği unutmak, uğradıkları fenalığı hatıra getirmek gibi haram addolunur. [dedi.] (CH 86/18); [Mihr-i Cihan], Selçukîlerin mezhep-i mekâriminde gördükleri iyiliği unutmak, **uğradıkları** fenalığı hatıra getirmek gibi haram addolunur. [dedi.] (CH 86/18); [İzzettin], hâlbuki [Celâleddin’in] **uğradığı** inhizâmlar hasıl ettiği galebelerden ziyadedir. [dedi.] (CH 90/7); [Mihr-i Cihan], görmüyor musun ki **uğradığı** yerler mahvolmuş, bitmiş iken bir kere daha vücûd-ı âleme geliyor. [dedi.] (CH 90/11); [Celâlettin, (kendi kendine)], kendi insan değil mezar taşı gibi korkunç bir mahluk, **söylediği** lakırtı değil mezar taşına yazılmış yazılar kadar ruhsuz bir şey! [dedi.] (CH 146/12); [Orhan], **emdiğin** süt haram olsun, beni validenden şüpheye düşürdün. [dedi.] (CH 154/2); Zahide; Allah’ım, **ettiklerimizin** mücazâtı için cehennem cennet gibi gösterecek [azaplar], kâinattan büyük cehennemler mi yâd ediyorsun? [dedi.] (CH

162/13); [Burak Hacı], hançerlerini **istedikleri** mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vâhîmeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşâh adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4); [Burak Hacı], hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, **istemedikleri** ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vâhîmeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşâh adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4); [Burak Hacı], ümeranız içinde beni en kuvvetli, ümeranızın **tuttuğu** yerler arasında Kirman'ı en emniyetli gördünüz. [dedi] (CH 170/16); [Zahide], bu zamana kadar Allah'ın bağışladığı cana sen kıyıyorsun; bir kadının elinden Cenabıhakk'ın **verdiği** nimeti almaya çalışıyorsun, Allah'tan korkmaz mısın? [dedi.] (CH 194/10); [Celâlettin], **topladıkları** asker ve hususiyle Arap'ın süvarisi Tatar'a karşı hayli işe yarar. [dedi.] (CH 222/2); Mübarek, (**yattığı** yerden kalkarak) Efendi'm, bir emriniz mi var? [dedi.] (CH 246/9); [Mihr-i Cihan], **düşündüğün** şeyi tamamıyla anlıyorum, hastalık karahummaya benzer. [dedi.] (CH 246/20); [Celâlettin], yine **oturduğu** taşın üzerine yıkılır. (CH 262/15); [Celâlettin], zaten bin canı olsa **akıttığı** kanın bir damlasına değmez. [dedi.] (CH 266/10); [Behrever] dinle de **ettiğin** edepsizlikleri bir bir söyleyeyim. [dedi.] (KB 25/6); Behrever, telaş ile koşarak Mihridil'in arkasından kapıyı sürmeledikten sonra Hüsrev'in **indiği** kapıya gelir. (KB 61/20).

-- 11. Y (İBF- + /-DIK/)

[Zahide], arkasından kendimi esfel-i sâfiline kadar atıyorum da yine **düşüp gittiği**⁵⁵ uçurumda[n] perçeminin bir kılını olsun tutamıyorum. [dedi.] (CH 182/10).

⁵⁵ Metinde “gittiğini” şeklinde yazılmıştır.

1.2.2.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- AyT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Akif], **denizden çıktığım** zaman şimdikinden sağlam idim. [dedi.] (AB 126/8).

-- 2. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 2.1. HeT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Hilmi Efendi], şariat tarafından emrediyorum, şimdi **ölüme gönderdiğiniz** mazlumların hepsini birden bırakacaksınız. [dedi.] (G 80/4); [Özbek, (lakırtı arasında Mehmet Hârizmşah'ın nefesini muayene ettikten sonra) ...] **Cengiz'e ettiğim** hizmeti şeytan bile edemez. [...dedi.] (CH 38/4); Celâleddin; **Cengiz'e etmediğimiz** bir hizmet kalmış idi o da birbirimizi öldürmek idi, şimdi ona da ben başlayayım öyle mi? [dedi.] (CH 38/15).

-- 2.2. HeT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Behrever], ben kasidem için hiçbir şey istemem, şu kadar niyaz ederim ki **hissemeye ayırdığınız** çelengi o gazi-i mücahide, o mübarek zata gönderiniz. [dedi.] (KB 33-34/21).

-- 2.3. HeT (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Gülnehâl], kendi kendime der idim ki: “Hakk'ın **bize ihsan ettiği** çocuğa annesi rahmini beşik ediyorsa ben de kucağımı salıncak ederim. Hanım süt verecekse ben de can veririm.” [dedi.] (G 20/6).

-- 2.4. HeT (Zm + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Zeynel Bey], geceleri Kaplan'ın karşısında duruyor, ciğerini eziyor, **herkese ettiği** eziyetlerin bir bir acısını çıkarıyor. [dedi.] (G 180/16).

-- 2.5. HeT (ZYY) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Celâleddin], biz de hatırınız için ahkâm-ı şer'iyyeyi bırakalım da Cengiz siyasetiyle mi harekete başlayalım; Tatar'ın **bir hınzırı ulûhiyet makamına çıkarmak için telef ettiği** adamlar yetişmemiş gibi biz de sizin kula atı İcl-i Sâmirî makamında tutmak için mi kırbaç vuran adamı öldürelim? [dedi.] (CH 70/15).

-- 3. Karşıtlık Tümleci + Yüklem

-- KrşT (ZYY) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Selim]; hanımefendi –vaktiyle ayaklarına kapanıp da “Dünyada benim için senin yoluna ölmekten büyük bir devlet yoktur.” diye bin yemin eden hanımefendi, **dostluk edeyim derken peyda ettiğin** düşmanları görünce güler–kahkahalarla güler. [dedi.] (AB 70/4).

-- 4. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Özbek], **yaralarından döktükleri** kana varıncaya kadar içmişler [...] [dedi.] (CH 33-34/24).

-- 5. Miktar Tümleci + Yüklem

-- MT (ST + ø) + Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-DIK/)

[Sıdkı Bey], **o kadar zaman hasretini çektiğin** babanın yüzüne bak! [dedi.] (VyS 159/3).

-- 6. Nesne + Yüklem

-- 6.1. [Ns (ST + he)] + Y (BF- (T + F-) + /-DIK/)

Süfyan; Akif Bey gemisini attı, **[Akif Bey’i] karaya çıkardıkları** vakit üzerinde hiç candan eser bile yoktu, herkes ölü zannetti⁵⁶, biz de öyle sandık. [dedi.] (AB 125-126/15).

-- 6.2. Ns (EksST + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Esat], **dul zannettiğim** bir kadını nikâh ettim. [dedi.] (AB 102/16).

-- 6.3. Ns (EksST+ ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Zahide], Allah **benim kadar bahtsız yarattığı** kullara topu bir saadet nasip etmiş; o da dünya azabından kurtulmaktır. [dedi.] (CH 206/6).

-- 6.4. Ns (İ + he) + Y (DBF- (T + F-) + /-DIK/)

[Zahide], ben **Gıyas’ı dünyaya getirdiğim** zaman yeni nur almaya başlamıştım. [dedi.] (CH 182/6).

⁵⁶ Metinde “zannettiller” şeklindedir.

-- 6.5. Ns (İ + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] **vatan dediği** vakit etrafına bakınmış, sanki her bakışı, “Yatacağım toprağı düşmana çiğnetmeyiniz.” dermiş...[...dedi.] (VyS 79/4).

-- 6.6. Ns (İT + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] **babacığım dediği** vakit gözlerini gökyüzüne dikmiş, sanki pederini aramış. [...dedi.] (VyS 79/2).

-- 6.7. Ns (Zm + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-DIK/)

[Zahide], ben **seni yeni gördüğüm** zaman tatlılıkta, sevişte, sevdirişte, hatta gülüşte, ağlayışta yeni doğmuş bir melekten farkını bulamamıştım; vücudumdan ayrılmadınsa ruhuma yapıştın, gel! [dedi.] (CH 126/18).

-- 7. Sebep Tümleci + Yüklem

-- 7.1. SebT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[İslâm Bey, ([Zekiye'nin] ellerini tutarak) ...] **yaralarımın bayıldığı** zaman senin kucağında mı yattım? [...dedi.] (VyS 91/11).

-- 7.2. SebT (ZYY) + Y (F- + /-DIK/)

[Gülnehâl], **sebep olup da döktürdüğüm** kan yok mu? [dedi.] (G 16/9).

-- 8. Sınırlandırma Tümleci

-- 8.1. SıT (İ + hb) + Y (F- + /-DIK/)

[Esat], **sabahtan beri uğradığım** hissiyattan kalbim o kadar şişti ki çatlayacak. [dedi.] (AB 102/14).

-- 8.2. SıT (ST + hb) + Y (DBF-+ /-DIK/)

[Meyhaneci], biraz akli varsa buraya gelir; bakarsın ki mahzun, dünyanın her hâinden bıkmış, meyhaneden başka bir eğlence yeri görememiş, **dünyaya geldiği günden beri arayıp arayıp da bir yerde bulamadığı**⁵⁷ neşeyi bu şişenin içinde sanmış. [dedi.] (AB 138-139/18).

⁵⁷ Aslı “*arayıp da bulama-*” (Parlatır, 2007: 100) olan kalıplaşmış yapının metindeki kullanımına göre öğelerine ayrılmış hâli: KrşT (İkl (ZYY + ZYY) + da) + YT (ST + he) + Y (BF- yetmezlik (F- + /- (y) A+ ø-+mA-) + /-DIK/)

-- 8.3. SıT (ST + hb) + Y (F- + /-DIK/)

[Celâlettin], **bu kadar senelerden beri gösterdiğim** eserler de mi maksadımı bu adamların nazarında hakkıyla tasvir edemedi? [dedi.] (CH 222-223/24).

-- 9. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (İ + he) + _ _ + Y (F- + /-DIK/)

Zülfikâr, **Macaristan'a** ilk **geçtiğimiz** gün kendi canınızı muhataraya koymuştunuz da düşman elinden bir delikanlının canını kurtarmıştınız. [dedi.] (G 136/4).

-- 10. Vasıta Tümleci + Yüklem

-- VsT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Melik Nusret], elimdeki kale bir çiftçi kulübesine benzerse ne kadar şayan-ı ibrettir pek çok padişah zedelerin babalarından kalan memleketler başka bir dünya zannolunacak kadar vüsatiyle beraber ezile ezile bir avuç düşmanın kabzasına sığıyor da **o benim kendi kılıcım ile kazandığım** kalecik Sedd-i İskender'i paymâl eden koca koca Tatar ordularının önüne hail oluyor. [dedi.] (CH 101-102/21).

-- 11. Yer Tümleci + Yüklem

-- 11.1. YT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin, (okur) ...], **Şam'da bulunduğu** sırada görüştüğü eşraf ümerasının Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından ve bu cihetle kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye'den başka Salip ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap aldıklarından bahsetmekte olduklarını beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

-- 11.2. YT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Celâlettin], bir büyük babanın **İslâm içine tehiye ettiği** belaların defini oğlundan mı bekleyeceğiz? [dedi.] (CH 213-214/24).

-- 11.3. YT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Celâleddin], **ecdadımızın kabristanına döktükleri** şarap curaları şehitlerimizin kanlı kefenine kadar bulaştı. [dedi.] (CH 18/4); [Celâleddin], **içinde doğduğum**, içinde

büyüdüğüm memleketim! [dedi.] (CH 66/23); [Celâleddin], içinde doğduğum, **içinde büyüdüğüm** memleketim! [dedi.] (CH 66/23).

-- 12. Yineleme Tümleci + Yüklem

-- YinT (EksST) + Y (BF- (İ + yF-)) + /-DIK/

[Süleyman], **ikinci teessüf ettiğim** şey de budur. [dedi.] (AB 42/7).

-- 13. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Burak Hacıp], (Süleyman'a) **Emir Cabir'e söylediğin** lakırtıları tekrar et bakalım. [dedi.] (CH 182-183/24).

-- 14. Zaman Tümleci + Yüklem

-- 14.1. [ZT (İT + he)] + Y (F- + /-DIK/)

[Zekiye], sanki ömrümde gördüğüm, **[ömrümde] işittiğim**, okuduğum, düşündüğüm ne kadar güzel şey var ise hepsi bir yere toplanmış da bir insan çehresi olmuş karşıma gelmiş idi. [dedi.] (VyS 7/4); [Zekiye], sanki ömrümde gördüğüm, işittiğim, **[ömrümde] okuduğum**, düşündüğüm ne kadar güzel şey var ise hepsi bir yere toplanmış da bir insan çehresi olmuş karşıma gelmiş idi. [dedi.] (VyS 7/4); [Zekiye], sanki ömrümde gördüğüm, işittiğim, okuduğum, **[ömrümde] düşündüğüm** ne kadar güzel şey var ise hepsi bir yere toplanmış da bir insan çehresi olmuş karşıma gelmiş idi. [dedi.] (VyS 7/4).

-- 14.2. ZT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-)) + /-DIK/

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], efendimiz hem bendenize hakaret ettiniz hem de **o hakaretler sırasında istinat ettiğiniz** necabetin şanını, pederinizin ef'âlini müdafaa etmeyi yine bendenize bıraktınız da onun için bu kadar söylendim durdum. [dedi.] (CH 102-103/22).

-- 14.3. ZT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Zekiye], sanki **ömrümde gördüğüm**, işittiğim, okuduğum, düşündüğüm ne kadar güzel şey var ise hepsi bir yere toplanmış da bir insan çehresi olmuş karşıma gelmiş idi. [dedi.] (VyS 7/4); [Cabir, (yine keseye vurarak) ...] hele **zamanımda gördüklerimin** hepsine sebep sen oldun! [...dedi.] (CH 258-259/24).

-- 14.4. ZT (ST + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin, (okur) ...], **Şam'da bulunduğu sırada görüştüğü** eşraf ümerasının Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından ve bu cihetle kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye'den başka Salip ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap aldıklarından bahsetmekte olduklarını beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

-- 14.5. ZT (ST + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Zekiye, (odada kendi kendine) ... (biraz teemmülden sonra) ...] **dün gece gördüğüm** rüyalar ne idi? [dedi.] (VyS 111/16); Akif; ah, **geçen gün söylediği** sözleri işitmişken yine bu kadar hain olduğunu tasavvur edemezdin. [dedi.] (AB 130/4).

1.2.2.1.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- HeT (BÖ (ST + ST) + hb) + DurT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Mihri-i Cihan, (Celâlettin'in ayaklarına kapanarak)...] **o din, o maksat için kendi elinle kurban ettiğin** iki mukaddes şehidin toprağı hürmetine merhamet et! [dedi.] (CH 142/8).

-- 2. Hedef Tümleci + Kaynak Tümleci + Yüklem

-- HeT (ZYY) + KayT (İT + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-DIK/)

[Nurettin], dâîniz **buraya gelmek için Padişahı'mdan ruhsat istediğim**⁵⁸ zaman bu yolda bir teklife muntazar değildim, o cihetle iradesini sormadım. [dedi.] (CH 86/8).

-- 3. Hedef Tümleci + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- HeT (C + hb) + VsT (ZYY) + Y (F- + /-DIK/)

[Behrever] anlasın ki dünyada hükmü geçen padişah pederimin **"Herkes gezsın eğlensin, sefa sürsün, ömrüme, devletime dua etsin!" diye hazineler sarf edip de yaptırdığı** bahçeden adam kovmak nasıl olurmuş, elinde kimden emri var imiş? [dedi.] (KB 17/13).

⁵⁸ İzin iste-

-- 4. Nesne + Durum Tümleci + Yüklem

-- 4.1. Ns (BÖ (Ns (İT + he) + Ns (İT+ he))) + DurT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Celâlettin], **maşukamı, ciğerparemi elimle boğduğum** zaman kuvvet verdin. [dedi.] (CH 202/17).

-- 4.2. Ns (Zm + he) + DurT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Akif], söylemezsen yahut bana da yalan söylemeye kalkışırsan amma kâziplere lanet eden Allah'ın Kahhar ismine yemin ederim ki **beni yalandan gönderdiğin** ahirete seni gerçekten gönderirim. [dedi.] (AB 126/13).

-- 5. Özne + Hedef Tümleci + Yüklem

-- [Ö (İT + ø)] + HeT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Neyyire], [pederim] **bir söze mukabele ettiği** vakit ne kadar hafif gülerdi. [dedi.] (CH 6/20).

-- 6. Özne + Nesne + Yüklem

-- Ö (İ + ø) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Nurettin], medâyihte bir dereceye varmışlar ki **Hızr-ı hidayet hayvanınızın yedeğini çektiği** [vakit] melaïke-i illiyîn üzerinizde sure-i Fetih okuduğunu söylüyorlar. [dedi.] (CH 218/16).

-- 7. Özne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ö (İ + ø) + VsT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Mihridil, kendisini toplayarak] ben hırsız atı arkasında, esirci kırbacı altında ezile ezile büyümüş bir biçare halayık iken **Cenabıhak sizin vücudunuzla mesrur ettiği** zaman bir padişahın gözbebeğini kucağında büyütmek devletine nail olduğum için şimdi sayenizde esirler kullanıyorum, hanzâdeler kadar itibar görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum!...[dedi.] (KB 5/11).

-- 8. Zaman Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- 8.1. ZT (İ + he) + AyT (İ + he) + [Y (F- + /-DIK/)]

[Celâlettin, hizmetkârlara], **kavgada ölümden [kurtardığı]**, asayiş vaktinde zarureten kurtardığı mürüvvet didelerinin her biri taş getirse baş ucunda feleklerle yarışacak bir kubbe hasıl olur. [dedi.] (CH 149-150/24).

-- 8.2. ZT (İT + he) + AyT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Celâlettin, hizmetkârlara], kavgada ölümden, **asayiş vaktinde zarurettten kurtardı**ğı mürüvvet didelerinin her biri taş getirse baş ucunda felekle yarışacak bir kubbe hasıl olur. [dedi.] (CH 149-150/24).

1.2.2.1.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- Özne + Vasıta Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- Ö (Zm + ø) + VsT (İ + hb) + AyT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Süfyan], hatta **ben sandal ile iskeleden ayrıldı**ğım zaman mezarını bile ısmarlamışlardı. [dedi.] (AB 126/2).

1.2.2.1.1.5. Altı Ögeden Oluşanlar

-- Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Zaman Tümleci + Vasıta Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (Zr) + YT (İT + he) + ZT (ZYY) + VsT (İT + he) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Esat], **dün şu pencerenin önünde** [kafesten] **çıkarp da elinle kafesini temizledi**ğın kanarya kadar olsun seviyorsun a? [dedi.] (AB 174/12).

1.2.2.1.2. /-mİş/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.2.1.2.1. Tek Ögeden (Yüklemden) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Zekiye], aklımda **kaybolmuş** babamın hayalinden başka bir şey yoktu. [dedi.] (VyS 115/9);[Süleyman], **vefat etmiş** evladın bizce her sözü mukaddestir. [dedi.] (AB 42/17).

-- 2. Y (BF- (T + F-) + /-mİş/)

Kutbettin; Padişahım, buraya gelirken **ava çıkmış** bir aslan görmüştük. [dedi.] (CH 42/13); [Mehmet], Nâsır'ı **yeryüzüne inmiş** bir mabut hükmünde tuttuğumuz için kendi bendelerimizin nazarında bile Cengiz gibi bir melundan beter görünmeye başladık. [dedi.] (CH 22/11).

1.2.2.1.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- AyT (İT + he) + Y (F- + /-mİş/)

[Zekiye], (kendi kendine) acaba **birbirinden ayrılmış** da telef olmuş iki garibin toprağını havada birleştirecek kadar olsun feleğin insafı yok mudur? [dedi.] (VyS 23/13).

-- 2. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 2.1. HeT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Celâleddin], habisler mademki **dininizin, milletinizin harabına kastetmiş** bir meluna rüşvetle hulûl edip de dünyada, ahirette melun olmayı murat etmişsiniz, bu tekellüfe ne hacet var idi? [dedi.] (CH 58/11).

-- 2.2. HeT (ZYY) + Y (F- + /-mİş/)

[Mihri-i Cihan], o büyüklükte bir padişaha elbette bir âlem kifayet etmez; beni de zevkini, **hükümünü infaz [etmek] için yaratılmış** bir başka âlem gibi tutacak mı? [dedi.] (CH 89-90/24).

-- 3. Karşılıklılık Tümleci + Yüklem

-- KrT (ST + he) + Y (DBF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Akif], yanıma dakikada bir gülle düşerdi de sanki **eli kılıçlı bir Türk'e rast gelmiş** düşman gibi çekine çekine etrafımda dolaşırdı, bir tarafıma dokunamazdı. [dedi.] (AB 94/16).

-- 4. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İ + he) + Y (F- + /-mİş/)

[Nurettin], saltanatınızın kuvveti tezayüt ederse Tatar'dan sonra nöbet kendilerine geleceğine, **namus-ı ekberden işitilmiş** bir hakikat gibi itikat ediyorlar. [dedi.] (CH 222/14).

-- 5. Nesne + Yüklem

-- 5.1. Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Zahide]; ah velinimetzâdem **evladını kaybetmiş** anaya, dünyada ölümden başka lezzet mi kalır? [dedi.] (CH 206/10).

-- 5.2. Ns (İT + he) + Y (DBF- (T + F-) + /-mİş/)

[Orhan, (üzerine hücum edenlere)] **vazifesini yerine getirmiş** bir adamı haydut gibi silahaltında mı sürükleyeceksiniz? [dedi] (CH 154/7).

-- 6. Sebep Tümleci + Yüklem

-- SebT (SYY + E) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Zekiye], (kendi kendine) acaba **birbirinden ayrılmış da telef olmuş** iki garibin toprağını havada birleştirecek kadar olsun feleğin insafı yok mudur? [dedi.] (VyS 23/13).

-- 7. Varma Tümleci + Yüklem

-- 7.1. VrT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Mihir-i Cihan, (bir dehşetle yerinden sıçrayarak) ...] sen can bulmuş da [Celâlettin'in] **yatağına musallat olmuş** bir meyyitin tasviri idin. [...dedi.] (CH 274/21).

-- 7.2. VrT (İT + he) + Y (DBF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Zeynel Bey], sinirlerin daima böyle **ağustos güneşine rast gelmiş**⁵⁹ yılan gibi hiddetinden bükülüp durmaz a? [dedi.] (G 112/10).

-- 8. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İT + he) + Y (F- + /-mİş/)

[İsmet (acı acı gülerek)], **evine gelmiş** bir namahrem kız çıırçıplak otururken Allah'tan korkmadan içeri giriyor da üzerine hançerle yürüyor. [dedi.] (G 63-64/17); [Celâlettin, (kendi kendine)], kendi insan değil mezar taşı gibi korkunç bir mahluk, söylediği lakırtı değil **mezar taşına yazılmış** yazılar kadar ruhsuz bir şey! [dedi.] (CH 146/12).

-- 9. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Nurettin, [Celâlettin'in] (lakırtısını keserek) ...] insan geçmiş zaman içinde yaşamaz, **mazide zuhur etmiş** bir musibetin [tesiri] bütün bütün ömrünüzün refahına mı hail olacak? [...dedi.] (CH 106/18).

⁵⁹ Ağustos güneşine maruz kalmış...

1.2.2.1.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Zaman Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + ZT (Zr) + Y (BF- (T + F-) + /-mİş/)

[Şahin], hem **hepimizi vaktiyle bu hâllere uğratmış** bir karı! [dedi.] (AB 82/4).

1.2.2.1.2.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Karşılaştırma Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (ST + he) + KarT (İT + he) + Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş/)

[Burak Hacıp, (Cabir'e)], efendimiz “Zıll-ullah” geçinirken **üzerlerine gelecek belalara** [karşı] **Allah kulluğuna, kul hizmetkârlığını tercih etmiş** birkaç âcizin saye-i himâyetine sığınıyorlar da o birkaç âciz niçin nefislerini muhatarada gördükçe velinimetlerini, şehzadelerini kendilerine siper etmek istemesinler? [dedi.] (CH 190/7).

-- 2. Zaman Tümleci + Varma Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (Zr) + VrT⁶⁰ (ST + he) + Ns (İ + ø) + Y (F- + /-mİş/)

[Celâleddin], âlemin en büyük padişahı, İslâmiyet'in, insaniyetin en kavi mültecâsı; **vaktiyle İsfendiyyar gibi, Erd-şîr gibi, Gaznevî gibi Sencer gibi bir padişaha cihangir dedirmiş** [zat], yedi sekiz mülkün sahibi olan zat gökyüzünü levh-i mahfuz; müneccimleri hâtif-i gaib kıyas etmiş. [dedi.] (CH 18/5).

1.2.2.1.3. /-(y)An/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.2.1.3.1. Tek Ögeden (Yüklem) Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Şahin], o **şehadet eden** adamlar yok mu? [dedi.] (AB 58/7); [Celâlettin, (Mihr-i Cihan'ın lakırtısını keserek, hiddetle) ...] Allah **şehit olanlarına** rahmet eylesin, sağ kalanlarına selamet versin. [...dedi.] (CH 250/16).

⁶⁰ Varma tümleci görünüşünde içe yerleşik özne (Kara, 2001:72).

-- 2. Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-(y)An/)

[Celâleddin], biz de hatırınız için ahkâm-ı şer'îyyeyi bırakalım da Cengiz siyasetiyle mi harekete başlayalım; Tatar'ın bir hınzırı ulûhiyet makamına çıkarmak için telef ettiği adamlar yetişmemiş gibi biz de sizin kula atı İcl-i Sâmirî makamında tutmak için mi **kırbaç vuran** adamı öldürelim? [dedi.] (CH 70/15).

-- 3. Y (BF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Celâleddin], benim elimden gelse İslâm'ın **yere düşen** gölgelerine can vereceğim; sen koca bir memleket halkının yere serilmesini istiyorsun. [dedi.] (CH 98/4).

-- 4. Y (DBF- ([T] + F) + /-(y)An/)

[Celâlettin], bu hâlde şimdi İslâm'a farz olan hareket millet-i Tatar eline düşmeyenler için ölünceye kadar vatanlarının istikbalini muhafaza eylemeye, **[millet-i Tatar eline] düşenler** için Tatar kavmini Müslüman etmeye çalışmaktır. [dedi.] (CH 269-270/23).

-- 5. Y (DBF- (T + F) + /-(y)An/)

[Zeynel Bey], **tepemize çarpan** ayakları öpmek ömrümüzde bir kere başımıza geldi. [dedi.] (G 108/9); Mezarıcı, **cellat elinden çıkanları** kimin gördüğü var. [dedi.] (G 160/5); [Nurettin, (okur) ...], **ele geçen** bir iki esirin ifadesine göre şimdi üzerimize gelen düşman yirmi beş bin süvariden ibarettir. [...dedi.] (CH 230/5); [Celâlettin], bu hâlde şimdi İslâm'a farz olan hareket **millet-i Tatar eline düşmeyenler** için ölünceye kadar vatanlarının istikbalini muhafaza eylemeye, düşenler için Tatar kavmini Müslüman etmeye çalışmaktır. [dedi.] (CH 269-270/23).

-- 6. Y (F- + /-(y)An/)

[Mehmet], bunlar vatanlarının üzerine kılıç ile geldiler, **kalanlar** da yara ordusunun bulundukları vücudun bir ufacık parçasını zaptettiler. [dedi.] (CH 22/17); [Özbek], kale teslim olduğu gün ben yanıma toplayabildiğim fırka ile Horasan kapısının karşısında pusuda idim, **çıkanları** gözümle gördüm. [dedi.] (CH 34/3); [Özbek], **çıkanlar** topu otuz, otuz iki kişi idi. [dedi.] (CH 34/6); [Behrever] **uyuyan** adam senin nene lazım? [dedi.] (KB 25/14).

1.2.2.1.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 1.1. HeT (İ + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Nurettin], sefir geleceği haberini aldıkları gibi evsaf-ı âliyenizde kasideler tertip, **dine olan** hidemât-ı şahanenizi İslâm'ın Efendimize olan ümid-i istikbalini, Ferezdaklara, Cerîrlere yakışacak derecelerde fesahat ve belagatle tarif etmişler. [dedi.] (CH 218/9).

-- 1.2. HeT (İT + he) + Y (BF- (N2 + F2) + /-(y)An/)

Celâleddin, **atınızın başına kırbaç vuran** adamın boynuna kılıç vurmakla mı ceza edelim? [dedi.] (CH 70/13).

-- 1.3. HeT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[İslâm Bey, (Kemâl-i tehevvrle) ...] Tuna'nın suyu bulandıkça üzerine çıkan topraklar, [Tuna'nın] **muhafazası için ölen** vücutların eczasındandır. [dedi.] (VyS 39/3).

-- 1.4. HeT (İYY + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Hilmi Efendi], hiç **kocasını hapisten çıkarmak için yalvarmaya gelen** kadın asılır mı? [dedi.] (G 79-80/18).

-- 2. İlgi Tümleci + Yüklem

-- 2.1. İIT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Nurcihan] çelengi **muzafferiyete sebep olan** Hüsrev'e hediye ettiririm o kadar. [dedi.] (KB 33/16).

-- 2.2. İIT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Süleyman], çünkü **senin ölümüne şahadet edenler** yalancı şahit imiş. [dedi.] (AB 150-151/18).

-- 2.3. İIT (İT + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-(y)An/)

[Ahşid, (calî bir hiddet göstererek) ...] mademki **hakkımda lakırtı söyleyen** daye imiş; ferman buyurunuz da huzurunuzda muhakeme olalım. [... dedi.] (KB 24-25/22).

-- 3. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Melik Nusret], elimdeki kale bir çiftçi kulübesine benzerse ne kadar şayan-ı ibrettir **pek çok padişahzâdelerin babalarından kalan** memleketler başka bir dünya zannolunacak kadar vüsatıyla beraber ezile ezile bir avuç düşmanın kabzasına sığıyor da o benim kendi kılıcım ile kazandığım kalecik Sedd-i İskender'i paymâl eden koca koca Tatar ordularının önüne hail oluyor. [dedi.] (CH 101-102/21); [Gıyasettin], yine hepsinden korkunç, yine hepsinden canşikâf **avâlimin fevkından gelen** seda idi. [dedi.] (CH 162/9).

-- 4. Nesne + Yüklem

-- 4.1. [Ns (İ + he)] + Y (F- + /-(y)An/)

[Selim], hanım zaten nikâhlı; aleyhinde bir lakırtı söylersen **[hanımı] alan** adamın namusuna dokunur, gürültü çıkar, meclis bozulur, ahbap taciz olur, terbiyesizlik, muaccizlik sana kalır. [dedi.] (AB 69-70/19).

-- 4.2. Ns (İ + he) + [Y (F- + /-(y)An/)]

[Melik Nusret], billahülazîm **Kâbe'yi [yıkan]** Ebreheler, Haccacılar da sizden ziyade nefrete layık değildirler. [dedi.] (CH 54/10).

-- 4.3. Ns (İT + he) + Y (BF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Behrever], bu gece olmazsa birkaç gece sonra o babamın tahtına rakip olan, **[babamın] kılıcını elinden düşüren** uşak oğlunu mezarına kavuşturur. [dedi.] (KB 84-85/22).

-- 5. Sebep Tümleci + Yüklem

-- SebT (ZYY) + Y (BF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Celâleddin], yüz seneden beri feleğin her türlü cefasından kılıcımızın himayesine sığınan, **bizi mert, himmetli, kifayetli, gayur, hasılı kendilerinden büyük sanıp da tabiiyetimize giren** [nice yüzbinlerce biçareye], ayağımızı başlarından yüksek, kılıcımızı canlarından aziz tutan nice yüzbinlerce biçareye “İşte düşman geliyor, biz de kaçacağız, başımızın çaresine bakın.” demekten utanmadık. [dedi.] (CH 14-15/22).

-- 6. Sınırlandırma Tümlenci + Yüklem

-- SıT (ST + he) + Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)An/)

[Sıdkı Bey, (kendi kendine) ...] **on yıldır her türlü kahrımı çeken** biçare Abdullah da beraber gitti, hiçbirine müteessir olmadım. [dedi.] (VyS 127/12).

-- 7. Varma Tümlenci + Yüklem

-- VrT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

Zahide, keşke **Padişah'ıma gelen** her bâr-ı elemi bizlere tahmil buyurabilseniz de insaniyete, İslâmiyet'e gerçekten elzem olan vücûd-ı hümayununuz biraz rahat etse. [dedi.] (CH 130/9).

-- 8. Yer Tümlenci + Yüklem

-- 8.1. YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Akif], kavgada telef olanlar da bir tesadüfle gidiyor, **dünyada ölenler** de... [dedi.] (AB 26/17); [Özbek], bu tarafa çekildikten sonra **Hârizm'de olan** ordu bütün bütün perişan olmuş. [dedi.] (CH 66/10); [Celâlettin], pederin irtihalinden sonra **şarkta bulunan** İslâm'ın riyaseti bize intikal etti; benim ise Mehmet Hârizmşah'ın oğlu olmaktan başka bir kabahatim yok idi. [dedi.] (CH 110/13).

-- 8.2. YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Özbek], **vücudumuza dokunan**⁶¹ her yaraya bedel hiç olmazsa beş Tatar'ın yeryüzünde mezarı kazıldı. [dedi.] (CH 30/10); [Neyyire], **karşımıza gelen** alayları yıldırım bulutu gibi paraladık. [dedi.] (CH 62/10); [Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] varsın o da **Keşmir Şahı'nın sarayına giren** delikanlı gibi boğuluversin! [... dedi.] (KB 56-57/23).

-- 8.3. YT (Zm + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Behrever] sanki ben **orada uyuyan** bir adamın yüzünü görmüş de bayılmışım! [dedi.] (KB 25/9).

-- 9. Yönelme Tümlenci + Yüklem

-- YöT (BÖ (YöT (ST + he) + YöT (ST + he))) + Y (F- + /-(y)An/)

[Nurcihan] **o gülüşlerine, o şakırtılarına bakanlar** çehreni gül kıyafetine girmiş bülbül zannederlerdi. [dedi.] (KB 69/18).

⁶¹ Vücudumuzda açılan...

-- 10. Zaman Tümleci + Yüklem

-- 10.1. ZT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Akif], **kavgada telef olanlar** da bir tesadüfle gidiyor, dünyada ölenler de...
[dedi.] (AB 26/17).

-- 10.2. ZT (ST + hb) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Nurettin], bunlar üç gün sonra gelecek belayı **bir gün evvel zuhur eden** hastalığa tercih eder takımdandır. [dedi.] (CH 222/6).

-- 10.3. ZT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Akif], dünyada her gün **bir muharebede telef olanların** yüz katı adam ölüyor.
[dedi.] (AB 26/16).

-- 10.4. ZT (ST + ø) + Y (DBF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Muhtar Bey]; kefen soyucu herif, **her gün cellat elinden çıkan** adamlar yetişmiyor mu? [dedi.] (G 160/3).

1.2.2.1.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Nesne + Yüklem

-- DurT (ZYY) + Ns (C + ø) + Y (F- + /-(y)An/)

[Muhtar], hele şu **karşıma gelip de silahlarını teslim et diyen** köpeğe bak!
[dedi.] (G 40/6).

-- 2. İlgi Tümleci + Sıralama Tümleci + Yüklem

-- İIT (İT + he) + SrT (İT + hb) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

Özbek; Melik Nusret, **bunların Padişah'a suikastına hepimizden evvel hükmeden** bu idi. [dedi.] (CH 50/21).

-- 3. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + YT (Zm + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Gülnehâl], konağa satıldığımın on beşinci günü **beni buraya getiren** esircinin gözümün önünde boynunu vurdurdum. [dedi.] (G 15-16/18).

-- 4. Yönelme Tümleci + Nesne + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Ns (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Celâleddin], bundan sonra zapt edemem, **İslam üzerine bu belayı davet eden** biz idik, sonra düşman görüldüğü gibi en evvel biz kaçtık, topu bir kere kavga ettik. [dedi.] (CH 14/18).

-- 5. Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- 5.1. ZT (ZYY) + YT (İT + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)An/)

[İslâm Bey, (Zekiye'nin ellerini tutarak) ...] **buhran içinde iken gözümün önünde daima dolaşan** sen mi idin? [...dedi.] (VyS 91/12).

-- 5.2. ZT (ZYY) + YT (ST + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Celâlettin], **vücudumu rahminden koparıp da bu fena topraklara atan** kadın dünyada yok ki hâlimi ona söyleyeyim. [dedi.] (CH 130/5).

1.2.2.1.3.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Karşıtlık Tümleci + Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- KrşT (ZYY) + E + Ns (İT + he) + YT (İT + he) + Y(BF- (Zr + BF- ([Ns2] + F2-) + /-(y)An/)

[Akif], öyle iken yine⁶² o kanlı, şanlı bayrağımızı düşmanın tabyasına iptida **[bayrak] diken** ben değil mi idim? [dedi.] (AB 6/3).

-- 2. Sebep Tümleci + Hedef Tümleci + Varma Tümleci Tümleci + Yüklem

-- SebT (İT + hb) + HeT (İT + he) + VrT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Nurettin], **Nasır'ın bazı şiddetleri üzerine Hârizmşah aleyhine Bağdatça hâsıl olan** infialin şimdi hükmü kalmadığına ve efkârca her türlü amalin zaman-ı revacı geldiğine dair birçok mukaddimeler serdetti. [dedi.] (CH 214/13).

⁶² Karşıtlık edatı

-- 3. Zaman Tümleci + Durum Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- ZT (Zr) + DurT (ZYY) + HeT (C + hb) + Y(BF- (Zr+ BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Selim]; hanımefendi, **vaktiyle ayaklarına kapanıp da “Dünyada benim için senin yoluna ölmekten büyük bir devlet yoktur.” diye bin yemin eden** hanımefendi, dostluk edeyim derken peyda ettiğin düşmanları görünce güler, kahkahalarla güler. [dedi.] (AB 70/4).

1.2.2.2. Geniş-Şimdiki Zaman Bildirenler

1.2.2.2.1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.2.2.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF-(Eks. ST + F- + /-DIK/)

[İslâm Bey, (Zekiye'nin ellerini tutarak) ...] söyle, eğer bir **sevdiğin** varsa onun başı için söyle dünyada mıyım, cennette mi? [dedi.] (VyS 91-92/17); [İslâm Bey], -Kırk elli yıllık değil, bitmez tükenmez olsun- **şu bildiğimiz** hayat, şu gördüğümüz dünyada yaşamak öyle bir büyüklüğün acaba bir dakikasına, bir saniyesine değer mi? [dedi.] (VyS 143/14); [İslâm Bey], -Kırk elli yıllık değil, bitmez tükenmez olsun- **şu bildiğimiz** hayat, **şu gördüğümüz** dünyada yaşamak öyle bir büyüklüğün acaba bir dakikasına, bir saniyesine değer mi? [dedi.] (VyS 143/14); [Muhtar Bey], [yalnız] **bir istediğini** hasıl edemezse bin meşakkat çeker. [dedi.] (G 164/4).

-- 2. Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Gıyasettin], nedamet fayda vermez, iade-i mâfât kabil olmaz ki elimden geleni yapayım da **nail olduğum** muamelenin bir zerresine olsun istihkak göstereyim. [dedi.] (CH 146/8).

-- 3. Y (BF- (Zr (ZrT) + F-)) + /-DIK/)

Zahire, ah âciz bir kadına Allah'tan ziyade korktuğu padişahını, **en ziyade sevdiği** evladı içinde bulmak ne büyük devlet imiş! [dedi.] (CH 94/2).

-- 4. Y (BF- (Zr + F-) + /-DIK/)

[Kara Veli], öyle bir hışım gösterdi ki **en güvendiğim** yiğitlerin eli silahlarının üstünde sesler peyda ediyordu. [dedi.] (G 84/14).

-- 5. Y (BF- yetmezlik (BF- (İ+ yF-) + /-(y) A + ø- + -mA-/) + /-DIK/)

[Mihr-i Cihan], koca millet İslâmiyet'in **tahammül edemediği** muhabbeti yalnız onun gönlü istiap etmiş tek başına feleğe karşı geliyor da bir koca küreyi talihin pençesinden kurtarmaya uğraşıyor. [dedi.] (CH 90/12).

-- 6. Y(DBF- (Ns2 + F2- (BF- (İ + yF-)) + /-DIK/)

[Atâ], bari **ruh teslim ettiğim** vakit yanından uzak düşmeyeyim. [dedi.] (ZÇ 57/4).

-- 7. Y (DBF- (Ö (ST) + F-) + /-DIK/)

[Mihr-i Cihan, (Celâlettin'in ayaklarına kapanarak) ...] **bir can alındığı** zaman bir can bağışlamak senin büyüklüğüne yakışır mürüvvetlerdendir Padişahım. [...dedi.] (CH 141-142/23).

-- 8. Y (F- + /-DIK/)

[Zekiye, (hiddetle gezinerek sesi işitilecek suretle kendi kendine) ...] belki **öldüğüm** vakit de inanmaz. [dedi.] (VyS19/2); [İslâm Bey], eğer vatanım için şehit olacak kadar bahtım var ise o zaman sen **de istediğin** adamı ihtiyar edebilirsin. [dedi.] (VyS 22-23/17); (Zekiye **oturduğu** yere yığılır, İslâm Bey çıkar.) (VyS 31/9); Sıdkı Bey, **bulunmadığın** vakit kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 63/7); [İslâm Bey], Osmanlılar söz arasında vatani kaydetmez gibi görünürler, o kadar kaydetmez gibi görünürler ki **konuştüğün** adamı taştan yapılmış resim zannedersin. [dedi.] (VyS 86-87/16); [Şefika], **çektiğim** azabı duyarsan kim bilir ne hâllere gelirsin? [dedi.] (ZÇ 37/5); [Akif], o yolda **sevdiğimden** ayrılmalıyım ki adam olduğumu anlayabileyim. [dedi.] (AB 14/12); [Akif], gece idi **-çıktığımız** gece idi- havada bir buluttur peyda oldu, etrafta her ne varsa kıyamete tesadüf etmiş, Allah'ın gazabını görmüş gibi korkunç korkunç sedalar vermeye başladı. [dedi.] (AB 22/12); Bahtiyar; birader, sen galiba **sevdiğin** adamı şehit oldu diye işitip de arkasından aylarca matem tuttuktan sonra karşında görmemişsin. [dedi.] (AB 90/12); [Dilrûba], muhabbetin birinci hassası **sevdiğini** inandırnamamaktır. [dedi.] (AB 113-114/18); Gülnihâl, **sevdiğin** başı için sus,

Bey'in bu kadar zihnine dokunacağını bilmedim. [dedi.] (G 120/14); [İsmet], bilirsin a insan⁶³ **sevdiğin** arkasına kalırsa nasıl yaşar? [dedi.] (G 204/2); [Seyfettin, (içeri girerek) ...] bendenizin **istediğim** yalnız kadrime riayet olunmaktır. [...dedi.] (CH 70/8); [Celâlettin], gönül teessüratına iştirak edecek bir râzdaş bulamazsa **çektiği** tazyikin altında pek fena eziliyor. [dedi.] (CH 130/6); Orhan, **bulunduğumuz** mevki fenadır Padişahım! [dedi.] (CH 146/20); [Mihr-i Cihan (kendi kendine)]; ah şu vücut, şu mezar matrudu, şu cenaze gölgesi kıyas olunan vücut, niçin mahvolmaz da ruhumu **bulunduğu** cehennem azapları içinde esir eder durur. [dedi.] (CH 238/8); [Celâlettin, (Mihr-i Cihan'ın lakırtısını keserek, hiddetle) ...] ne ben onların **anladığı** adamlardanım ne de onlar benim **anladığım** adamlardan imiş. [dedi.] (CH 250/17); [Celâlettin, (Mihr-i Cihan'ın lakırtısını keserek, hiddetle) ...] ne ben onların **anladığı** adamlardanım ne de onlar benim **anladığım** adamlardan imiş. [dedi.] (CH 250/17); [Celâleddin, (arkasına bakıp da bir Tatar'ın üçünü birden esir edecek kadar yaklaştığını görünce Neyyire'yi ve Kutbettin'i birer kolundan yukarı kaldırarak)] Yarabbi, Yarabbi, ihsan ettiğin saltanatın her türlü kenâizi içinde yalnız **sevdiğim** şu iki vücut kalmıştı, onlar da yoluna kurban olsun! [dedi.] (CH 82/23); [Mihr-i Cihan], **çektiğim** hâller havl-i cana da benzemiyor. [dedi.] (CH 210/8); Mihr-i Cihan; Padişah'ım, Efendi'mizi anlayamayan, Efendi'mizin **anladığına** mutabık olmayan adamlara cariyeniz de dâhil miyim? [dedi.] (CH 250/19); Cabir, **saklandığı** taşın arkasından bir kere daha baş gösterir. (CH 262/17); [Mihridil], ister isen **sevdiğin** lalanı da çağırayım. [dedi.] (KB 77/2).

1.2.2.2.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Benzerlik Tümleci + Yükleme

-- BT (İ + he) + Y (BF- (Zr + F-) + -mA- + /-DIK/)

[Akif], billahi geberteceğim de hem **ölüm gibi hiç düşünmediğin** bir vakitte başına çökeceğim de öyle geberteceğim. [dedi.] (AB 162/15).

-- 2. Hedef Tümleci + Yükleme

-- HeT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Ahşid, (yaralarından kalkamayacak bir halde) ...] işte Behrever, işte o senin **yoluna öldüğün** Behrever benimdir!...[dedi.] (KB 93/13).

⁶³ Metinde "insanın" şeklinde yazılmıştır.

-- 3. İlgi Tümleci + Yüklem

-- İIT (İYY + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], Sultan Celâleddin'i Celâl-i İlâhî gibi dünyayı lerzan edecek bir kuvvete malik eden haslet, **hakikat bilmekte gösterdiği** büyüklüktür; bu davada ondan muavenet ümit etmek, haksız işte Hak'tan inayet beklemeye benzer. [dedi.] (CH 102/11).

-- 4. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (Zm + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Süleyman], Akif bu halde yatıyor da hâlâ bana **senden istediğimi** soruyorsun, öyle mi? [dedi.] (AB 182/12).

-- 5. Miktar Tümleci + Yüklem

-- 5.1. MT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

Zahire, ah âciz bir kadına **Allah'tan ziyade korktuğu** padişahını, en ziyade sevdiği evladı içinde bulmak ne büyük devlet imiş! [dedi.] (CH 94/2).

-- 5.2. MT (Zm + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Celâleddin], hemen **senin kadar sevdiğim** hâlleri gözümün önüne getiriyorsun! [dedi.] (CH 6/3).

-- 6. Nesne + Yüklem

-- 6.1. Ns (İ + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[Kaplan Paşa], **muhabbet dediğin** bu değil mi? [dedi.] (G 52/17); [Muhtar Bey], [yalnız] kim bilir **dünya dediğimiz** şu mezarlık ne için yaratılmış? [dedi.] (G 164/11).

-- 6.2. Ns (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Şefika], acaba **hâlimi işittiğin** vakit ne diyeceksin? [dedi.] (ZÇ 36-37/20); [Mehmet], köpek **ekmeğini yediği** adama hıyanet etmez, domuz bile sâyesinde kavladığı ağaca diş vurmaz. [dedi.] (CH 22/16).

-- 6.3. Ns (İYY + ø) + Y (F- + /-DIK/)

[İslâm Bey], işte o vakit o, abalı kebeli Türkler, o tatlı sözlü, yumuşak yüzlü köylüler, o **çifte koşulur öküzden fark etmek istemediğiniz** biçareler aradan bütün

bütün kayboluyor da yerlerine Osmanlılığın, kahramanlığın ruhu meydana çıkıyor. [dedi.] (VyS 87/8); Celâlettin, hepsinden kaçmak memul idi; fakat Orhan'dan, Nurettin'den, Mübarek'ten, ah **adını söylemek istemediğim** Mihr-i Cihan'dan, o Neyyire'nin naziresi olan Mihr-i Cihan'dan, benden ayrılmayı memul etmezdim. [dedi.] (CH 262/6).

-- 6.4. Ns (ST + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Hacı Hüsrev], Allah versin birkaç gün bizimle beraber otursunlar da **ellerine fırsat geçince gazap ettikleri adamı gönderdikleri** yer nasıl yermiş öğrensiner. [dedi.] (G 100/13).

-- 6.5. Ns (ST + ø) + Y (BF- bitirme(F- + /-mİş ol-/) + /-DIK/)

Zahide, (**bir çadır örtünmüş [olduğu]** ve kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden tutmuş olduğu hâlde girerek) gel kızım! İki kadın birleşir de her hislerini meydana korlarsa felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/8).

-- 7. Nesne Açıklayıcısı + Yüklem

-- NsAç (İ + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Behrever] bu fellah, bu sizin **hadım zannettiğiniz** melun... [dedi.] (KB 89/21).

-- 8. Şart Tümlenci + Yüklem

-- ŞT (ŞYY) + Y (F- + /-DIK/)

[Zülfikâr, (arkasından gelenlerin birkaçına) ...] **biri görürse bittiğimiz** gündür. [dedi.] (G 168/14).

-- 9. Yer Tümlenci + Yüklem

-- 9.1. YT (İ + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Mihr-i Cihan (kendi kendine)] merdivenden çıktı, acaba **odaya girdiği** vakit ayaklarına mı kapansam? [dedi.] (CH 122/12).

-- 9.2. YT (İT + he) + Y (BF- çabalama (F- + /-mA + yA çalış- /) + /-DIK/)

[Celâlettin], (Mihr-i Cihan'a) Melike neden kendi sözlerini o kadar hükümsüz, validenin gözünden dökülen yaşları o kadar tesirsiz kıyas ediyorsun da **gönlümün en**

gizli köşelerine gömmeye çalıştığım birtakım hissiyatı karıştırıyorsun? [dedi.] (CH 142/16).

-- 9.3. YT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

Akif; birinci emrim, **yanıma geldiğin** vakit az lakırtı söyle! [dedi.] (AB 134/16); [Mehmet], köpek ekmeğini yediği adama hıyanet etmez, domuz bile **sâyesinde kavladığı** ağaca diş vurmaz. [dedi.] (CH 22/16).

-- 10. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK/)

[Hacı Hüsrev], Allah versin birkaç gün bizimle beraber otursunlar da **ellerine fırsat geçince gazap ettikleri** adamı gönderdikleri yer nasıl yermiş öğrensiner. [dedi.] (G 100/13).

1.2.2.2.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- DurT (ZYY) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-DIK/)

[Gülnehâl], bilmezsin düşman kanı **kızgın kızgın köpükler saçarak** adamın **ayağına doğru döküldüğü** vakit ne kadar lezzetli seyrolunur! [dedi.] (G 16/15).

-- 2. Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ns (ST + he) + VsT (İT + he) + Y (BF- bitirme(F- + /-mİş ol-) + /-DIK/)

Zahide, (bir çadır örtünmüş ve **kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden tutmuş olduğu** hâlde girerek) gel kızım! İki kadın birleşir de her hislerini meydana korlarsa felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/8).

-- 3. Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- [YT (İT + he)] + [Ö (İ + ø)] + Y (F- + /-DIK/)

[Nurcihan] [**Padişah pederinin tacına zümrüt**] **konulmadığı** vakit ne lazım gelir? [dedi.] (KB 33/18).

1.2.2.2.2. /-⁰r/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.2.2.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (F- + /-⁰r/)

[Muhtar], nasıl yaprakların arasında meyvus bir kalbe düşmüş necat ümidi gibi kendini **görür** gözlerden saklayacak karanlık köşeler arıyor. [dedi.] (G 36/4).

1.2.2.2.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İT + he) + Y (F- + /-⁰r/)

[Atâ], bazı günler olur zihnimde yoluna ölüp de seni **başı ucumda ağlar** [vaziyette/durumda] görmekten büyük dünyada bir devlet bulamam. [dedi.] (ZÇ 13/18).

1.2.2.2.3. /-(y)AcAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Ö (İT + ø) + Y (F- + (ol-) + /-(y)AcAK/)

Yakınlık veya akrabalık bildiren aynı zamanda bu yakınlıktan beklenmeyen tutum ve davranışları sergileyen kişiler için kullanılan bir kalıptır.⁶⁴

[Kaplan Paşa, (yalnız) ...] **annem olacak** kadın ne bilsin, “Öldür” diyor. [dedi.] (G 92/15); [Celâlettin, (şiddet-i teessürünü ketme çalışarak kendi kendine)] iki biçarenin, **biri[nin] oğlu olacak** hainin derdi helâk ediyor. [dedi.] (CH 142/10); [Ahşid] ya beni memnun edersin yahut şu dakikada Hüsrev’i paralarım; dairenize geldiği için paraladığımı söylerim, senin davet ettiğine de **dayen olacak** budalayış şahit tutarım, anladın mı? [dedi.] (KB 65-66/21).

⁶⁴ Türkçede hitap edilen kişiyle ilgisi olan canlı-cansız her şey için kullanılmaktadır: *kedin olacak pire torbası, evin olacak o yer, arkadaşım olacak Mehmet...*

1.2.2.2.4. /-(y)An/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.2.2.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Bedrettin, (kahkaha ile gülerek) ...] lakin **kasteden**lerin vücudunu kaldırmaya kendi hayatımız gibi çalışırız. [dedi.] (CH 54/16).

-- 2. Y (BF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Celâlettin], (Mihr-i Cihan'a) Melike neden kendi sözlerini o kadar hükümsüz, **validenin gözünden dökülen** yaşları o kadar tesirsiz kıyas ediyorsun da gönlümün en gizli köşelerine gömmeye çalıştığım birtakım hissiyatı karıştırıyorsun? [dedi.] (CH 142/16).

-- 3. Y (BF- (T + YF- (Yİ + e-) + /-(y)An/)

[Kaplan Paşa], **üzerine lazım olmayan** işlere karışma dedim. [dedi.] (G 80/8).

-- 4. Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)An/)

[Esat], (**içeri giren** Akif Bey'e) buyurun, buyurun beyefendi! Affedin! Kusura bakmayın! Bu hayvanı bir türlü terbiyeye muvaffak olamadım. İstanbul'a gidersem Ayvansaray'daki ustaların birine vereceğim. Buyurun! Sefa geldiniz. [dedi.] (AB 86/13).

-- 5. Y (BF- (Zr + yF-) + /-(y)An/)

[Celâlettin, (Mihr-i Cihan'ın lakırtısını keserek, hiddetle) ...] Allah şehit olanlarına rahmet eylesin, **sağ kalanlarına** selamet versin. [...dedi.] (CH 250/16).

-- 6. Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)An/)

[Umûm Huzzâr ...] cennet kapısı **can veren** ihvana açılınsı [...]. (VyS 51/19).

-- 7. Y (DBF- (T + F-) + /-(y)An/)

[Zekiye], **yüreğime sarılan** arslan pençesini görmüyor musun? [dedi.] (VyS 43/13); [Mihr-i Cihan, (Kemâl-i şiddetle)], gönlümün üzerinde bir şehit yarası, bir cennet penceresi de yok ki başka âlemlere bakayım da **gözümün önünde dolaşan** ahval-i cangüdâzı unutayım. [dedi.] (CH 274/12); [Ahşid, (lakırdısını keserek) ...] sonra görüşürüz; münasip bir fırsat zuhur eder ise **elden gelen** hizmette kusur etmeyiz. [dedi.] (KB 13/16).

-- 8. Y (F- + /-(y)An/)

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevürle) ...] **geçen**ler bizi ya ölmüş yahut yaralı bulacak. [dedi.] (VyS 39/12);[Umûm Huzzâr ...] Osmanlı adı her **duyana** lerze-resândır [...] (VyS 51/13);[İslâm Bey], o kadar mahzun giderdim ki **gören**ler vatanını sevmiyor sanırlardı. [dedi.] (VyS 118-119/16); [Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer -feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız-âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her **görünen** seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – kehkeşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16); Esat; Halim Efendi ile sair **gelen**lere, Buyurun, buyurun efendim! [dedi.] (AB 70/16); Esat, ben sana “**Gelen** olursa bana sormadan odaya koyverme.” dedim mi? [dedi.] (AB 86/9); [Kaplan Paşa], (**giren** sekbana) Bey’i al geldiği yere götür de rahatına baksın. [dedi.] (G 92/8); [Yâdigâr (Yalnız, kendi kendine) ...] **seven**lere de karışırlar. [...dedi.] (G 192/9); [Mihr-i Cihan]; kandiller, meşaleler o kadar çok olmalı ki **gören**ler felek yıldızlarıyla beraber yere inmiş zannetmeli! [dedi.] (CH 118/8).

-- 9. Y (Ns1 + F1-) + /-(y)An/)

[Nurettin], meğer bunların nazarında **zaman-ı revacı gelen** emel Müstansır tarafından Efendi’mize berat-ı saltanat-îtâsının imkânı imiş! [dedi.] (CH 214/19).

-- 10. Y (YF- (Yİ + e-) + /-(y)An/)

[Sıdkı Bey], ahirete gidemeyince **dünyada ahiret için yaşayanların dünyası olan** Hicaz’a gitmişti. [dedi.] (VyS 75-76/16); [Zülfikâr], güneş batır batmaz, **lazım olan**ların hepsi buraya geleceklerdir. [dedi.] (G 156/3); [Melik Nusret, Gıyasettin’e], çünkü bendenize melik unvanını **hepimizin velinimetini olan** pederiniz ihsan etmişti! [dedi.] (CH 102/18); [Nurettin], bir musibet zamanına tesadüf ettiğimiz için tenasüp-ü lâzıme seni bile terk edip de Cengiz’in **mevcut olan** Müslümanlarını bitirmeye gayreti yetiştirmiyormuş gibi biz de İslâm’ın zürriyetini mahvetmeye mi çalışalım. [dedi.] (CH

106/3); [Celâlettin], şu kadar ki **Cengiz'in nefsi-i emmaresi olan** Nâsır, mademki telvis ettiği taht-ı hükûmetten bir kere nail oldu. [dedi.] (CH 214/4); [Nurettin], **mevcut olan** malımız elimizde kargıdan, kolumuzdaki yaydan, belimizdeki kılıçtan, altımızdaki attan ibarettir. [dedi.] (CH 214-215/24); [Celâlettin, (biraz düşündükten sonra) ...] **müttefik-i halisleri olan** Tatarları, ehl-i salîbi beklerler. [...dedi.] (CH 242/14); [Şah] (Behrever'e) buraya gel kızım, senin kime varacağın kendi bileceğin şeylerden değildir, ben seni bugün **vezirim olan** Hüsrev Han'a vereceğim, muhalefet istemem, işte o kadar. [dedi.] (KB 77/14).

1.2.2.2.4.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yüklem

-- DurT (İ + he) + Y (BF- ^{çabalama} (BF- (T + F-) + / -mA + yA çalış-/ + /-(y)An/)

Nurcihan, (icbar-ı nefsi ile yerinden kalkmaya çalışan Behrever'e) dur kızım, dur efendim, dur iki gözüm. [dedi.] (KB 73/9).

-- 2. Görelilik Tümleci + Yüklem

-- GT (İT + he) + Y (YF- (Yİ + e-) + /-(y)An/)

Mihr-i Cihan; Padişah'ım, efendimizi anlayamayan, **efendimizin anladığına mutabık olmayan** adamlara cariyeniz de dâhil miyim? [dedi.] (CH 250/19).

-- 3. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 3.1. HeT(BÖ. (HeT (İT + he) + HeT (İT + he)) + Y (BF- (Eks. ST + BF- (İ + yF-)) + /-(y)An/)

[Neyyire], **millette, insaniyete sizden başka hizmet eden** kimse kalmamış iken herkes devasından istikrah eden mecnunlar gibi yine sizden mi şikâyet edecek? [dedi.] (CH 62-63/20).

-- 3.2. HeT (İ + he) + Y (YF- (Yİ + e-) + /-(y)An/)

[Burak Hacıp], zihniniz hayli ilerlemişse de daha **padişahlığa lâayık ve lâzım olan** mertebe-i kemâle varmamış. [dedi.] (CH 166/2).

-- 4. İlgi Tümlenci + Yüklem

-- İLT (İT + he) + Y (YF- ([Yİ] + e-) + /-(y)An/)

[Ahşid] ihtimal ki efendimizin **Hüsrev Mirza hakkında [var] olan** niyetleri de velinimetini hoşnut edecek bir yoldadır. [dedi.] (KB 36-37/21).

-- 5. Kaynak Tümlenci + Yüklem

-- 5.1. KayT (İ + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[İslâm Bey, (Kemâl-i tehevvürle) ...] ben öleceğim diyorum, içinizde **ölümünden korkmayan** kimdir? [dedi.] (VyS 39/14).

-- 5.2. KayT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Pederim], **padişah neslinden gelenlerin** şanı her türlü fedakârlıkta halka numune olmaktır. [dedi.] (CH 6/21).

-- 6. Nesne + Yüklem

-- 6.1.Ns (İ + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Nurettin], **İslâmiyet'i bilenler** ihvan-ı dinin can ve ırzına tasallut etmez! [dedi.] (CH 226/15).

-- 6.2. Ns (İT + he) + Y (BF- yetmezlik (F- + / (y) A + ø - + -mA) + /-(y)An/)

Mihr-i Cihan; Padişah'ım, **Efendi'mizi anlayamayan**, Efendi'mizin anladığına mutabık olmayan adamlara cariyeniz de dâhil miyim? [dedi.] (CH 250/19).

-- 6.3.Ns (İYY + ø) + Y (F- + /-(y)An/)

Behrever, **lakırtı söylemek isteyen** Mihridil'isusturur. (KB 53/14); [Celâleddin], hem **imdat [etmek] isteyenleri** yerinize göz dikmiş zannediyorsunuz. [dedi.] (CH 26/5); [Celâleddin], dünyada **Hak yoluna can vermek isteyenlerin** önünde bulunmak gibi büyüklük mü olur? [dedi.] (CH 30/19).

-- 6.4.Ns (Zm + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Zekiye], "**Beni seven** arkamdan ayrılmaz." dedi, işitmedin mi? [dedi.] (VyS 43/11).

-- 7. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

Nuştekin; eğer Celâleddin zamanın hükmüne vakıf olsaydı dünya kurulalı insan ayağı basmamış bir adaya çekilip de bu kadar kıymetli zamanlar kaybedeceğine daha o vakit fırsat elde, her türlü teşebbüs ve tedbir imkânda iken [mülkün] bir tarafını tutar, **üzerimize musallat olan** belanın define bir çare düşünürdü. [dedi.] (CH 45-46/23).

-- 8. Yer Tümleci + Yüklem

-- 8.1. E + YT (İT + he) + Y (YF- ([Yİ] + e-) + /-(y)An/)

[Nurettin], ihtirazları zat-ı şahanenizin satvetinden ve **hususiyile İslâm arasında [var] olan** şöhretinizdendir. [dedi.] (CH 222/12).

-- 8.2. Y (F- + /-(y)An/) + YT (İT + he)

[Umûm Huzzâr ...] kan ile kılıçtır **görünen bayrağımızda [...]** (VyS 51/8).

-- 8.3. YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Zekiye], **tekkeye gelen** kurbanın semizliğine, zayıflığına bakılır mı? [dedi.] (VyS 59/11).

-- 8.4. YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Zülfikâr], (**arkasından gelenlerin** birkaçına) [...dedi.] (G 168/9); ([Celâleddin] Neyyire'yi sağına, Kutbettin'i soluna alarak suya atılır, o sırada Tatar askeri de hücum etmeye başlar, **Sind nehrine atılan** İslâm'ın birçoğu karşıya vasil olur. [...]) (CH 82/8); [Melik Nusret, (karşıdan)], **arkandan yüzen** hain seni de onları da esir edecek! [dedi.] (CH 82/19).

-- 8.5. YT (İT + he) + Y (YF- ([Yİ] + e-) + /-(y)An/)

[Akif], yüzünü boyadı, **çehresinde [var] olan** taraveti kaybetti de yine güzel! [dedi.] (AB 162/8); [Mihr-i Cihan], **yatağında [var] olan** yerim mezarında hâlî mi kalacak? [dedi.] (CH 274/19).

-- 8.6. YT (Zr + he) + Y (F- + /-(y)An/)

Süleyman, **şurada yatan** kim? [dedi.] (AB 182/8).

-- 9. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 9.1. YöT (İT + hb) + Y (F- + /-(y)An/)

Kaplan Paşa, (eteğine doğru giden İsmet'e) ah! Daima eteğime gelir durursunuz. Yeriniz orası değil,. (göğsünü göstererek) burasıdır. [dedi.] (G 208/2).

-- 9.2. YöT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

Orhan, (üzerine hücum edenlere) geri!...[dedi] (CH 154/6).

-- 9.3. YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Zülfikâr], kendi başına çarpılan kılıçlara sükûnetle tahammül eden üç yüz bin kişi sizin ayağınızda zincir sesi işitmeye tahammül edemiyor, ölümü gözüne alıyor. [dedi.] (G 140/2).

-- 9.4. YöT (İT + he) + Y (YF- ([Yİ] + e-) + /-(y)An/)

[Nurettin], sefir geleceği haberini aldıkları gibi evsaf-ı âliyenizde kasideler tertip, dine olan hidemât-ı şahanenizi İslâm'ın Efendi'mize [var] olan ümid-i istikbalini, Ferezdaklara, Cerîrlere yakışacak derecelerde fesahat ve belagatle tarif etmişler. [dedi.] (CH 218/9); [Nurcihan], herkes senin Efendi'ne [var] olan sadakatini biliyor da onun için sana söz söylüyor. [dedi.] (KB 73/12).

-- 9.5. YöT (Zm + he) + Y (YF- ([Yİ] + e-) + /-(y)An/)

[Paşo Hanım], ya sana olan muhabbetim? [dedi.] (G 52/11); Kaplan Paşa, bana olan muhabbetin mi? [dedi.] (G 52/12); [Kaplan Paşa], a valide bana olan muhabbetin avcının köpeğini sevişinden hiç farkı olmadığını ben bilmez miyim sanırsın? [dedi.] (G 52/13).

1.2.2.2.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + YT (İ + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)An/)

[Behrever, (ihtiyarsız bir hal ile Arap'ın boynuna sarılıp öperek) ...] beni dünyada gerçekten seven senmişsin? [... dedi.] (KB 41/4).

-- 2. Sebep Tümlenci + Hedef Tümlenci + Yüklem

-- SebT (ZYY) + HeT (İYY + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Seyfettin, (içeri girerek) ...] **emrime tâbi olup da yolunuza can vermeye gelen** askerler, amirlerinin hakaret görmesini istemiyorlar. [...dedi.] (CH 70/10).

--3. Tamlayan Açıklayıcısı + Yer Tümlenci + Yüklem

-- Tyn. Aç. (ZYY) + YT (İT + he) + Y (BF- ([T] + F-) + /-(y)An/)

[Burak Hacıp], hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya **dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise**⁶⁵ [hepsinin] **üzerinde [tahtta] oturanların** manzaralarında vâhmeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşah adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4).

-- 4. Yer Tümlenci + Hedef Tümlenci + Yüklem

-- YT (İ + he) + HeT (İ + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Sıdkı Bey], ahirete gidemeyince **dünyada ahiret için yaşayanların** dünyası olan Hicaz'a gitmişti. [dedi.] (VyS 75-76/16).

-- 5. Zaman Tümlenci + Hedef Tümlenci + Yüklem

-- CBE + ZT (Zr) + HT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Celâlettin], **bu hâlde**⁶⁶ **şimdi İslâm'a farz olan** hareket millet-i Tatar eline düşmeyenler için ölünceye kadar vatanlarının istikbalini muhafaza eylemeye, düşenler için Tatar kavmini Müslüman etmeye çalışmaktır. [dedi.] (CH 269-270/23).

-- 6. Zaman Tümlenci + Yönelme Tümlenci + Yüklem

-- 6.1. ZT (Zr) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Nurettin, (okur) ...], ele geçen bir iki esirin ifadesine göre **şimdi üzerimize gelen** düşman yirmi beş bin süvariden ibarettir. [...dedi.] (CH 230/5).

⁶⁵ Sıfat yan cümlesindeki yer tümlencini oluşturan isim tamlamasının tamlayanının açıklayıcısı işleviyle kullanılmış.

⁶⁶ Çıkarım edatı. (Kara, 2001:416)

-- 6.2. ZT (ZYY) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevürle) ...] **Tuna'nın suyu bulandıkça üzerine çıkan topraklar, muhafazası için ölen vücutların eczasındandır.** [dedi.] (VyS 39/3); [Gülnehâl], **(bir köşeden çıkararak yanına yaklaşan Zülfikâra)** kim o? Gel! Beni gerçekten seviyor musun? Benim için bir fedakârlık daha edebilir misin? [dedi.] (G 152/8).

1.2.2.2.4.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Benzerlik Tümleci + Varma Tümleci + Yüklem

-- Ns (İ + he) + BT (İ + he) + VrT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], **Sultan Celâleddin'i Celâl-i İlâhî gibi dünyayı lerzan edecek bir kuvvete malik eden** haslet, hakikat bilmekte gösterdiği büyüklüktür; bu davada ondan muavenet ümit etmek, haksız işte Hak'tan inayet beklemeye benzer. [dedi.] (CH 102/11).

-- 2. Yer Tümleci + Nesne + Miktar Tümleci + Yüklem

-- CBE + YT (İ + he) + Ns (İT + he) + MT (Zm + he) + Y (F- + /-(y)An/)

[Ahşid, (beşuş ve pür heyecan bir halde)] **hakikaten dünyada Efendi'mi herkesten ziyade seven** benim, teşrif buyurunuz, rahat ediniz! [...dedi.] (KB 41/8).

-- 3.Zaman Tümleci + [Nesne] + Ü + Nesne Açıklayıcısı + Yüklem

-- ZT (ZYY) + [Ns (Zm + he)] + Ü + NAç (İT + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)An/)

Mehmet, hem müneccimler lakırtısına inanmayı, **gökte bir seyyare görünce [onu] haşa⁶⁷ yerin tanrısı zanneden** Cengiz'e bırak. [dedi.] (CH 18/16).

1.2.2.2.5. /-(y)I+cI/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

İşlek olmayan bir sıfat fiil ekidir. Olumsuz fiil tabanlarına gelmemekte veya son derece zayıf gelmektedir.

Bütüncede sadece bir cümlede karşılaşılmıştır:

⁶⁷ Red ve sakınma duygusu ünlemi (Hacıeminoğlu, 2015:298)

-- Y (DBF- (T + BF- (İ + yF-)) + /-(y)I+cI/)

[Zahide]; o istihzalardan, o kaplan sırtışı gibi **cana kastedici** gülüşlerden vazgeç!
[dedi.] (CH 194/8)

1.2.2.3. Gelecek Zaman Bildirenler

1.2.2.3.1. /-(y)AcAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.2.2.3.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Kara Veli], eğer Muhtar Bey'e acırsanız yarın gelirsiniz, **arz edeceğim** şartları kabul edersiniz. [dedi.] (G 44/4).

-- 2. Y (BF- (T + F-) + /-(y)AcAK/)

[Mihri-i Cihan], **ağzından çıkacak** bir lakırtının neticesini beklemek için her saniyede bir ölüm azabı geçirmeye takat getiremem. [dedi.] (CH 126/9).

-- 3. Y (BF- (Zr + DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)AcAK/)

[Burak Hacıp], hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki **en can alacak** köşeye saplaya saplaya dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vahimeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşah adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4).

-- 4. Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)AcAK/)

[Celâleddin, ([Özbek'in] yanına giderek) ...] o millet gayretiyle simasına çöken mahzunluk, ağırlık bütün bütün gitmiş de **en sevineceği** bir matlabına nail olan masum çocuklar gibi gülüyor! [...dedi.] (CH 74-75/15).

-- 5. Y (BF- (ZrT (Zr + Zr) + F-) + /-(y)AcAK/)

[Süleyman], hayatının **en sonra çıkacak** nefesini, kanının en sonra dökülecek damlasını istiyorum. [dedi.] (AB 182/13); [Süleyman], hayatının en sonra çıkacak nefesini, kanının **en sonra dökülecek** damlasını istiyorum. [dedi.] (AB 182/13).

-- 6. Y (DBF- (T + F-) + /-(y)AcAK/)

Atâ, ben Tâbende budalasının sözüne inanıp da mektebe döneydim **başına gelecekler** o vakit gelecekti. [dedi.] (ZÇ 57/9).

-- 7. Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Halil Bey, ([Atâ'nın] lakırdısını keserek) ...] şunun fihristine bak, içinde bir **dinlenecek** şey bulabilir misin? [dedi.] (ZÇ 17/2); [Tahire], Şefika'nın **varacağı** adam sanki hiç kırk yaşına girmeyecek mi? [dedi.] (ZÇ 25/3); [Tahire], ya Rabbî, **söyleyeceğimi** de şaşırdım! [dedi.] (ZÇ 33/7); [Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer -feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız- âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden **gideceği** yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksı Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – keheşaniyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16); [İsmet], **gideceğim** evde kim bulunacak? [dedi.] (G 148/10); [Hayri Bey], fakat bir kere çıktıktan sonra **gideceğim** yere çabuk varırım. [dedi.] (G 176/18); [Zülfikâr (Kendi Kendine) ...] **anlayacağım** tabiatlardan değil. [dedi.] (G 184/19); [Mehmet], **toplanacak** yadigârların dört yüz bin kişisi, elli bin Tatar'a mukabele edemeyen asker değil mi? [dedi.] (CH 22/9); [Kutbettin], **söyleyeceği** havadis var imiş. [dedi.] (CH 26/20); Celâleddin, bana bundan sonra şehadetten başka **yapacak** bir şey kalmadı. [dedi.] (CH 78/6); [Nurettin], zira düşün; **yapacağımıza** cihanın yarı ömründen uzun, imkânın yarı vüsatından büyük olan istikbale kudret-i İlahîye'den başka kim hükmedebilir? [dedi.] (CH 86/6); [Nurettin], fakat bir padişahın eline bir memleket teslim olunacağı sırada vücuduna bir de ruh-i sâni izafe olunmak istenilir ise **alınacak** cevabı keşfetmek güç bir şey değildir. [dedi.] (CH 86/10); [Nurettin], sefir **geleceği** haberini aldıkları gibi evsaf-ı âliyenizde kasideler tertip, dine olan hidemât-ı şahanenizi İslâm'ın Efendimize olan ümid-i istikbalini, Ferezdaklara, Cerîrlere yakışacak derecelerde fesahat ve belagatle tarif etmişler. [dedi.] (CH 218/9); [Zahide], hiç

getireceğim haberler kendi memulümden bile hayırlı olacağına emin olmasam sana bu kadar kuvvetli söz verir miyim? [dedi.] (CH 126/14); Zahide, (kapıdan avdetle) meğer bize burayı zindan etmişsin de sonra **edeceğin** işkencelerle⁶⁸ eğlenmek için yanımıza gelmişsin, öyle mi? [dedi.] (CH 178/7); [Behrever] bunları soracağım, hepsini hepsini soracağım da **vereceği** münasebetsiz cevaplara kahkahalarla güleceğim!..[dedi.] (KB 17-18/17); [Hüsrev, Ahşid'e bir hançer daha vurarak. ...] bari kalbine birkaç yara açayım da **söyleyeceğini** o ağızlardan işiteyim! [dedi.] (KB 93/3).

1.2.2.3.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Birliktelik Tümleci + Yüklem

-- BrT (İT + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Esat], insanın **haremiyle yatacağı** odaya girilir mi? [dedi.] (AB 178/14).

-- 2. Görelik Tümleci + Yüklem

-- GT (İT + he) + Y (BF- (İ+ yF-) + /-(y)AcAK/)

[Mehmet], **halk indinde melun olacak** yine ben değil miyim? [dedi.] (CH 26/2).

-- 3. Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (BÖ (HeT (İ + he) + HeT (İ + he))) + Y (BF- _{yeterlilik} (F- + /-(y) A + bil-/ + /-(y)AcAK/)

[Celâlettin], ab-ı sükûndan çıktıktan sonra ta Sind'e ininceye kadar **millete, memlekete edebileceğim** hizmetler için şan meydanlarında bu kadar alenî deliller gösterdim. [dedi.] (CH 110/16).

-- 4. Nesne + Yüklem

-- Ns (ST + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Burak Hacıp], **sizin gibi tahta kehlesi kadar aciz mahlûkları ezeceğim** zamanda niçin hiddetle nefsimi izaç edeyim? [dedi] (CH 178/3).

⁶⁸ Orijinal metinde “ışkenceleri” şeklindedir.

-- 5. Özne + Yüklem

-- Ö (Zm + ø) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Şah] (Behrever'e) buraya gel kızım, senin kime varacağın **kendi bileceğin** şeylerden değildir, ben seni bu gün vezirim olan Hüsrev Han'a vereceğim, muhalefet istemem, işte o kadar. [dedi.] (KB 77/14).

-- 6. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (İT + he) + __ (Tyn) __ + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Nurettin], fakat **bir padişahın eline** bir memleket **teslim olunacağı** sırada vücuduna bir de ruh-i sâî izafe olunmak istenilir ise alınacak cevabı keşfetmek güç bir şey değildir. [dedi.] (CH 86/10).

-- 7. Yer Tümleci + Yüklem

-- 7.1. YT (BÖ (YT (İ + he) + YT (İ + he))) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Mihr-i Cihan, (pencereden bakarak) ...] kale kapısından buraya kadar Padişah'ın önüne çekilecek; **meydanda, odalarda yanacak** şamdanların hepsine amberli mumlar konsun. [...dedi.] (CH 118/16).

-- 7.2. YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Mihr-i Cihan, (pencereden bakarak) ...] kale kapısından buraya kadar **Padişah'ın önüne çekilecek**; meydanda, odalarda yanacak şamdanların hepsine amberli mumlar konsun. [...dedi.] (CH 118/16).

-- 8. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (ST + hb) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Nurettin], bunlar **üç gün sonra gelecek** belayı bir gün evvel zuhur eden hastalığa tercih eder takımdandır. [dedi.] (CH 222/6).

1.2.2.3.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Varma Tümleci + Yüklem

-- DurT (ZYY) + VrT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

[Behrever] o **boğazına zincirler takılıp da yüzü üstüne sürüklene sürüklene zebaniler eline teslim olunacak** cehennem kaçkını? [dedi.] (KB 17/6).

-- 2. Hedef Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- [HeT (Zm + he)] + [YöT (İ + he)] + Y (DBF- ([Ns2] + F2-) + /-(y)AcAK/)

[Paşo Hanım, (kendi kendine) ...], diyelim ki **[benim için Kaplan Paşa'ya silah]** çekecek adam bulunmuş canavar gibi bu kadar mazlumun kanını içtim; engerek gibi, yatağıma sığınan adamı zehirledim; ama kızgın kediler gibi kendi yavrumu yemeyi bir türlü gönlüm almıyor. [dedi.] (G 56-57/17).

-- 3. Nesne + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + AyT (İ + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

Muhtar Bey, şimdi **beni hayattan kurtaracak** bir adam bulunmadıktan sonra, ben vaktiyle bir adamın canını kurtarmışım hatırımda olup da ne olacak? [dedi.] (G 136/8).

-- 4. Nesne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Zülfikâr], onu da **elimi eline uzatacağım** zaman yeryüzünden aldın. [dedi.] (G 228/12).

-- 5. Sebep Tümleci + Nesne + Yüklem

-- SebT (ZYY) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Zülfikâr], lâkin **bir köpeğin zulmünden, bir kadının hıyanetinden bütün bütün ezilip de intikam arzusunu unutacak** kadar sizden bir vakit miskinlik memul etmezdim. [dedi.] (G 140/15).

-- 6. Zaman Tümleci + Sebep Tümleci + Yüklem

-- ZT (ST + hb) + SebT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK/)

Celâlettin, istemem; **iki gün sonra bir hıyanetle berbat olacak** galebe şeytanlara nasip olsun! [dedi] (CH 158/5).

-- 7. Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- ZT (Zr) + YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)AcAK/)

[Behrever] **yarın Huzûr-ı Bârî'de söyleyeceğim** lakırdıları sizden niçin saklayayım...[dedi.] (KB 89/19).

1.2.2.3.2. /-(y)AsI/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Bütüncede, bu biçim birimde tek örmekle karşılaşılmıştır.

--Y (BF- (İ + yF) + /-(y)AsI/)

Mihridil, **kör olası** fellah... [dedi.] (KB 29/2).

1.3. ZARF YAN YARGILARI

“Bunlar, öğelerinin dizilişi açısından bağımsız bir cümle gibi görünen yan cümleleri, fiillerin olumlu veya olumsuz tabanlarına gelen bazı ekler aracılığıyla geçici olarak zarflaştıran fiilimsilerdir.” (Kara, 2001: 239). Temel cümle içerisindeki bağımlı yargıların zarf-fiil ekleri alıp zarflaşmasıyla oluşan zarf yan yargıları, cümleye bağlama, benzerlik, durum, hedef, karşılaştırma, karşıtlık, miktar, sebep, üsteleme, vasıta, zaman gibi değişik işlevlerle bağlanır. İsim ve sıfat yan yargılarına oranla hem işlevleri hem de biçim birimlerinin çeşitliliği daha geniştir.

1.3.1. Bağlama İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

Bağlama zarf-fiil ekleriyle oluşan zarf yan yargıları, eklendikleri cümlelerin anlamca değil şekilce bir tümlecidir. (Daşdemir, 2015: 101). Bağlama zarf fiil ekleri olarak kabul edilen “/-(y)Ip/, /-(y)Ip dA/” biçim birimleri bazı cümlelerde fiilimsi, bazı cümlelerde de temel cümledeki fiil çekim eklerini karşılamaktadır.⁶⁹

1.3.1.1. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (Zr) + Ns (İ + he) + Y (F- + /-(y)Ip/)

[Orhan], **şimdi orduyu kaldırıp** ilerideki tepelerde birleşmezsek harap oluruz. [dedi.] (CH 146/21).

⁶⁹ Hem **yaşayıp** (yaşayacağım) **da** ne *yapacağım*? (CH 206/3)
Hele şu karşıma **gelip de** (gelen) silahlarını teslim et *diyen* köpeğe bak! (G 40/6).

1.3.1.2. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.1.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar

Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Zahide], hem **yaşayıp da** ne yapacağım? [dedi.] (CH 206/3)

1.3.1.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yüklem

-- Ns (İ + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Hâkim Efendi, (lakırdısını keserek) ...] **canavarı bırakıp da** yine adam mı yedireceksiniz? [...dedi.] (G 220/4).

-- 2. Yer Tümleci + Yüklem

-- 2.1. YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Muhtar], hele şu **karşıma gelip de** silahlarını teslim et diyen köpeğe bak! [dedi.] (G 40/6).

-- 2.2. YT (Zm + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Tahire], akranını o **nerede bulup da** sevecek? [dedi.] (ZÇ 25/4); [Tahire], biz **nerede bulup da** vereceğiz? [dedi.] (ZÇ 25/5).

-- 3. Yineleme Tümleci + Yüklem

-- YinT (İ + hb) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Akif, hiç Şahin Bey'e iltifat etmeyerek Bahtiyar Bey'e...] **bir kere gelip de** arkadaşına, kardeşine, Akif'ine bir selam vermek yok mu? [dedi.] (AB 90/3).

1.3.1.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Hedef Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + HeT (iT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Özbek, (lakırtı arasında Mehmet Hârizmşah'ın nefesini muayene ettikten sonra) ... (Celâleddin'e) ...] muradım **vücudumu yoluna feda edip de** ayaklarına kapandığım hâlde teslim-i ruh etmek idi. [...dedi.] (CH 38/11)

-- 2. Özne + Zaman Tümleci + Yüklem

-- Ö (ST + ø) + ZT (Zr (ST)) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Celâlettin]; Yarabbi, **şu Tatar belası ne vakit defolup da** Nâsır dedikleri meluna, Gıyas dedikleri hınzıra nevbet gelecek? [dedi] (CH 158/13).

1.3.2. Benzerlik İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

1.3.2.1. /-mİş gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.2.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-mİş gibi/)

[Akif], gece idi –çıktığımız gece idi– havada bir buluttur peyda oldu, etrafta her ne varsa kıyamete tesadüf etmiş, **Allah’ın gazabını görmüş gibi** korkunç korkunç sedalar vermeye başladı. [dedi.] (AB 22/12).

-- 2. Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mİş gibi/)

[Mihr-i Cihan, (şaşkın şaşkın ellerinin üstüne bakarak)] ah, kanı parmağımda duruyor da ben **kınalar koymuş gibi** zevk mi, eğlence mi ediyorum? [...dedi.] (CH 274/15).

-- 3. Y (F- + /-mİş gibi/)

[Behrever, (kapının önüne gelerekAhşid’e hitaben) ...] **çıldırılmış gibi** üzerine koşup da saatlerce öpeceğim geliyor. [dedi.] (KB 45/13).

1.3.2.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yüklem

-- Ns (ST + ø) + Y (F- + /-mİş gibi/)

[Mehmet], şimdi buradan çıkmış olsam **mezarımdan [çıkılmış] adam görmüş gibi** hayretler, dehşetler içinde kalırlar. [dedi.] (CH 22/22).

-- 2. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş [gibi]/)

[Akif], gece idi-çıktığımız gece idi-havada bir buluttur peyda oldu, etrafta her ne varsa **kıyamete tesadüf etmiş [gibi]**, Allah'ın gazabını görmüş gibi korkunç korkunç sedalar vermeye başladı. [dedi.] (AB 22/12).

-- 3. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 3.1. CBE + YöT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (EksST) + e-) + /-mİş gibi/)

[Abdullah Çavuş], İslâm Bey, **sanki ölüme âşık imiş gibi** kurşunları kucaklamaya çalışıyordu. [dedi.] (VyS 135/13).

-- 3.2. YöT (İT + he) + Y (F- + /-mİş gibi/)

[İsmet (Yine acı acı gülererek) ...] yüzünü gördüm, **kan leğenine bakmış gibi** içime bir fenalık geldi. [dedi.] (G 64/17).

-- 4. Zaman Tümleci + Yüklem

--ZT (İ + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-mİş gibi/)

[Gıyasettin], lakırtılarını dinliyorum da **uyanıklıkta rüya görmüş gibi** oluyorum! [dedi] (CH 166/11).

1.3.2.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Hedef Tümleci + Yüklem

--Ns (ST + he) + HeT (ZYY) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş gibi/)

[Nurettin], lâzıme-i diyanet, namus-ı millet, fazâil-i insaniyet gibi ulviyyâtı **hayal** eğlendirmek için **halk olunmuş gibi** görürler. [dedi.] (CH 114/19).

1.3.2.2. /-⁰r gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.2.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- CBE + Y (BF- (T + F-) + /-⁰r gibi/)

[Meyhaneci], on sekiz yıldır meyhaneciyim, yanıma kim gelirse **tıpkı dünyaya gelir gibi** geliyor. [dedi.] (AB 138/13).

1.3.2.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-⁰r gibi/)

[Nurettin, [Celâlettin'in] (lakırtısını keserek) ...] hem Allah yolunda ihtiyar ettiğiniz bir fedakârlığı **muti-i hakikîye minnet eder gibi** vazifeden teberrâ senedi tutmak fazilet-i şahanenize yakışmaz. [...dedi.] (CH 106/20).

-- 2. Nesne + Yüklem

-- Ns (İ + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-⁰r gibi/)

[Gülnehâl], ben de o vakit **türbe ziyaret eder gibi** her gün ayaklarına kapanır ağlaya ağlaya ömrüne, devletine dua ederim. [dedi.] (G 32/13).

-- 3. Yer Tümleci + Yüklem

-- CBE + YT (İ + he) + Y (F- + /-⁰r gibi/)

[Abdullah Çavuş], kaleye gelirken **sanki mezara gider gibi** geliyor. [dedi.] (VyS 139/11).

1.3.2.3. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Bütüncede /-sA/ biçim birimi ile benzerlik işlevinde bir cümleyle karşılaşılmıştır.

-- Varma Tümleci + Özne + Yüklem

-- VrT⁷⁰ (ST + he) + Ö (İ + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- (Zr + BF- (Ns2 + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Atâ, (setresini çıkarıp bir tarafa atarak)] **azap içindeki cana vücut nasıl bâr olursa** azap içindeki vücuda da esvap öyle sıkıntı veriyor...[...dedi.] (ZÇ 53/17).

⁷⁰ Varma tümleci görünüşünde özne: Azap içindeki can, vücudunu nasıl bâr görürse...

1.3.3. Durum Bildiren Zarf Yan Yargıları

1.3.3.1. /-DIK+tnn+iy gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

--Y (F- + / -DIK + tnn + iy gibi /)

[Abdullah], bir kere de iş **benim dediğim gibi** çıkarsa kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 55/4); Sıdkı Bey pekâlâ, pekâlâ **sizin dediğiniz gibi** olsun. [dedi.] (VyS 131/11); [Akif, ara sıra içerek...] başıma bir ağrı gelse de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam **istediğim gibi** iş göremem diye kederimden helâk olacak hâllere gelirken, şayet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gün dûr olurum korkusuyla meyve yemeye cesaret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. [...dedi.] (AB 118/5); [Akif, girdiği kapıya doğru giderek] sen yine **istediğin gibi** yaşamaya çalış. [...dedi.] (AB 162/21); [Kaplan Paşa], elbette **istediğim gibi** canını yakacağım. [dedi.] (G 48/10); [Kaplan Paşa], beni küçükten beri elinde büyüttün, **istediğin gibi** ava alıştırdın, işine yarıyorum, sen de çaresiz okşuyorsun. [dedi.] (G 52/15); [Mihr-i Cihan], en küçük bir takdirini cihanın en büyük amalinden âlâ bulacak kadar müftevnî olduğumu bilmem ki **istediğim gibi** anlatmaya muktedir olacak mısın? [dedi.] (CH 90/16); [Celâleddin], hareketi hâlince, istikbalince kimseyi memnun etmeyecek bir yolda gidiyorsa akli değilim ki ef'alini **istediğim gibi** irade edeyim. [dedi.] (CH 94/15); [Mihr-i Cihan] (bir cariyeye) bu odayı **istediğim gibi** tezyin edememişsin, şu mücevher çelenkleri getir. [dedi.] (CH 118/23).

1.3.3.2. /-DIK+tnn+iy hâlde/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.3.2.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Yüklem

-- N (ST + ø) + Y (BF- bitirme (F- + /mİş ol-/ + /-DIK+I hâlde/)

Zahide, (bir çadır örtünmüş [olduğu hâlde] ve kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden tutmuş olduğu hâlde girerek) gel kızım! İki kadın birleşir de her hislerini meydana kohlarsa felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/8).

1.3.3.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- N (ST + he) + VsT (İT + he) + Y (BF- bitirme (F- + /mİş ol-/ + /-DIK+I hâlde/)

Zahide, (bir çadır örtünmüş ve **kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden tutmuş olduğu hâlde** girerek) gel kızım! İki kadın birleşir de her hislerini meydana korlarsa felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/8).

1.3.3.3. /-mA- +dAn/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.3.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (Ns2 (ST) + F2-) + /-mA- +dAn/)

[Dilruba], öyle iken bir dakika beni görmeden, **bir lakırtı söylemeden** tatlık etmiş. [dedi.] (AB 110/6).

-- 2. Y (DBF- (T + BF_{-yetmezlik}) + /-mA- +dAn/)

[Behrever] **Sultan yatağının rayihasına doyamadan** kara toprağa girer...[dedi.] (KB 85/2).

1.3.3.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İ + he) + Y (F- + /-mA- +dAn/)

[İsmet (acı acı gülerek)], evine gelmiş bir namahrem kız çıırçıplak otururken **Allah'tan korkmadan** içeri giriyor da üzerine hançerle yürüyor. [dedi.] (G 63-64/17).

-- 2. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (Zm + he) + Y (F- + /-mA- +dAn/)

Esat, ben sana “Gelen olursa **bana sormadan** odaya koyverme.” dedim mi? [dedi.] (AB 86/9).

1.3.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- **Miktar Tümleci + Nesne + Yüklem**

-- **MT (ST + ø) + Ns (Zm + he) + Y (F- + /-mA- +dAn/)**

[Dilruba], öyle iken **bir dakika beni görmeden**, bir lakırtı söylemeden tatlık etmiş. [dedi.] (AB 110/6).

1.3.3.4. /-mAk+sIz+In/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- **Hedef Tümleci + Yüklem**

-- **Y(BF- (Zr __ + HeT (İ + he) + __ BF- (İ + yF-) + /-mAk+sIz+In/)**

[Zahide]; ölüm, vücudu istila edince pek kolay hiss olunuyor, **hiç tecrübeye muhtaç olmaksızın** kendi kendine gösteriyor. [dedi.] (CH 206/2).

1.3.3.5. /-mA-z gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.3.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- **1. Y (BF- (İ + yF-) + /-mA-z gibi/)**

[İslâm Bey], Osmanlılar söz arasında vatanı kaydetmez gibi görünürler, o kadar **kaydetmez gibi** görünürler ki konuştuğun adamı taştan yapılmış resim zannedersin. [dedi.] (VyS 86-87/16).

-- **2. Y (F- + /-mA-z gibi/)**

Bu sırada Dilruba yavaş yavaş yanaşır, **istemez gibi** görünerek defteri eline alır. (AB 54/9).

1.3.3.5.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- **Nesne + Yüklem**

-- **Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mA-z gibi/)**

[İslâm Bey], Osmanlılar söz arasında **vatanı kaydetmez gibi** görünürler, o kadar kaydetmez gibi görünürler ki konuştuğun adamı taştan yapılmış resim zannedersin. [dedi.] (VyS 86-87/16).

1.3.3.6. /-⁰r gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.3.6.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (BF- (İ + yF-) + /-⁰r gibi/

[Nurettin], bunların talebine, zamanın uleması bir işret meclisinde içtima ederek arz ve semayı birbirinden fark edemeyecek kadar bedmest oldukları hâlde **istiğrak eder gibi** bir “olmaz” cevabı verip de haramı ve belki mübahı men için o kadar tavâifin dalalette kalmasına sebep olmamışlar mıydı? [dedi.] (CH 217-218/22).

1.3.3.6.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Y (F- + /-⁰r gibi/

[Kaplan Paşa], çekemiyorum, çekemeyeceğim; çünkü İsmet bile onun uğruna can veriyor, beni **kendi hayatından yaşar gibi** görüyor. [dedi.] (G 48/7).

1.3.3.7. /...-(y)A+ ...-(y)A/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.3.7.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y ((F- + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

Çalışma metnimizde geçen aynı yapıdaki yan cümlelerde, fiilimsi ekleri olumlu fiil tabanlarına ulanmıştır⁷¹:

[Esat kapıdan bakarak] ellerini yüzüne kapamış, **ağlaya ağlaya** gidiyor. [... dedi] (AB 114/14); [Akif], şimdi belasını arayan adam gibi **koşa koşa** geliyor. [dedi.] (AB 162/18); (İsmet, **sevine sevine** kapıya doğru koşar.) (G 24/9); [Gülnehâl], biçare **sevine sevine** [Muhtar'ı] karşılamaya koşuyor! [dedi.] (G 24/11); [Gülnehâl], ben de o vakit türbe ziyaret eder gibi her gün ayaklarına kapanır **ağlaya ağlaya** ömrüne, devletine dua ederim. [dedi.] (G 32/13); [Muhtar Bey], [yalnız] insanın ahirete **ağlaya ağlaya** gittiğine niçin taaccüp ediyoruz? [dedi.] (G 164/9); [Muhtar Bey], [yalnız] dünyaya da

⁷¹ Bazı araştırmacılar tarafından yan cümle yerine zarf olarak değerlendirilen (Gencan, 2007: 473) bu tarz yapıların çoğuna olumsuzluk eki yakışmamaktadır: “**koşmaya koşmaya** geliyor.” gibi.

ağlaya ağlaya gelmedik mi? [dedi.] (G 164/10); [İsmet], işte senin ne hain, ne zalim olduğunu **gerile gerile** yüzüne karşı söylüyorum. [dedi.] (G 200-201/19); Celâlettin, (kemâl-i hüznle) benim neslimi Sint ırmağı **sürükleye sürükleye** umman-ı ademe götürdü. [dedi.] (CH 106/14); [Muhtar Bey], beni Kaplan'ın kucağında oturup da **güle güle**, eğlene eğlene öldürmek için mi kurtaracaktın? [dedi.] (G 120/2); [Muhtar Bey], beni Kaplan'ın kucağında oturup da güle güle, **eğlene eğlene** öldürmek için mi kurtaracaktın? [dedi.] (G 120/2); [Mihr-i Cihan (kendi kendine)], helâk olacağım da cemâlini bir dakikacık olsun **doya doya** görmek nasip olmayacak. [dedi.] (CH 122/11); [Gıyasettin], âlemin her zerresi **döne döne** büyür, bir cehennem olurdu. [dedi.] (CH 162/4); [Gıyasettin], [her] tarafa ateşler dağıtmaya başladılar, dağılan ateşlerin her zerresi **uzaya uzaya** yıldırım boyunda bir zincir olur, kenarına sarılırdı. [dedi.] (CH 162/4); [Zahide], vücudumun her zerresi ayrı ayrı bir azap içinde kalıyor da o eziyetlere Gıyas'ı dünyaya getirirken çektiğim ağrılar gibi **seve seve** tahammül ediyorum. [dedi.] (CH 206/8); [Nurettin], bunlar zindanın taşlarını arkasında taşıyan Mecusiler gibi **ezile ezile** çektikleri bâr-ı cehaletten kendilerine bir zülmânî mahbes peyda etmişler. [dedi.] (CH 114/16); [Mihridil, kendisini toplayarak] benhırsız atı arkasında, esirci kırbacı altında, **ezile ezile** büyümüş bir biçare halayık iken Cenabıhak sizin vücudunuzla mesrur ettiği zaman bir padişahın gözbebeğini kucağında büyötmek devletine nail olduğum için şimdi sayenizde esirler kullanıyorum, hanzadeler kadar itibar görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum!... [dedi.] (KB 5/11).

1.3.3.7.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Benzerlik Tümleci + Yüklem

-- 1.1. BzT (E + BzT (ST + hb)) + Y ((F- + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

[Akif], yanıma dakikada bir gülle düşerdi de **sanki eli kılıklı bir Türk'e rast gelmiş düşman gibi çekine çekine** etrafımda dolaşırdı, bir tarafıma dokunamazdı. [dedi.] (AB 94/16).

-- 1.2. BzT (ST + hb) + Y ((F- + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

[İslâm Bey], bir devlet gibi batıp da dünyayı dehşetler içinde bırakmak, milyonlarca nüfusu anasından ayrılmış yetimler gibi arkasından ağlatmak, **on iki bin**

mert gibi dövüşe dövüşe şehit olup da tarihlerde tek başına bir ordu sayılmak bir insana ne büyük şereftir. [dedi.] (VyS 143/2).

-- 2. Vasıta Tümleci + Yüklem

--VsT (İT + he) + Y ((F- + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

[Ahşid] seni **saçından sürükleye sürükleye** padişahın huzuruna götüreceğim de öyle geberteceğim! [dedi.] (KB 9/15).

1.3.3.7.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Benzerlik Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- BzT (İ + hb) + YT (iT + he) + Y ((F- + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

[Mıhr-i Cihan], nereye gidecek isen uğrun açık olsun, **gölge gibi ayaklarının ucunda sürüne sürüne** geleceğim. [dedi.] (CH 254/18).

-- 2. Zaman Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + DurT (İT + he) + Y ((F- + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

[Behrever] o **boğazına zincirler takılıp da yüzü üstüne sürüklene sürüklene** zebaniler eline teslim olunacak cehennem kaçkını? [dedi.] (KB 17/6).

1.3.3.8. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.3.8.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)ArAk/)

[Zekiye (kendi kendine) ...], (**tebessüm ederek**) insanın aklından ne deli deli hülyalar geçiyor! [...dedi.] (VyS 82-83/16); [Celâlettin], **fahr olarak** söylemem İslâm'ın bedbahtlığından mıdır? [dedi.] (CH 110/19); [Celâlettin, (etrafına bakıp da kimseyi göremeyince)...] emin oldum, huzur-ı izzetine **müsterih olarak** geliyorum. [...dedi.] (CH 270/14).

-- 2. Y (BF- (Ns2 (ST) + F2-) + /-(y)ArAk/)

Ahşid, (**calî bir hiddet göstererek**) [...] mademki hakkımda lakırtı söyleyen daye

imiş; ferman buyurunuz da huzurunuzda muhakeme olalım. Hakkımda kim öyle şeyler söylüyorsa padişah gazabına uğrasın... [dedi.] (KB 24-25/14).

-- 3. Y (BF- (T (BÖ (T + T)) + F-) + /-(y)ArAk/)

(Kapının perdesi açılır; hadım ağaları, cariyeler **buhurdan, şamdan çekerek** odaya girer dizilirler.) (CH 122/15).

-- 4. Y (BF- (T + F-) + /-(y)ArAk/)

[Mihri-i Cihan], (**Celâlettin'in ayaklarına kapanarak**⁷²) [...] bir can alındığı zaman bir can bağışlamak senin büyüklüğüne yakışır, mürüvvetlerdendir Padişah'ım. Ah biz kadınız, gönlümüzün hissiyatını lisanımız bir türlü söyleyemez ki derdimizi anlatalım. Yok, anlarsınız Padişah'ım; bizim derdimizi lisanımız⁷³ tarif edemezse hâlimiz tasvir [eder]. Şu biçare valideye bakın! Dünyada en hazin, en ciğer-süz âlâmı tecessüm etmiş, gözünüzün önünde duruyor; öbürü adam öldürdüyse bu bedbahtın ne kabahati vardır? Buna merhamet et! Merhamet et! Dininin, maksadının aşkına! O din, o maksat için kendi elinle kurban ettiğin iki mukaddes şehidin toprağı hürmetine merhamet et! [dedi.] (CH 141-142/21).

-- 5. Y (BF- (Zr (İkl) + F-) + /-(y)ArAk/)

[Akif] **acı acı gülererek** benim bu halde gözüme birkaç dakikadan ziyade uyku mu girer? Tatalım ki girsin. Meyhaneciye tembih edip de kendimi uyandırtmak muhal değil a. [dedi.] (AB 134/6); Muhtar (**acı acı gülererek**) şu serseme bak! [dedi.] (G 28/2); İsmet (**acı acı gülererek**) [...] [dedi.] (G 63-64/14); Muhtar Bey, (**acı acı gülererek**) hanım, elmas için kocaya varmadığını gösteriyor. Hanım, ikbal âşığı olmadığını anlatmak istiyor. Hanım, dünyayı kaplan yavrularıyla doldurup da ölünceye kadar iftihar edecek. Ah! Kocan, dokunsa dokunsa vücuduma dokunabilirdi. Sen vücudumda insanlığı mahvettin. Canımı öldürdün. Şimdi geberirsem senin için gebereceğimi bildin de her gece hayalim kanlı kefeniyle başının ucuna geleceğini mi düşündün ki para sarf etmişsin, adam tutmuşsun, sıkıntı çekmişsin? [dedi.] (G 116-117/8).

⁷² Ayağa kapan- gerçek anlamda kullanılmıştır.

⁷³ Metinde lisanımızı, halimizi şeklindedir.

-- 6. Y(BF- (Zr + BF- (T + F-) + /-(y)ArAk/)

[Zekiye], (**yine mindere kapanarak**) Yarabbi! Yarabbi! Ben mezarın yılanlarına, çıyanlarına kailim... Gözümün önünde korkunç korkunç hayalât geziyor!.. Nineciğim... Nineciğim... Kara topraklarda yatacağına kızının yanında bulunsan ne olurdu? Aç... Kollarını aç... Kucağını aç... Ah... Üşüyorum. Korkuyorum... Kendi hayâlinden kendi fikrimden... Kendi kendimden korkuyorum... Kucağını açamazsan bari mezarını aç da ben de bir tarafına sokulayım...[dedi.] (VyS 35/4).

-- 7. Y(BF- (Zr + BF- (Zr(İkl) + F-) + /-(y)ArAk/)

[İsmet] (**yine acı acı gülerek**) daha öldürmeye cesaret edemiyor. Sanki beni korkutacak. Daha bakışıma karşı duramıyor. Aklınca gönlüme hükmedecek. [... dedi.] (G 64/7).

-- 8. Y(BF- (Zr + DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)ArAk/)

Ahşid, (**hiç temkinini bozmayarak**) Daye Hanım! Bu yalanları siz söylediniz, bu fitneleri siz çıkardınız, öyle mi? Niçin köşeye çekilmiş de duruyorsunuz? Meydana buyurun bakalım, velinimetimiz bizi muhakeme edecek. [dedi.] (KB 25/19).

-- 9. Y(BF- çabalama(F- + /-mA+yA çalış-/ + /-(y)ArAk/)

Akif, (**kalkmaya çalışarak**) ah! Dilrüba... Dilrüba... Allah! [dedi.] (AB 186/7).

-- 10. Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)ArAk/)

Şefika, (**kendini tutarak**) beybabacığım! Ben ne adamım ki gönlüm başka birini istesin? Sizden hiç ummazdım. [dedi.] (ZÇ 29/15).

-- 11. Y (F- + /-(y)ArAk/)

(Abdullah Çavuş **koşarak** gelir.) (VyS 131/2); (Şefika, **öksürerek** mindere yığılır, perde iner) (ZÇ 41/11); [Şefika], (**sendeleyerek** yatağından fırlar.) (ZÇ 61/13); [Yâdigâr (Yalnız, kendi kendine) ...] (**esneyerek**) saat beş. [...dedi.] (G 192/9); Kaplan Paşa, (**titreterek**) diriler elvermedi, ölüler de üzerime geliyor. [...dedi.] (G 216/16); (Arnavutlar yakalarlar, Kaplan Paşa **çabalayarak**, ağlayarak gider.) (G 220/6); (Arnavutlar yakalarlar, Kaplan Paşa çabalayarak, **ağlayarak** gider.) (G 220/6); [Zahide], (**ağlayarak** bir tarafa yığılır.) (CH 182/12); (Nurettin **koşarak** gider.) (CH 202/10); [Celâlettin], (**ağlayarak** yere yıkılır.) (CH 202/16); [Mihr-i Cihan], (Biraz

düşündükten sonra **ağlayarak** bir tarafa yıkılır.) (CH 238/10); Mihr-i Cihan, **(yaklaşarak)** yine benziniz soluk güllere benzemiş, ne oldunuz Celâlim? [dedi.] (CH 266/2); [Mihridil] **(bağırarak)** lala! [dedi.] (KB 9/3).

1.3.3.8.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- 1.1. AyT (İT + he) + Y (BF-_{çalalama} (F- + /-mA+yA çalış-/) + /-(y)ArAk/)

Zahide **(yarasının baygınlığından uyanmaya çalışarak)** Gıyas, talihsiz Gıyas! Ah! Celâl! Celâl! [dedi.] (CH 198/4).

-- 1.2. AyT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Burak Hacıp], pederinizin hükmettiği yerlere düştüğünüz gibi taht-ı saltanat **yerinden koparak** ayağınıza geleceğine hiç şüphe etmediniz. [dedi.] (CH 170/15).

-- 1.3. AyT (ST + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Mübarek, **(yattığı yerden kalkarak)** Efendim, bir emriniz mi var? [dedi.] (CH 246/9).

-- 2. Durum Tümleci + Yüklem

-- 2.1. DurT (İ + he) + Y (BF- (Zr (İkl) + F-) + /-(y)ArAk/)

[Zekiye], **(hiddetle acı acı gülererek)** [...] ah! Kendimi öldürüp de düşmanımı düşmansız mı bırakayım? [dedi.] (VyS 34-35/17).

-- 2.2. DurT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Zekiye, **(hiddetle gezinerek** sesi işitilecek suretle kendi kendine) ah inanmıyor... Kendi için öleceğime inanmıyor... Belki öldüğüm vakit de inanmaz. [dedi.] (VyS 18-19/14); Dilerüba, **kahkaha ile gülererek** bir iskemleye oturur. (AB 34/4); Câbir, **(mızıka ile söyleyerek)**

“Dağları karlar bürümüş

Her yanını kanlar bürümüş

Ölü ölüyü sürümüş

Issız dağlar, kanlı dağlar

Dört yanı ormanlı dağlar” [dedi.] (CH 258/7);

Behrever, (**telaş ile koşarak**) Mihridil'in arkasından kapıyı sürmeledikten sonra Hüsrev'in indiği kapıya gelir. (KB 61/20); Behrever, (**Kemâl-i nefretle çekilerek**) lala mı? Nasıl lala?.. Ben kimseyi istemem... İstemem... [dedi.] (KB 77/4).

-- 2.3. DurT (ST + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Muhtar Bey], (kapıyı **iki eliyle vurarak**⁷⁴ açar, içeri girer, kapıyı arkasından kapar.) (G 120/9).

-- 2.4. DurT (Zr (İkl)) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Ahşid, (**kendi kendine gezinerek**) yüz ağarttık değil mi? Efendi'miz Hüsrev kadar bizi de seviyorlar imiş. Meğer beyaz olmak, memleket fethetmek, vezirzade bulunmak; ülfete vasıta olmaktan büyük bir şey değilmiş! Şu aynaya bakıyorumda kendi kendimden iğreniyorum. [... dedi.] (KB 45-46/17).

-- 2.5. DurT (ZYY) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Bu sırada Dîlrûba yavaş yavaş yanaşır, **istememez gibi görünerek** defteri eline alır. (AB 54/9).

-- 3. Hedef Tümleci + Yüklem

--Y (BF- (Zr __ + HeT (İ + he) + __ F-) + /-(y)ArAk/)

[Cabir], (**yine keseye vurarak**) lakin sen her vakit padişahsın. [...dedi.] (CH 258/22).

-- 4. Karşılaştırma Tümleci + Yüklem

-- KarT (ST + he) + Y (BF- (Zr (ZT) + yF-) + /-(y)ArAk/)

[Nurettin], o cihetle **resmî gözlerden bin kat kuvvetli olarak** arz ederim ki Melike Hazretleri şimdiden matlubu hasıl olmuş bilsinler. [dedi.] (CH 86/12).

-- 5. Nesne + Yüklem

-- 5.1. Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)ArAk/)

Akif, **Dîlrûba'yı taharri ederek** [...dedi.] (AB 178-179/17).

⁷⁴ Hiddetinin somutlaştırılmış hâli olduğu düşünülerek durum tümleci başlığı altına alınmıştır.

-- 5.2. Ns (**İ + he**) + Y (BF- ^{çabalama} (BF- (**İ + [yF-]**)) + /-mA + yA **çalış-/**) + /-(y)ArAk/)

Celâlettin, (**şiddet-i teessürünü ketm [etme](y)e çalışarak** kendi kendine) iki biçarenin, birioğlu olacak hainin derdi helâk ediyor. Öteki de şimdi gönlünün her hissini çehremden musavver görecektir, onu da şimdi benim hâlim telef edecek! Of, hâl saklamak, ariyet çehre kullanmak insana başkasının hayatıyla yaşamak kadar güç geliyor. Kendimi dünyaya gösteremedikçe üzerime bir mezar yıkılmış sanıyorum. [dedi.] (CH 142/10).

-- 5.3. Ns (**İ + he**) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Atâ, (**kitabı okuyarak**) âlemde bin türlü ihtiyaç, bin türlü meşakkat, bin türlü bela, bin türlü acı, bin türlü illet, bin türlü ölüm hep insan içindir. [dedi.] (ZÇ 17-18/19); [Melik Nusret], müşriklerin sadme-i kahrından tevhit âleminin bu taraflarını (**Celâleddin'i göstererek**) şu kahramanın kalp-i cevheri muhafaza ettiği gibi oradaki parçalarını bizim birkaç taş yığıntısı vikaye eder! [dedi.] (CH 102/3).

-- 5.4. Ns (**İT + he**) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-(y)ArAk/)

Kara Veli, (**tabancalarını [tabanca] çekerek**) bir adım daha atarsan, canına kıyarım! [dedi.] (G 40/10).

-- 5.5. Ns (**İT + he**) + Y (BF- (**İ + yF-**) + /-(y)ArAk/)

Zekiye, (**memnuniyetini setrederek** bârid bârid) sizi davet eden mi var idi? [dedi.] (VyS 11/6).

-- 5.6. Ns (**İT + he**) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[İslâm Bey], (**[Zekiye'nin] ellerini tutarak**) söyle... Söyle Allah aşkına söyle... Yaralarımın bayıldığı zaman senin kucağında mı yattım? Buhran içinde iken gözümün önünde daima dolaşan sen mi idin? Sen Zekiye'sin değil mi? Allah aşkına kendini saklama!.. Sen vallahi Zekiye'sin. Eğer Zekiye değilsen ben mutlak şehit olmuşum. Allah bana Zekiye kıyafetinde bir melek göndermiş. Söyle, eğer bir sevdiğin varsa onun başı için söyle dünyada mıyım, cennette mi? [dedi.] (VyS 91/9); [Kaplan Paşa, (eteğine doğru giden İsmet'e) ...] (**göğsünü göstererek**) burasıdır. [dedi.] (G 208/5); [Cabir], (**kesesini karıştırarak**) o altın, altın... Ey, ne yapalım? [dedi.] (CH 262/4); ([...] Mihridil, **gözlerini silerek** ve hazin hazin sultanın yüzüne bakarak kapıya yaklaşır.) (KB 29/8).

-- 5.7. Ns (ST + ø) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Gülnehâl], bilmezsin düşman kanı **kızgın kızgın köpükler saçarak** adamın ayağına doğru döküldüğü vakit ne kadar lezzetli seyrolunur! [dedi.] (G 16/15).

-- 5.8. Y (BF- (Zr __ + Ns (BÖ) + __ F-) + /-(y)ArAk/)

[Mehmet], ben **daima ya kılıç ya kitap tutarak** büyüdüm. [dedi.] (CH 18/18).

-- 5.9. Y (BF- (Zr __ + Ns (İT + he) + __ F-) + /-(y)ArAk/)

[Behrever] (**gittikçe sesini ziyadeleştirerek**) Hüsrev, Hüsrev! [dedi.] (KB 65/8).

-- 5.10. Y(BF- (Zr __ + Ns (Zm + he) + __ BF- çabalama (BF- (İ + [yF-]) + /mA+yA çalış-/ + /-(y)ArAk/)

[Zekiye], (**daima kendini setr [etme](y)e çalışarak**) kim?.. Ben? Bendeniz mi?.. Miralay Bey sizin hizmetinize... [dedi.] (VyS 91/2).

-- 6. Vasıta Tümlenci + Yükleme

-- VsT (ST + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)ArAk/)

Ahşid (**nihayet derecede cebr-i nefis ile temkin göstererek**) ağır ağır Mihridil'e yaklaşır, elini omuzunun üstüne koyduktan sonra. Kadın! "Serendib" den bir maymun getirirler de şah hizmetine verselerdi, şimdiye kadar senden ziyade terbiye olurdu. [dedi.] (KB 41/14).

-- 7. Yer Tümlenci + Yükleme

-- 7.1. YT (İ + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)ArAk/)

Abdullah Çavuş, (**tabyadan dışarı bakarak**) bak bak! Bey, kaçıyorlar be! Daha yarım saat olmadı. Aceleniz ne! [dedi.] (VyS 138-139/15).

-- 7.2. YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Esat] (**kapıdan bakarak**) ellerini yüzüne kapamış, ağlaya ağlaya gidiyor. Ah! O beni gerçekten sevsin, ben onu gerçekten seveyim de birbirimizden mahrum olalım. Niçin mahrum olacaktım? Sebep?.. Ama Akif de seviyormuş. Bir adamın münasebetsiz bir hevesi için iki can mı kaybedelim? [...dedi.] (AB 114-115/13); [Dilruba], (**pencereden bakarak**) geliyor, kapıdan girdi. Şimdi o da kendini bir büyük muvaffak olmuş zanneder, değil mi? [...dedi.] (AB 170-171/17); Mihr-i Cihan,

(**pencereden bakarak**) ne ise oldukça bir tedarik, memlekete gündüz kadar aydınlık gelebilirsin! Kale kapısından buraya kadar padişahın önüne çekilecek; meydanda, odalarda yanacak şamdanların hepsine amberli mumlar konsun. Sultan'ın yalnız kendinin değil atının ayağı nereye basacak ise lahorlar döşensin. Yirmi kadar köle intihap et, ellerine birer altın tepsi ver. İçlerine inci, mücevher doldur da alay yürüdükçe ümeranın, seyircilerin başına serpsinler. Me'mûn'un sür-ı meserretini unutturacak kadar şaşaa isterim. Celâlim Me'mûn'un tahtını fethedip de bir bendesine ihsan edebilirler. Ben de bu zat gibi bir vezir kızı değilim. [...dedi.] (CH 118/14); Hüsrev (**nerd-bandan görünerek**) buyurun Lalam! [dedi.] (KB 57/17).

-- 7.3. YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Mestan (**Cafko'nun boğazına sarılarak**) [...] yetişin! Cankurtaran yok mu? Burada hırsız var, burada katil var. [dedi.] (G 103-104/15); Burak Hacıp (**kılıcının kabzasına dayanarak**) maksat bizi söyletmek idi. Dama tutulduk, öyle mi? [dedi.] (CH 54/23); Zahide (**saray penceresinden görünerek**) [...] söyle de beni yanına getirsinler. [dedi.] (CH 201-202/22).

-- 8. Yönelme Tümlenci + Yüklem

-- 8.1. Y (BF- (Zr (İkl) __ + YöT (İT + he) + __ F-) + /-(y)ArAk/)

[Mihir-i Cihan], (**şaşkın şaşkın ellerinin üstüne bakarak**) ah, kanı parmağında duruyor da ben kınalar koymuş gibi zevk mi, eğlence mi ediyorum? [... dedi.] (CH 274/14); ([...] Mihridil gözlerini silerek ve **hazin hazin Sultan'ın yüzüne bakarak** kapıya yaklaşır.) (KB 29/8).

-- 8.2. Y (BF- (Zr __ + YöT (ST + he) + __ BF- (İ + yF-)) + /-(y)ArAk/)

Akif, (**hiç Şahin Bey'e iltifat etmeyerek** Bahtiyar Bey'e) Bahtiyar! Sen ne oldun? Evvel böyle meclislerin ziyneti, şenliği sen idin. Hani o eski kahkahalar? Bir kere gelip de arkadaşına, kardeşine, Akif'ine bir selam vermek yok mu? [dedi.] (AB 89-90/17).

-- 8.3. YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Abdullah Çavuş], (**İslâm Bey'e bağırarak**) buraya gelsen â! Miralay Bey bekliyor. Sanki kaleye girersen kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 139/13); [Dilrûba], (**kapıya doğru koşarak** kendi kendine) elimden bu mu kurtulacak? [dedi.] (AB 114/9).

-- 8.4. YöT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)ArAk/)

Sıdkı Bey, (**hiçbirine iltifat etmeyerek**) (gönüllüye hitaben) birader, sözüm size değil. [dedi.] (VyS 55/6).

-- 8.5. YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Akif, ([**Dilrüba'nın**] **boynuna sarılarak**) gel! Gel Dilrübacığım! Allah, hayırlısıyla kavuştursun! Allah devletimize zeval vermesin! Keder etme! İnşallah yakında sağ salim gelirim! İnşallah yakında kavuşuruz, lezzetli lezzetli ömür süreriz. [dedi.] (AB 30/8); [Kaplan Paşa], ([**İsmet'in**] **üzerine yürüyerek**) şimdi seni benim elimden kim kurtaracak? [dedi.] (G 216/6); [Mihridil] ([**Behrever'in**] **ayaklarına kapanarak**) o da benim gibi ayaklarınıza kapanır da rica eder. [dedi.] (KB 77/3); İsmet, (**Muhtar Bey'in göğsüne yığılarak**) beyim! Allah aşkına etme. Benim başım için etme. Bu katiller sana kıyacak. [dedi.] (G 40/13); Muhtar, (**İsmet Hanım'ın yanına koşarak**) İsmet! Beni onlar değil sen öldüreceksin! [dedi.] (G 40-41/18); Özbek, (**Celâleddin'in ayağına düşerek**) Padişah'ım! Sana bir can borçlu idim, o da dinim, devletim, milletim yolunda gidiyor. Zaten irade-i hümayunun öyle değil mi idi? Allah İslam'ı muzaffer etsin... İnşallah o devlete sen nail olursun! "Lâilâhe illallah vahdehülâ şerîkele". [dedi.] (CH 74/7).

-- 8.6. YöT (ST + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Akif], ([**kendisinin**] **girdiği kapıya doğru giderek**⁷⁵) sen yine istediğin gibi yaşamaya çalış. [...dedi.] (AB 162/20).

-- 9. Zaman Tümleci + Yüklem

-- 9.1. ZT (BÖ (ZYY + BE + ZYY)) + Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)ArAk/)

Dilrüba; (yalnız **kapıdan bakarak nerdbândan indiğini [gördükten sonra] ve pencereye koşarak sokağa çıktığını gördükten sonra müstehziyâne gülerek**) bu adam gerçekten deli! İnsanın Ferhat-Şirin masalına inanacağı geliyor. Yedi aydır birlikteyiz, tavrımdan bir şey anlamadı! [...][dedi.] (AB 30/15); [Kara Veli] (**kapıdan çıkarken geri dönerek**) ha! Bir Râşit mi varmış? [...dedi.] (G 132/12).

⁷⁵ Gider durumdayken konuşuyor.

-- 9.2. ZT (Zr (İkl)) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Akif] (**ara sıra içerek**) of! Başıma bir ağrı gelse de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam istediğim gibi iş göremem diye kederimden helâk olacak hâllere gelirken, şayet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gün dûr olurum korkusuyla meyve yemeye cesaret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. Daha dört gün evvel zihnimdeki hayaller canımdan aziz idi. Hayal, yine o hayal. Birbirimize düşman-ı can olduk. İşretle mahvetmeye çalışıyorum. Mahvetmezsem o beni kederle öldürecek. Bir türlü... Bir türlü mahvetmek de kâbil olamıyor. Sanki yüreğim kızgın demirlerle dağlanmış! Ne de zalim zehir! İnsanı öldürecek. Lâkin senelerce süründürdükten, aletlerinin her birini ayrı ayrı paralıdıktan sonra öldürecek. [...dedi.] (AB 118-119/4).

1.3.3.8.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümlenci + Nesne + Yüklem

-- 1.1. AyT (İT + he) + Ns (İT + he) + [Y (F- + /-(y)ArAk/)]

Orhan, (**başından miğferini [atarak]**, elinden kargısını atarak) Mevlânâ! Padişah nerede? Beni huzuruna götürün. Söyle de kollarıma sarılmasınlar; ben katil değilim, askerim! Şimdiye kadar pençemi feleğe bile büktürmedim. [dedi] (CH 154/11).

-- 2.2. AyT (İT + he) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Orhan, (**başından miğferini, elinden kargısını atarak**) Mevlânâ! Padişah nerede? Beni huzuruna götürün. Söyle de kollarıma sarılmasınlar; ben katil değilim, askerim! Şimdiye kadar pençemi feleğe bile büktürmedim. [dedi] (CH 154/11).

-- 2. Benzerlik Tümlenci + Yönelme Tümlenci + Yüklem

-- BzT (İ + he) + YöT (İT + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-(y)ArAk/)

[Süleyman], bari düşman bayrağını **karakuş gibi cenazelerimizin üstüne kanat gererek** süzölmüş görmeye idi de ahirete olsun memnun gideydi. [dedi.] (AB 42/4).

-- 3. Durum Tümlenci + Nesne + Yüklem

-- DurT (EksST + ø) + Ns (ST + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer - feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da **en**

istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız- âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – kehkeşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16).

-- 4. Durum Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 4.1. DurT (BÖ (İ + BE + İ) + he) + YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Zahide, (**cidd ü ehemmiyetle Burak’a koşarak**) yok! Kıyma evladımın canına kıyma, başka her şeye razıyım! Her şeye... [dedi.] (CH 194/2).

-- 4.2. DurT (İ + he) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Zekiye, (**dikkatle Miralay’ın yüzüne bakarak**) acayip acayip şeyler soruyorsunuz! [dedi.] (VyS 151/13); Mihr-i Cihan (**tereddütle Celâl’in yanına giderek**) Padişah’ım, böyle habersiz...[dedi.] (CH 238/23).

-- 4.3. DurT (ZYY) + YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Gülnihâl], (**kollarını açıp mindere doğru giderek**) beyim, beyim! [dedi.] (G 228/7).

-- 5. Görelilik Tümleci + Nesne + Yüklem

-- GT (Zm + he) + Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)ArAk/)

[Behrever], (**kendince istihzasını teşdit ederek**) Dayeciğim, dur sana söyleyeyim: Ama hatırın kalmaz a, benim acayip bir derdim var, lakin bilmem nedendir? İbn-i Sina bile kitabına yazmamış! Sen hekim olur da şunu bir keşfedebilirsen artık padişah babama söylerim, seni bakalım vezir mi eder? Ne yapar? Orasını kendisi bilir. [dedi.] (KB 5/4).

-- 6. Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + VsT (İ + he) + Y (BF- ^{çabalama} (BF- (İ + [yF-]) + /-mA+yA çalış-) + /-(y)ArAk/)

Behrever (hiddetini istihza ile setr[etmey]e çalışarak) ne anladınız bakalım? Hiç olmadık bir şey anlamak da galiba yeni çıkma bir keramet olacak! Vallahi tuhaf şey! [dedi.] (KB 5/2).

-- 7. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- 7.1. Ns (İ + he) + YT (İT + he) + [Y (F- + /-(y)ArAk/)]

“[Celâleddin] Neyyire’yi sağına [alarak] Kutbettin’i soluna alarak suya atılır, o sırada Tatar askeri de hücum etmeye başlar, Sind nehrine atılan İslâm’ın birçoğu karşıya vasıl olur. [...]” (CH 82/8).

-- 7.2. Ns (İ + he) + YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

“[Celâleddin] Neyyire’yi sağına, **Kutbettin’i soluna alarak** suya atılır, o sırada Tatar askeri de hücum etmeye başlar, Sind nehrine atılan İslâm’ın birçoğu karşıya vasıl olur. [...]” (CH 82/8).

-- 8. Nesne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- Ns (ST + he) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Zahide, (uykudan uyanır gibi bir hâl ile Gıyas’a dönerek ve **şaşkın gözlerini yüzüne dikerek**) niçin? Ah... Yine çehresine bir gün eksildiğini görmediğim karanlık çökmeye başladı. Yine kendi dünyasının gecesi yaklaşıyor. Kim bilir, dünyanın nazarından ne türlü hainlikler, ne türlü cinayetler setredecek? [dedi] (CH 150/14).

--9. Özne + Nesne + Yüklem

-- Ö (İ + ø) + Ns (Zm + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

(İsmet, kendini sürükleyerek [Kaplan Paşa’nın] eteğine doğru gider.) (G 72/7).

-- 10. Vasıta Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- VsT (İ + he) + HeT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Şahin (ayağıyla işret takımına vurarak) kaldırım şunu ortadan! Dügün, sefa böyle gün için midir? [dedi.] (AB 98-99/17).

-- 11. Vasıta Tümleci + Nesne + Yüklem

-- VsT (İT + he) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

“[...] Mihr-i Cihan elleriyle saçlarını düzelterek istikbale şitâb eder.” (CH 122/17).

-- 12. Yer Tümleci + Nesne + Yüklem

-- Y (BF- (Zr __ + YT (İ + he) + Ns (İT + he) + __ F-) + /-(y)ArAk/)

Cabir, (yine taştan başını göstererek kendi kendine) bu, Celâl’in adamlarından değil; galiba kendisi olacak. [dedi.] (CH 262/2).

-- 13. Yönelme Tümleci + Yineleme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İ + he) + YinT (ST + he) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-(y)ArAk/) Hüsrev, (Ahşid’e bir hançer daha⁷⁶ [hançer] vurarak) söyle melun! Al!!.. Al!!.. Bari kalbine birkaç yara açayım da söyleyeceğini o ağızlardan işiteyim! [dedi.] (KB 93/2).

-- 14. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Nurcihan] (hiddetle yerinden kalkıp Mihridil’in elinden⁷⁷ tutarak) bir padişahzadedir, derdini söylemek kendine yakışmaz, işi senden tahkik edeceğiz, işte velinimetimiz de şimdi geliyor, doğru söyle, sonra adamı cellat elinde söyletirler. [dedi.] (KB 72-73/21).

-- 15. Zaman Tümleci + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + VsT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Cabir], (cebinden bir kese altın çıkarıp eliyle çarparak) bizim Hacip ne büyük adam imiş, gitti Cengiz’in oğluna da hulûl etti. Hatta beni bile çattırdı. İşte bir kese altın, eğer dediklerini yapabilirsem on katını daha verecekler. [dedi.] (CH 258/14).

-- 16. Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + YT (İT + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)ArAk/)

Zekiye, (bir iki dakika o halde kaldıktan sonra odanın her tarafına göz

⁷⁶ Bir kez daha hançer vurarak...

⁷⁷ Mihridil’in elini tutarak...

gezdirerek) akıbet gitti... Yoksa rüya mı idi? Ah... Sevinecek bir şey olsaydı belki rüya çıkardı... Beni de kendi gibi tahammüllü zanneder değil mi? Gösterdiğim gayrete inanır öyle mi? [...dedi.] (VyS 31-32/11).

-- 17. Zaman Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Rıdvân (**kapıyı kilitledikten sonra pencereye koşarak**) şükür, bir تنها vakit bulabildik. [dedi.] (G 112/16); [Celâlettin], (**bir nazar-ı hakaretle Gıyas'ı baştan aşağı süzdükten sonra kapıya doğru yürüyerek**) bedbaht! [dedi] (CH 150/9).

-- 18. Zaman Tümleci + Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + ZT (Zr) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)ArAk/)

([Mihridil] (**kapıya doğru giderken sonra avdet ederek**) işte lalanız geliyor. [dedi.] (KB 49/5).

1.3.3.8.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Nesne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- DurT (İ + he) + Ns (İT + he) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Gıyasettin], (**kemâl-i dehşetle ellerini kulaklarına götürerek**) hay gerçekten seda işitilmeye başladı. Felek bana uyku gibi uyanık yatmayı da mı haram edecek? [dedi] (CH 162/10).

-- 2. Zaman Tümleci + Durum Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + DurT (İ + he) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Dilruba, (**ağır ağır bir iki adım geri çekildikten sonra dikkatle Süleyman Kaptan'ın yüzüne bakarak**) siz soyca mı delisiniz? [dedi.] (AB 50/10).

-- 3. Zaman Tümleci + Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Ns (BÖ (Ns (İ + he) + BE + Ns (İ + he))) + VsT (İT + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)ArAk/)

Celâleddin, (**arkasına bakıp da bir Tatar'ın üçünü birden esir edecek kadar yaklaştığını görünce Neyyire'yi ve Kutbettin'i birer kolundan yukarı kaldırarak**)

Yarabbi, Yarabbi, ihsan ettiğin saltanatın her türlü kenâizi içinde yalnız sevdiğim şu iki vücut kalmıştı, onlar da yoluna kurban olsun! [dedi.] (CH 82/20).

1.3.3.9. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Bu biçim birimde nesne ve yüklemde oluşan bir cümleyle karşılaşılırmıştır:

-- Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip/)

[Gülnehâl], (**kollarını açıp** mindere doğru giderek) beyim, beyim! [dedi.] (G 228/7).

1.3.3.10. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.3.10.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (T + F-) + /-(y)Ip dA/)

[Zahide], **mübarek ayaklarınıza kapanıp da** ağlayacağım, o kadar ağlayacağım ki ya kalbinize tesir edecek bana merhamet buyuracaksınız ya gözlerimde bir damla yaş, vücudumda bir katre kan kalmayacak. [dedi.] (CH 138/22).

-- 2. Y (DBF- (T + F-) + /-(y)Ip dA/)

[Selim]; hanımefendi – vaktiyle **ayaklarına kapanıp da** “Dünyada benim için senin yoluna ölmekten büyük bir devlet yoktur.” diye bin yemin eden Hanımefendi, dostluk edeyim derken peyda ettiğin düşmanları görünce güler – kahkahalarla güler. [dedi.] (AB 70/4); [Akif], gel ki ecelin adam kıyafetine girmiş seni **yakandan tutup da** cehennemine esfel-i sâfilînine atmak için burada bekliyor! [dedi.] (AB 162/2); [Mihr-i Cihan], ah felaket zamanları **kahrı altında ezilip de** aylarca bir hande-i iltifâtını beklemekte insan, ömr-i ebedîden büyük lezzetler bulacak. [dedi.] (CH 90/14).

-- 3. Y (YF- (Yİ + e-) + /-(y)Ip dA/)

Mihr-i Cihan, cariyeniz için sizden ayrı bulunup da Cennet’te eğlenmekten ise **yanınızda olup da** dünyanın ne kadar meşakkatî var ise hepsini çekmek bin kat hayırlıdır Padişahım! [dedi.] (CH 234/13).

1.3.3.10.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- 1.1. AyT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Mıhr-i Cihan], ben **senin yanından ayrılıp da**⁷⁸ hiçbir yere gitmem; felek gölgeyi bir vücuttan ayırmadıktan sonra beni senden ayıramaz. [dedi.] (CH 254/17).

-- 1.2. AyT (Zm + he) + Y (BF- (Zr + yF-) + /-(y)Ip dA/)

Mıhr-i Cihan, cariyeniz için **sizden ayrı bulunup da** Cennet'te eğlenmekten ise yanınızda olup da dünyanın ne kadar meşakkatı var ise hepsini çekmek bin kat hayırlıdır Padişahım! [dedi.] (CH 234/13).

-- 2. Miktar Tümleci + Yüklem

-- MT (ST + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Zülfikâr], Yarabbi şunu **iki saat diriltip de**⁷⁹ bana teslim etmez misin? [dedi.] (G 224/6).

-- 3. Nesne + Yüklem

-- Ns (ST + he) + Y (DBF- (T+ F-) + /-(y)Ip dA/)

[Mıhr-i Cihan (kendi kendine)], ah felek **bir biçareyi işkencesi altında ezip de** eğlenecek zaman buldu ya...[dedi.] (CH 122/7).

-- 4. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Muhtar Bey], beni **Kaplan'ın kucağında oturup da** güle güle, eğlene eğlene öldürmek için mi kurtaracaktın? [dedi.] (G 120/2).

1.3.4. Hedef İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

Bütüncede hedef işlevli zarf yan cümleleri, /-mAk için/ biçim birimi ile oluşturulmuştur.

⁷⁸ Siz olmadan, sizden ayrı bir şekilde

⁷⁹ İki saatliğine diri olarak...

-- Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (CBE + DBF- (Ns1 + F2-) + /-mAk için/)

[Zeynel Bey], yaşıyorsa **yalnız sizin intikamınızı almak için** yaşıyor. [dedi.] (G 180-181/19).

-- 2. Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-mAk için/)

[Kamer, yalnız], ama **insan ciğerini paralamak için** dişlerin hepsi tamam, inci gibi bir dizide olmalı imiş. [dedi.] (AB 169-170/19).

-- 3. Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mAk için/)

[Nurettin], lâzıme-i diyanet, namus-ı millet, fazâil-i insaniyet gibi ulviyyâtı **hayal eğlendirmek için** halk olunmuş gibi görürler. [dedi.] (CH 114/19).

-- 4. Y (DBF- (T + F-) + /-mAk için/)

[Muhtar Bey], **melunun elinden kurtulmak için** insan, amma feryat ediyor. [dedi.] (G 188/7).

-- 5. Y (F- + /-mAk için/)

[Akif, (müteessirâne bir tavır ile)] ben, dünyada **geçinmek için** nerde kalır, eğlenmek için öyle yalan söyleyenler bilirim ki meyhaneciler değil dolandırıcılar bile nurdan pak, gümüşten halis kalır. [dedi.] (AB 117-118/17).

-- 6. Y (F- + /-mAk için/)

[Akif, (müteessirâne bir tavır ile)] ben, dünyada geçinmek nerde kalır, **eğlenmek için** öyle yalan söyleyenler bilirim ki meyhaneciler değil dolandırıcılar bile nurdan pak, gümüşten halis kalır. [dedi.] (AB 117-118/17).

-- 7. Y (YF- (Yİ (İT) + e-) + /-mAk için/)

[Nurcihan] **kasidenin caizesi olmak için** sana hanedan-ı hükümet hissesine düşen ganimetten şu elmas çelengi intihap etmişler. [dedi.] (KB 33/13).

-- İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci

-- 1.1. DurT (BÖ (DurT (ZYY) + DurT (ZYY) + DurT (ZYY))) + Y (F- + /-mAk için/)

[Muhtar Bey], beni **Kaplan'ın kucağında oturup da güle güle, eğlene eğlene öldürmek için** mi kurtaracaktın? [dedi.] (G 120/2).

-- 1.2. DurT (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Muhtar Bey], beni **kocanın zinciri altında inletmek için** mi kurtaracaktın? [dedi.] (G 119-120/19).

-- 2. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 2.1. HeT (İ + he) + Y (BF- (İ+ yF-) + /-mAk için/)

[Zülfikâr], bundan sonra **Gülnihâl'e türbedar olmak için** mi yaşayacağım? [dedi.] (G 228/16).

-- 2.2. HeT (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Behrever] gece ile gündüz **benim rahatıma çalışmak için** birleşti mi? [dedi.] (KB 45/3).

-- 2.3. HeT (ST + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mAk için/)

[Ahmet Bey], ben askere **bu yolda can vermek için** girdim. [dedi.] (VyS 71/7).

-- 2.4. HeT (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAk için/)

[Nurcihan, Behrever'e yaklaşarak. ...] Şah pederinin seni yanından ayırmak istemediğini bilirdim, **ona damat olmak için** Hüsrev'den başka münasip kimseyi de görmezdim, onun için intihap ettim. [... dedi.] (KB 77/9).

-- 3. İlgi Tümleci + Yüklem

-- İİT (İ + he) + Y (DBF- (İ + yF-) + /-mAk için/)

Nurettin, estağfurullah Padişah'ım; şüphe değil, **söze netice vermek için** bir mukaddimeye ihtiyaç göründü. [dedi.] (CH 226/19).

-- 4. Nesne + Yükleme

-- 4.1. CBE + Ns (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Gülnehâl], ben dünyada **yalnız senin bu gününü görmek için** yaşıyorum. [dedi.] (G 224/16).

-- 4.2. Ns (BÖ (C + ø) + (C + ø)) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAk için/)

[Akif], arada bir zulmet; **su mudur, hava mıdır fark etmek için** keramet ister. [dedi.] (AB 22-23/19).

-- 4.3. Ns (BÖ (Ns (İT + he) + (Ns (İT + he))) + Y (BF- (İ + [yF-]) + /-mAk için/)

[Mıhr-i Cihan], o büyüklükte bir padişaha elbette bir âlem kifayet etmez; beni de **zevkini, hükmünü infaz [etmek] için** yaratılmış bir başka âlem gibi tutacak mı? [dedi.] (CH 89-90/24).

-- 4.4. Ns (BÖ (Ns (İT + he) + Ns (İT + he) + Ns (İT + he))) + Y (F- + /-mAk için/)

[Gülnehâl], bir kere **yüz binlerce adamın canını, ırzını, malını kurtarmak için** ateşin ağzına atılsın. [dedi.] (G 32/8).

-- 4.5. Ns (EksST + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Zülfikâr], İsmet'i ötekine nişanlıyorsunuz, **berikini kaçırmak için** zindanlarda geziyorsunuz! [dedi.] (G 124/2).

-- 4.6. Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAk için/)

[Akif], ben **vatanımın namusunu muhafaza etmek için** canımı feda etmek istedim, kadere muvafık gelmedi. [dedi.] (AB 94/9); [Akif], hatta **öldüğümü ispat etmek için** yalancı şahitler tedarik etsin. [dedi.] (AB 130-131/17); [Muhtar Bey], sizde ferman padişahı gibi kanını mübah edecek senet, **habisin mazeretini defetmek için** kuvvet var. [dedi.] (G 188/4).

-- 4.7. Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAk için/)

[Burak Hacıp (Gıyasettin'in lakırtısını keserek) ...] elbette işi bendenize haber vermediniz de **benim gibi ihtiyar bir kulunuzu taciz etmemek içindir**. [...dedi.] (CH 190-191/23).

-- 4.8. Ns (İT + he) + Y (BF- (T + F-) + /-mAk için/)

[Melik Nusret], siz de bir taraftan olanca himmetinizi **velinimetzâdenizin, padişahınızın vücudunu dünyadan kaldırmak için** çare tedarikine mi hasrettiniz? [dedi.] (CH 54/5).

-- 4.9. Ns (İT + he) + Y (DBF- (T + F-) + /-mAk için/)

[Akif], siz de beni şehit olmuş sandınız da **vasiyetimi yerine getirmek için** buralara kadar seferi ihtiyar ettiniz öyle mi? [dedi.] (AB 94/5).

-- 4.10. Ns (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Selim], Allah seni **dünyanın zevkini bozmak için** yaratmış! [dedi.] (AB 82/12); [Özbek], bir vezirin kurtuldu, meğer Allah onu da **iki masum evladının Tatar kılıcı altında paralandığını görmek için** saklamış. [dedi.] (CH 34/9); [Burak Hacıp]; Atsız değil Hezâresb hazretleri pek güzel şair idi; hatta **canını kurtarmak için** Kıpçak sahralarındakum deryalarında yüzerken yine şiir söylerdi. [dedi.] (CH 186/7); [Mihr-i Cihan], **ağızdan çıkacak bir lakırtının neticesini beklemek için** her saniyede bir ölüm azabı geçirmeye takat getiremem. [dedi.] (CH 126/9).

-- 4.11. Ns (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[İslâm Bey], bu kadar günler, bu kadar gecelerdir **kendimi göstermemek için** topraklarda yuvarlanıyorum...[dedi.] (VyS 10-11/16).

-- 4.12. Ns (İT + ø) + Y (BF- (T + yF-) + /-mAk için/)

[Celâleddin], biz de hatırınız için ahkâm-ı şer'iyeyi bırakalım da Cengiz siyasetiyle mi harekete başlayalım; Tatar'ın bir hınzırı ulûhiyet makamına çıkarmak için telef ettiği adamlar yetişmemiş gibi biz de **sizin kula atı İcl-i Sâmirî makamında tutmak için** mi kırbaç vuran adamı öldürelim? [dedi.] (CH 70/15).

-- 4.13. Ns (ST + ø) + Y (F- + /-mAk için/)

[Selim], **böyle bir netice kazanmak için** mi Esat'a meram anlatmaya çalışacaksın? [dedi.] (AB 70/8).

-- 4.14. Ns (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAk için/)

[Kaplan Paşa], çekemiyorum; çünkü [Muhtar'ın] hâlini düşündükçe onun yaratılışını **bana⁸⁰ hakaret etmek için** sanıyorum. [dedi.] (G 48/5).

⁸⁰ Beni küçük düşürmek, incitmek için...

-- 4.15. Ns (Zm + he) + Y (DBF- (T + F-) + /-mAk için/)

[Süleyman], mektubunda bana bazı vasiyetleri var da İstanbul'dan buraya kadar **onları yerine getirmek için** geldim. [dedi.] (AB 42/15).

-- 4.16. Ns (Zm + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Celâlettin], şu katilin adam öldürürken hiç merhamet hatırına getirmeyip de **kendini kurtarmak için** merhametten bahsettiğini gördükçe kendimi helak edeceğim! [dedi.] (CH 138/2).

-- 5. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (Zm + he) + Y (F- + /-mAk için/)

Dilrûba, benden **kendine varmak için** hileye girişecek kadar muhabbet göreceksin de onun için mi canı sıkılacak? [dedi.] (AB 166/6).

-- 6. Vasıta Tümleci + Yüklem

-- VsT (ST + he) + Y (F- + /-mAk için/)

Zahide, (kapıdan avdetle) meğer bize burayı zindan etmişsin de sonra **edeceğin işkencelerle eğlenmek için** yanımıza gelmişsin, öyle mi? [dedi.] (CH 178/7).

-- 7. Yer Tümleci + Yüklem

-- 7.1. YT (İT + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-mAk için/)

[Şahin], [her biri **kendi**] **zihninde rahat yaşamak için**⁸¹ ötekini öldürmekten başka çare bulamayacak. [dedi.] (AB 81-82/19).

-- 7.2. YT (Zm + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Nurettin], dâîniz **buraya gelmek için** Padişah'ımdan ruhsat istediğim zaman bu yolda bir teklife muntazar değildim, o cihetle iradesini sormadım. [dedi.] (CH 86/8).

-- 8. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAk için/)

[Behrever] **onun yatışına taklit etmek için** mi yaptın? [dedi.] (KB 25/15).

⁸¹ Kafası rahat olsun diye...

-- Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- DurT (ZYY) + YT (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Akif], gel ki ecelin adam kıyafetine girmiş seni **yakandan tutup da cehennemin esfel-i sâfilînine atmak için** burada bekliyor! [dedi.] (AB 162/2).

-- 2. Hedef Tümleci + Özne + Yüklem

-- HeT (İT + he) + Ö (ST + ø) + Y (F- + /-mAk için/)

Burak Hacıp, bir şey öğrenecek değilsiniz efendim, **hafıza-i devletinize bir muavenet olmak için** malum-ı devletiniz olan şeyler tekrar olunacak. [dedi.] (CH 182/21).

-- 3. Nesne + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- 3.1. Ns (İ + he) + AyT (ST + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Zülfikâr], **memleketi şu canavardan kurtarmak için** her ne söylenir, her ne lazım olursa yapmaya Allah'la ahdeder misiniz? [dedi.] (G 144/13).

-- 3.2. Ns (İT + he) + AyT (İ + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Hilmi Efendi], hiç **kocasını hapisten çıkarmak için** yalvarmaya gelen kadın asılır mı? [dedi.] (G 79-80/18).

-- 4. Nesne + Varma Tümleci + Yüklem

-- 4.1. [Ns (Zm + he)] + VrT (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[İsmet], biliyorsun da [beni] **Paşa'nın yatağına vermek için** mi şimdiye kadar sakladın? [dedi.] (G 200/11).

-- 4.2. Ns (ST + he) + VrT (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Celâleddin], biz de hatırınız için ahkâm-ı şer'iyeyi bırakalım da Cengiz siyasetiyle mi harekete başlayalım; Tatar'ın **bir hınzırı uluhiyet makamına çıkarmak için** telef ettiği adamlar yetişmemiş gibi biz de sizin kula atı İcl-i Sâmirî makamında tutmak için mi kırbaç vuran adamı öldürelim? [dedi.] (CH 70/15).

-- 5. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + YT (İ + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-mAk için/)

[Gülnehâl], **seni dünyada rahat yaşatmak için** ahirette cehennemden hiç kurtulmamayı gözüme alırım. [dedi.] (G 20-21/18).

-- 6. Vasıta Tümleci+ Nesne + Yüklem

-- VsT (Zm + he) + Ns (ST + ø) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-mAk için/)

[Celâlettin], bir koca âlem sayılacak kadar kişverlerin taraka-i indirâsıyla bir koca dünya dolduracak kadar insanların velvelesi belki gaflet uykusundan uyanmışlardır me'mûlüyle **onlara⁸² bir iş [iş] gördürmek için** sizi Bağdat'a kadar sefer meşakkatine müptela ettim. [dedi.] (CH 214/7).

-- 7. Yer Tümleci + Nesne + Yüklem

-- YT (İ + he) + Ns (İ + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Mihr-i Cihan, (şâşkın şâşkın ellerinin üstüne bakarak) ...] bu hançeri Celâl'imden **mezarda zebanilerle uğraşmak için** mi almıştım? [...dedi.] (CH 274/16).

-- 8. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- 8.1. ZT (ZYY) + Ns (İ + ø) + Y (DBF- (T + F-) + /-mAk için/)

[Burak Hacıp], bilmem gelirken “Atsız Sencer'in” macerası... Hani cettiniz... “Atsız” hazretlerinin **daha bende iken Hârizmşah Devleti meydana getirmek için** Sultan Sencer'e... Hani şu Sultan Sencer'e ki hem sizin gibi padişahzade hem de hizmetinde sizin gibi bin şehzade kullanır bir padişah idi. Ne yolda muamele ettiğini unutmuş muydunuz? [dedi] (CH 170/18)

-- 8.2. ZT (ZYY) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-mAk için/)

[Zülfikâr], **ömrümde bir adam sevip de gözümün önünde onun helak olduğunu görmek için** mi dünyaya geldim? [dedi.] (G 228/14)

⁸² Vasıta tümleci görünüşünde özne.

1.3.5. Karşılaştırma İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

1.3.5.1. /-DIk+çA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Bütüncede bu biçim birimle yapılmış bir karşılaştırma işlevli zarf yan yargısı tespit edilmiştir.

-- Özne + Yineleme Tümlenci + Yüklem

-- Ö (Zm + ø) + YinT (Zr) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIk+çA/)

[Esat]; çalgıcılara, **biz her lakırtı ettikçe** siz böyle sükût ederseniz sabaha kadar iki mısra ya söyleyebilirsiniz ya söyleyemezsiniz. [dedi.] (AB 74/2).

1.3.5.2. /-DIK+tnn + iy gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.5.2.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- Yer Tümlenci + Yüklem

-- YT (İ + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Akif], insanın nazarı **dünyada olduğu gibi** enginde de yalnız bir daire içinde gezinir. [dedi.] (AB 18/13).

1.3.5.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Özne + İlgi Tümlenci + Yüklem

-- Ö (İ + ø) + İIT (İYY + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Mihr-i Cihan], ben bu cefaları da muhabbetin en lezzetlilerinden kıyas ederdim; lâkin **göz, bütün bütün nur içinde kalmaya tahammül edemediği gibi** gönül de, hissiyat-ı aşk altında ezilmeye takat getiremiyor Celâlim! [dedi.] (CH 210/4).

1.3.5.3. /-ken/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.5.3.1. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne + Nesne + Yüklem

-- Ö (Zm + ø) + Ns (C + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Abdullah Çavuş]; **ben, haydi selâmetle şuradan çıkalım derken** İslâm Bey, cephaneye karşı bir tabanca atmasın mı? [dedi.] (VyS 135/3).

-- 2. Özne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + YT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Şahin], **biri Varna'dan gelirken** biri Sohum'a giderken ikisi birden Sinop limanından başka sığınacak yer bulamamışlar! [dedi.] (AB 58/16).

-- 3. Zaman Tümleci + Özne + Yüklem

-- ZT (ST + ø) + Y (YF- (Yİ (DBF- (T + F-) __ + Ö (ST + ø) + __ DBF- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[İslâm Bey], vatan ki **bir zaman kılıcının sayesinde birkaç devlet yaşarken** şimdi birkaç devletin yardımıyla kendini muhafaza edebiliyor. [dedi.] (VyS 27/8).

1.3.5.3.2. Dört Ögeden Oluşanlar

-- Karşılaştırma Tümleci + Özne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- KarT (ZYY) + Ö (İT + ø) + YöT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Şahin], **biri Varna'dan gelirkenbiri Sohum'a giderken** ikisi birden Sinop limanından başka sığınacak yer bulamamışlar! [dedi.] (AB 58/16).

1.3.5.4. /-mAk+tAn ise/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.5.4.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Y (F- + /-mAk+tAn ise/)

[Mihridil, (bir mekânetle Nurcihan'ın elinden kurtularak)] ben Efendi'min hastalığından başka bir şeyi bilmem, zaten o hastalığından felah bulmayacak, ben de onun arkasından bir gün yaşamam **onun tabutunu görmekten ise** celladın kılıcını görmek bin kat âlâdır, emredin öldürsünler. [dedi.] (KB 73/5).

1.3.5.4.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Durum Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- DurT (ZYY) + YT (İ + he) + Y (F- + /-mAk+tAn ise/)

Mihr-i Cihan, cariyeniz için **sizden ayrı bulunup da Cennet'te eğlenmekten ise** yanınızda olup da dünyanın ne kadar meşakkatî var ise hepsini çekmek bin kat hayırlıdır Padişah'ım! [dedi.] (CH 234/13).

1.3.5.5. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.5.5.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

--[AyT (Zm + he)] + Y(YF- (Yİ (BF- yetmezlik (F- + /-mA+yA muktedir olama/ + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

Süleyman, [ondan] **kurtulmaya muktedir olamazsan** intikamını almaya da muktedir olamaz mısın? [dedi.] (AB 150/11).

-- 2. Nesne + Yüklem

-- 2.1. CBE⁸³ + Ns (İ + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (Ns2 + yF-) + /-⁰r/) + e-) + kp (/sA/) + [şe])

[Zahire], **bir taraftan insanı lezzet-yâb ederse** bir taraftan ciğerlerini paralıyor. [dedi.] (CH 94/18)

⁸³ Karşılaştırma edatı

-- 2.2. $Ns (\dot{I}T + he) + Y (YF- (Y\dot{I} (DBF- (T + F-) + /-^0r/) + e-) + kp (/sA/) + \text{še})$

[Neyyire], [pederim] “**Bir kızımı muhataraya atarsam** herkes oğlunu ister istemez silah önüne teslim eder.” dedi. [dedi.] (CH 6/22)

-- 3. **Özne + Yüklem**

-- 3.1. $\ddot{O} (\dot{I} + \text{ø}) + Y (YF- (Y\dot{I} (BF- (Ns2 + F2-) + /-AcAK/) + e-) + -kp (/sA/) + [\text{še}])$

[Gülnehâl], kendi kendime der idim ki: “Hakk’ın bize ihsan ettiği çocuğa annesi rahmini beşik ediyorsa ben de kucağımı salıncak ederim. **Hanım süt verecekse** ben de can veririm.” [dedi.] (G 20/6).

-- 3.2. $\ddot{O} (\ddot{O} (Zm + \text{ø}) + E) + Y (Y\dot{I} (F- + /-sA/) + [e- + -kp] + \text{še})$

[Zülfikar], **siz de olsanız** çare bulamazsınız. [dedi.] (G 96/10).

-- 3.3. $\ddot{O} (Zm + \text{ø}) + Y (YF- (Y\dot{I} (BF- (N2 + F2-) + /-DI/) + e-) + -kp (/sA/) + [\text{še}])$

[Mihr-i Cihan, (Celâlettin’in ayaklarına kapanarak) ...] dünyada en hazin, en ciğer-süz âlâmı tecessüm etmiş, gözünüzün önünde duruyor; **öbürü adam öldürdüyse** bu bedbahtın ne kabahati vardır? [...dedi.] (CH 142/5).

-- 3.4. $\ddot{O} (Zm + \text{ø}) + Y (YF- (Y\dot{I} (F- + /-DI/) + e-) + -kp (/sA/) + [\text{še}])$

[Celâl], **o gitti ise** yerine beni kabul etmez misin? [dedi.] (CH 206/14).

-- 4. **Varma Tümleci + Yüklem**

-- $VrT (Zm + he) + Y (YF- (Y\dot{I} (BF- (\dot{I} + yF-) + /-DI/ + \text{še}) + e-) + -kp (/sA/))$

[Dilruba], bakın daha sağım, **başkasına nikâh oldumsa** o da sahih değil; çünkü kendi sağ duruyor. [dedi.] (AB 110/4).

1.3.5.5.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. **Hedef Tümleci + Özne + Yüklem**

-- $HeT (\dot{I}YY + he) + \ddot{O} (Zm + \text{ø}) + Y (YF- (Y\dot{I} (BF- (\dot{I} + yF-) + /-DI/) + e-) + kp (/sA/) + [\text{še}])$

Burak Hacip, **haddinizi padişahlık denilen âlâ-yı merâtibe çıkarmaya ne**

sebepe olduysa bendenizin bâlâ-pervâzlık buyurduğunuz tasavvurâtıma da o sebepe oluyor. [dedi] (CH 166/14).

-- 2. Nesne + Miktar Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + MT (Zr) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + kp (/sA/) + şe)

[Akif], **vatanımı ne kadar seversem** haremimi de ona yakın seviyorum, ayıp mı? [dedi.] (AB 6/7).

-- 3. Özne + Nesne + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (Ns2 + yF-) + /-yor/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Gülnehâl], kendi kendime der idim ki: “Hakk’ın bize ihsan ettiği çocuğa **annesi rahmini beşik ediyorsa** ben de kucağımı salıncak ederim. Hanım süt verecekse ben de can veririm.” [dedi.] (G 20/6).

-- 4. Yönelme Tümleci + Özne + Yüklem

-- YöT (BÖ (Yö. T (SYY+ he) + B + Yö. T (SYY + he))) + Ö (İT + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-mA-z/) + e-) + kp (/sA/) + [şe])

[Melik Nusret, Gıyasettin’e], **melikzade olmayanlara yahut sizin zannınız gibi çiftçi oğlu olanlara melik sıfatı yakışmaz ise** öyle ehliyetsizlere o sıfatı veren mülûke de, padişahlara da padişahlık yakışmamak lazım gelir. [dedi.] (CH 102/19).

1.3.5.6. /-(v)AcAğ+tnn+iv+A/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.5.6.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (DBF- (T + F-) + /-(v)AcAğ+tnn+iv+A/)

[Zekiye, (yine mindere kapanarak) ...] **kara topraklarda yatacağına** kızının yanında bulunsan ne olurdu? [...dedi.] (VyS 35/8).

1.3.5.6.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (İT + he) + Y (BF- (Ns2 + yF-) + /-(v)AcAğ+tnn+iv+A/)

Celâleddin; aslan kardeşim, ne büyük hata etmişim ki **pederime nedim olacağına** sana asker olmamışım. [dedi.] (CH 30/16)

-- 2. Nesne + Yüklem

-- Ns (ST + he) + Y (BF- çabalama (F- +/- -mA + yA çalış-/)) + /-
(v)AcAğ+tnn+iy+A/)

[Abdullah, (kendini toplayarak)] ben de **bir kaleyi kurtarmaya çalışacağıma** böyle kaleler değer bir yığıdı kurtarmaya çalışırsam kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 63/13).

1.3.5.6.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Sebep Tümleci + Nesne + Yüklem

-- SebT (ZYY) + Ns (ST + ø) + Y (BF-([Ns2] + F2- (BF- (İ + yF-) + /-
(v)AcAğ+tnn+iy+A/)

Nuştekin; eğer Celâleddin zamanın hükmüne vakıf olsaydı **dünya kurulalı insan ayağı basmamış bir adaya çekilip de bu kadar kıymetli zamanlar [zaman] kaybedeceğine** daha o vakit fırsat elde, her türlü teşebbüs ve tedbir imkânda iken bir tarafını tutar, üzerimize musallat olan belanın define bir çare düşünürdü. [dedi.] (CH 45-46/23).

1.3.6. Karşıtlık İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

1.3.6.1. /-DIK+tnn+iy hâlde/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Miktar Tümleci + Yüklem

-- MikT (ZYY) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK+tnn+iy hâlde/)

[Nurettin], bunların talebine, zamanın uleması bir işret meclisinde içtima ederek **arz ve semayı birbirinden fark edemeyecek kadar bedmest oldukları hâlde** istiğrak eder gibi bir “olmaz” cevabı [cevap] verip de haramı ve belki mübahı men için o kadar tavâifin dalalette kalmasına sebep olmamışlar mıydı? [dedi.] (CH 217-218/22).

1.3.6.2. /-ken/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.6.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (YF- (Yİ (BF- (Zr + yF-) + /-⁰r /) + e-) + /-ken/)

[Zahide]; Melik Nusret, ölürken Gıyas'ın cürmünü affetti de sen **sağ dururken** affedemiyorsun! [dedi.] (CH 194/18).

-- 2. Y (YF- (Yİ (ST) + e-) + /-ken/)

[Mihridil, (kendisini toplayarak)] ben **hırsız atı arkasında, esirci kırbacı altında ezile ezile büyümüş bir biçare halayık iken** Cenabıhak sizin vücudunuzla mesrur ettiği zaman bir padişahın gözbebeğini kucağında büyütmek devletine nail olduğum içinşimdi sayenizde esirler kullanıyorum, hanzadeler kadar itibar görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum!..[dedi.] (KB 5/11); [Mihridil, (kendisini toplayarak)] ben **hırsız atı arkasında, esirci kırbacı altında ezile ezile büyümüş bir biçare halayık iken** Cenabıhak sizin vücudunuzla mesrur ettiği zaman bir padişahın gözbebeğini kucağında büyütmek devletine nail olduğum içinşimdi sayenizde esirler kullanıyorum, hanzadeler kadar itibar görüyorum, **bir cariyeye parçası iken** sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum!.. [dedi.] (KB 5/11).

-- 3. Y (YF- (Yİ (Zm) + e-) + /-ken/)

[Akif], **öyle iken** yine o kanlı, şanlı bayrağımızı düşmanın tabyasına iptida [bayrak] diken ben değil mi idim? [dedi.] (AB 6/3).

1.3.6.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

1. Nesne + Yükleme

-- 1.1. Ns (C + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r) + e-) + /-ken/)

[Selim]; Hanımefendi –vaktiyle ayaklarına kapanıp da “Dünyada benim için senin yoluna ölmekten büyük bir devlet yoktur.” diye bin yemin eden hanımefendi, **dostluk edeyim derken**⁸⁴ peyda ettiğin düşmanları görünce güler–kahkahalarla güler. [dedi.] (AB 70/4).

⁸⁴ ... diye düşünürken/ düşündüğü hâlde...

-- 1.2. Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (Zr + F-) + - mA- + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

[Esat, kendi kendine], ne terbiyeli hanım imiş ki **kocasını hiç sevmemiş iken** yetmiş yaşında kaynatasını arkasından buralara getirecek kadar memnun etmiş! [dedi.] (AB 46/17).

-- 1.3. Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-°r/) + e-) + /-ken/)

[Burak Hacıp], **iki saat sonra yılan gibi ayağımın altında sürüneceğinizi bilirken** niçin beyhude yere murdar kanınızı dökeyim de gönlümü iğrendireyim? [dedi.] (CH 177-178/25).

-- 1.4. Ns (ST + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

Akif; ah, **geçen gün söylediği sözleri işitmişken** yine bu kadar hain olduğunu tasavvur edemezdim. [dedi.] (AB 130/4).

-- 1.5. Ns (ST + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- ([İ] + yF-) + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

[Mihri-i Cihan], **bu kadar tecrübeler [tecrübe] etmiş iken** yine düşünemiyor. [dedi.] (CH 210/24).

-- 2. Özne + Yüklem

-- 2.1. [Ö (ST + ø)] + Y (YF- (Yİ (F- + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

[Mihri-i Cihan], görmüyor musun ki uğradığı yerler mahvolmuş, **[uğradığı yerler] bitmiş iken** bir kere daha vücûd-ı âleme geliyor. [dedi.] (CH 90/11).

-- 2.2. Ö (ST + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

[Mihri-i Cihan], görmüyor musun ki **uğradığı yerler mahvolmuş [iken]**, bitmiş iken bir kere daha vücûd-ı âleme geliyor. [dedi.] (CH 90/11).

-- 2.3. Ö (ST + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + - mA- + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

[Neyyire], **milletime, insaniyetime sizden başka hizmet eden kimse kalmamış iken** herkes devasından istikrah eden mecnunlar gibi yine sizden mi şikâyet edecek? [dedi.] (CH 62-63/20).

-- 2.4. Y(Zr __ + Ö (Zm + ø) + __ YF- (Yİ (YT (İT + he) + e-) + /-ken/)

[Gülnihâl], **daha sen ananın rahminde iken** zihnimi bütün bütün hayalin bürüdü. [dedi.] (G 20/2).

-- 3. Sebep Tümleci + Yüklem

-- SebT (ZYY) + Y (YF- (Yİ (BF- (T + F-) + /-⁰r /) + e-) + /-ken/)

[Akif, (ara sıra içerek) ...] **başıma bir ağırı gelse de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam istediğim gibi iş göremem diye keder[lendğ]imden⁸⁵ helâk olacak hâllere gelirken**, şayet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gün dûr olurum korkusuyla meyve yemeye cesaret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. [...dedi.] (AB 118/5).

-- 4. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r /) + e-) + /-ken/)

[Zahide]; ah görüyorum, görüyorum Celâl'in validesi **toprak altında zannolunur iken** arş-ı âlâdan kollarını açıyor da çocuğunun başını kucaklıyor. [dedi.] (CH 182/7).

-- 5. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (ST + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

[Akif, (kendini muayene ederek) ...] ya sonra uyur kalırsam, sabaha kadar uyanamazsam da o, o muradına nail olursa, o **bu gece gelin olmuşken** yarın sabaha kadar yaşarsa? [... dedi.] (AB 133-134/21).

1.3.6.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne + Özne Açıklayıcısı + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + ÖAç (İ + [olarak]) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r /) + e-) + /-ken/)

[Burak Hacıp, (Cabir'e)], **Efendi'miz "Zıll-ullah" [olarak] geçinirken** üzerlerine gelecek belalara Allah kulluğuna, kul hizmetkârlığını tercih etmiş birkaç âcizin saye-i himâyetine sığınıyorlar da o birkaç âciz niçin nefislerini muhatarada gördükçe velinimetlerini, şehzadelerini kendilerine siper etmek istemesinler? [dedi.] (CH 190/7).

⁸⁵ ...iş göremem diye kederlenip kederimden helâk olacak hâllere gelirken...

-- 2. Özne + Durum Tümleci + Yüklem

-- Ö (ST + ø) + DurT (Zr) + Y (YF- (Yİ (F- + /^or/) + e-) + /-ken/)

[İsmet (acı acı gülerek)], evine gelmiş bir namahrem kız çırcıplak otururken Allah'tan korkmadan içeri giriyor da üzerine hançerle yürüyor. [dedi.] (G 63-64/17).

-- 3. Özne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + VsT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (BF- ([T] + F-) + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

[İslâm Bey], vatan ki her karış toprağı ecdadımızdan birinin kanıyla [kanla] yoğrulmuş iken kimse üzerine iki damla gözyaşı dökmek istemiyor! [dedi.] (VyS 27/3).

-- 4. Sebep Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- SebT (İT + he) + HeT (İYY + he) + Y (YF- (Yİ (BF-_{yetmezlik} BF- (İ + yF-) + / (y) A+ ø+ - mA-z/) + e-) + /-ken/)

[Akif, (ara sıra içerek) ...] başıma bir ağrı gelse de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam istediğim gibi iş göremem diye kederimden helâk olacak hâllere gelirken, şayet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gün dûr olurum korkusuyla meyve yemeye cesaret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. [...dedi.] (AB 118/5).

-- 5. Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- YT (İT + he) + Ö (ST + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + - mA- + /-mİş/) + e-) + /-ken/)

[Celâlettin], gönlüm hayattan ölüm kadar istikrah ederken, cennetle aramızda iki kademden ziyade mesafe kalmamış iken İslâm'a hizmet için devlet-i şhadetten betr ettim. [dedi.] (CH 110-111/24).

1.3.6.2.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- Özne + Kaynak Tümleci + Miktar Tümleci + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + KayT (İ + he) + MT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r /) + e-) + /-ken/)

[Celâlettin], **gönlüm hayattan ölüm kadar**⁸⁶ **istikrah ederken** cennetle aramızda iki kademden ziyade mesafe kalmamış iken İslâm'a hizmet için devlet-i şehadetten betr ettim. [dedi.] (CH 110-111/24).

1.3.6.3. /-⁰r gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (İT + he) + Y (F- + /-⁰r gibi/)

Celâlettin, siz ne garip insanlarsınız ki kılıçlarınızı belinize takmışsınız **dinin iânetine gider gibi** ihvan-ı dininizin mahvına, müşriklerin hizmetine şitâb ediyorsunuz! [dedi.] (CH 114/3).

1.3.6.4. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.6.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. CBE + Y (Yİ (BF_{-bitime} (F- + /-mİş ol-/)) + /-sA/) + [e- + -kp] + [şe]

Gıyasettin, lakırtıya meydan vermiyorsunuz, **tutalım ki vermiş olsanız** ben ne söyleyeceğimi bilir miyim? [dedi.] (CH 146/5).

-- 2. Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + kp (/sA/) + [şel])

[Muhtar Bey], [yalnız] bir istediğini hasıl edemezse bin meşakkat çeker, **hasıl ederse** edinceye kadar yine bin meşakkat çeker. [dedi.] (G 164/5).

-- 3. Y (YF- (Yİ (BF- (Ö + F-) + /-mİş/) + e-) + kp + (/sA/) + [şel])

Hadım Han, **harp açılmış ise** Allah musâlahanın imkânını da dünyadan refetmemiş ya? [dedi.] (CH 50/2).

⁸⁶ Ölümünden istikrak ettiği kadar...

1.3.6.4.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-DI/) + e-) + -kp + (/sA/) + [şe])

[Zahide], o **sana kastetti ise** muktedir olamadı; sağ kalan adamın hasmına kıyas mı olunur? [dedi.] (CH 194/16).

-- 2. Karşılıklılık Tümleci + Yüklem

-- KrT (ST + he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Şahin], hâlâ üç yüz kişimiz **üç bin adamla çarpışsa** kazanıyor. [dedi.] (AB 38/10).

-- 3. Karşıtlık Tümleci + Yüklem

-- KrşT (ZYY) + Y (Yİ (BF- (İ + yF-) + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Esat], **gökten bir melek inse de haber verse** ihtimal ki yine inanmayacağım. [dedi.] (AB 174/2).

-- 4. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + -mA- + /-DI/ + -şe) + e-) + kp (/sA/))

[Zahide], ben seni yeni gördüğüm zaman tatlılıkta, sevişte, sevdirişte, hatta gülüşte, ağlayışta yeni doğmuş bir melekten farkını bulamamıştım; **vücudumdan ayrılmadımsa**⁸⁷ ruhuma yapıştın, gel! [dedi.] (CH 126/18).

-- 5. Miktar Tümleci + Yüklem

-- MT (ST + ø) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] belaya bak ki Hüsrev'in yeri öyle yer değil. **Kırk gün bıraksak** içinde havasızlıktan değil, açlıktan bile gebermez... [...dedi.] (KB 57/2).

⁸⁷ Şahıs eki yüklem isminden sonra ek fiilden önce kullanılmış.

-- 6. Nesne + Yüklem

-- 6.1. Ns (İT + he) + Y (Yİ (BF- (Zr __ + HT (İ + he) + __ BF- (İ + yF-)) + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Celâleddin]; of, insan **fikrini ne kadar salaha sarf etse** böyle defaten zuhur eden felaketler üzerine hodperestlikten geçip de bütün bütün vazifeye esir olamıyor. [dedi.] (CH 66-67/24).

-- 6.2. Ns (İYY + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + -mA- + /-yor/) + e-) kp (/sA/) + şe)

Orhan; Padişahım, **kaleyi zaptetmek istemiyorsak** buraya niçin geldik, istiyorsak ne ile zaptedeceğiz? [dedi.] (CH 98/16).

-- 6.3. Ns (İYY + ø) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Paşo Hanım, (kendi kendine) ...], **[Kaplan Paşa'yı] zehirlemek istesem** dairemde yemek yemez, su içmez. [dedi.] (G 56/14); [Paşo Hanım, (kendi kendine) ...], **[Kaplan Paşa'yı] vurmak istesem** devlet onda, mal onda. [dedi.] (G 56/15).

-- 7. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Y (Yİ (BF- (Zr + BF- (İ + yF-) + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Gülnehâl], işte içindekilerin taş yüreği de o konağın hali, küçülmüşüdür; **yüzlerine ne kadar dikkat etsen** gönüllerindeki garezden, hıyanetten eser göremezsin. [dedi.] (G 8/15).

-- 8. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (Zr (ST)) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + kp (/sA/) + şe)

[İslâm Bey], **bugün ayrılırsak** yarın birleşiriz...[dedi.] (VyS 15/2).

1.3.6.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- AyT (İT + he) + YT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + kp (/sA/) + şe)

[İslâm Bey], biz **birbirimizden burada ayrılırsak** ötede birleşiriz...[dedi.] (VyS 14-15/19).

-- 2. Hedef Tümleci + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- HeT (İT + he) + VsT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/ + şe) + e-) + kp (/sA/))

[Celâleddin], **atına kırbaç ile vururlarsa** orduda ihtilal peyda oluyor. [dedi.] (CH 70/18)

-- 3. Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + VsT (İT + he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Akif, (kendini muayene ederek) ...] sonra **vücudumun her parçasını dişlerimle koparsam** kendi intikamımı kendimden alamam. [dedi.] (AB 134/4).

-- 4. Özne + Benzerlik Tümleci + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + BzT (İ + he) + Y (Yİ (DBF- (T + Ns2 + F2-) + /sA/) + [e- + kp + şe])

[Celâlettin, (bir metanetle Gıyasettin'e yaklaşarak) ...] **zalimin uzletsaray-ı ikbali "Kuh-ı Elbürz" gibi eflake ser çekse** yine bir sadmede seyl-i müttahid gibi yerlere geçirir. [dedi...] (CH 150/6).

-- 5. Özne + Görelik Tümleci + Yüklem

-- Ö (İ + ø) + GT (İ + he) + Y (Yİ (BF-_{bitirme} (BF- (T (İT + he) + yF-) + /mİş ol-/ + /sA/) + [e- + kp + şe])

Zahide, **merhume güzellikçe hadd-i imkânın müntehasında bulunmuş olsa** yine bundan pek farklı olamaz zannedirim. [dedi.] (CH 130/17).

-- 6. Özne + Nesne + Yüklem

-- [Ö (ST + ø)] + Ns (İ + ø) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Muhtar Bey], korkmayın, **[bir zalim] ejder olsa** bir memlekete galip gelemes. [dedi.] (G 188/10)

-- 7. Özne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + YT (İT + he) + Y (Yİ (BF-_{bitirme} (F- + /mİş ol-/ + /sA/) + [e- + kp + şe])

[Celâlettin, (bir metanetle Gıyasettin'e yaklaşarak) ...] **hainin esas-ı devleti, zeminin asfel-i tabakâtına inmiş olsa** yine bir darbede emvâc-ı tufan gibi cevvi-i semaya fişkırır. [dedi...] (CH 150/7).

-- 8. Özne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- Ö (ST + ø) + YöT (ST + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + kp (/sA/) + [şe])

[Melik Nusret], **elimdeki kale bir çiftçi kulübesine benzerse** ne kadar şayan-ı ibrettir pek çok padişahzâdelerin babalarından kalan memleketler başka bir dünya zannolunacak kadar vüsatiyle beraber ezile ezile bir avuç düşmanın kabzasına sığıyor da o benim kendi kılıcım ile kazandığım kalecik Sedd-i İskender'i paymâl eden koca koca Tatar ordularının önüne hail oluyor. [dedi.] (CH 101-102/21).

-- 9. Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- YT (İT + he) + Ö (İT + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + kp (/sA/) + [şe])

[Gülnehâl], **onların gönüllerinde cehennem ateşi kaynarsa** yine yanaklarında güller açılır. [dedi.] (G 8/6).

1.3.6.5. /-sA dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.6.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (F- + /-sA dA/)

Halil Bey, o bize göre değil, **okusak da** faydası yok. [dedi.] (ZÇ 17/9); [Süleyman], **görmemişseniz de** gıyabından olsun bileceksiniz. [dedi.] (AB 42/13).

1.3.6.5.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yüklem

--[Ns (İ + he)] + Y (F- + /-sA dA/)

[Mihri Cihan], **[hakikati] söylese de** gönlüm teselliye hamleder. [dedi.] (CH 126/11).

-- 2. Özne + Yüklem

-- 2.1. Ö (İ + ø) + Y (F- + /-sA dA/)

Muhtar Bey, **istida denilse de** yine öyle...[dedi.] (G 108/4).

-- 2.2. **Ö (İT + ø) + Y (BF- (Zr + F-) + /-sA dA/)**

[Burak Hacıp], **zihniniz hayli ilerlemişse de** daha padişahlığa lââyık ve lâzım olan mertebe-i kemâle varmamış. [dedi] (CH 166/2).

1.3.6.5.3. Üç Ögeden Oluşanlar

Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- YT (İ + he) + Ö (ST + ø) + Y (F- + /-sA dA/)

[Esat], **gökten bir melek inse de** haber verse ihtimal ki yine inanmayacağım. [dedi.] (AB 174/2).

1.3.6.6. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Zaman Tümleci + Durum Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ZYY) + DurT (BÖ (İ + BE + İ) + he) + Ns (İYY + ø) + Y(F- + /-(y)ArAk/)

Celâlettin, **kapıdan içeri girip de Mihr-i Cihan'ı gördüğü gibi Kemâl-i hayret ve telaşla geri çekilmek isteyerek** ve fakat kendini toplayarak “kendi kendine” Neyyire, Neyyire ahiretten buralara kadar benden intikamını almaya mı geldin? [dedi.] (CH 122/17).

1.3.6.7. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.6.7.1. İki Ögeden Oluşanlar

Nesne + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Mihr-i Cihan, (pencereden bakarak) ...] Celâli'm **Me'mûn'un tahtını fethedip de** bir bendesine ihsan edebilirler. [...dedi.] (CH 118/22).

1.3.6.7.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne Açıklayıcısı + Özne + Yüklem

-- ÖAç (C + ø) + [Ö (Zm + ø)] + Y (BF- (İT + yF-) + /-(y)Ip dA/)

Muhtar Bey, şimdi beni hayattan kurtaracak bir adam bulunmadıktan sonra, **ben** vaktiyle bir adamın canını kurtarmışım [bu] hatırımda olup da ne olacak? [dedi.] (G 136/8).

-- 2. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Y(BF- (Zr __ + Ns (İ + ø) + __ DBF- (T + F-) + /-(y)Ip dA/)

[Celâlettin], şu katilin **adam öldürürken hiç merhamet hatırına getirmeyip de** kendini kurtarmak için merhametten bahsettiğini gördükçe kendimi helak edeceğim! [dedi.] (CH 138/2).

1.3.7. Miktar İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

1.3.7.1. /-DIK+tnn+iy kadar/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- 1. Y (DBF- (Ö + F-) + /-DIK+tnn+iy kadar/)

[Behrever] sen hançer çekmişsin, **avazın çıktığı kadar** bağırılmışsın. [dedi.] (KB 25/7).

-- 2. Y (DBF- (T + F-) + /-DIK+tnn+iy kadar/)

[Zahire], mübarek lisanınızdan valide tabirini işittim; o şerefli sıfatın vazifesini yerine getirmeye **elimden geldiği kadar** çalışır isem mazur belki tahsîn buyurursunuz. [dedi.] (CH 94/4).

-- 3. Y (F- + /-DIK+tnn+iy kadar/)

[Zülfikâr], insan dünyada **sevdiği kadar**⁸⁸ yaşar...[dedi.] (G 228/18).

⁸⁸ Sevdığı insanın yaşadığı kadar...

1.3.7.2. /-DIK+tnn+iy kadar da/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Bu yapı, bütündeki bir cümlede nesne ve yüklemden oluşan tümleçleriyle birlikte yüklem fiiline eklenmiştir:

-- Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK+tnn+iy kadar da/)

[Gülnehâl], **Muhtar'ı kaybettiği kadar da** ona yanıyor. [dedi.] (G 152/3).

1.3.7.3. /-(y)AcAK gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Bütüncede tek örneği tespit edilmiştir.

-- Y (BF- (T + F-) + /-(y)AcAK gibi/

[Mihri-i Cihan], yüzünüzde gayet hafif, **gözlere görünmeyecek gibi**⁸⁹ hafif, kendini yalnız ruha gösterecek kadar az bir iltifat emaresi görmedikçe aklımı toplayıp da gönlümdeki hissiyatın bir zerresini bile meydana koymaya muktedir olamıyorum, ah! [dedi.] (CH 209-210/24).

1.3.7.4. /-(y)AcAK kadar/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.7.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (F- + /-(y)AcAK kadar/)

[Celâlettin, (kendini toplayarak müteessirâne bir hâl ile) ...] kalbim, o güneş cemâline **yapışacak kadar** yaklaştı da yine bir türlü zulmetten kurtulamıyor. [...dedi.] (CH 210/13).

1.3.7.4.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Yüklem

-- HeT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK kadar/)

[İslâm Bey], eğer **vatanım için şehit olacak kadar** bahtım var ise o zaman sen de istediğin adamı ihtiyar edebilirsin. [dedi.] (VyS 22-23/17).

⁸⁹ Gözlere görünmeyecek kadar...

-- 2. Nesne + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)AcAK kadar/)

[Ahşid] (Hüsrev'e hitaben) Mirza Hazretleri! Ben bir Arap makulesiyim, fakat **hareketimin, sözlerimin münasebetsizliğini anlamayacak kadar** sersem değilim. [... dedi.] (KB 12-13/22).

-- 3. Özne + Yüklem

-- Ö (ST + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK kadar/)

[Melik Nusret], elimdeki kale bir çiftçi kulübesine benzerse ne kadar şayan-ı ibrettir pek çok padişah zedelerin babalarından kalan memleketler **başka bir dünya zannolunacak kadar** vüsatıyla beraber ezile ezile bir avuç düşmanın kabzasına sığıyor da o benim kendi kılıcımla kazandığım kalecik Sedd-i İskender'i paymâl eden koca koca Tatar ordularının önüne hail oluyor. [dedi.] (CH 101-102/21).

-- 4. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)AcAK kadar/)

[Zülfikâr], izzetin hakkı için, **şeytana yakışacak kadar** azap ederim. [dedi.] (G 224/7).

1.3.7.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- HeT (ZYY) + YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)AcAK kadar/)

Dilruba, benden **kendine varmak için hileye girişecek kadar** muhabbet görecektir de onun için mi canı sıkılacak? [dedi.] (AB 166/6).

-- 2. Nesne + Karşılaştırma Tümleci + Yüklem

-- 2.1. Ns (BÖ (Ns (İ + BE + İ) + he)) + KarT (Zm + he) + Y (BF- yetmezlik (BF- (İ + yF-)) + / (y) A + ø- + -mA/ + /-(y)AcAK kadar/)

[Nurettin], bunların talebine, zamanın uleması bir işret meclisinde içtima ederek **arz ve semayı birbirinden fark edemeyecek kadar** bedmest oldukları hâlde istiğrak eder gibi bir “olmaz” cevabı verip de haramı ve belki mübahı men için o kadar tavâifin dalalette kalmasına sebep olmamışlar mıydı? [dedi.] (CH 217-218/22)

-- 2.2. **Ns (İT + he) + KarT (İT + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)AcAK kadar/)**

[Mihri-i Cihan], **[onun]en küçük bir tekdirini cihanın en büyük amalinden âlâ bulacak kadar** müftevnî olduğumu bilmem ki istediğim gibi anlatmaya muktedir olacak mısın? [dedi.] (CH 90/16)

-- 3. **Nesne + Varma Tümleci + Yüklem**

-- **Ns (Zm + he) + VrT (E + VrT (İ + he)) + Y (F- + /-(y)AcAK kadar/)**

[Mihri-i Cihan], yüzünüzde gayet hafif, gözlere görünmeyecek gibi hafif, **kendini yalnız ruha gösterecek kadar** az bir iltifat emaresi görmedikçe aklımı toplayıp da gönlümdeki hissiyatın bir zerresini bile meydana koymaya muktedir olamıyorum, ah! [dedi.] (CH 209-210/24)

-- 4. **Nesne + Zaman Tümleci + Yüklem**

-- **Ns (İT + he) + ZT (Zr) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAK kadar/)**

Celâleddin, (arkasına bakıp da bir Tatar'ın **üçünü birden esir edecek kadar** yaklaştığını görünce Neyyire'yi ve Kutbettin'i birer kolundan yukarı kaldırarak) Yarabbi, Yarabbi, ihsan ettiğin saltanatın her türlü kenâizi içinde yalnız sevdiğim şu iki vücut kalmıştı, onlar da yoluna kurban olsun! [dedi.] (CH 82/20)

-- 5. **Yer Tümleci + Özne + Yüklem**

-- **YT (İ + he) + Ö (ST + ø) + Y (BF- _{yetmezlik} (BF- (İ + yF-)) + / (y) A + ø- + -mA/ + /-(y)AcAK kadar/)**

[Nurettin], azamet-i ilâhiyyeyi **arada bir başka menzile tasavvur olunamayacak kadar** garip olan şeref-i insaniyeti, haşa!.. [dedi.] (CH 114-115/23)

-- 6. **Zaman Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem**

-- **ZT (ZYY) + AyT (İ + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-(y)AcAK kadar/)**

Bir diğer gönüllü, hangimizi **daha kavga başlamadan düşmandan yüz çevirecek kadar** alçak zannediyorsunuz? [dedi.] (VyS 55/12).

-- 7. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ST + ø) + Ns (ST + ø) + Y (BF_{-yeterlik} (F- + /-(y) A + ø + bil-) + /-(y)AcAK kadar/)

[Dilruba, pencereden bakarak...] ama **her ay benim gibi bir cariye alabilecek kadar** iradı varmış da adamı meftun eden güzellik çehresinde değil kesesinde imiş. [...dedi.] (AB 170-171/20).

1.3.7.4.4. Dört Ögeden Oluşanlar

Nesne + Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (ST + he) + ZT (İT + he) + YT (Zm + he) + Y (F- + /-(y)AcAK kadar/)

[Esat, kendi kendine], ne terbiyeli hanım imiş ki kocasını hiç sevmemiş iken **yetmiş yaşında kaynatasını arkasından⁹⁰ buralara getirecek kadar** memnun etmiş! [dedi.] (AB 46/17).

1.3.7.5. /-(y)AcAK kadar olsun/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.7.5.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Yüklem

-- Ns (ST + he) + Y (F- + /-(y)AcAK kadar olsun/)

[Behrever] git, git de bana **bir adamı öldürecek kadar olsun** zehir getir! [dedi.] (KB 85/9).

1.3.7.5.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)AcAK kadar olsun/)

[Zekiye], (kendi kendine) acaba **birbirinden ayrılmış da telef olmuş iki garibin toprağını havada birleştirecek kadar olsun** feleğin insafı yok mudur? [dedi.] (VyS 23/13).

⁹⁰ Kendi geldikten sonra, peşi sıra... Cümlede, zamanda öncelik işlevinde kullanılmıştır.

1.3.8. Sebep İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

1.3.8.1. /-DIk+tAn sonra/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.8.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (BF_{-niyetlenme} (F- + /(y)AcAk ol-/) + /-DIk+tAn sonra/)

[Yâdigâr (yalnız) ...] söylemeyecek olduktan sonra bildiği neye yarar? [dedi.] (G 196/13).

1.3.8.1.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Yer Tümlenci + Özne + Yüklem

-- YT (İT + he) + Ö (İ + ø) + Y (YF- ([Yİ] + e-) + /-DIk+tAn sonra/)

[Celâleddin], içinde insan [var] olmadıktan sonra kaleyi ne yapayım? [dedi.] (CH 98/6).

-- 2. Zaman Tümlenci + Özne + Yüklem

-- ZT (Zr) + Ö (ST + ø) + Y (F- + -mA- + /-DIk+tAn sonra/)

Muhtar Bey, şimdi beni hayattan kurtaracak bir adam bulunmadıktan sonra, ben vaktiyle bir adamın canını kurtarmışım hatırımda olup da ne olacak? [dedi.] (G 136/8).

1.3.8.2. /-DIK+tnn+iy+dAn/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.8.2.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- Yönelme Tümlenci + Yüklem

-- YöT (Zm + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy+dAn/)

[Atâ], sonra ağlayacağını düşünürüm, sana acıdığımdan kendime de acınmaya başladım. [dedi.] (ZÇ 13-14/21).

1.3.8.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Özne + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Ö (İT + ø) + Y (DBF- (T + F-) + /-DIK+tnn+iy +dAn/)

[Nurettin, (okur) ...], itikatlarınca **Tatar beliyyesini Hârizmşah Devleti meydana getirdiğinden** bu fitnenin sükûnu, bu devletin zevaline mütevakkıf imiş! [...dedi.] (CH 230/21).

1.3.8.3. /-DIK+tnn+iy için/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.8.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y(YF- (Yİ (T) + e-) + /-DIK+tnn+iy için/)

[Tahire, ([Halil Bey'in] lakırtısını keserek) ...] **akrabanızdan olduğu için** siz yanınıza aldınız. [...dedi.] (ZÇ 25/12).

1.3.8.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. İlgi Tümlenci + Yüklem

-- İLT (İYY + he) + + Y(BF- (Zr + BF- (Ns2 + F2-)) + /-DIK+tnn+iy için/)

[Burak Hacıp], hiç hatırina gelmedi ki İsmâiliye takımının reisleri **vekâlet namına padişahlık etmekte daha sühulet gördükleri için** İmam-ı Masum'un itikadını iltizam ederler. [dedi] (CH 169-170/24).

-- 2. Nesne + Yüklem

-- 2.1. Ns (İ + he) + Y(DBF- (T + F-) + /-DIK+tnn+iy için/)

[Mehmet], **Nâsır'ı yeryüzüne inmiş bir mabut hükmünde tuttuğumuz için** kendi bendelerimizin nazarında bile Cengiz gibi bir melundan beter görünmeye başladık. [dedi.] (CH 22/11).

-- 2.2. Ns (İT + he) + Y(F- + /-DIK+tnn+iy için/)

[İslâm Bey], **senin korkmadığını gördüğü için** kimse de korkmadı. [dedi.] (VyS 155/15).

-- 3. Varma Tümleci + Yüklem

-- 3.1. VrT (E + VrT (Zm + he) + Y(YF- (Yİ + e-) + /-DIK+tnn+iy İçin/)

[Celâlettin], teessürlerim bâb-ı adaletinde cürm ise affederdin, affetmesen sırrım **yalnız sana mevdu olduğu için** fâş olmayacağından emin idim. [dedi.] (CH 202/21).

-- 3.2. VrT (İT + he) + Y(BF- (İ + yF-) + /-DIK+tnn+iy İçin/)

[Nurettin], **bir musibet zamanına tesadüf ettiğimiz için** tenasüp-ü lâzıme seni bile terk edip de Cengiz'in mevcut olan Müslümanlarını bitirmeye gayreti yetiştirmiyormuş gibi biz de İslâm'ın zürriyetini mahvetmeye mi çalışalım. [dedi.] (CH 106/3).

-- 4. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İT + he) + Y(F- + /-DIK+tnn+iy İçin/)

[Ahşid] ya beni memnun edersin yahut şu dakikada Hüsrev'i paralarım; **dairenize geldiği için** paraladığımı söylerim, senin davet ettiğine de dayen olacak budalayı şahit tutarım, anladın mı? [dedi.] (KB 65-66/21).

1.3.8.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (Zm + he) + Ns (İ + ø) + Y(F- + /-DIK+tnn+iy İçin/)

[Zahide], **bana valide dediğiniz için** günde bir güneş doğuran feleğe baş eğmeyecek kadar [gönlüme] gurur geliyor. [dedi.] (CH 206/18).

-- 2. Zaman Tümleci + Varma Tümleci + Yüklem

-- ZT (ST + ø) + VrT (İT + he) + Y(BF- (İ + yF-) + /-DIK+tnn+iy İçin/)

[Mihridil, kendisini toplayarak] ben hırsız atı arkasında, esirci kırbacı altında ezile ezile büyümüş bir biçare halayık iken Cenabıhak sizin vücudunuzla mesrur ettiği zaman **bir padişahın göz bebeğini kucağında büyütmek devletine nail olduğum için** şimdi sayenizde esirler kullanıyorum, hanzadeler kadar itibar görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum!.. [dedi.] (KB 5/11).

-- 3. Zaman Tümleci + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + VsT (İ + he) + Y(BF_{-zorunluluk} (BF- (İ + yF-) + / -mA+yA mecbur ol- /) + /-DIK+tnn+iy İçin/)

[Burak Hacıp], ara sıra yalan söyledikçe yemin ile temin etmeye mecbur olduğum için bendenizin nazarımda kase de sıdk u kızbi birbirinden ayıracak bürhânlardan değildir. [dedi.] (CH 190/16).

1.3.8.4. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- İlgi Tümleci + Yüklem

-- İLT (İT + he) + Y (Yİ (İ + e-) + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Zahide], hiç getireceğim haberler kendi memulümden bile hayırlı olacağına emin olmasam sana bu kadar kuvvetli söz verir miyim? [dedi.] (CH 126/14).

1.3.8.5. /-(y)A+ ... -(y)A/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.8.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y ((DBF- (T + F-) + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

[Burak Hacıp], kulunuzun teklifimi ne mütalaadan dolayı ise **zihinlerinde büyüte büyüte** kendilerince bir nevi hakaret şekline koymuşlar. [dedi] (CH 174/4).

-- 2. Y ((F- + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

[Celâleddin, ([Özbek'in] yanına giderek) ...] **göre göre** mevtin her türlüsüne alıştık. [...dedi.] (CH 74-75/14); [Melik Nusret], elimdeki kale bir çiftçi kulübesine benzerse ne kadar şayan-ı ibrettir pek çok padişah zedelerin babalarından kalan memleketler başka bir dünya zannolunacak kadar vüsatıyla beraber **ezile ezile** bir avuç düşmanın kabzasına sığıyor da o benim kendi kılıcımla kazandığım kalecik Seddi-İskender'i paymâl eden koca koca Tatar ordularının önüne hail oluyor. [dedi.] (CH 101-102/21).

1.3.8.5.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + YT(BÖ. (YT (İT + he) + YT (ST + he))) + Y ((F- + /-(y)A/) + (F- + /-(y)A/))

[Burak Hacıp], **hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya** dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vahimeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşah adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4).

1.3.8.6. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- 1. Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)ArAk/)

Zekiye, (**kendini tutamayarak**) vallahi...[dedi.] (VyS 15/9).

-- 2. Y (F- + /-(y)ArAk/)

[İslâm Bey], vatan ki kırk milyon can besliyor, hâlâ uğrunda **isteyerek** can verecek kırk kişiye malik olmamış! [dedi.] (VyS 27/6); [Celâlettin, (kendini toplayarak müteessirâne bir hâl ile) ...] hiç senin gibi lezâiz-i hayattan yaratılmış bir vücudu insan **isteyerek** hırpalayabilir mi? [...dedi.] (CH 210/14).

1.3.8.7. /-(y)In+cA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Y(BF_{-yetmezlik} (BF- (T + F-) + / - (y) A + ø - + -mA + /-(y)In+cA/)

[Sıdkı Bey], **ahirete gidemeyince** dünyada ahiret için yaşayanların dünyası olan Hicaz'a gitmişti. [dedi.] (VyS 75-76/16).

1.3.8.8. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.8.8.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y(BF- (İ + yF-) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Gülnehâl], **sebeup olup da** döktürdüğüm kan yok mu? [dedi.] (G 16/9).

-- 2. Y (BF- (Zr + (ZrAç. (İkl) + F-) + /-(y)Ip dA/)

[Tahire], Allah aşkına **öyle mahzun mahzun bakıp da** ciğerimi bir kat daha yakma. [dedi.] (ZÇ 48-49/21).

-- 3. Y (DBF- (Ns1 + F2-) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Mihr-i Cihan], yüzünüzde gayet hafif, gözlere görünmeyecek gibi hafif, kendini yalnız ruha gösterecek kadar az bir iltifat emaresi görmedikçe **aklımı toplayıp da** gönlümdeki hissiyatın bir zerresini bile meydana koymaya muktedir olamıyorum, ah! [dedi.] (CH 209-210/24).

-- 4. Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Zülfikâr], teşrifinizden beri **görüp de**⁹¹ iki lakırdı edemedim. [dedi.] (G 156/14); [Celâleddin, ([Özbek'in] yanına giderek) ...] yüzünün rengi **uçup da** yeni açılmış sarı güllere benzedi. [...dedi.] (CH 74-75/17).

1.3.8.8.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- AyT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Gülnehâl], **iki gözünden mahrum olup da** yalnız hayal ile yaşayan biçareler gibi beyimle annenden ayrılmış yalnız senin ile yaşıyorum. [dedi.] (G 20/14).

-- 2. Benzerlik Tümleci + Yüklem

-- BzT (ST + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[İslâm Bey], **bir devlet gibi batıp da** dünyayı dehşetler içinde bırakmak, milyonlarca nüfusu anasından ayrılmış yetimler gibi arkasından ağlatmak, on iki bin mert gibi dövüşe dövüşe şehit olup da tarihlerde tek başına bir ordu sayılmak bir insana ne büyük şereftir. [dedi.] (VyS 143/2).

-- 3. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 3.1. HeT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Seyfettin, (içeri girerek) ...] **emrime tâbi olup da** yolunuza can vermeye gelen askerler, amirlerinin hakaret görmesini istemiyorlar. [...dedi.] (CH 70/10).

⁹¹ Göremediğim için...

-- 3.2. HeT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Atâ], bazı günler olur zihnimde **yoluna ölüp de** seni başı ucumda ağlar görmekten büyük dünyada bir devlet bulamam. [dedi.] (ZÇ 13/18).

-- 4. Nesne + Yüklem

-- Ns (C + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

Bahtiyar; birader, sen galiba sevdiğin adamı **şehit oldu diye işitip de** arkasından aylarca matem tuttuktan sonra karşında görmemişsin. [dedi.] (AB 90/12).

-- 5. Sebep Tümleci + Yüklem

-- SebT(BÖ. (SebT (İT + he) + SebT (İT + he)) + Y (BF- (Zr (İkl) + F-) + /-(y)Ip dA/)

[Zülfikâr], lâkin **bir köpeğin zulmünden, bir kadının hıyanetinden bütün bütün ezilip de** intikam arzusunu unutacak kadar sizden bir vakit miskinlik memul etmezdim. [dedi.] (G 140/15).

-- 6. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (ST + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

Nuştekin; eğer Celâleddin zamanın hükmüne vakıf olsaydı **dünya kurulalı insan ayağı basmamış bir adaya çekilip de** bu kadar kıymetli zamanlar kaybedeceğine daha o vakit fırsat elde, her türlü teşebbüs ve tedbir imkânda iken bir tarafını tutar, üzerimize musallat olan belanın define bir çare düşünürdü. [dedi.] (CH 45-46/23).

-- 7. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

Atâ, ben **Tâbende budalasının sözüne inanıp da** mektebe döneydim başıma gelecekler o vakit gelecekti. [dedi.] (ZÇ 57/9).

1.3.8.8.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + YöT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Nurettin], **nazarımızı ilerideki ümide vakfedip de** hâli göz önünden kaçırmayalım. [dedi.] (CH 86/5).

-- 2. Özne + Nesne + Yüklem

-- Ö (ST + ø) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Gülnehâl], **bu hainler dayını kapıp da** annen kederinden humma ateşleri içinde yana yana ahirete gittikten sonra sen ölürsen ben bu dünyanın azabını çekerdim. [dedi.] (G 20/11)

-- 3. Sebep Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- SebT (İT + he) + AyT (İ + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Celâleddin]; of, insan fikrini ne kadar salaha sarf etse **böyle defaten zuhur eden felaketler üzerine hodperestlikten geçip de** bütün bütün vazifeye esir olamıyor. [dedi.] (CH 66-67/24).

-- 4. Yönelme Tümleci + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- YöT (ST + he) + VsT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Celâleddin], habisler mademki **dininizin, milletinizin harabına kastetmiş bir meluna rüşvetle hulûl edip de** dünyada, ahirette melun olmayı murat etmişsiniz, bu tekellüfe ne hacet var idi? [dedi.] (CH 58/11).

1.3.8.8.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Nesne Açıklayıcısı + Karşılaştırma Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + NsAç. (EksST + ø) + KarT (EksST + ø) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Celâleddin], yüz seneden beri feleğin her türlü cefasından⁹² kılıcımızın himayesine sığınan, **bizi mert, himmetli, kifayetli, gayûr hâslı kendilerinden büyük sanıp da** tabaiyyetimize giren, ayağımızı başlarından yüksek, kılıcımızı canlarından aziz tutan nice yüzbinlerce biçareye “İşte düşman geliyor, biz de kaçacağız, başınızın çaresine bakın.” demekten utanmadık. [dedi.] (CH 14-15/22).

⁹² Metinde “cefasına” şeklindedir.

-- 2. Sebep Tümleci + Özne + Nesne + Yüklem

-- SebT (ZYY) + Ö (İ + ø) + N ((Zm + he) + E) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Nurettin], **bir musibet zamanına tesadüf ettiğimiz için tenasüp-ü lâzıme seni bile terk edip de** Cengiz'in mevcut olan Müslümanlarını bitirmeye gayreti yetişmiyormuş gibi biz de İslâm'ın zürriyetini mahvetmeye mi çalışalım.[dedi.] (CH 106/3).

1.3.8.8.5. Altı Ögeden Oluşanlar

-- Hedef Tümleci + Zaman Tümleci + Karşıtlık Tümleci + Durum Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (İT + he) + ZT (ZYY) + KrşT (ZYY) + DurT (ZYY) + Ns (ST + ø) + Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-(y)Ip dA/)

[Nurettin], **bunların talebine, zamanın uleması bir işret meclisinde içtima ederek arz ve semayı birbirinden fark edemeyecek kadar bedmest oldukları hâlde istiğrak eder gibi bir “olmaz” cevabı [cevap] verip de** haramı ve belki mübahı men için o kadar tavâifin dalalette kalmasına sebep olmamışlar mıydı? [dedi.] (CH 217-218/22).

1.3.9. Üsteleme İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

1.3.9.1. /-mİş gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Özne + Yüklem

-- 1. Ö (İT + ø) + Y (F- + -mA- + /-mİş gibi/)

[Nurettin], **bir musibet zamanına tesadüf ettiğimiz için tenasüp-ü lâzıme seni bile terk edip de** Cengiz'in mevcut olan Müslümanlarını bitirmeye gayret [etme](s)i yetişmiyormuş gibi biz de İslâm'ın zürriyetini mahvetmeye mi çalışalım. [dedi.] (CH 106/3); [Muhtar Bey], **çektiklerim yetişmiyormuş gibi**, arada bir de minnet peyda oldu. [dedi.] (G 108/12).

-- 2. Ö (ST + ø) + Y (F- + -mA- + /-mİş gibi/)

[Celâleddin], biz de hatırlınız için ahkâm-ı şer'yyeyi bırakalım da Cengiz siyasetiyle mi harekete başlayalım; **Tatar'ın bir hınzırı ulûhiyet makamına çıkarmak için telef ettiği adamlar yetişmemiş gibi** biz de sizin kula atı İcl-i Sâmirî makamında tutmak için mi kırbaç vuran adamı öldürelim? [dedi.] (CH 70/15).

1.3.9.2. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.9.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Esat], hani siz demin Çürüksu'da **arasanız** bir beyzade bulamazsınız diyordunuz a? [dedi.] (AB 62/9).

1.3.9.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Y (Yİ (BF- (Zr (İkl) + yF-)) + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Mehmet], daha geçen gün ümeramızın yarısı ordudan firar ettiler, düşman bayrağına sığındılar, reisleri de Bedrettin idi ki; **vücudunu parça parça etseler** içinde bizim nimetlerimizden başka bir şey bulunmaz. [dedi.] (CH 22/13).

-- 2. Özne + Yüklem

-- 2.1. Ö (İ+ ø) + Y (Yİ (DBF- (T + F-) + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Celâlettin, (etrafına bakıp da kimseyi göremeyince) ...] bundan sonra **hayat-ı ebedî ayağıma gelse** bir nigâh etmeye tenezzül etmem! [dedi.] (CH 270/15).

-- 2.2. Ö (İT + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + kp (/sA/) + [şe])

[Neyyire], senden **gölgen ayrılırsa**⁹³ ben ayrılmam, yaşarsam ayağının ucunda yaşarım, ölürsem de gözünün önünde ölürüm. [dedi.] (CH 42/9).

⁹³ ...gölgen ayrılrsa bile...

-- 2.3. **Ö (ST + ø) + Y (Yİ ([Yİ] + e-) + /-sA/) + [e- + -kp + şe]**

[Celâlettin]; gönül, eshâb-ı tasavvufun dediği gibi **bir başka dünya olsa** yine bu kadar yükün altında ezilir. [dedi.] (CH 254/10).

-- 3. **Yer Tümleci + Yüklem**

-- YT (**İT + he**) + Y (**Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp] + şe**)

Akif, **mezar köşesine saklansam** yine bu lakırtıdan kurtulamayacağım! [dedi.] (AB 122/7).

1.3.9.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. **Özne + Nesne + Yüklem**

-- **Ö (İT + ø) + Ns (ST + he) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp + şe])**

[Muhtar Bey (kendini toplayarak) ...] **zulmün pençesi bütün dünyayı sarsa** çekip kurtarmaya kendimde iktidar görüyorum. [...dedi.] (G 184/8).

-- 2. **Vasıta Tümleci + Özne + Yüklem**

-- **VsT (İT + he) + Ö (ST + ø) + Y (Yİ (DBF- (T + F-) + /-sA/) + [e- + -kp + şe])**

[Celâlettin], zannederim ki **iblisin telkiniyle bir âlem vücuda gelse** yine sekenesi Havva-yı şeytaniyeye ittibâda sizin derecenize varmaz. [dedi.] (CH 114/12).

1.3.10. Vasıta İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

1.3.10.1. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.10.1.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. **Nesne + Yüklem**

-- **Ns (İT + ø) + Y (BF- ([N2] + F2-) + /-(y)ArAk/)**

[Celâlettin], ben **İslâm kanı [kan] dökerek** tevsi-i mülk etmek istesem Bağdat'ı zabtedip de taht-ı Abbasi'ye hayal gibi, cemâd⁹⁴ gibi hareketsiz, aciz birini oturttarak onun namına Memalik-i İslâm'ın her tarafında infaz-ı hüküm edemez miydim? [dedi.] (CH 222/21).

⁹⁴ Metinde “cellad” şeklindedir.

-- 2. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Dilruba; (yalnız, **kapıdan bakarak** nerdbândan indiğini ve pencereye koşarak sokağa çıktığını gördükten sonra müstehziyâne gülerek) bu adam gerçekten deli! İnsanın Ferhat-Şirin masalına inanacağı geliyor. Yedi aydır birlikteyiz, tavrımdan bir şey anlamadı! [...][dedi.] (AB 30/15).

1.3.10.1.2. Dört Ögeden Oluşanlar

Zaman Tümleci + Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ZYY) + HeT (İ + he) + Ns (ST + he) + Y (BF- ([T] + F) + /-(y)ArAk/)

[Celâlettin], ben İslâm kanı dökerek tevsi-i mülk etmek istesem **Bağdat'ı zabtedip de taht-ı Abbasi'ye hayal gibi [hükümsüz], cemâd gibi hareketsiz, aciz birini [tahta] oturttarak** onun namına Memalik-i İslâm'ın her tarafında infaz-ı hüküm edemez miydim? [dedi.] (CH 222/21).

1.3.10.2. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Kaynak Tümleci + Nesne + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Ns (İ + ø) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip/)

[Mehmet], Celal **insan kanından seller peyda edip** oraları harap edecek, ne zararı var? [dedi.] (CH 25-26/23).

1.3.10.3. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.10.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y(BF- (Ns2 + F2- (BF- (İ + yF-)) + /-(y)Ip dA/)

[Behrever] anlasın ki dünyada hükmü geçen padişah pederimin “Herkes gezsin eğlensin, sefa sürsün, ömrüme, devletime dua etsin!” diye **hazineler sarf edip de** yaptırdığı bahçeden adam kovmak nasıl olurmuş, elinde kimden emri var imiş? [dedi.] (KB 17/13).

1.3.10.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yüklem

-- DurT (ZYY) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[İslâm Bey], bir devlet gibi batıp da dünyayı dehşetler içinde bırakmak, milyonlarca nüfusu anasından ayrılmış yetimler gibi arkasından ağlatmak, **on iki bin mert gibi dövüşe dövüşe şehit olup da** tarihlerde tek başına bir ordu sayılmak bir insana ne büyük şereftir. [dedi.] (VyS 143/2).

-- 2. Nesne + Yüklem

-- 2.1. Ns (İ + he) + Y (DBF- (T + F) + /-(y)Ip dA/)

[Gülnehâl], onda zalim sevdası var, ikbal deliliği var, mal tamahı var, haset illeti var, kin belası var, elindekini kaybetmek korkusu var, **İsmet'i elinden alıp da** seni kederinden öldürmek hülyası var. [dedi.] (G 28/10).

-- 2.2. Ns (İT+ he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Zekiye, (hiddetle acı acı gülerek) ...] **kendimi öldürüp de** düşmanımı düşmansız mı bırakayım? [dedi.] (VyS 35/2).

-- 3. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 3.1. YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Akif, (acı acı gülerek) ...] **meyhaneciye tembih edip de** kendimi uyandırtmak muhal değil a. [dedi.] (AB 134/8)

-- 3.2. YöT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Nuştekin], **böyle bizden âciz bir adamın hükmüne dâhil olup da** ne kazanacağız? [dedi.] (CH 46/5).

1.3.10.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- Ns (İ + he) + VsT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Muhtar Bey (acı acı gülerek) ...] hanım, **dünyayı kaplan yavrularıyla doldurup da** ölünceye kadar iftihar edecek. [...dedi.] (G 116/11).

-- 2. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- 2.1. Ns (İT + he) + YT ((İ + he) + E) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Mihr-i Cihan, kendi kendine], **Tatar'ın İslam'ı kabul ettiğini ahirette olsun**⁹⁵
haber alıp da mezarımda mahşere kadar rahat yatabilecek miyim? [dedi.] (CH 270/8).

-- 2.2. Ns (ST + he) + YT((İ + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Muhtar Bey], bakalım **elindeki kanlı bıçağı yere sokup da** âlemi döndürmeye kadrolabilir misin? [dedi.] (G 91-92/18).

-- 3. Nesne Açıklayıcısı + Nesne + Yüklem

-- NsAç (ZYY) + [Ns] + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Zekiye], daha bir bakışta **vücudumda ne kadar kuvvet varsa [onu] toplayıp da**⁹⁶ gözlerimi başka tarafa çevirmek istedim. [dedi.] (VyS 6-7/19).

-- 4. Şart Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ŞT (ŞYY) + Ns (EksST + ø) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] çare yok, Mirza'yı efendimizin yanına götürmeli hala gelmez ise ne ala, **gelir ise bir yalan söyleyip de** onu kaçırmak güç bir şey değil a. [dedi.] (KB 57/10).

1.3.11. Zaman Zarf Yan Yargıları

1.3.11.1. Zamanda Başlangıç İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

1.3.11.1.1. /-DI+...-(y)A+II/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.1.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (BF- (T + F-) + /-DI/ + F- + /-(y)A+II/)

[Celâleddin], Cengiz'e **anasından doğdu doğalı** bir kere gülmemişiyorlar. [dedi.] (CH 26/6).

⁹⁵ Yetinme anlamında: hiç olmazsa

⁹⁶ ... topladığım kuvvet sayesinde...

1.3.11.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yüklem

-- Ns (İT+ he) + Y (F- + /-DI/ + F- + /-(y)A+II/)

[Atâ, (kendini toplayarak) ...] **kendini bildin bileli** bir yerde büyüyörüz. [dedi.] (ZÇ 9/11); Şefika, **kendimizi bildik bileli** ninemle de beraber değil misin? [dedi.] (ZÇ 9/12)

-- 2. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İT + he) + Y (F- + /-DI/ + F- + /-(y)A+II/)

[Ahşid], kulunuz **daire-i hümayununuza geldim geleli** Efendi'mize müteallik bir iş değil, bir cariye'nin bir latifesini kimseye söylemedim. [dedi.] (KB 37/7)

1.3.11.1.2. /-(y)A+II/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.1.2.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- AyT (BÖ (İT + B + İT) + he) + Y (F- + /-(y)A+II/)

[Gülnehâl], iki gözünden mahrum olup da yalnız hayal ile yaşayan biçareler gibi **beyimle annenden ayrılalı** yalnız senin ile yaşıyorum. [dedi.] (G 20/14).

-- 2. Özne + Yüklem

-- 2.1. Ö (İ + ø) + Y (F- + /-(y)A+II/)

Nuştekin; eğer Celâleddin zamanın hükmüne vakıf olsaydı **dünya kurulalı** insan ayağı basmamış bir adaya çekilip de bu kadar kıymetli zamanlar kaybedeceğine daha o vakit fırsat elde, her türlü teşebbüs ve tedbir imkânda iken bir tarafını tutar, üzerimize musallat olan belanın define bir çare düşünürdü. [dedi.] (CH 45-46/23).

-- 2.2. Ö (İT + ø) + Y (DBF- (T + F-) + /-(y)A+II/)

[Dilruba], **ahirete gittiği meydana çikalı** daha üç gün olmadı. [dedi.] (AB 50-51/19).

-- 2.3. Ö (İT+ ø) + Y (F- + /-(y)A+II/)

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevvrle) ...] **Osmanlı namı işitleli**⁹⁷ Tuna geçildi! Birkaç kere geçildi. Birçok kere geçildi. Fakat bir vakit alınmadı. [dedi.] (VyS 39/5).

1.3.11.1.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar

--Özne + Nesne + Yüklem

-- Ö (İ + ø) + Ns (İT + he) + Y (BF- başlama (BF- (İ + [yF-])) + /mA+yA başla-/ + /-(y)A+II/)

Nurettin, Abbasiler Nemrut mukallitliğini iltizam [etme](y)e başlayalı dünyanın neresinde bir seyyie var ki Bağdat'a naklolup da ikmal edilmiş olmasın. [dedi.] (CH 218/22).

1.3.11.2. Zamanda Öncelik Anlatan Zarf Yan Yargıları

1.3.11.2.1. /-Dİk+tAn sonra/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.2.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (Zr + F-) + /-Dİk+tAn sonra/)

[Zekiye], (**biraz düşündükten sonra**) hayat ne garip hâl imiş! Birkaç gün evvel yanımda biri ağlasa gözünün yaşı sefasından dökülüyor zannederdim. Bu gün kulağıma kahkahalar matem sedası gibi geliyor! Birkaç gün evvel mağmum mağmum bulutlarda şimşek çaktıkça biri gülüyor gibi görünürdü. Bu gün yeni açılmış güllerde çiğ görsem birinin gözyaşı dökülmüş zan ediyorum! Birkaç gün evvel yüzüm gülüyordu... Sanki her şey de benimle beraber gülüyordu! Bu gün gönlüm ağlıyor... Sanki her şey de gönlümle beraber ağlıyor! [... dedi.] (VyS 7/8); [Akif, ara sıra içerek...] lâkin **senelerce süründürdükten [sonra]** aletlerinin her birini ayrı ayrı parladıktan sonra öldürecek. [...dedi.] (AB 118-119/18); [Mihr-i Cihan], (**biraz düşündükten sonra** ağlayarak bir tarafa yıkılır.) (CH 238/10); [Celâlettin], (**biraz düşündükten sonra**) maksatları ne olacak? Talîâ'daki birkaç yüz kişinin hücumunu gördüler. İnhizâmın kaza nevinden olduğunu anladılar, korktular. Talilerini bir daha yalnızca tecrübe etmeye cesaret

⁹⁷ Metinde "işitili" şeklindedir.

edemiyorlar. Müttefik-i halisleri olan Tatarları, ehl-i salibi beklerler. Kimi beklerlerse beklesinler. Benim vazifem İslâm arasında kılıcı kaldırmaktır. Elçileri göreyim, her ne suretle olursa olsun akd-ı sulh edeyim. Vebal üzerimden kalksın da onlar ahitlerini bozarlarsa adalet-i ilahiye haklarından gelmeye kâfidir. Melike, akşam yemeğini beraber yiyeceğiz. [dedi.] (CH 242/11); [Ahşid] (**biraz gezindikten sonra** bir köşeye oturarak) [...] varsın o da Keşmir Şahı'nın sarayına giren delikanlı gibi boğuluversin! Belaya bak ki Hüsrev'in yeri öyle yer değil, kırk gün bıraksak içinde havasızlıktan değil, açlıktan bile gebermez... Ben onu gebertemez miyim? Billahi gebertirim, vallahi şimdi boğarım... Hem kendi ciğerinin kanında boğarım! Ah! Olmaz, olamaz. Ben Behrever'in yanına girdikten sonra hala gelir ise ne derim? Gelmez ise Hüsrev için berikine nasıl lakırdı anlatırım? Of! İnsanın bir dakikalık bir surla ettiği hatayı düzeltmek ne kadar düşünmeye, ne kadar çalışmaya muhtaç oluyor! Çare yok, Mirza'yı efendimizin yanına götürmeli Hala gelmez ise ne ala, gelir ise bir yalan söyleyip de onu kaçırmak güç bir şey değil a. [dedi.] (KB 56-57/15).

-- 2. Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

[Abdullah], **öldükten sonra** da lakırdı söyleyemem a. [dedi.] (VyS 59/7); [Tahire, ([Halil Bey'in] lakırtısını keserek) ...] hiç **evlendikten sonra** aralarında dirlik olur mu? [...dedi.] (ZÇ 25/13); [Akif], **öldükten sonra** da bu derece hatırı sayılacağından emin olmak insana ölümden kurtulmaktan daha lezzetli geliyor. [dedi.] (AB 94/7).

1.3.11.2.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

--AyT (İ + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

[Celâlettin], **ab-ı sükûndan çıktıktan sonra** ta Sind'e ininceye kadar millete, memlekete edebileceğim hizmetler için şan meydanlarında bu kadar alenî deliller gösterdim. [dedi.] (CH 110/16).

-- 2. Miktar Tümleci + Yüklem

--Y(BF- (Zr (İkl) __ + MT (ST + ø) + __ + (Zr + F-) +/-Dİk+tAn sonra/)

Dilrûba, (**ağır ağır bir iki adım geri çekildikten sonra** dikkatle Süleyman Kaptan'ın yüzüne bakarak) siz soyca mı delisiniz? [dedi.] (AB 50/10).

-- 3. Nesne + Yükleme

-- 3.1. Ns (İ + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

[Gülnehâl], işte ben... Ben **esirciyi öldürttükten sonra** cadı gibi insan kanı görmekten, insan laşesi koklamaktan başka bir şeyden lezzet almaz oldum. [dedi.] (G 16-17/19); Rıdvân (**kapıyı kilitledikten sonra** pencereye koşarak) şükür, bir تنها vakit bulabildik. [dedi.] (G 112/16).

-- 3.2. Ns (İT + he) + Y (BF- (Zr (İkl) + F-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Akif, ara sıra içerek...] lâkin senelerce süründürdükten, **[insanın] aletlerinin her birini ayrı ayrı paraladıktan sonra** öldürecek. [...dedi.] (AB 118-119/18).

-- 3.3. Ns (İT + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Süleyman], **[oğlumun] vefatını haber aldıktan sonra** çocuğun terekesini yazdırmıştım. [dedi.] (AB 54/2).

-- 3.4. Ns (Ns (Zm + he) + E) + Y (DBF- (T + F-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Zahide], **onu da elimden aldıktan sonra** yaşamaya nasıl tahammül edeyim, dünyanın nesine talip olayım? [dedi.] (CH 206/5).

-- 4. Özne + Yükleme

-- 4.1. [Ö (Zm + ø)] + Y (DBF- (T + F-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Nurettin], efendimiz; **[siz] dünyadan gittikten sonra** saray-ı hükûmette ahlâf-ı âliniz yaşayacak. [dedi.] (CH 106/12).

-- 4.2. Ö (BÖ (Ö (İT + ø) + Ö(İT + ø))) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

[Neyyire], **onun gürültüleri, feryatları bittikten sonra** pederim bir hafif tebessüm etti. [dedi.] (CH 6/18).

-- 5. Yer Tümlenci + Yükleme

-- YT (İT + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

[Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] ben **Behrever'in yanına girdikten sonra** hala gelir ise ne derim? [...dedi.] (KB 57/6).

-- 6. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 6.1. YöT (İ + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) +/-Dİk+tAn sonra/)

Halil Bey, (tezkereye göz gezdirdikten sonra senetle beraber avucunda buruşturur, yere atar.) (ZÇ 45/2).

-- 6.2. YöT (ST + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

[Özbek], bu tarafa çekildikten sonra Hârizm'de olan ordu bütün bütün perişan olmuş. [dedi.] (CH 66/10).

1.3.11.2.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Nesne + Yüklem

-- DurT (ST + he) + Ns (İ + he) + Y (BF- (Zr + F-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Celâlettin], (bir nazar-ı hakaretle Gıyas'ı baştan aşağı süzdükten sonra kapıya doğru yürüyerek) bedbaht! [dedi] (CH 150/9).

-- 2. Miktar Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- MT (ST + ø) + DurT (ST + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

Zekiye, (bir iki dakika o hâlde kaldıktan sonra odanın her tarafına göz gezdirerek) akıbet gitti... Yoksa rüya mı idi? Ah... Sevinecek bir şey olsaydı belki rüya çıkardı... Beni de kendi gibi tahammüllü zanneder değil mi? Gösterdiğim gayrete inanır öyle mi? [...dedi.] (VyS 31-32/11).

-- 3. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + YT (İT + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

Ahşid, (nihayet derecede cebr-i nefis ile temkin göstererek ağır ağır Mihridil'e yaklaşır, elini [Mihridil'in] omuzunun üstüne koyduktan sonra) kadın! "Serendib" den bir maymun getirselers de şah hizmetine verselerdi, şimdiye kadar senden ziyade terbiye olurdu. [dedi.] (KB 41/14).

-- 4. Sebep Tümleci + Hedef Tümleci + Yüklem

-- SebT (ZYY) + HeT (İT + he) + Y (BF- (Zr + DBF- (Ns2 + F2-))) +/- Dİk+tAn sonra/)

Bahtiyar; birader, sen galiba sevdiğin adamı **şehit oldu diye işitip de arkasından**⁹⁸ aylarca matem tuttuktan sonra karşında görmemişsin. [dedi.] (AB 90/12).

-- 5. Vasıta Tümleci + Nesne + Yüklem

-- VsT (ZYY) + Ns (İT + he) + [Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)]

Dilrûba; yalnız, (kapıdan bakarak nerdbândan indiğini [gördükten sonra] ve pencereye koşarak sokağa çıktığını gördükten sonra müstehziyâne gülerek) bu adam gerçekten deli! İnsanın Ferhat-Şirin masalına inanacağı geliyor. Yedi aydır birlikteyiz, tavrımdan bir şey anlamadı! [...][dedi.] (AB 30/15).

-- 6. Vasıta Tümleci + Varma Tümleci + Yüklem

-- VsT (İ + he) + VrT (Zm+ he) + Y (BF- (İ + yF-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Süleyman], şimdi bir kere de **hulle ilebaşkasına teslim ettikten sonra** alacaksın da...[dedi.] (AB 106/14).

-- 7. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- 7.1. ZT (İT + he) + Ns (İ + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

Behrever, telaş ile koşarak **Mihridil'in arkasından**⁹⁹ kapıyı sürmeledikten sonra Hüsrev'in indiği kapıya gelir. (KB 61/20).

-- 7.2. ZT (İT + he) + Ns (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) +/-Dİk+tAn sonra/)

Özbek, (lakırtı arasında¹⁰⁰ Mehmet Hârizmşah'ın nefesini muayene ettikten sonra) ah ben sebep oldum, Padişah'ımın telefne ben sebep oldum. Cengiz'e ettiğim hizmeti şeytan bile edemez. (Celâleddin'e) Padişah'ım! Şu merhumun hâline hürmet et de beni ahirete gönder. Mezar köşesinde yatayım, bu denî dünyanın zulmünden, çilesinden kurtulayım. Ah, ne menhus zamanda dünyaya gelmişim. Üç yıldır uğraşıyorum, on dekiz yerimden yaralandım, okları bir yere dizesler boyu Semerkant'a

⁹⁸ Arkasından, onun için...

⁹⁹ Mihridil kapıdan çıktıktan sonra...

¹⁰⁰ Celâlettin'in lakırtıları arasında...

varır. Yine köpeğin vücudundan bir kıl koparamadım da birkaç lakırtı ile padişahımın, velinimetimin helâkine sebep oldum. Muradım vücudumu yoluna feda edip de ayaklarına kapandığım hâlde teslim-i ruh etmek idi. Şimdi o vefat etti. Ben başının ucunda sağ duruyorum. Helâkine de ben sebep oldum. Öldür padişahım beni öldür, şu musibet âleminden kurtulayım. [dedi.] (CH 38/2).

-- 7.3. ZT (ZYY) + Ns (İT + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

Dilrûba; yalnız (kapıdan bakarak nerdbândan indiğini ve **pencereye koşarak sokağa çıktığını gördükten sonra**¹⁰¹ müstehziyâne gülerek) bu adam gerçekten deli! İnsanın Ferhat-Şirin masalına inanacağı geliyor. Yedi aydır birlikteyiz, tavrımdan bir şey anlamadı! [...dedi.] (AB 30/15).

-- 8. Zaman Tümleci + Varma Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + VrT (İ + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

Ahşid, (**koynundan ufak bir şişe çıkarıp Behrever'e verdikten sonra** mütereddid-ane bir tarz ile) iyice dikkat buyurunuz, insanın eline bile dokunsa... [dedi.] (KB 85/15).

-- 9. Zaman Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + YöT (İ + he) + Y (DBF- (Ns2 + F2-) +/-Dİk+tAn sonra/)

Şahin, (**telaş ile girerek etrafa göz gezdirdikten sonra**) daha gelmemiş. [dedi.] (AB 78/6).

1.3.11.2.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Miktar Tümleci + Durum Tümleci + Nesne + Yüklem

-- MT (ST + ø) + DurT (İ + he) + Ns (İ + he) + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

Akif, (**biraz zaman hayretle Dilrûba'yı süzdükten sonra**) demek ne beni seviyordun, ne de bu adamı seviyorsun? Sana bir koca, bir vekilharç lâzım. Kim olursa olsun, öyle mi? [dedi.] (AB 110/14).

¹⁰¹ Pencereye koştuktan sonra sokağa çıktığını görüyor.

-- 2. Sebep Tümleci + Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- SebT (İT + he) + YT (İT + he) + Ö (ST + ø) + Y (BF- (İ + yF-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Celâlettin], Nâsır mukallitlerin, birtakım yadigârların himmetiyle Sind nehri kenarında Kerbelâ kadar bir meşhed-i hamiyet peyda olduktan sonra nur-i didemi, ciğerparemi elimle kâbız-ı ervaha teslim ettim. [dedi.] (CH 110/22).

-- 3. Zaman Tümleci + Miktar Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Y (BF- (Zr (İkl) __ + MT (ST + ø) + YöT (İT + he) + __ F-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Celâlettin], (Mihr-i Cihan'ın başını omzuna alarak hayran hayran bir iki saniye yüzüne baktıktan sonra Kemâl-i [teessür] ve şefkatle) acı, bana acı da bu sefer beraber gelme! [dedi.] (CH 234-235/23).

-- 4. Zaman Tümleci + Vasıta Tümleci + Durum Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + VsT (ST + he) + DurT (ST + he) + Y (DBF- (Ns1 + F2-) +/-Dİk+tAn sonra/)

[Zülfikâr], (kapının dışarısında yetişerek elindeki pala ile iki vuruşta işini bitirdikten sonra içeri avdetle Hâkim'e) şeriatın hükmü, saltanat-ı seniyyenin fermanı yerini buldu. Allah şevketli Padişah'ımıza, saadetli Bey'imize tükenmez ömürler versin. [dedi.] (G 220/10).

1.3.11.2.2. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.2.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- CBE + Y (YF- (Yİ (BF- süreklilik (F- + /-⁰r kal/) + /-⁰r/)) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Akif, kendini muayene ederek ...] ya sonra uyur kalırsam¹⁰² sabaha kadar uyanamazsam da o, o muradına nail olursa, o bu gece gelin olmuşken yarın sabaha kadar yaşarsa? [...dedi.] (AB 133-134/21).

¹⁰² /-⁰r/ sıfat fiili ve kal- yardımcı fiilinin oluşturduğu süreklilik fiili. (Kara, 1996: 52)

1.3.11.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Yineleme Tümleci + Yüklem

-- YinT (İ + he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[İslâm Bey], **bir kere ölsem**, dirilsem yine ölürüm. [dedi.] (VyS 103/5).

-- 2. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[İslâm Bey], **bir kere ölsem**, **dirilsem** yine ölürüm. [dedi.] (VyS 103/5).

1.3.11.2.3. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.2.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (T + F-) + /-(y)ArAk/)

[Gülnehâl], **(bir köşeden çıkararak)** yanına yaklaşan Zülfikâra) kim o? Gel! Beni gerçekten seviyor musun? Benim için bir fedakârlık daha edebilir misin? [dedi.] (G 152/8).

-- 2. Y (BF- (Zr + DBF- (Ns1 + F2-)) + /-(y)ArAk/)

[Sıdkı Bey], **(yine kendini toplayarak)** [...] babacığım dediği vakit gözlerini gökyüzüne dikmiş, sanki pederini aramış. Vatan dediği vakit etrafına bakınmış, sanki her bakışı, “Yatacağım toprağı düşmana çiğnetmeyiniz.” dermiş... Felâket bununla bitti mi zannedersiniz? Hayır! Dostundan bir yeni mektup daha geldi. İçinde, “Kızın kayboldu.” diyor. Kızının da öldüğünü söylemek istiyor. Zahir o biçare de ihtiyarlamış! O biçarenin de yüreğine zaaf gelmiş! Çektiği belalardan o kadar yılmış ki Ahmet’e kendi derdinden bir pay vermeye kıyamamış. İşte Ahmet Bey’in halini anladınız. Şimdi onun da senin gibi belki senden büyük bir rütbesi var. Allah rızası için bir yerde rast gelersen tanıma! İstersen selam bile bile verme. Adını işitirlerse belki yine, “keçe külah” derler. Hareminin, oğlunun, kızının mezarını göremedi, belki kendi mezarını da vatanda bırakmazlar. Biçareyi vatani içinde yaşamaktan menettirler. [...dedi.] (VyS 78-79/3).

-- 3. Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)ArAk/)

[Şefika], (**biraz doğrularak**) of! Ya bu akşama yahut yarın sabaha bütün bütün ayrılık göründü, öyle mi? Hekim beni uykuda sandı da Şerife Hanım'a hepsini söyledi. Yalnız bana söylemezler; yalnız nineciğime, babacığima söylemezler. Meğer dünyada adam aldatmak da bir merhamet imiş! Ya Rabbî, acaba kulun Şefika'ya ahirette de azap edecek misin? İki ay evvel bana biri bugün verem döşeklerinde telef olacağımı haber verse inanır mıydım? [...dedi.] (ZÇ 49-50/11); [Salih], (**içeri girerek**) efendim! [dedi.] (AB 85-86/18); Seyfettin, (**içeri girerek**) Padişah'ım, bargâh-ı saltanattan elbette herkes nasibini ister. Bendenizin istediğim yalnız kadrime riayet olunmaktır. İki saat evvel de mahsus adam göndermiş, arz etmiş idim, beni tahkir ettiler. Emrime tabi olup da yolunuza can vermeye gelen askerler, amirlerinin hakaret görmesini istemiyorlar. Ordular ayrıldılar. Siz efendimize benden ziyade malumdur ki benim atıma kırbaç vurmak kimsenin haddi değildir. [dedi.] (CH 70/6); Cariye, (**içeri girerek**) Efendi'miz teşrif ediyorlar. [dedi.] (CH 238/15).

-- 4. Y(DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)ArAk/)

[Zekiye], (**kendini toplayarak** mahcubane) meramınızı anlayamadım? [dedi.] (VyS 15/12); [Abdullah], (**kendini toplayarak**) ben de bir kaleyi kurtarmaya çalışacağıma böyle kaleler değer bir yiğidi kurtarmaya çalışırsam kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 63/12); Sıdkı Bey, (**kendini toplayarak**) yok! Ben bazı kere lakırtıda öyle dalarım. Biçarenin çektiği felaketleri gözümün önüne getirdim de...[dedi.] (VyS 75/5); Sıdkı Bey, (**kendini toplayarak**) kardeşin var mıydı? [dedi.] (VyS 151/6); Atâ, (**kendini toplayarak**) size ayrılık kolay mı geliyor? Düşünseniz a! Kendini bildin bileli bir yerde büyüyoruz. [dedi.] (ZÇ 9/8); Halil Bey, ([**Atâ'nın**] **lakırdısını keserek**) [...] şunun fihristine bak, içinde bir dinlenecek şey bulabilir misin? [dedi.] (ZÇ 16-17/19); [Kaplan Paşa, [**Muhtar Bey'in**] (**lakırdısını keserek**) ...] sen yine büyüklüğü kendinde gör. İşte seni affediyorum. Var haremim İsmet Hanımefendi'ye dua et! Sen onu bu kadar ezdirdin, bu kadar namusunu lekelemeye çalıştın. O yine geldi, rica etti canını elimden kurtardı. [dedi.] (G 87-88/16); Muhtar Bey (**kendini toplayarak**) [...] ah! On beş gündür neler çektiğimi bilmezsiniz. Hiç en sevdiğiniz âdemden hıyanet gördüğünüz var mı? Ah! İsmet hâlâ benim imiş... Hâlâ beni seviyormuş... O benim için yaşıyormuş da ben yine ölmeye çalışıyorum. Ne istiyorsunuz? Memleketi kurtarmak değil mi?

Zulmün pençesi bütün dünyayı sarsa çekip kurtarmaya kendimde iktidar görüyorum. Bu yolda can mı gidecek, varsın ömrüm ebedî feda olsun. Ne vakit gideceğiz? Ne vakit dünyayı öyle belâdan musibetlerle yaratılmış bir canavardan kurtaracağız? [dedi.] (G 183-184/17); [Hâkim Efendi], **([Muhtar Bey'in] lakırtısını keserek)** [...] Padişah'ımız, habisifermanlı etmiş. Tevki-i hümayun bana hitap. Öldürttüğü kadınların, masumların hâlâ hayalleri gözümün önünde duruyor. Canavarı bırakıp da yine adam mı yedireceksiniz? Allah'ın zalimini şimdi idam edin. [dedi.] (G 219-220/15); Celâlettin, kapıdan içeri girip de Mihr-i Cihan'ı gördüğü gibi Kemâl-i hayret ve telaşla geri çekilmek isteyerek ve fakat **kendini toplayarak** (kendi kendine) Neyyire, Neyyire ahiretten buralara kadar benden intikamını almaya mı geldin? [dedi.] (CH 122/17); Celâlettin, **(kendini toplayarak** müteessirâne bir hâl ile) yok! Ağlama! O güzel gözlerine dünyada ne kadar şive var ise hepsi hepsi yakışıyor da ağlamak yakışmıyor. Gel! Şöyle çehreni göğsümün üzerine koy! Ah... Kalbim, o güneş cemâline yapışacak kadar yaklaştı da yine bir türlü zulmetten kurtulamıyor. Hiç senin gibi lezâiz-i hayattan yaratılmış bir vücudu insan isteyerek hırpalayabilir mi? Kendi canımı [da] ne kadar tazip ediyorum, ona dikkat edersen ihtiyârsızlığımı pek kolay anlarsın. [dedi.] (CH 210/9); Mihridil, **(kendisini toplayarak)** ben hırsız atı arkasında, esirci kırbağı altında ezile ezile büyümüş bir biçare halayık iken Cenabıhak sizin vücudunuzla mesrur ettiği zaman bir padişahın göz bebeğini kucağında büyütme devletine nail olduğum için şimdi sayenizde esirler kullanıyorum, hanzadeler kadar itibar görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum!.. [dedi.] (KB 5/10).

1.3.11.2.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yüklem

-- 1.1. DurT (BÖ ([DurT (ST + he)] + BE + DurT (ST + he)) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Zahide, **(bir çadır örtünmüş [olduğu hâlde] ve kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden tutmuş olduğu hâlde girerek)** gel kızım! İki kadın birleşir de her hislerini meydana korlarsa felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/8).

-- 1.2. DurT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Şahin, (**telaş ile girerek** etrafa göz gezdirdikten sonra) daha gelmemiş [dedi.] (AB 78/6); İsmet, (**korku ile ayılarak**) nerede Bey? Nerede? Öldürdüler mi? [dedi.] (G 44/7); Bedrettin, (**kahkaha ile gülerek**) emin ol, Celâleddin'in kıymetini biz senden ziyade biliriz. Hakkın var dünyanın ondan başka istinatgâhı kalmadı. Biri hayatına kastedecek olsa yolunda ölürüz demem; çünkü deli değiliz. Lakin kastedenlerin vücudunu kaldırmaya kendi hayatımız gibi çalışırız. [dedi.] (CH 54/12).

-- 1.3. DurT (ST + he) + Y (BF- (T + F-) + /-(y)ArAk/)

[Mihri-i Cihan], (**bir dehşetle yerinden sıçrayarak**) divane, divane onun ahirette Neyyire'si var, kıymetli Neyyire'si var. Sen can bulmuş da yatağına musallat olmuş bir meyyitin tasviri idin. Sen, Neyyire'nin başından mezar toprakları saçarak gezer bir hayal-i hazini idin. Sen, Neyyire'nin bir cadısı idin... Hiç cennette Celâl, bir cadıyı yanına alır da sevgili meleğini, kıymetli hurisini nasıl kıskandırır? Ah yok, yok! Ya rabbi, ya rabbi sana sığınıyorum. [...dedi.] (CH 274-275/19).

-- 2. Nesne + Yüklem

-- 2.1. Ns (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Cabir], (**keseyi açarak**) tüh, rengi ne kadar da kerih şeylere benziyor. Bilmem insanlar neresine tama etmişler de bu kadar tapınırlar dururlar? Ha, darılma altıncığim! Sen güzelsin, güneşe bile benzersin. Hele yanımdan ayrılma da neye benzersen¹⁰³ benzeyebilirsin. Azametli Cengiz Han, şimdi yerinde Oktay duruyor, yarın kim bilir kim oturacak? [dedi.] (CH 258/17).

-- 2.2. Y(İBF- __ + Ns (İkl ((İT + he) + (İT + he)) + __ İBF + /-(y)ArAk/)

[Gülnehâl], (**sarılp yüzünü gözünü öperek**)¹⁰⁴ ah! İsmetçğim, Allah o merhametli nineciğini mezarında ağlatmadı. Allah seni bana bu halde gösterdi. Allah Bey'ini kurtardı. [dedi.] (G 204/15).

-- 2.3. Ns (Zm + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)ArAk/)

[Akif], (**kendini muayene ederek**) [...] ya sonra uyur kalırsam, sabaha kadar uyanamazsam da o, o muradına nail olursa, o bu gece gelin olmuşken yarın sabaha

¹⁰³ Metinde "Yine benzersen yine benzeyebilirsin." şeklindedir.

¹⁰⁴ Sarılıp öp- birleşik fiili, nesne ile kırılmıştır.

kadar yaşarsa? Ah! Cenabıhak göstermesin! Sonra vücudumun her parçasını dişlerimle koparsam kendi intikamımı kendimden alamam. [dedi.] (AB 133-134/16).

-- 3. Vasıta Tümleci + Yüklem

-- 3.1. VsT (İ + he) + Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)ArAk/)

Behrever, **(cebr-i nefis ile kendini toplayarak)** estağfurullah efendim [dedi.] (KB 69/2).

-- 3.2. VsT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Atâ, **(kapıdan girerek)** acaba taciz mi ettim? [dedi.] (ZÇ 37/6).

-- 4. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Zülfikâr, **([İsmet ve Muhtar Bey'in] yanına gelerek)** zavallı çocuk! Çeneleri mi kilitlenmiş? Onun da bu vakit mezarlığa gelmesi ne acayip tesadüf de. Allah vere de işe dokunmaya idi. [dedi.] (G 168/4); **([Zülfikâr], (kapının dışarısında yetişerek)** elindeki pala ile iki vuruşta işini bitirdikten sonra içeri avdetle Hâkim'e) Şeriatın hükmü, saltanat-ı seniyyenin fermanı yerini buldu. Allah şevketli Padişahımıza, saadetli Beyimize tükenmez ömürler versin. [dedi.] (G 220/10); Celâleddin, **([Özbek'in] yanına giderek)** Özbek, ah, şehit olmuş! Göre göre mevtin her türlüşüne alıştık. Çehresi ne güzel gülüyor. O millet gayretiyle simasına çöken mahzunluk, ağırlık bütün bütün gitmiş de en sevineceği bir matlabına nail olan masum çocuklar gibi gülüyor! Yüzünün rengi uçup da yeni açılmış sarı güllere benzedi. Özbek! Müslüman idin, mert idin, dünyada bir fiilinden kimse seni bîhak mesul tutmadı, işte Cenabıhak sana mükâfat olarak şehadet nasip etti. Ahretteki sual ve cevaptan halas oldun. Ah, tabut içinde imamın ef'âlîne dair tezkîrleri, mezar altında münkereynin itikatça sualleri senin gibi gerçekten insan olanlara kim bilir ne kadar ağır gelirdi. Allah'ın divan-ı adaletine gitmeden iki muzîk ızdırap içinde iki şeyden istintak geçirmek, birkaç yara acısıyla birkaç senelik ömür feda etmek nispet kabul eder gailelerden midir? [dedi.] (CH 74-75/13); **[Mihr-i Cihan], (kayanın üzerine çıkarak askere avaz ile) şu katili tutun! Padişah'ı helak etti...[dedi.] (CH 266/7); ([Behrever...] kapının önüne gelerek** Ahşid'e hitaben) gece kıyafetli lalacığım! Yarın akşam için olan vaadini beklerim. Rengini düşün degeceyi utandırma! Allah'ıma şükürler olsun. Gönlümdeki çarpıntı savuştu. Şimdi biraz latife edebilirim. Lalacığım hep senin sayendedir. Beni ölümünden

kurtardın, nasıl ölümden, belki cehennem azabından. Yüzüne bakıyorum da Hüsrev'in nurani cemali kadar güzel görünüyor. Çıldırılmış gibi üzerine koşup da saatlerce öpeceğim geliyor. [dedi.] (KB 45/7).

-- 5. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 5.1. Y (BF- (Zr (İkl) __ + YöT (İT + he) + __ F-) + /-(y)ArAk/)

[Meyhaneci], (yavaş yavaş [Akif'in] yanına yaklaşarak) galiba uyumuş... Yok, âdeta uyumuş...[dedi.] (AB 138/6).

-- 5.2. YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Rüstem Bey, (miralaya yanaşarak) Beyefendi! Müsaade buyurur musunuz? Size bir şey soracağım. Benim bir mektep arkadaşım vardı. Adı Ahmet idi. Tıpkı size benzerdi. Mülazımlıkla Manastır'a gitmişti. Sonra kayboldu. On altı, on yedi senedir bir haberini alamıyorum. Eğer geçen gün "Ben harbiyeden çıkmadım." dememiş olsaydınız "Mutlak odur, sonradan Sıdkı mahlası almış" diye hükmedecektim. Acaba sizin öyle bir kardeşiniz var mıdır? Varsa bana hâlimden haber verebilir misiniz? [dedi.] (VyS 67/2); Dîlrûba; (yalnız, kapıdan bakarak nerdbândan indiğini ve pencereye koşarak sokağa çıktığını gördükten sonra müstehziyâne gülerek) bu adam gerçekten deli! İnsanın Ferhat-Şirin masalına inanacağı geliyor. Yedi aydır birlikteyiz, tavrımdan bir şey anlamadı! [...dedi.] (AB 30/15); Nurcihan, (Behrever'e yaklaşarak) kızım Hüsrev'i ben himaye ettim, muharebeye ben gönderdim. Şah pederinin seni yanından ayırmak istemediğini bilirdim, O'na damat olmak için Hüsrev'den başka münasip kimseyi de görmezdim, onun için intihap ettim. Dayen, lalan Hüsrev'i sevdiğini haber veriyorlar da sen bu (istemem) sözünü nereden çıkardın? [dedi.] (KB 77/7).

-- 5.3. YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Celâleddin], (Mehmet Hârizmşah'ın cenazesine yaklaşarak) babacığım, padişahım! Şimdi senin makamında bulunuyorum! Yine hükmünün esiriyim. Ruhun elbette sözümü işitir. Şu mezarlık topraklarında sürünen cenazenin huzurunda Rabbim ile ahd ederim ki Allah'a, cinsime, milletime hizmet etmeyi kendi canımdan, kendi rahatımdan hatta senin intikamından bile mürecceh bileceğim! [...dedi.] (CH 42-43/20).

-- 6. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)ArAk/)

Zülfikâr, (yanına koşup nabızlarına bakarak¹⁰⁵) ah! Gitti! Gitti! [dedi.] (G 228/9).

1.3.11.2.3.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- DurT (ST + he) + AyT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Mihridil, (bir mekân¹⁰⁶le Nurcihan'ın elinden kurtularak¹⁰⁶) ben Efendi'min hastalığından başka bir şeyi bilmem, zaten o hastalığından felah bulmayacak, ben de onun arkasından bir gün yaşamam onun tabutunu görmekten ise, celladın kılıcını görmek bin kat âlâdır, emredin öldürsünler. [dedi.] (KB 73/4).

-- 2. Durum Tümleci + Nesne + Yüklem

-- DurT (İ + he) + Ns (ST + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Süleyman], (dehşetle yerdeki bıçağı kaparak) al. [dedi.] (AB 186/17).

-- 3. Durum Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- DurT (ST + hb) + YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Dilrüba, (bir başka müzeyyen elbise ile odaya girerek) kız, hâlâ bir yatakla, iki çiçek sürahisiyle mi uğraşıyorsun? Haydi, aşağı git! Bey geliyor. Ben mi karşılayayım? [dedi.] (AB 170/3).

--4. Durum Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

--4.1. DurT (İ + he) + YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Zekiye], (hiddetle İslâm Bey'e dönerek) gideceksin... Gideceksin... Niçin gideceksin?.. [dedi.] (VyS19/3).

¹⁰⁵ Nabzını kontrol etmek, nabzını saymak

¹⁰⁶ Ayrılma tümleci görünümünde nesne; elinden kurtulmak, elini bırakmak anlamında kullanılmıştır.

--4.2. DurT (ST + hb) + YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Zahide, (uykudan uyanır gibi bir hâl ile Gıyas'a dönerek ve şaşkın gözlerini yüzüne dikerek) niçin? Ah... Yine çehresine bir gün eksildiğini görmediğim karanlık çökmeye başladı. Yine kendi dünyasının gecesi yaklaşıyor. Kim bilir, dünyanın nazarından ne türlü hainlikler, ne türlü cinayetler setredecek? [dedi] (CH 150/14).

-- 5. Kaynak Tümleci + Nesne + Yüklem

-- KayT (İT + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Akif], (cebinden bir revolver çıkararak) bununla gönderirim. Bunu gördün mü? Dünyayı senin gibi on iki habisin vücudundan temizlemeye kifayet eder. [dedi.] (AB 126/17).

-- 6. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Celâlettin], (Mihr-i Cihan'ın başını omzuna alarak hayran hayran bir iki saniye yüzüne baktıktan sonra Kemâl-i [teessür] ve şefkatle) acı, bana acı da bu sefer beraber gelme! [dedi.] (CH 234-235/23).

-- 7. Nesne + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Y (BF- (İBF- __ + YöT (ST + he) + __ İBF-) + /-(y)ArAk/)

Atâ, (setresini çıkarıp bir tarafa atarak) azap içindeki cana vücut nasıl bâr olursa azap içindeki vücuda da esvap öyle sıkıntı veriyor... Bilmem felek böyle on dörder, on dokuzar yaşında masumların bu kadar eziyetlerle canına kıymaktan ne lezzet bulur? Of. [dedi.] (ZÇ 53/15).

-- 8. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Süleyman], (eğilip meyyitin ayağını öperek) [...dedi.] (CH 150-151/24).

1.3.11.2.3.4. Beş Ögeden Oluşanlar

-- **Sebep Tümleci + Hedef Tümleci + Üsteleme Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem**

-- **SebT (ST + he) + HeT (iT + hb) + ÜsT (İ + hb) + YöT (İT + he) + Y (BF- (Ns2 + F2-) + /-(y)ArAk/)**

[Nurettin, (okur) ...], Şam'da bulunduğu sırada görüştüğü eşraf ümerasının Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından ve **bu cihetle kendileriyle ittifak [etmeleri] için mülûk-ı İslâmiye'den başka Salip ve Tatar tarafına elçiler göndererek** matluplarına muvafık cevap aldıklarından bahsetmekte olduklarını beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

1.3.11.2.4. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.2.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- **1. Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)Ip/)**

[Sıdkı Bey], kusuru **beyhude tutulup** kurşunadizilmekten ibaret... [dedi.] (VyS 103-104/16).

-- **2. Y (F- + /-(y)Ip/)**

[Süleyman], (**eğilip** meyyitin ayağını öperek) [...dedi.] (CH 150-151/24).

1.3.11.2.4.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- **Durum Tümleci + Yüklem**

-- **DurT (İ + he) + Y (BF- (T + F-) + /-(y)Ip/)**

[Nurcihan] (**hiddetle yerinden kalkıp** Mihridil'in elinden tutarak) bir padişahzadedir, derdini söylemek kendine yakışmaz, işi senden tahkik edeceğiz, işte velinimetimiz de şimdi geliyor, doğru söyle, sonra adamı cellat elinde söyletirler. [dedi.] (KB 72-73/21).

1.3.11.2.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- **Kaynak Tümleci + Nesne + Yüklem**

-- **KayT (İT + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-(y)Ip/)**

Esat, (**koynundan bir bıçak çıkarıp** ikisinin arasına girerek Akif'e) çık dışarı! [dedi.] (AB 178/4); [Cabir], (**cebinden bir kese altın çıkarıp** eliyle çarparak) bizim Hacıp ne büyük adam imiş, gitti Cengiz'in oğluna da hulûl etti. Hatta beni bile çattırdı. İşte bir kese altın, eğer dediklerini yapabilirsem on katını daha verecekler. [dedi.] (CH 258/14); Ahşid, (**koynundan ufak bir şişe çıkarıp** Behrever'e verdikten sonra mütereddid-ane bir tarz ile) iyice dikkat buyurunuz, insanın eline bile dokunsa...[dedi.] (KB 85/15).

1.3.11.2.5. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.2.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- **Y (F- + /-(y)Ip dA/)**

Dilrûba, **işitip de** ne olacak? [dedi.] (AB 166/2); [Mîhr-i Cihan], zannım sahih çıkarsa **girip de** kurtulamam diye korkuyorum. [dedi.] (CH 234/21).

1.3.11.2.5.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- **1. Ayrılma Tümleci + Yüklem**

-- **[AyT (İ + he)] + Y (F- + /-(y)Ip dA/)**

[Esat], dün şu pencerenin önünde **[kafesten] çıkarıp da** elinle kafesini temizlediğin kanarya kadar olsun seviyorsun a? [dedi.] (AB 174/12).

-- **2. Nesne + Yüklem**

-- **Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)**

[Celâlettin], ben İslâm kanı dökerek tevsi-i mülk etmek istesem **Bağdat'ı zabtedip de** taht-ı Abbasi'ye hayal gibi, cemâd gibi hareketsiz, aciz birini oturatarak onun namına Memalik-i İslâm'ın her tarafında infaz-ı hüküm edemez miydim? [dedi.] (CH 222/21).

-- 3. Sebep Tümleci + Yüklem

-- SebT (İ + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[İsmet], yoksa **kederle öldürüp de** etimi mi yiyecektin? [dedi.] (G 200/13).

-- 4. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer - feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız- âramsız dokunduğu yerleri yarararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar **ilk ağlamaya başlamış bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de** acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla – kehkeşanıyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle – yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16).

-- 5. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

Nurettin, Abbasiler Nemrut mukallitliğini iltizama başlayalı dünyanın neresinde bir seyyie var ki **Bağdat’a naklolup da** ikmal edilmiş olmasın. [dedi.] (CH 218/22).

1.3.11.2.5.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Nesne + Yüklem

-- AyT (İ + he) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Celâleddin], **yeryüzünde¹⁰⁷ Allah namını kaldırıp da** yerine kendi melun adını kaim etmek, Hakk’ın ne kadar ibadı varsa kendi gibi, Şeytan’dan bin kat denî, bir mahluka taptırmak istiyor. [dedi.] (CH 14/7).

¹⁰⁷ Yeryüzünden kaldırmak

-- 2. Benzerlik Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- BzT (ZYY) + YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Behrever, (...kapının önüne gelerek Ahşid'e hitaben) ...] **çıldırılmış gibi üzerine koşup da** saatlerce öpeceğim geliyor. [dedi.] (KB 45/13).

-- 3. Nesne + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + AyT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Celâlettin], **vücudumu rahminden koparıp da** bu fena topraklara atan kadın dünyada yok ki hâlimi ona söyleyeyim. [dedi.] (CH 130/5).

-- 4. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + YT (Zm + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[İsmet (Paşo Hanım'a)], **beni buraya alıp da** hançerlediğiniz mazlumların kemikleri içinde mi yatıracaksınız? [dedi.] (G 60/19); [İsmet (Paşo Hanım'a)], **beni buraya alıp da** zehirlediğiniz biçarelerin hayaleti arasında mı gezdireceksiniz? [dedi.] (G 60-61/20).

-- 5. Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- YT (İT + he) + Ö (İ + ø) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Behrever], o **boğazına zincirler takılıp da** yüzü üstüne sürüklene sürüklene zebaniler eline teslim olunacak cehennem kaçkını? [dedi.] (KB 17/6).

-- 6. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (İT + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

[Zülfikâr], **ömrümde bir adam sevip de** gözümün önünde onun helak olduğunu görmek için mi dünyaya geldim? [dedi.] (G 228/14).

1.3.11.2.5.4. Beş Ögeden Oluşanlar

Zaman Tümleci + Nesne + Vasıta Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- ZT (Zr) + Ns (ST + he) + VsT (BÖ (İ + İ) + he) + YT (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)Ip dA/)

[Melik Nusret]; şunda bir deri ile kemiğe bürünmüş ervâh-ı habîse var ki insan hâllerini düşündükçe **vaktiyle İmam Hüseyin'i mektuplar, niyazlarla Irak'a davet**

edip de sonra Kerbelâ'da mübarek vücuduna kasteden melunlara haşa rahmet okutacak, bak şu insanlara, bak şu ümeraya. [dedi.] (CH 53-54/22).

1.3.11.3. Zamana Yaklaşma İşleviyle Kullanılan Zarf Yan Yargıları

Bir cümlede de zamana yaklaşma işleviyle /-mAk üzere iken/ biçim birimiyle oluşturulan üç ögeli bir zarf yan yargısıyla karşılaşılmıştır:

-- **Sebeb Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem**

-- **SebT (İT + hb) + YöT (İ + hb) + Y (BF- (İ + yF-) + /-mAK üzere iken/)**

Nurettin, (okur) **emr-i âliniz veçhile Erzincan'a doğru azimet etmek üzere iken** düşmanın talâsını iki konak beride buldum. [...dedi.] (CH 230/2).

1.3.11.4. Zamanda Eşitlik Anlatan Zarf Yan Yargıları

1.3.11.4.1. /-DIK+tnn+iy gibi/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.4.1.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- **1. Ayrılma Tümleci + Yüklem**

-- **AyT (İT + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)**

[Zahide], Allah aşkına merak etme; **yanından kurtulduğum gibi** sana haber getiririm. [dedi.] (CH 126/13).

-- **2. Nesne + Yüklem**

-- **2.1. Ns (İ + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-DIK+tnn+iy gibi/)**

[Celâleddin], **merhumu defnettiğiniz gibi** harbe çıkacağız. [dedi.] (CH 38/20).

-- **2.2. Ns (İT + he) + Y (DBF- ([Ns2] + F2-) + /-DIK+tnn+iy gibi/)**

[Nurettin], **sefir geleceği haberini [haber] aldıkları gibi** evsaf-ı âliyenizde kasideler tertip, dine olan hidemât-ı şahanenizi İslâm'ın Efendimize olan ümid-i istikbalini, Ferazdaklara, Cerirlere yakışacak derecelerde fesahat ve belagatle tarif etmişler. [dedi.] (CH 218/9).

-- 2.3. Ns (İT + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Burak Hacıp], hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vahimeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, **Hârizmşah adını işittikleri gibi** hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4).

-- 2.4. Ns (ST + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Süleyman], **o defteri gösterdiğiniz gibi** [paranızı] verirler. [dedi.] (AB 54/11).

-- 2.5. Ns (Zm + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Kara Veli], **bizi gördüğü gibi** yerinden fırladı, kılıcına sarıldı. [dedi.] (G 84/11).

-- 3. Özne + Yüklem

-- Ö (İ + ø) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Zülfikâr], (Muhtar Bey'e), ah ne dedin de **köpek geldiği gibi** dışarı çıkmadın? [dedi.] (G 224/8); [Celâleddin], bundan sonra zapt edemem, İslam üzerine bu belayı davet eden biz idik, sonra **düşman görüldüğü gibi** en evvel biz kaçtık, topu bir kere kavga ettik. [dedi.] (CH 14/18).

-- 4. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (ST + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Burak Hacıp], **pederinizin hükmettiği yerlere düştüğünüz gibi** taht-ı saltanat yerinden koparak ayağınıza geleceğine hiç şüphe etmediniz. [dedi] (CH 170/15).

-- 5. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Dilrûba, kendi kendine] bir kadını sevdi mi **yanına yaklaştığı gibi** gönlünde ne kadar sırrı varsa çehresinden görünmeye başlar. [dedi.] (AB 170/13).

1.3.11.4.1.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- Ö (Zm + ø) + AyT (İ + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Muhtar Bey] (bir Arnavut'a) **ben kapıdan çıktığım gibi** pencereden tabancayı sen atacaksın. [dedi.] (G 196/2).

-- 2. Varma Tümleci + Nesne + Yüklem

-- VrT (İT + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

[Şahin], [Kamer'in] **eline bir altın verdiği gibi** sizi değil şeytanı bile kabul eder. [dedi.] (AB 146/12).

-- 3. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- ZT (ZYY) + Ns (İ + he) + Y (F- + /-DIK+tnn+iy gibi/)

Celâlettin, **kapıdan içeri girip de Mihr-i Cihan'ı gördüğü gibi** Kemâl-i hayret ve telaşa geri çekilmek isteyerek ve fakat kendini toplayarak (kendi kendine) Neyyire, Neyyire ahiretten buralara kadar benden intikamını almaya mı geldin? [dedi.] (CH 122/17).

1.3.11.4.2. /-ken/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.4.2.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (YF- (Yİ (BF- (N2 + F2-) + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Celâlettin], şu katilin **adam öldürürken** hiç merhamet hatırına getirmeyip de kendini kurtarmak için merhametten bahsettiğini gördükçe kendimi helak edeceğim! [dedi.] (CH 138/2).

-- 2. Y (YF- (Yİ (DurT (İT + he)) + e-) + /-ken/)

[İslâm Bey, ([Zekiye'nin] ellerini tutarak) ...] **buhran içinde iken** gözümün önünde daima dolaşan sen mi idin? [...dedi.] (VyS 91/12).

-- 3. Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Şefika], dur, hıyanet bana **giderken** bir yadigâr olsun bırakmaz mısın? [dedi.] (ZÇ 21/17); Zahide (**çıkarken**) biçare kadın, dünyada teselli gibi caiz sayılmış

yalanlarla yaşayacak kadar da bahtsız imiş. [dedi.] (CH 134/14); [Burak Hacı], bilmem **gelirken** “Atsız Sencer’in” macerası... Hani cettiniz... “Atsız” hazretlerinin daha bende iken Hârizmşah Devleti meydana getirmek için Sultan Sencer’e... Hani şu Sultan Sencer’e ki hem sizin gibi padişahzade hem de hizmetinde sizin gibi bin şehzade kullanır bir padişah idi. Ne yolda muamele ettiğini unutmuş muydunuz? [dedi.] (CH 170/18); [Zahide]; Melik Nusret, **ölürken** Gıyas’ın cürmünü affetti de sen sağ dururken affedemiyorsun! [dedi.] (CH 194/18); [Nurettin], **düşerken** hareketi ruh tasarrufundaki vücutların hareketine hiç de benzemedi. [dedi.] (CH 202/7); [Mihr-i Cihan], uykuda bile ahvâl-i âlemle uğraşıyorsunuz, **sayıklarken** lisanınızdan zehirler dökülüyor. [dedi.] (CH 250/8).

-- 4. Y(YF- (Yİ (YT (İT + he) + e-) + /-ken/)

[Gülnehâl], [esirci] **elinde iken** o kadar eziyet altında idim ki yedi ay kendimi öldürmeye bile meydan bulamadım...[dedi.] (G 16/8).

-- 5. Y (YF- (Yİ (ZT (ZYY (zamana yaklaşma))) + e-) + /-ken/)

Nurettin, (okur) **emr-i âliniz veçhile Erzincan’a doğru azimet etmek üzere iken** düşmanın talfasını iki konak beride buldum. [...dedi.] (CH 230/2).

1.3.11.4.2.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümlenci + Yüklem

-- 1.1. AyT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-°r/) + e-) + /-ken/)

[Akif], **haremimden ayrılırken** kederle ayrılıyorum, yine devletim için ölürken meserretle ölürüm. [dedi.] (AB 6/8).

-- 1.2. AyT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-°r/) + e-) + /-ken/)

[Akif], ama **buradan ayrılırken** biraz mahzun oluyormuşum, ne yapayım? [dedi.] (AB 6/5); [Kara Veli] (**kapıdan çıkarken** geri dönerek) ha! Bir Râşit mi varmış? Hani karısını yaralamışlar. Hani sanki ben yaralamışım. Sağ durdukça söz oluyormuş. Efendimiz, “Başını toprağa tıksınlar, sustursunlar.” diye emretti. [dedi.] (G 132/12).

-- 2. Hedef Tümlenci + Yüklem

-- 2.1. HeT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-°r/) + e-) + /-ken/)

Neyyire, pederim **kavgaya gelirken** beni de yanına almıştı; merhume validem, biçare kadın bilerseniz ne kadar telaş etti! [dedi.] (CH 6/5).

-- 2.2. HeT (İT + hb) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Akif], haremimden ayrılırken kederle ayrılıyorum, yine **devletim için ölürken** meserretle ölürüm. [dedi.] (AB 6/8).

-- 3. Nesne + Yüklem

-- 3.1. Ns (İ + he) + Y (YF- (Yİ (DBF- (T + F-) + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Zahide], vücudumun her zerresi ayrı ayrı bir azap içinde kalıyor da o eziyetlere **Gıyas'ı dünyaya getirirken** çektiğim ağrılar gibi seve seve tahammül ediyorum. [dedi.] (CH 206/8).

-- 3.2. Ns (İT + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Gülnehâl], o **insan kanı içerken**... İnsan ciğeri yerken de güler. [dedi.] (G 8/3);
[Gülnehâl], o insan kanı içerken... **İnsan ciğeri yerken** de güler. [dedi.] (G 8/3).

-- 4. Yer Tümleci + Yüklem

-- 4.1. YT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Nurettin, (okur) ...], eski bildiklerinden Haybetullah Kazvî **hacc-ı şeriften avdet ederken** buradan geçmişti. [...dedi.] (CH 230/14).

-- 4.2. YT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Akif], sana söylememiştim –belki korkarsın da beni bir daha yanından bırakmak istemezsin diye söylememiştim– geçen ay **Trabzon'dan gelirken** bir fırtına geçirdik. [dedi.] (AB 22/6).

-- 4.3. YT (ST + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

[Burak Hacıp]; Atsız değil Hezâresb hazretleri pek güzel şair idi; hatta canını kurtarmak için **Kıpçak sahralarında[ki] kum deryalarında yüzerken** yine şiir söylerdi. [dedi.] (CH 186/7).

-- 4.4. YT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + /-ken/)

Kutbettin; Padişahım, **buraya gelirken** ava çıkmış bir aslan görmüştük. [dedi.] (CH 42/13)

-- 5. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + /-ken/)

[Abdullah Çavuş], **kaleye gelirken** sanki mezara gider gibi geliyor. [dedi.] (VyS 139/11); ([Mihridil] **kapıya doğru giderken** sonra avdet ederek) İşte lalanız geliyor. [dedi.] (KB 49/5).

1.3.11.4.2.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

--DurT (İ + he) + YöT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + /-ken/)

[Muhtar Bey], (**şiddetle odasının kapısına giderken**) yâ Rabb'i! İmanım sana emanet, bu kız beni melun edecek. [dedi.] (G 120/6).

-- 2. Özne + Hedef Tümleci + Yüklem

-- Ö (ST + ø) + HeT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + şe + e-) + /-ken/)

[Akif], **eski mücahitler gazaya giderlerken**¹⁰⁸ haremeleri de yanlarından ayrılmazmış. [dedi.] (AB 14/2).

-- 3. Özne + Yer Tümleci + Yüklem

--Ö (İT + ø) + YT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + /-ken/)

[Şahin], **biri Varna'dan gelirken** biri Sohum'a giderken ikisi birden Sinop limanından başka sığınacak yer bulamamışlar! [dedi.] (AB 58/16).

1.3.11.4.3. /...-^or+ ...-mA- + -z/ Biçim Birimleri ile Yapılanlar

1.3.11.4.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y ((BF- (Ö + F-) + /-^or/)F- + /-mA- + -z/))

[Zülfikâr], **güneş batır batmaz**, lazım olanların hepsi buraya geleceklerdir. [dedi.] (G 156/3).

¹⁰⁸ i- fiili /-ken/ ile kullanılırken üzerine üçüncü çokluk şahıs ekinden (+IAr) başka şahıs eki almaz. (Göğüş, 1969:127)

1.3.11.4.3.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yüklem

-- 1.1. $Ns (\dot{I} + he) + Y ((DBF- ([Ns2] + F2-) + /-^0r/) + F2- + /-mA- + -z/))$

[Sıdkı Bey], Ahmet Bey, **emri [emir] alır almaz** doğru divanıharbe gitti. [dedi.] (VyS 71/4).

-- 1.2. $Ns (\dot{I}T + he) + Y (F- + /-^0r/ + F- + /-mA- + -z/)$

[Şefika], **ayağının sesini işitir işitmez** yüreğim de oynamaya başladı. [dedi.] (ZÇ 5/6); [Akif], **öldüğümü işitir işitmez** başkasının nikâhına girmekten başka bir şey düşünmeyen kadın bendenizin nikâhımda duramaz. [dedi.] (AB 102/6).

-- 1.3. $Ns (Zm + he) + Y ((DBF- (T + F-) + /-^0r/) + F- + /-mA- + -z/))$

[Zahide], ah Celâl'in validesi **kendini dünyaya getirir getirmez** toprak oldu. [dedi.] (CH 182/5).

-- 2. Özne + Yüklem

-- Ö ($\dot{I}T + \emptyset$) + $Y ((DBF- (T + F-) + /-^0r/) + F- + /-mA- + -z/))$

[İslâm Bey], ben yürekte asker ister ki fikrinde ne kadar ümidi, gönlünde ne kadar arzusu varsa **vatan sözü meydana çıkar çıkmaz** hepsi birden sabaha rast gelmiş yıldız gibi görünmez olsun. [dedi.] (VyS 27-28/16).

-- 3. Varma Tümleci + Yüklem

-- $VrT (\dot{I}T + he) + Y (F- + /-^0r/ + F- + /-mA- + -z/)$

[Neyyire], **yedi sekiz yaşına girer girmez** yüzlerini görmeye hasret oluruz. [dedi] (CH 6/12).

1.3.11.4.4. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

İncelenen cümleler, şart anlamı sezilse de zaman anlamı daha ağır bastığından bu kısma dâhil edilmiştir.

1.3.11.4.4.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (YF- (Yİ (BF- (Ö + F-) + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Akif], **bir bora çıkarsa** kim idare edecek? [dedi.] (AB 154/10).

-- 2. Y (YF- (Yİ (DBF- (Ns2 + F2) + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Atâ Bey], Allah esirgesin, **soğuk alırsanız** sonra biz ne yaparız? [dedi.] (ZÇ 5/17).

-- 3. Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Neyyire], [merhume validem] demek valideler, çocuğunu kız olsun, erkek olsun karnında taşıyacak, koynunda büyütecek, **hastalanırsa** her gece sabaha kadar yatağının ayak ucunda ağlayacak, yine emir ve nehiy, tasarruf yalnız pederlerin olacak diye şikâyetler etti. [dedi.] [dedi] (CH 6/14).

-- 4. Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Gülnehâl], senin de başında sevda var, **söylersem** belki anlarsın. [dedi.] (G 12-13/19); [Neyyire], senden gölgen ayrılırsa, ben ayrılmam; **yaşarsam**¹⁰⁹ ayağının ucunda yaşarım, ölürsem de gözünün önünde ölürüm. [dedi.] (CH 42/9); [Neyyire], senden gölgen ayrılırsa, ben ayrılmam; yaşarsam ayağının ucunda yaşarım, **ölürsem**¹¹⁰ de gözünün önünde ölürüm. [dedi.] (CH 42/9).

1.3.11.4.4.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Ayrılma Tümleci + Yüklem

AyT (İT + he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Atâ], **yanımdan gitsen** canım vücudumdan çekilir. [dedi.] (ZÇ 13/15).

-- 2. Nesne + Yüklem

-- 2.1. CBE + N (İT+ he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Gülnehâl], **ya gönlümü görsen?** Ne yapacaksın? [dedi.] (G 12/14).

¹⁰⁹ Yaşadığım sürece...

¹¹⁰ Öldüğümde/ öldüğüm zaman...

-- 2.2. **Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (DBF- + /-⁰r/) + şe + e-) + -kp (/sA/))**

[Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] **[onun] adını iştirirlerse** belki yine, “keçe külâh” derler. [...dedi.] (VyS 79/16).

-- 2.3. **Ns (ST + ø) + Y (YF- (Yİ (BF_{-yetmezlik} (/-(y) A + ø + -mA-z/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])**

[Celâlettin], gönül **teessüratına iştirak edecek bir râzdaş bulamazsa** çektiği tazyikin altında pek fena eziliyor. [dedi.] (CH 130/6).

-- 2.4. **Ns (ST + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)**

[Şefika], **çektiğim azabı duyarsan** kim bilir ne hâllere gelirsin? [dedi.] (ZÇ 37/5).

-- 3. **Özne + Yüklem**

-- 3.1. **CBE + Ö (İYY + ø) + Y (Yİ (BF- (İ + yF-) + /sA/) + [e- + -kp + şe])**

[Şahin], **hatta o yolda ölmek lazım gelse** yine çekinmem. [dedi.] (AB 10/3).

-- 3.2. **Ö (İ + ø) + Y (YF- (Yİ (DBF- (T + F-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])**

Sıdkı Bey, sen galiba bir vakit olacak ki **kale elden giderse** yine kıyamet mi kopar, diyeceksin. [dedi.] (VyS 59/2).

-- 3.3. **Ö (İT + ø) + Y(YF- (Yİ (BF_{-yetmezlik} (BF- (İ + yF-)) + /-(y) + ø + -mA-z/ + e-) + + -kp (/sA/) + [şe])**

[Mihri-i Cihan, (Celâlettin’in ayaklarına kapanarak) ...] yok, anlarsınız Padişah’ım; bizim derdimizi **lisanımız tarif edemezse** hâlimiz tasvir [eder]. [...dedi.] (CH 142/3).

-- 3.4. **Ö (Zm + ø) + Y (YF- (Yİ (DBF- (T + F-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])**

Abdullah Çavuş; ay, **o bizim ayağımıza gelirse** kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 123/9).

-- 4. Varma Tümlenci + Yüklem

-- 4.1. VrT (VrT (İT + he) + E) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp + şe])

[Ahşid, koynundan ufak bir şişe çıkarıp Behrever'e verdikten sonra mütereddidane bir tarz ile.] iyice dikkat buyurunuz, **insanın eline bile dokunsa...** [dedi.] (KB 85/17).

-- 4.2. VrT (İT + he) + Y (Yİ (BF- (Ö (ST) + F-) + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Akif, ara sıra içerek...] **başıma bir ağrı gelse** de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam istediğim gibi iş göremem diye kederimden helâk olacak hâllere gelirken, şayet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gün dûr olurum korkusuyla meyve yemeye cesaret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. [...dedi.] (AB 118/5).

-- 5. Yer Tümlenci + Yüklem

-- 5.1. YT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-°r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Abdullah Çavuş, (İslâm Bey'e bağırarak)] sanki **kaleye girersen** kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 139/15).

-- 5.2. YT (İT + he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Atâ], gün olur, **yanıma gelsen** azamın her yeri ayrı ayrı yanmaya başlar. [dedi.] (ZÇ 13/13).

-- 5.3. YT (ST + he) + Y (YF- (Yİ (DBF- (İ + yF-) + /-°r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] Allah rızası için **bir yerde rast gelersen** tanıma! [...dedi.] (VyS 79/14).

-- 5.4. YT (YT (İ + he) + E) + Y (Yİ (DBF- (İ + yF-) + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Selim], kocası **yolda bile**¹¹¹ **rast gelse** selam vermez, selam bize kalır. [dedi.] (AB 70/3).

-- 5.5. YT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-°r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

Zahide, sen **burada bulunursan** lakırtıya mâni mi olursun? [dedi.] (CH 126/6).

¹¹¹ Üstelemeli yer tümlenci.

1.3.11.4.4.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Vasıta Tümleci + Yüklem

-- HeT (İT + he) + VsT (İ + he) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Sıdkı Bey, (kendi kendine) ...] gönlüm gerçekten taş idi, **üzerine kılıçla vursalar** belki bir parçası kopardı, ben yine duymazdım. [dedi.] (VyS 127/14).

-- 2. Özne + Hedef Tümleci + Yüklem

-- 2.1. CBE + Ö (İ + ø) + HeT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

Abdullah, iyi ama **ya düşman kavgaya başlarsa** ben bulunmayacak mıyım? [dedi.] (VyS 63/4).

-- 2.2. Ö (İ + ø) + Y (YF- (Yİ (DBF- __ + HeT (Zm + he) + __ DBF- + /-mA-z/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Gülnihâl], **insan gönlünü bir kimseye aç[maz]sa**¹¹² içindeki gamların her biri bir parça ateş oluyor, her yapıştığı yerde bir dağ açıyor, her açtığı dağda bir ateş alevleniyor. [dedi.] (G 12/10).

-- 2.3. Ö (Zm + ø) + HeT (İT + he) + Y(Yİ (BF-_{niyetlenme} (BF- (İ + yF-) + /-AcAk ol-/ + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Bedrettin, (kahkaha ile gülerek) ...] **biri hayatına kastedecek olsa** yolunda ölürüz demem; çünkü deli değiliz. [...dedi.] (CH 54/14).

-- 3. Özne + Nesne + Yüklem

Ö (Zm + ø) + Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/ + şe) + e-) + -kp (/sA/))

[Burak Hacıp, Süleyman'a], **onlar senin bir tarafını ısıtırlarsa** sesini çıkarma, sonra sağ iken derini yüzerim. [dedi.] (CH 186/20).

-- 4. Özne + Sebep Tümleci + Yüklem

Ö (Ö (İT + ø) + E) + SebT (BÖ (SebT (İ + he) + SebT (İ + he))) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Zekiye], bu kadar gençler veremden, vebadan ölüyor; **bir ikisi de kurşundan, güllenden ölürse** ne olur? [dedi.] (VyS 59/14).

¹¹² Metinde “açarsa” şeklinde yazılmıştır.

-- 5. Üsteleme Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- ÜsT (ST + hb) + YT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /^or/ + şe) + e-) + -kp (/sA/))

[Abdullah Çavuş], sanki **bir saat daha ateş karşısında dururlarsa** kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 139/8).

-- 6. Yer Tümleci + Nesne + Yüklem

-- YT (ST + he) + Ns (İ + ø) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Zekiye, (biraz düşündükten sonra) ...] bugün **yenı açılmış güllerde çiğ görsem** birinin gözyaşı dökülmüş zan ediyorum! [...dedi.] (VyS 7/14).

-- 7. Yer Tümleci + Özne + Yüklem

-- YT (İT + he) + Ö (Zm + ø) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Zekiye, (biraz düşündükten sonra) ...] birkaç gün evvel **yanımda biri ağlasa** gözünün yaşı sefasından dökülüyor zannederdim. [...dedi.] (VyS 7/9).

-- 8. Zaman Tümleci + Özne + Yüklem

-- ZT (ST + he) + Ö (İYY + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Nurettin], fakat **bir padişahın eline bir memleket teslim olunacağı sırada vücuduna bir de ruh-i sâni izafe olunmak istenilir ise** alınacak cevabı keşfetmek güç bir şey değildir. [dedi.] (CH 86/10).

1.3.11.4.4.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne + Karşılaştırma Tümleci + Nesne + Yüklem

-- Ö (Ö (Zm + ø) + E) + KarT (ZYY) + Ns (ST + he) + Y (YF- (Yİ (BF-_{çalalama} (F- + /mA+yA çalış-/ + /^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Abdullah, (kendini toplayarak)] **ben de bir kaleyi kurtarmaya çalışacağıma böyle kaleler değer bir yiğidi kurtarmaya çalışırsam** kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 63/13).

-- 2. Yineleme Tümleci + Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- YinT (İ + hb) + Ns (İT + he) + YT (İ + he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Paşo Hanım], **bir kere ayağını yere vursan** karşına bin tanesi çıkar. [dedi.] (G 48/17).

-- 3. Yineleme Tümleci + Özne + Durum Tümleci + Yüklem

-- YinT (YinT (İ + hb) + E) + Ö (İ + ø) + DurT (ZYY) + Y (YF- (Yİ (F- + /-°r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Abdullah], **bir kere de iş benim dediğim gibi çıkarsa** kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 55/4).

-- 4. Zaman Tümleci + Nesne + Görelilik Tümleci + Yüklem

-- ZT (ZYY) + B + Ns (İT + he) + GT (İ + he) + Y (Yİ (BF- (ZrT (Zr + Zr) + F-) + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Akif, ara sıra içerek...] **başıma bir ağırlık gelse de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam** istediğim gibi iş göremem diye kederimden helâk olacak hâllere gelirken, şayet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gün dâr olurum korkusuyla meyve yemeye cesaret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. [...dedi.] (AB 118/5).

1.3.11.4.5. /-(y)ArAk/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.4.5.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y(BF- (Zr + BF- (T + F-) + /-(y)ArAk/)

(Mihridil ile beraber Ahşid kapıdan girer, Behrever **hemen yerinden fırlayarak**¹¹³ Ahşid'i yakasından tutar, zor ile dizi üzerine çökertir.) (KB 89/14).

¹¹³ Yerinden fırladığı gibi... Gerçek anlamını da muhafaza ettiğinden BF- (T + F-) yapısında değerlendirilmiştir.

-- 2.Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)ArAk/)

[Rüstem Bey, **Sıdkı Bey'in**] (**lakırtısını keserek**) biz Ahmet Bey'den bahsediyorduk. Şimdi kendinizi söylemeye başladınız. [dedi.] (VyS 75/2); Sıdkı Bey, ([**Abdullah Çavuş'un**] **sözünü keserek**) sonra? [dedi.] (VyS 135/7); Atâ, ([**Şefika'nın**] **lakırtısını keserek**) ah yok... Yok... Hatırıma öyle kara kara hayaller getirme! Allah aşkına sus! Sonra beni kaybedersin. [dedi.] (ZÇ 9/2); Tahire, ([**Halil Bey'in**] **lakırtısını keserek**) ben biliyorum sizin asıl meramınızı, kızı Atâ'ya vermek. Hiç düşünmüyor musunuz? O bir öksüz çocuk. Akrabanızdan olduğu için siz yanınıza aldınız. Şefika ile şimdiye kadar kardeş gibi büyüdüler. Hiç evlendikten sonra aralarında dirlik olur mu? Kim akrabasından birini almış da rahat etmiş? Hem nasıl geçinecekler? Atâ mektepten yüzbaşı çıkacak değil mi? Bir yüzbaşı maaşından ne olur? Kızını halayıklığa mı vereceksin? [dedi.] (ZÇ 25/8); Akif, ([**Şahin'in**] **lakırtısını keserek**) sus diyorum! Bir daha bana haremimden bahsetmeyeceksin! Yahut dinim hakkı için seninle bozuşuruz. Hem öyle bozuşuruz ki belki kıyamette bile birbirimizin yüzüne bakamayız. [dedi.] (AB 10/10); Süleyman, ([**Akif'in**] **lakırtısını keserek**) ey? [dedi.] (AB 150/2); Özbek ([**Celâleddin'in**] **lakırtısını keserek**) memleket gitmiş padişahım. Melunlar onu da Buhara'ya, Hîve'ye benzetmişler, yerle yeksan etmişler. [dedi.] (CH 66/19); Nurettin, ([**Celâlettin'in**] **lakırtısını keserek**) ihsan buyurun Padişah'ım! İnsan geçmiş zaman içinde yaşamaz, mazide zuhur etmiş bir musibetin [tesiri] bütün bütün ömrünüzün refahına mı hail olacak? Hem Allah yolunda ihtiyar ettiğiniz bir fedakârlığı mûti-i hakikîye minnet eder gibi vazifeden tebriye senedi tutmak fazilet-i şahanenize yakışmaz. Gönül makbere değildir ki ölülerin istilâsında bırakılsın. [dedi.] (CH 106/17); Burak Hacıp ([**Gıyasettin'in**] **lakırtısını keserek**) lâkin reddettiniz değil mi, Efendi'm? Elbette işi bendenize haber vermediniz de benim gibi ihtiyar bir kulunuzu taciz etmemek içindir. [...dedi.] (CH 190-191/22); Celâlettin, ([**Nurettin'in**] **kıraatini keserek**) yüz bin atlı mübalağa olabilir; fakat melikler hazarâtı benim üzerime öyle yirmi beş bin kişi ile gelecek kadar cesur değildirler, sanırım. Her ne ise oku bakalım. [dedi.] (CH 230/9); Celâlettin, ([**Mihr-i Cihan'ın**] **lakırtısını keserek**) hiddetle" Allah aşkına, İslâmiyet hürmetine bana dokunmasınlar. Birkaç kere şehadete azmettim, yakamı koyuvermediler. Vazifedir dediler, sonra hiçbirisi vazifesini ifa etmedi. Gayret lazımdır dediler, sonra bana hepsi ağyar oldu. Ben kendi kendime bir hırka, bir lokma ile kani iken hiç kimse, dünyanın en büyük nimetine lokma; en büyük hilatine hırka nazarıyla bakmak istemedi. Allah şehit olanlarına rahmet eylesin, sağ kalanlarına

selamet versin. Ne ben onların anladığı adamlardanım ne de onlar benim anladığım adamlardan imiş. [dedi.] (CH 250/10); Behrever, (**[Daye'nin] lakırtısını keserek**) Daye sus! Beni durup dururken uzun uzadı lakırtılarınıla sen mi hasta edeceksin? [dedi.] (KB 5/17); Ahşid, (**[Hüsrev'in] lakırtısını keserek**) estağfurullah hacet yok, kadr-i alinizi herkes bilir; fakat böyle işlerin vücuda gelmesi padişahların inayetine bakar. Lakırdı kadın ağzına, düşman lisanına düşer ise fena fena neticeler verir. Sarayın terbiyesi, büyüklüğün hali malum! Pederinize, kendinize, hususiyle Sultan Efendimiz'e acıyınız. Kiminizin ekmeğini yedim, kiminizin iltifatını gördüm. Sonra görüşürüz; münasip bir fırsat zuhur eder ise elden gelen hizmette kusur etmeyiz. [dedi.] (KB 13/10); Behrever, (**[Ahşid'in] lakırtısını keserek**) sakın halam gibi pederime de bir hezeyan mı söyledin? [dedi.] (KB 37/4); Behrever, (**[Mihridil'in] lakırtısını keserek**) çık dışarı... Cehennem ol! Cariyelerin yanına git... Bu gece bir daha seni burada görmeyeyim! [dedi.] (KB 61/16).

1.3.11.4.5.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yüklem

-- DurT (İ + he) + Y (DBF- (Ns1 + F2-) + /-(y)ArAk/)

Behrever, (**Kemâl-i hiddetle [Mihridil'in] lakırtısını keserek**) şimdi o fellahı bana çağır, şimdi ben ona gösteririm! [dedi.] (KB 21/12).

-- 2. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (ST + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)ArAk/)

[Nurettin], bunların talebine, zamanın uleması **bir işret meclisinde içtima ederek** arz ve semayı birbirinden fark edemeyecek kadar bedmest oldukları hâlde istiğrak eder gibi bir “olmaz” cevabı verip de haramı ve belki mübahı men için o kadar tavâifin dalalette kalmasına sebep olmamışlar mıydı? [dedi.] (CH 217-218/22).

-- 3. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Ahşid, (**şemsiyenin yanına gelerek¹¹⁴**) ne var Daye? [dedi.] (KB 9/6).

¹¹⁴ Şemsiyenin yanına gelirken...

1.3.11.4.5.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Birliktelik Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

--BrT (İ + hb) + YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Şah, (Nurcihan ile beraber odaya girerek) ne oldun iki gözüm kızım! [dedi.] (KB 89/9).

-- 2. Durum Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

--DurT (ST + he) + YöT (İ + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Celâlettin], (bir metanetle Gıyasettin'e yaklaşarak) şu yerleri sarsan, gönülleri inleten gürültüleri işitiyor musun? Allah'ın zelzele-i kahrı sâika-yı gazabı bunlara da benzemez. Zalimin uzletsaray-ı ikbali "Kûh-ı Elbürz" gibi eflake ser çekse yine bir sadmede seyl-i müttahid gibi yerlere geçirir. Hainin esas-ı devleti, zeminin asfel-i tabakâtına inmiş olsa yine bir darbeye emvâc-ı tufan gibi cevvi semaya fişkırtır. (Şiddetle) Allah'tan kork. [dedi.] (CH 150/3).

-- 3. Karşılıklılık Tümleci + İlgi Tümleci + Yüklem

--KrT (İ + he) + İiT (İT + he) + Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)ArAk/)

Behrever, (Hüsrev'le lakırtısına devam ederek) gel iki gözüm, ellerini, o güzel ellerini kalbimin üzerine ko! Belki biraz rahat ederim aman... Gönlüme yıldırımlar düşüyor, ciğerimi ejderhalar kemiriyor!..[dedi.] (KB 89/11).

-- 4. Nesne + Varma Tümleci + Yüklem

--Ns (İ + he) + VrT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Gülnihâl, (mektubu [İsmet'in] eline vererek) bak, size demedim mi? [dedi.] (G 44/16).

-- 5. Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem

-- 5.1. ZT (ZYY) + YT (İT + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

Esat, koynundan bir bıçak çıkarıp ikisinin arasına girerek Akif'e çık dışarı! [dedi.] (AB 178/4).

-- 5.2. ZT (ZYY) + YT (ST + he) + Y (F- + /-(y)ArAk/)

[Ahşid] (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) [...] varsın o da Keşmir Şahı'nın sarayına giren delikanlı gibi boğuluversin! Belaya bak ki Hüsrev'in yeri öyle yer değil, kırk gün bıraksak içinde havasızlıktan değil, açlıktan bile gebermez... Ben onu gebertemez miyim? Billahi gebertirim, vallahi şimdi boğarım... Hem kendi ciğerinin kanında boğarım! Ah! Olmaz, olamaz. Ben Behrever'in yanına girdikten sonra hala gelir ise ne derim? Gelmez ise Hüsrev için berikine nasıl lakırdı anlatırım? Of! İnsanın bir dakikalık bir surla ettiği hatayı düzeltmek ne kadar düşünmeye, ne kadar çalışmaya muhtaç oluyor! Çare yok, Mirza'yı efendimizin yanına götürmeli Hala gelmez ise ne ala, gelir ise bir yalan söyleyip de onu kaçırmak güç bir şey değil a. [dedi.] (KB 56-57/15).

1.3.11.4.6. /-(y)In+cA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.4.6.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)In+cA/)

Mihr-i Cihan; siz şimdi gidiniz, molların hanesinde bekleyiniz; **akşam olunca** kendi de gelir orduya gidersiniz, sefaretinizi ikmal edersiniz. [dedi.] (CH 86/15).

-- 2. Y (DBF- (T__ + Ö + __ F1-) + /-(y)In+cA/)

[Hacı Hüsrev], Allah versin birkaç gün bizimle beraber otursunlar da **ellerine fırsat geçince**¹¹⁵ gazap ettikleri adamı gönderdikleri yer nasıl yermiş öğrensiner. [dedi.] (G 100/13).

1.3.11.4.6.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yükleme

-- 1.1. Ns (İ + ø) + Y (F- + /-(y)In+cA/)

[Zülfikâr (Kendi Kendine) ...] İsmet'i kaybetti, ömründen meysus oldu, **intikam demeyince** yerinden oynamadı. [...dedi.] (G 184/15).

¹¹⁵ Kalıplaşmış ifadede "fırsat" özne görünümünde olsa da üzerine üçüncü çokluk şahıs eki alan "ellerine" kelimesinden, asıl öznenin "onlar" olduğu anlaşılmaktadır. *Ele geç-* ve *fırsat çık-* deyimlerinin kaynaşmasından oluşan yapı, *bir işi yapabilmek için bir imkâna kavuş-* anlamındadır (Aksoy, 1988: 752; Parlatır, 207: 376).

-- 1.2. Ns (**İ + he**) + Y (BF- (**İ + yF-**) + /-(y)In+cA/)

[Zahide]; ölüm, **vücudu istila edince** pek kolay hiss olunuyor, hiç tecrübeye muhtaç olmaksızın kendi kendine gösteriyor. [dedi.] (CH 206/2).

-- 1.3. Ns (**İT + he**) + Y (F- + /-(y)In+cA/)

[Süleyman], [**senin**] **sesini işitince** ahiretten imdadına gelmeye çalışacak! [dedi.] (AB 186/13).

-- 1.4. Ns (**ST + he**) + Y (F- + /-(y)In+cA/)

[Selim]; hanımefendi –vaktiyle ayaklarına kapanıp da “Dünyada benim için senin yoluna ölmekten büyük bir devlet yoktur.” diye bin yemin eden hanımefendi, **dostluk edeyim derken peyda ettiğin düşmanları görünce** güler –kahkahalarla güler. [dedi.] (AB 70/4).

-- 2. Özne + Yüklem

-- Ö (**İ + ø**) + Y (F- + /-(y)In+cA/)

(**Perde açılınca** Hint-kârî bir müzeyyen saray odası görünür.) (KB 17/2).

-- 3. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- YöT (**İT + he**) + Y (F- + /-(y)In+cA/)

[Dilruba, kendi kendine], **yüzüne bakınca** kalbini yarmışlar da başına yapıştırmışlar zannedersin. [dedi.] (AB 170/15).

-- 4. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (**Zr**) + Y (F- + /-(y)In+cA/)

[Esat, kendi kendine], **şimdi duyunca** kim bilir bana ne gözle bakacak? [dedi.] (AB 46/9).

1.3.11.4.6.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Yer Tümleci + Nesne + Yüklem

-- CBE¹¹⁶ + YT (**İT + he**) + Ns (**ST + he**) + Y (F- + /-(y)In+cA/)

[Neyyire], [pederim] yine **validemin yüzünde bir rica emaresi görünce**, “Kadınlar, padişah işine karışmaz!” diye bir kere bağırdı. [dedi.] (CH 6-7/24).

¹¹⁶ Karşıtlık edatı (Kara, 2001: 425).

-- 2. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- 2.1. ZT (ZYY) + Ns (İT + he) + Y (F- + /-(y)In+cA/)

Celâlettin, arkasına bakıp da bir Tatar'ın üçünü birden esir edecek kadar yaklaştığını görünce Neyyire'yi ve Kutbettin'i birer kolundan yukarı kaldırarak” Yarabbi, Yarabbi, ihsan ettiğin saltanatın her türlü kenâizi içinde yalnız sevdiğim şu iki vücut kalmıştı, onlar da yoluna kurban olsun! [dedi.] (CH 82/20).

-- 2.2. ZT (ZYY) + Ns (Zm + he) + Y (BF_{-yetmezlik} (F- + /-(y) A + ø- + -mA-) + /-(y)In+cA/)

Celâlettin, etrafına bakıp da kimseyi göremeyince hatif-i gaipden teminat alacak kadar makbul kullarından mıyım Allah'ım? Emin oldum, huzur-ı izzetine müsterih olarak geliyorum. Bundan sonra hayat-ı ebedî ayağıma gelse bir nigâh etmeye tenezzül etmem! [dedi.] (CH 270/12).

1.3.11.4.7. /-(y)Ip/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- 1. Durum Tümleci + Yüklem

-- DurT (İ + he) + Y (BF- (T + F-) + /-(y)Ip/)

Ahşid, kemâl-i şiddetle yerinden fırlayıp Behrever'in üzerine koşar. (KB 65/10).

-- 2. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip/)

Zülfikâr, (yanına koşup¹¹⁷ nabızlarına bakarak) ah! Gitti! Gitti! [dedi.] (G 228/9).

1.3.11.4.8. /-(y)Ip dA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- 1. Vasıta Tümleci + Yüklem

-- VsT (İ + he) + Y (BF- (Zr + F-) + /-(y)Ip dA/)

Celâlettin, kapıdan içeri girip de Mihr-i Cihan'ı gördüğü gibi Kemâl-i hayret ve telaşla geri çekilmek isteyerek ve fakat kendini toplayarak (kendi kendine) Neyyire,

¹¹⁷ Koşmanın, hızı belirtmek amacıyla kullanıldığı düşünüldüğünden “yanına varıp” ifadesine göre çözümleme yapılmıştır.

Neyyire ahiretten buralara kadar benden intikamını almaya mı geldin? [dedi.] (CH 122/17).

-- 2. Yönelme Tümlenci + Yüklem

-- YöT (İT + he) + Y (F- + /-(y)Ip dA/)

Celâleddin, (**arkasına bakıp da** bir Tatar'ın üçünü birden esir edecek kadar yaklaştığını görünce Neyyire'yi ve Kutbettin'i birer kolundan yukarı kaldırarak) Yarabbi, Yarabbi, ihsan ettiğin saltanatın her türlü kenâizi içinde yalnız sevdiğim şu iki vücut kalmıştı, onlar da yoluna kurban olsun! [dedi.] (CH 82/20); Celâlettin, (**etrafına bakıp da** kimseyi göremeyince) hatif-i gaip ten teminat alacak kadar makbul kullarından mıyım Allah'ım? Emin oldum, huzur-ı izzetine müsterih olarak geliyorum. Bundan sonra hayat-ı ebedî ayağıma gelse bir nigâh etmeye tenezzül etmem! [dedi.] (CH 270/12).

1.3.11.5. Zamanda Sonralık Anlatan Zarf Yan Yargıları

1.3.11.5.1. /-mA- +dAn/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.5.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (İ + yF-) + /-mA-+dAn/)

[Zekiye, (odada kendi kendine) ...] meğer **şehit olmadan** birbirimize sarılmak kaderde yokmuş! [dedi.] (VyS 111/12).

-- 2. Y (BF- (Ö + yF-) + /-mA-+dAn/)

[Şefika], yine **ikinci olmadan** gidecek. [dedi.] (ZÇ 4-5/21); [Kaplan Paşa], bari **akşam olmadan** bir kere daha göreyim. [dedi.] (G 96/18).

1.3.11.5.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne + Yüklem

-- 1.1.Ö (İ + ø) + Y (F- + /-mA-+dAn/)

[Abdullah], **ben ölmeden** kale elden gitmez. [dedi.] (VyS 59/6); [Esat, kendi kendine] **mevt gelmeden** bir meyyit için fırkatte mi kalalım? [dedi.] (AB 46/16).

-- 1.2.Y (BF- (Zr __ + Ö (İ + ø) + __ F-) + /-mA-+dAn/)

Bir diğér gönüllü, hangimizi **daha kavga başlamadan** düşmandan yüz çevirecek kadar alçak zannediyorsunuz? [dedi.] (VyS 55/12).

-- 2. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (İT + he) + Y (F- + /-mA-+dAn/)

[Celâleddin, ([Özbek'in] yanına giderek) ...] **Allah'ın divan-ı adaletine gitmeden** iki muzîk ızdırıp içinde iki şeyden istintak geçirmek, birkaç yara acısıyla birkaç senelik ömür feda etmek nispet kabul eder gailelerden midir? [dedi.] (CH 74-75/23).

1.3.11.5.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne + Varma Tümleci + Yüklem

-- Ö (ST + ø) + VrT (Zm + he) + Y (F- + /-mA-+dAn/)

Celâlettin, sol kol hâlâ yerinde duruyor, **iki asker birbirine karışmadan** bu adam nasıl Tatar'a geçmeye kalkışır? [dedi.] (CH 154-155/23).

-- 2. Özne Açıklayıcısı + Özne + Yüklem

-- Y(BF- (Zr __ + ÖAç (BÖ (C + C)) + [Ö (Zm + ø)] + __ BF- (Zr + F-) + /-mA-+dAn/)

Süleyman; oğlum, o köpek bir kere kendini senden sonra –nasıl senden sonra– daha sen ölmeden evvel, **daha sen sağ mısın, değil misin [bu] iyice anlaşılmadan** başkasına teslim etti. [dedi.] (AB 106/10).

1.3.11.5.2. /-mA-+dAn evvel/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- Özne + Yüklem

-- Y (BF- (Zr __ + Ö (Zm + ø) + __ F-) + /-mA-+dAn evvel/)

Süleyman; oğlum, o köpek bir kere kendini senden sonra –nasıl senden sonra– **daha sen ölmeden evvel**, daha sen sağ mısın, değil misin iyice anlaşılmadan başkasına teslim etti. [dedi.] (AB 106/10).

1.3.11.6. Zamanda Süreklilik Anlatan Zarf Yan Yargıları

1.3.11.6.1. /-Dİk+çA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.3.11.6.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (BF- (N2 + F2-) + /-Dİk+çA/)

[Muhtar Bey], [yalnız] öyle bir hayat ki hem nefes almakla devam ediyor¹¹⁸ hem **nefes aldıkça** azalıyor. [dedi.] (G 164/18).

-- 2. Y (BF- (Ns2 (ST) + F2-) + /-Dİk+çA/)

[Akif], gel ki **bir adım attıkça** kim bilir kaç yıllık ömrün azalıyor, kim bilir mezarına kaç arşın yaklaşıyorsun? [dedi.] (AB 161-162/20).

-- 3. Y (BF- (Zr + BF (Ns2(Eks. ST) + F2-) + /-Dİk+çA/)

[Burak Hacı], **ara sıra yalan söyledikçe** yemin ile temin etmeye mecbur olduğum için bendenizin nazarımda kasem de sıdk u kızbi birbirinden ayıracak bürhânlardan değildir. [dedi.] (CH 190/16).

-- 4. Y (BF- (Zr + F-) + /-Dİk+çA/)

[Kara Veli (kapıdan çıkarken geri dönerek) ...] **sağ durdukça** söz oluyormuş. [dedi.] (G 132/14).

-- 5. Y (F- + /-Dİk+çA/)

[Gülnehâl], **düşündükçe** vücudumun her zerresi bir kıvılcım kesiliyor. [dedi.] (G 120/18); [İsmet], evvel **baktıkça** ninemin gönlünde ne kadar merhamet varsa toplanmış da gözlerine gelmiş sanırdım. [dedi.] (G 204/6).

1.3.11.6.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Yüklem

-- 1.1.Ns (İT + he) + Y (F- + /-Dİk+çA/)

[Akif], [Esat'ın] **yüzünü gördükçe** Sinop'ta ölümden kurtuldum lâkin hayatım ona nasip oldu sanıyorum. [dedi.] (AB 106/2); [Kaplan Paşa], çekemiyorum; çünkü

¹¹⁸ Metinde “duruyor” şeklinde yazılmıştır.

[**Muhtar'ın**] **hâlini düşündükçe** onun yaratılışını bana hakaret etmek için sanıyorum. [dedi.] (G 48/5); [Celâlettin], **şu katilin adam öldürürken hiç merhamet hatırına getirmeyip de kendini kurtarmak için merhametten bahsettiğini gördükçe** kendimi helak edeceğim! [dedi.] (CH 138/2); [Burak Hacıp], fakat **Hârizmşah neslinden geldiğinizi düşündükçe** kendinizi gerçekten dünyanın bir parçasına hükûmet için yaratılmış zannetmekten yine bütün bütün beri edemediniz. [dedi] (CH 170/12).

-- 1.2.Ns (**İYY + ø**) + Y (F- + /-DIk+çA/)

Nurettin, **mümkün olduğu kadar sözü kısa kesmek istedikçe** arada mesele tevellüd ediyor. [dedi.] (CH 226/12).

-- 1.3.[Ns (ST + he)] + Y (DBF- (T + F-) + /-DIk+çA/)

[Sıdkı Bey, (kendi kendine) ...] [**o çocuğu**] **gözümün önüne getirdikçe** çehresinin parlaklığı ateş gibi ciğerime yapıyor. [dedi.] (VyS 127-128/17).

-- 2. Özne + Yüklem

-- 2.1.Ö (**İ + ø**) + Y (F- + /-DIk+çA/)

[İslâm Bey, (Kemâl-i tehevvrle) ...] **Osmanlılar durdukça** yine bir vakit alınmaz. [dedi.] (VyS 39/7); [Mihr-i Cihan, (pencereden bakarak) ...] içlerine inci, mücevher doldur da **alay yürüdükçe** ümeranın, seyircilerin başına serpsinler. [...dedi.] (CH 118/20); [Mihr-i Cihan], bir firdevs-i saadet içinde yaşıyor da hayatın her anı bir lezzette olsun diyor; **ezvâk-ı muhabbet değiştikçe** bir kat daha ruh âver olduğunu düşünemiyor. [dedi.] (CH 210/22).

-- 2.2.Ö (**İT + ø**) + Y (F- + /-DIk+çA/)

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevvrle) ...] **Tuna'nın suyu bulandıkça** üzerine çıkan topraklar, muhafazası için ölen vücutların eczasındandır. [dedi.] (VyS 39/3).

-- 3. Sınırlandırma Tümleci + Yüklem

-- SıT (**İT + he**) + Y (F- + -mA- + /-DIk+çA/)

[Süleyman, (hizmetkârlara)], **cennet-i âlânın kapısına kadar götürmedikçe** yanından ayrılmayalım. [dedi] (CH 150/24).

-- 4. Yer Tümleci + Yüklem

-- YT (ST + he) + Y (BF- (Ö + F1-) + /-Dlk+çA/)

[Zekiye, (biraz düşündükten sonra) ...] birkaç gün evvel **mağmum mağmum bulutlarda şimşek çaktıkça** biri gülüyor gibi görünürdü. [...dedi.] (VyS 7/12).

1.3.11.6.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Durum Tümleci + Yüklem

-- 1.1.Ns (İT + he) + DurT (İ + he) + Y (F- + /-Dlk+çA/)

[Burak Hacıp, (Cabir'e)], Efendi'miz "Zıll-ullah" geçinirken üzerlerine gelecek belalara Allah kulluğuna, kul hizmetkârlığını tercih etmiş birkaç âcizin saye-i himâyetine sığınıyorlar da o birkaç âciz niçin **nefislerini muhatarada gördükçe** velinimetlerini, şehzadelerini kendilerine siper etmek istemesinler? [dedi.] (CH 190/7).

-- 1.2. Ns (Zm + he) + DurT (İ + he) + Y (F- + /-Dlk+çA/)

[Celâlettin], fakat **seni eziyette gördükçe** ben muzdarip oluyorum. [dedi.] (CH 234/18).

-- 2. Nesne + Hedef Tümleci + Yüklem

N (İT + he) + HeT (İ + he) + Y (BF_{-yetmezlik} (F- + /-(y) A + ø + -mA-/ + /-Dlk+çA/)

[Celâlettin, (şiddet-i teessürünü ketme çalışarak kendi kendine) ...] **kendimi dünyaya gösteremedikçe** üzerime bir mezar yıkılmış sanıyorum. [dedi.] (CH 142/15).

-- 3. Özne + Kaynak Tümleci + Yüklem

-- [Ö (İ + ø)] + KayT (İT + he) + Y (F- + /-Dlk+çA/)

[Şefika], sanki **[lakırtılar] ağzından çıktıkça** her biri bir alev kesildi de geldi ciğerime yapıştı. [dedi.] (ZÇ 21/2).

-- 4. Özne + Nesne + Yüklem

-- Ö (İ + ø) + N (İT + he) + Y (F- + /-Dlk+çA/)

[Melik Nusret]; şunda bir deri ile kemiğe bürünmüş ervâh-ı habîse var ki **insan**

hâllerini düşündükçe vaktiyle İmam Hüseyin'i mektuplar, niyazlarla Irak'a davet edip de sonra Kerbelâ'da mübarek vücuduna kasteden melunlara haşa rahmet okutacak, bak şu insanlara, bak şu ümeraya. [dedi.] (CH 53-54/22).

-- **5. Özne + Varma Tümleci + Yüklem**

-- **Ö (İT + ø) + VrT (İT + he) + Y (F- + /-Dİk+çA/)**

[Gülnehâl], **tenin tenime dokundukça** sanki vücuduma can sürülüyor. [dedi.] (G 204/13).

-- **6. Yer Tümleci + Nesne + Yüklem**

-- **YT (İT + he) + Ns (ST + ø) + Y (F- + /-Dİk+çA/)**

[Mihr-i Cihan], **yüzünüzde gayet hafif, gözlere görünmeyecek gibi hafif, kendini yalnız ruha gösterecek kadar az bir iltifat emaresi görmedikçe** aklımı toplayıp da gönlümdeki hissiyatın bir zerresini bile meydana koymaya muktedir olamıyorum, ah! [dedi.] (CH 209-210/24).

1.3.11.6.2. /-(y)In+cA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

-- **Özne + Yüklem**

-- **Ö (Zm + ø) + Y (F- + -mA- + /-(y)In+cA/)**

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevürle) ...] **biz ölmeyince**¹¹⁹ düşman Tuna'dan geçemeyecek. [dedi.] (VyS 39/11).

1.3.11.7. Zamanda Son Sınır Anlatan Zarf Yan Yargıları

Bütüncede zamanda son sınır bildiren zarf yan yargıları /-(y)In+cA+yA kadar/ biçim birimi ile oluşturulmuştur.

-- **Tek Ögeden Oluşanlar**

-- **1. Y (BF- ([İ] + yF-) + /-(y)In+cA+yA kadar/)**

[Muhtar Bey], [yalnız] hasıl ederse **[hasıl] edinceye kadar** yine bin meşakkat çeker. [dedi.] (G 164/5).

¹¹⁹ Biz ölmedikçe...

-- 2. Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)In+cA+yA kadar/)

[Mihridil], beni **kör oluncaya kadar** ağlatacak. [dedi.] (KB 29/3).

-- 3.Y (BF- (T + F-) + /-(y)In+cA+yA kadar/)

[Süleyman], bu kadar hıyanetinden, bu kadar melanetinden sonra yine **son nefesine varıncaya kadar** dilinde senin adın dolaştı. [dedi.] (AB 186/14).

-- 4. Y (F- + /-(y)In+cA+yA kadar/)

[Selim], **bayılıncaya kadar** güler. [dedi.] (AB 70/8); [Muhtar Bey (acı acı gülerek) ...] hanım, dünyayı kaplan yavrularıyla doldurup da **ölünceye kadar** iftihar edecek. [...dedi.] (G 116/11); [Celâleddin], lakırtılarınızı işitse belki **bayılıncaya kadar** gülerdi. [dedi.] (CH 26/7); [Celâlettin], bu halde şimdi İslâm'a farz olan hareket millet-i Tatar eline düşmeyenler için **ölünceye kadar** vatanlarının istikbalini muhafaza eylemeye, düşenler için Tatar kavmini Müslüman etmeye çalışmaktır. [dedi.] (CH 269-270/23).

-- İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne + Yüklem

--1.1. Ö (İ + ø) + Y (F- + /-(y)In+cA+yA kadar/)

[Muhtar Bey], **iş bitinceye kadar** her hizmetinize hazırım. [dedi.] (G 172/5).

-- 1.2. Ö (Zm+ ø) + Y (F- + /-(y)In+cA+yA kadar/)

[Sıdkı Bey], **ben gelinceye kadar** bir dakika yanından ayrılmazsın. [dedi.](VyS 63/2).

-- 2. Sınırlandırma Tümleci + Yüklem

-- SıT (ST + he) + Y (F- + /-(y)In+cA+yA kadar/)

[Akif, Süleyman'a], daha **dört beş güne**¹²⁰ **gelinceye kadar** yatakta, kendimi bilmez bir hâlde idim. [dedi.] (AB 98/2).

-- 3. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (İT + he) + Y (F- + /-(y)In+cA+yA kadar/)

[Özbek], onların da birçoğu **düşman ordusuna gelinceye kadar** açlıktan, mezelletten birer ikişer yıkıldılar. [dedi.] (CH 34/7).

¹²⁰ Zamanda sınırlandırma

-- 4. Yer Tümleci + Yüklem

-- E¹²¹ + YT (İ + he) + Y (F- + /-(y)In+cA+yA kadar/)

[Celâlettin], Âb-ı Sükûn'dan çıktıktan sonra **ta Sind'e ininceye kadar** millete, memlekete edebileceğim hizmetler için şan meydanlarında bu kadar alenî deliller gösterdim. [dedi.] (CH 110/16).

1.4. ŞART YAN YARGILARI

Şart yargıları tek başına yargı bildirmeyen, cümledeki yargının gerçekleşmesini şarta bağlayan ve cümlelerin zarfı durumunda olan yargılardır (Korkmaz, 2003: 676-677). Bu yan yargıların görevi temel cümledeki anlamı tamamlamak değil şart anlamıyla sınırlandırmaktır (Bilgegil, 2014: 84).

Bütüncede şart yan yargılarını oluşturmak için en çok kullanılan biçim birimi /-sA/'dır. Bu biçim birimi, hem zarf yan yargılarında çeşitli işlevlerde hem de öge açıklayıcısı olarak kullanılmıştır. Yine /-Dİk+çA/ ve /-Dİk+tAn sonra/ gibi şart anlamı veren biçim birimleri de bu başlık altında değerlendirilmiştir.

1.4.1. Birinci Tip Şart Yan Yargıları

Bu bölümdeki şart yan yargıları, temel cümledeki yargının gerçekleşmesini yapılabilecek, yerine getirilebilecek şartlara bağlamaktadır. Şimdi ve geleceğe yönelik olduğu için birinci tiple oluşturulan yargılarda, temel cümlelerin yüklemi geniş, şimdiki, gelecek zaman ya da istek ve emir kipleriyle çekimlenmiştir.

1.4.1.1. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.4.1.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. CBE + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-°r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Gülnehâl], **eğer izin verir isen** gönlüm de senindir. [dedi.] (G 152/18).

¹²¹ Bağlama edatı. “-caya kadar” mânâsında (Hacıeminoğlu, 2015: 194).

-- 2. Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[İslâm Bey], hatta **iktiza ederse** üzerine oturur öyle ateşlerim. [dedi.] (VyS 103/10).

-- 3. Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

Özbek, herkes fermanınıza muntazır duruyor, **emrederseniz** hepsini ayağınızın altında ezilmiş bulursunuz. [dedi.] (CH 58/21); [Nurcihan] beğenirde **kabul eder isen** ne güzel; beğenmez isen bundan kıymetli bir zümrüt var; onu sana getiririm. [dedi.] (KB 33-15).

-- 4. Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Akif, (ara sıra içerek) ...] **mahvetmezsem** o beni kederle öldürecek. [...dedi.] (AB 11-8/14).

-- 5. Y (YF- (Yİ (BF- (N2+ F2-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

Kara Veli, (tabancalarını çekerek)] **bir adım daha atarsan**, canına kıyarım! [dedi.] (G 40/10).

-- 6. Y(YF- (Yİ (BF- (T + BF- (Ö + F-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Muhtar Bey (Yâdigâr'a)] canın bu sırrın elindedir, **ağızından bir lakırtı çıkarsa** o da beraber çıkar. [dedi.] (G 196/5).

-- 7. Y (YF- (Yİ (DBF- (T + F-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Dilruba], **elimden gelirse** hiç gittiğini hatırıma getirmem, daima geleceğini düşünürüm. [dedi.] (AB 30/2).

-- 8. Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] çare yok, Mirza'yı Efendi'mizin yanına götürmeli hala gelmez ise ne ala, **gelir ise** bir yalan söyleyip de onu kaçırmak güç bir şey değil a. [dedi.] (KB 57/10).

-- 9. Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Akif], “**Ölürsem** Dilruba'nın imdadına yetiş!” [dedi.] (AB 50/2); [Meyhaneci], tek siz taciz olmayınız da **isterseniz** hiç lakırtı söylemem. [dedi.] (AB 134-135/19); [Gülnehâl], **dokunursan** vücudun yanar... [dedi.] (G 7-8/18); [Gülnehâl], bırak öleyim,

yaşarsam gördüğüm günün lezzetini de kaybederim. [dedi.] (G 224-225/18); [Behrever, (ihtiyarsız bir hal ile Arap'ın boynuna sarılıp öperek) ...] canım muhatarada sen kurtar, **kurtarır isen** seni de Hüsrev kadar severim. [dedi.] (KB 41/4); [Mihridil], **ister isen** sevdiğin lalanı da çağırayım. [dedi.] (KB 77/2).

-- 10. Y (YF- (Yİ (F- + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Akif], **söylemezsen** yahut bana da yalan söylemeye kalkışırsan amma kâziplere lanet eden Allah'ın Kahhar ismine yemin ederim ki beni yalandan gönderdiğin ahirete seni gerçekten gönderirim. [dedi.] (AB 126/13); Gıyasettin, (Zahide'ye), sen bizim daireye gel; **gelmezsen** beni kaybedersin valide. [dedi] (CH 150/12); [Nurcihan] beğenir de kabul eder isen ne güzel; **beğenmez isen** bundan kıymetli bir zümrüt var; onu sana getiririm. [dedi.] (KB 33/15).

-- 11. Y (YF- (Yİ (YF- (Yİ (ST) + e-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Sıdkı Bey], **üç [kişi] olursanız** iş daha metin olacak...[dedi.] (VyS 111/3).

-- 12. Y (YF- (Yİ (Zr __ + Ö (İT + ø) + __ BF- (İ + yF-) + - /-DI/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Akif], **daha merakınız bertaraf olmadıysa** emin olun, tatlık ettim. [dedi.] (AB 102/8).

-- 13. Y (Yİ (BF- (Zr + F-) + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Sıdkı Bey], bunun kadar sev demem lâkin **biraz sevsen** fena etmezsin. [dedi.] (VyS 159/5).

-- 14. Y (Yİ (DBF- (T + F-) + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Celâleddin], **benim elimden gelse** İslâm'ın yere düşen gölgelerine can vereceğim; sen koca bir memleket halkının yere serilmesini istiyorsun. [dedi.] (CH 98/4).

-- 15. Y (Yİ (YF- (Yİ (İ) + e-) + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

Melik Nusret, dinim hakkı için bu melunlar, **muktedir olsalar** birkaç günlük devlet için Cenabıhakk'ı da Cengiz'e teslim etmekten çekinmezler. [dedi.] (CH 58/15).

1.4.1.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Yüklem

-- 1.1. CBE + HeT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Kara Veli], **eğer Muhtar Bey'e acırsanız** yarın gelirsiniz, arz edeceğim şartları kabul edersiniz. [dedi.] (G 44/4).

-- 1.2. HeT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Gülnehâl], **cariyeliğinize kabul buyurursanız** canına minnet bilecek. [dedi.] (G 72/4).

-- 1.3. HeT (Zm + he) + Y (Yİ (BF- (Ö (ST) + yF-) + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Şefika], Allah esirgesin, **sana bir hâl olsa** da kendimi telef edecek olsam nasıl olur? [dedi.] (ZÇ 21/3).

-- 2. İlgi Tümleci + Yüklem

-- İT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (N2 + F2-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Selim], hanım zaten nikâhlı; **[hanımın] aleyhinde bir lakırtı söylersen** alan adamın namusuna dokunur, gürültü çıkar, meclis bozulur, ahab taciz olur, terbiyesizlik, muaccizlik sana kalır. [dedi.] (AB 69-70/19).

-- 3. Kaynak Tümleci + Yüklem

-- KayT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (Zr + BF- (İ + yF-) + /-AcAK/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

Nurettin; Padişah'ım, **ahval-i âlemden bu derece müteessir olacak ise** havâs-ı hamseyi bütün bütün tatil için zîr-i zemine çekilmekten başka çare kalmaz. [dedi.] (CH 105-106/23).

-- 4. Nesne + Yüklem

-- 4.1. [Ns (İ + he)] + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

Zülfikâr, **[Muhtar'ı] kaçırsam** size malik olacağımdan emin olayım mı? [dedi.] (G 124/7).

-- 4.2. CBE + [Ns (İT + he)] + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[İsmet, (Paşo Hanım'a)] [oğlun] sonra bana mektup yazar: “Bir şartım var. **Eğer [şartımı] kabul edersen** onun canını kurtarırısın.” der. [dedi.] (G 60/8).

-- 4.3. CBE + Ns (İT + he) + Y(YF- (Yi (BF_{-yeterlik} (F- + /-(y) A + bil-/ + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Câbir, (cebinden bir kese altın çıkarıp eliyle çarparak) ...] işte bir kese altın, **eğer dediklerini yapabilirsem** on katını daha verecekler. [dedi.] (CH 258/16).

-- 4.4. Ns (C + hb) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şel])

[Atâ], **ne yapacak diye sorarsa** tecrübe edecek desinler. [dedi.] (ZÇ 53/11).

-- 4.5. Ns (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

Zahide, **hakikati sorarsam** haddimi tecavüz mü etmiş olurum? [dedi.] (CH 130/2); [Celâlettin], **Celâl'i seversen** söyle, Allah'ı seversen söyle; Nurettin, Orhan, Mübarek nerede? [dedi.] (CH 266/20); [Celâlettin], Celâl'i seversen söyle, **Allah'ı seversen** söyle; Nurettin, Orhan, Mübarek nerede? [dedi.] (CH 266/20).

-- 4.6. Ns (İT (EksST) + he) + Y(YF- (Yi (BF_{-yetmezlik} (BF- (İ + yF-) + /-(y) A + ø + -z/) + e-) + -kp (/sA/) + [şel])

[Muhtar Bey], [yalnız] **bir istediğini hasıl edemezse** bin meşakkat çeker, hasıl ederse edinceye kadar yine bin meşakkat çeker. [dedi.] (G 164/4).

-- 4.7. Ns (İT + he) + Y (YF- (Yi (BF- (Zr + DBF-) + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[İzzettin], biz **kendimizi biraz ağır tutmazsak**, matlabımızı siyasî bir maksat hükmünde göstermezsek teşebbüsâtımızdan nasıl muvaffakiyet memul edebiliriz? [dedi.] (CH 90/20).

-- 4.8. Ns (İT + he) + Y(YF- (Yİ (BF_{-çalalama} _ _ Zr (ZYY) _ _ (DBF- /-mA+yA çalış-/ + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Zahire], mübarek lisanınızdan valide tabirini işittim; **o şerefli sıfatın vazifesini yerine getirmeye elimden geldiği kadar çalışır isem** mazur belki tahsîn buyurursunuz. [dedi.] (CH 94/4).

-- 4.9. Ns (İT + he) + Y(YF- (Yİ (BF_{-yetmezlik} (BF- ([N2] + F2-) + /-(y) A + ø + z/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Zekiye, (yine mindere kapanarak) ...] **kucağını [kucak] açamazsan** bari mezarını aç da ben de bir tarafına sokulayım... [dedi.] (VyS 35/13).

-- 4.10. Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (DBF- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Zahide, (bir çadır örtünmüş ve kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden tutmuş olduğu hâlde girerek) ...] iki kadın birleşir de **her hislerini meydana korlarsa** felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/10).

-- 4.11. Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

Neyyire, (hazin bir seda ile) **dinini sever isen** beni bırak. [dedi.] (CH 82/12).

-- 4.12. Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-yor/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Şefika], siz **benim rahatımı düşünüyorsanız** söylediğim şeyin bir parçasına bakın! [dedi.] (ZÇ 49/6).

-- 4.13. Ns (İT + he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Zekiye, (kendi kendine) (tebessüm ederek) ...] şimdi **bir gece rüyasında seni gördüğünü** söyleseler müjdesine canını vermez misin? [...dedi.] (VyS 83/5).

-- 4.14. Ns (İYY + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[İsmet], **şüphelendiğime bir ceza etmek istersen** vallahi o şüphenin yüreğime verdiği sıkıntı kadar dünyada bir eziyet bulamazsın. [dedi.] (G 204/8).

-- 4.15. Ns (ST + ø) __ + ZT (Zr) + __ N (ST + ø) __ + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Gülnehâl], **Bey'in kurtulduğuna dair yarın el yazısıyla şu kadar bir kâğıt parçası getirirsen** bence olan muradını hasıl olmuş bil. [dedi.] (G 128/15).

-- 4.16. Ns (Zm + he) + Y (YF-(Yİ (BF- (Zr + BF_{-yeterlik} (BF- (İ + yF-) + /-(y)A + bil-/ + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[(Behrever, kendince istihzasını teşdit ederek) ...] sen hekim olur da **şunu bir keşfedebilirsen** artık padişah babama söylerim, seni bakalım vezir mi eder? Ne yapar? Orasını kendisi bilir. [dedi.] (KB 5/7).

-- 5. Özne + Yükleme

-- 5.1. [Ö (İ + ø)] + Y (YF- (Yİ (F- + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] **[hala] gelmez ise** Hüsrev için berikine nasıl lakırtı anlatırım? [...dedi.] (KB 57/7).

-- 5.2. CBE + [Ö (İ + ø)] + Y (YF- (Yİ (DBF- + /-DI/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Mihridil] **Şayet [Arap, Hüsrev'in] gönlünü kırdıysa...** [dedi.] (KB 21/11); Behrever, kendi kendine. **Şayet [Ahşid] onun gönlünü kırdıysa...** [...dedi.] (KB 21/16).

-- 5.3. Ö (E + (İT + ø)) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Yâdigâr (yalnız, kendi kendine) ...] **yalnız kendileri sevmese** zararı yok. [...dedi.] (G 192/8).

-- 5.4. Ö (İ + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- (T + F-) + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[İsmet], bilirsin a **insan sevdiğinin arkasına kalırsa** nasıl yaşar? [dedi.] (G 204/2)

-- 5.5. Ö (İ + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] çare yok, Mirza'yı Efendi'mizin yanına götürmeli, **hala gelmez ise** ne ala, gelir ise bir yalan söyleyip de onu kaçırmak güç bir şey değil a. [dedi.] (KB 57/10).

-- 5.6. Ö (İT + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Nurettin], **saltanatınızın kuvveti tezayüt ederse** Tatar'dan sonra nöbet kendilerine geleceğine, namus-ı ekberden işitilmiş bir hakikat gibi itikat ediyorlar. [dedi.] (CH 222/14).

-- 5.7. Ö (İT + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- (Zr + F-) + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Mihr-i Cihan], **zannım sahih çıkarsa** girip de kurtulamam diye korkuyorum. [dedi.] (CH 234/21).

-- 5.8. Ö (İYY + ø) + Y (Yİ (BF- (İ + yF-) + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Behrever, (kendi kendine) ...] benim dünyada onun gönlünden başka ele alacak bir muradım olmadığını düşünmeyecek; **benim hayatım, eğlencem, telezzüzüm,**

ikbalim, emelim, rahatım bir yere toplanıverse de vücut bulmak lazım gelse tıpkı onun gönlü gibi olacağını bilmeyecek de yine onun gönlünü kıracak, öyle mi? [...dedi.] (KB 21-22/19); [Ahşid], çünkü **haberi olmak lazım gelse** en evvel kulunuz istintaka düşerim. [dedi.] (KB 37/9).

-- 5.9. **Ö (ST + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])**

[Ahşid, (lakırdısını keserek)...] sonra görüşürüz; **münasip bir fırsat zuhur eder ise** elden gelen hizmette kusur etmeyiz. [dedi.] (KB 13/16).

-- 5.10. **Ö (Zm + ø) + Y (YF- (Yİ (DBF- + /-⁰r/) + şe + e-) + -kp (/sA/))**

[Celâlettin, (biraz düşündükten sonra) ...] vebal üzerimden kalksın da **onlar ahitlerini bozarlarsa** adalet-i ilahiye haklarından gelmeye kâfidir. [...dedi.] (CH 242/17).

-- 5.11. **Ö (Zm + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])**

[Zülfikâr, (arkasından gelenlerin birkaçına) ...] **biri görürse** bittiğimiz gündür. [dedi.] (G 168/14).

-- 5.12. **Ö (Zm + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)**

[Esat], **siz bulunmazsanız** ülfet bütün bütün ruhsuz kalır. [dedi.] (AB 62/18).

-- 5.13. **Ö (Zm + ø) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp +] şe)**

[Yâdigâr (yalnız, kendi kendine) ...] sanki **ben uyusam** horlar da seslerini mi bastırırm. [...dedi.] (G 192/12).

-- 6. Varma Tümleci + Yüklem

-- VrT (**BÖ (İT + he) + (İT + he)**) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Ahşid, (lakırdısını keserek) ...] lakırtı **kadın ağzına, düşman lisanına düşer ise** fena fena neticeler verir. [...dedi.] (KB 13/12).

-- 7. Vasıta Tümleci + Yüklem

-- VsT (**İ + he**) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Nurcihan] kalem müessirdir; fakat **kılıçla şakk olunur ise** müessirdir. [dedi.] (KB 33/9).

-- 8. Yer Tümleci + Yüklem

-- 8.1. [YT (Zm + he)] + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Şahin], [orada] bulunursam Akif'ten evvel ben katil olurum. [dedi.] (AB 146/3).

-- 8.2. YT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Esat, içeri giren Akif Bey'e...] İstanbul'a gidersem Ayvansaray'daki ustaların birine vereceğim. [dedi.] (AB 86/16).

-- 8.3. YT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Nurcihan] kızım kılıç galiptir; fakat makta üzerinde bilenirse galiptir. [dedi.] (KB 33/8).

-- 8.4. YT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Kara Veli], bereket versin orada yaralanırsak İsmet'in de öleceğini düşündü de kendini teslim etti. [dedi.] (G 84/16).

-- 9. Yineleme Tümleci + Yüklem

-- YinT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (Zr + BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Esat], bir daha öyle terbiyesizlik eder isen amma rızkından olursun. [dedi.] (AB 86/12).

-- 10. Yönelme Tümleci + Yüklem

-- 10.1. YöT (İYY + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Akif], söylemezsen yahut bana da yalan söylemeye kalkışırsan amma kâziplere lanet eden Allah'ın Kahhar ismine yemin ederim ki beni yalandan gönderdiğin ahirete seni gerçekten gönderirim. [dedi.] (AB 126/13).

-- 10.2. YöT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Celâlettin, (kendini toplayarak müteessirâne bir hâl ile) ...] kendi canımı [da] ne kadar tazip ediyorum, ona dikkat edersen ihtiyârsızlığımı pek kolay anlarsın. [dedi.] (CH 210/15).

-- 11. Zaman Tümleci + Yüklem

-- ZT (Zr) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Muhtar Bey (acı acı gülerek) ...] **şimdi geberirsem** senin için gebereceğimi bildin de her gece hayalim kanlı kefeniyle başının ucuna geleceğini mi düşündün ki para sarf etmişsin, adam tutmuşsun, sıkıntı çekmişsin? [dedi.] (G 116-117/16).

1.4.1.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Hedef Tümleci + Nesne + Yüklem

-- HeT (ST + he) + Ns (ST + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Nurettin], fakat **öyle şairane hayallere ciddi şeyleri karıştırırsak** rüyada geçirdiğimiz zevkleri de hayatın lezzetlerinden saymış oluruz. [dedi.] (CH 86/3).

-- 2. Hedef Tümleci + Özne + Yüklem

-- HeT (İT + he) + Ö (İT + ø) + Y (YF- (Yİ (BF- ([T] + F-) + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Nurettin], bugün vücudunuz İslâmiyet'e elzem; **Tatar'ın önüne himmetiniz [önüne] durmazsa** melunlar Ravza-i mutahharaya, Mekke-i mükerreremeye kadar... [dedi.] (CH 78/22).

-- 3. Karşılaştırma Tümleci + Özne + Yüklem

-- KarT (ZYY) + Ö (Zm + ø) + Y (YF- (Yİ (Zr + BF- (İ + yF-) + /-⁰r/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Esat]; çalgıcılara, **biz her lakırtı ettikçe siz böyle sükût ederseniz** sabaha kadar iki mısra ya söyleyebilirsiniz ya söyleyemezsiniz. [dedi.] (AB 74/2).

-- 4. Kaynak Tümleci + Miktar Tümleci + Yüklem

-- KayT (İT + he) + MT (ST) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

Şefika, [senin] **saçından bir parça kessem** biçimi bozulur mu? [dedi.] (ZÇ 21/21).

-- 5. Nesne + Hedef Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + HeT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Burak Hacı], **melike hazretlerini bendenize nikâh buyursanız** karabet de vesayet de vücuda gelir, hükûmette lâzım olan vahdet; askerde iktiza eden itminan da hâsıl olur. [dedi] (CH 166/5).

-- 6. Nesne + İlgi Tümleci + Yüklem

-- Ns (İT + he) + İİT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[İzzettin], biz kendimizi biraz ağır tutmazsak, **matlabımızı siyasi bir maksat hükmünde göstermezsek** teşebbüsâtımızdan nasıl muvaffakiyet memul edebiliriz? [dedi.] (CH 90/20).

-- 7. Nesne + Yer Tümleci + Yüklem

-- Ns (İ + he) + YT (ST + he) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Özbek, (lakırtı arasında Mehmet Hârizmşah'ın nefesini muayene ettikten sonra) ... (Celâleddin'e) ...] üç yıldır uğraşıyorum, on sekiz yerimden yaralandım, **okları bir yere dizeseler** boyu Semerkant'a varır. [...dedi.] (CH 38/8).

-- 8. Özne + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- Ö (İT + ø) + AyT (İ + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şel])

[Muhtar Bey], billahi **şu ellerim zincirden kurtulursa** pençemi karnına salar, ciğerini koparırım. [dedi.] (G 88-89/18).

-- 9. Özne + Kaynak Tümleci + Yüklem

-- Ö (ST + ø) + KayT (Zm + he) + Y (Yİ (BF- (İ + yF-) + /sA/) + [e- + -kp + şel])

[İmad-ül-mülk], sinniniz daha kemâle ermemiş; her hakikati layıkıyla düşünemezsiniz de onun için mazursunuz; yoksa **söylediğiniz sözler başkasından sadır olsa** isyanına hüküm olunur. [dedi.] (CH 46/15).

-- 10. Özne + Nesne + Yüklem

-- 10.1. CBE + Ö (İ + ø) + Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevvrle) ...] **hele Osmanlılar Osmanlılığın ne demek olduğunu bilirse** hiçbir vakit alınamaz. [dedi.] (VyS 39/8).

-- 10.2. CBE + Ö (İT + he) + Ns (ST + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-yor/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

[Halil Bey]; Şefika, Paşa'dan pek nefret gösteriyor; **şayet gönlü başka birini istiyorsa** anlasak da ona göre hareket etsek dedim. [dedi.] (ZÇ 29/12).

-- 10.3. Ö (İ + ø) + Ns (İT + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])

İslâm Bey, **Zekiye sizi sevmeyeceğini** söylerse beni sevdiğine de inanmam. [dedi.] (VyS 159/9).

-- 10.4. Ö (İT + ø) + Ns (İ + ø) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Celâlettin, hizmetkârlara], **kavgada ölümden, asayiş vaktinde zarurettten kurtardığı mürüvvet didelerinin her biri taş getirse** baş ucunda feleklerle yarışacak bir kubbe hasıl olur. [dedi.] (CH 149-150/24).

-- 10.5. Ö (ST + ø) + Ns (ST + ø) + Y (Yİ (F- + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Şahin], **bu karı bir emir gönderse** dünyada güneş yoktur diye, şehadet ederler. [dedi.] (AB 58/9).

-- 11. Özne + Yer Tümleci + Yüklem

-- 11.1. Ö (BÖ (İT + ø) + (İT + ø) + (İT + ø) + (İT + ø) + (İT + ø) + (İT + ø) + YT (ST + he) + Y (Yİ (BF-_{tezlik} (F- + /-I + ver-/ + /sA/) + [e- + -kp + şe])

[Behrever, (kendi kendine) ...] benim dünyada onun gönlünden başka ele alacak bir muradım olmadığını düşünmeyecek; **benim hayatım, eğlencem, telezzüzüm, ikbalim, emelim, rahatım bir yere toplanırsa** de vücut bulmak lazım gelse tıpkı onun gönlü gibi olacağını bilmeyecek de yine onun gönlünü kıracak, öyle mi? [...dedi.] (KB 21-22/19).

-- 11.2. **Ö (İT + he) + YT (Zm + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])**

[Orhan], **Efendi'miz orada bulunursa** belki Cenabıhak bir galebe ihsan eder. [dedi] (CH 158/4).

-- 12. **Zaman Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem**

-- **ZT (Zr) + AyT (Zm + he) + Y(YF- (Yİ (BF- bitirme (F- + /-mİş ol-/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)**

[Mehmet], **şimdi buradan çıkmış olsam** mezarımdan adam görmüş gibi hayretler, dehşetler içinde kalırlar. [dedi.] (CH 22/22).

-- 13. **Zaman Tümleci + Özne + Yüklem**

-- **ZT (ZYY) + Ö (İ + ø) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şe])**

[Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] ben **Behrever'in yanına girdikten sonra hala gelir ise** ne derim? [...dedi.] (KB 57/6).

-- 14. **Zaman Tümleci + Sınırlandırma Tümleci + Yüklem**

-- **ZT (ZYY) + SıT (İ + he) + Y(YF- (Yİ (BF- yetmezlik (F- + / (-y) A+ ø+-mAz/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)**

[Akif, (kendini muayene ederek) ...] **ya sonra uyur kalırsam, sabaha kadar uyanamazsam** da o, o muradına nail olursa, o bu gece gelin olmuşken yarın sabaha kadar yaşarsa? [...dedi.] (AB 133-134/21).

-- 15. **Zaman Tümleci + Yer Tümleci + Yüklem**

-- **ZT (ZYY) + YT (ST + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-z/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)**

[Orhan], **şimdi orduyu kaldırıp ilerideki tepelerde birleşmezsek** harap oluruz. [dedi.] (CH 146/21).

-- 16. **Zaman Tümleci Açıklayıcısı + Zaman Tümleci + Yüklem**

-- **CBE + ZTAç (BÖ (C + C + C + C)) + ZT (Zr (ST)) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + şe)**

[Şahin], bakalım¹²² düşman ellişer, altmışar bin kişilik ordular tertip etsin, üstümüze birkaç yüz top sürsün, yerlinin hiç olmazsa yarısı şehit olsun, bir kamanın karşısında on süngü peyda olmaya başlasın; o vakit âciz kalırsak şevketli Padişah'ımızın kılıcına sığınırız. [dedi.] (AB 38/4).

1.4.1.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Özne + Karşıtlık Tümleci + Sınırlandırma Tümleci + Yüklem

-- Ö (Zm + ø) + KrşT (ZYY) + SıT (ST + he) + Y (YF- (Yİ (F- + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şel])

[Akif, (kendini muayene ederek) ...] ya sonra uyur kalırsam, sabaha kadar uyanamazsam da o, o muradına nail olursa, **o bu gece gelin olmuşken yarın sabaha kadar yaşarsa?** [...dedi.] (AB 133-134/21).

-- 2. Şart Tümleci + Özne + Varma Tümleci + Yüklem

-- ŞT (ŞYY) + B + Ö (Zm + ø) + VrT (İT + he) + Y (YF- (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-^or/) + e-) + -kp (/sA/) + [şel])

[Akif, (kendini muayene ederek) ...] ya sonra uyur kalırsam, sabaha kadar uyanamazsam da **o muradına nail olursa**, o bu gece gelin olmuşken yarın sabaha kadar yaşarsa?.. [...dedi.] (AB 133-134/21).

-- 3. Yer Tümleci + Miktar Tümleci + Özne + Yüklem

-- YT ((İT + he) + B) __ + MT (EksST + hb) + __YT ((İT + he) + B) + Ö (İ + ø) + Y (Yİ (YF- ([Yİ] + e-) + /sA/)) + [e- + -kp + şel])

[Kaplan Paşa], **senin de benim kadar yüreğinde kin [var] olsa** elbette bir çare bulursun! [dedi.] (G 96/6).

1.4.1.2. /-Dİk+çA/Biçim Birimi ile Yapılanlar

Bütüncede /-Dİk+çA/ biçim birimi ile oluşturulan şart yan cümleleriyle iki ögeli olarak karşılaşılmıştır.

¹²² Dilek edatı (Kara, 2001: 419).

-- 1. Nesne + Yükleme

-- Ns (Zm + he) + Y (BF- (T + F-) + /-Dİk+çA/)

[İsmet, (Paşo Hanım'a)] dünyada yalnız benim için yaşayan bir adamı, **beni elinden almadıkça** yaşatmamaya kalkışır. [dedi.] (G 60/10).

-- 2. Özne + Yükleme

-- 2.1. Ö (İ + ø) + Y (BF- (Zr (İkl) + DBF- (T + F-)) + /-Dİk+çA/)

[Nurettin, (okur) ...], Şam'da bulunduğu sırada görüştüğü eşraf ümerasının **Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça** sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından ve bu cihetle kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye'den başka Salıp ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap aldıklarından bahsetmekte olduklarını beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

-- 2.2. Ö (İT + ø) + Y (YF- ([Yİ] + -e) + /-Dİk+çA/)

[Kıvâmüddin], **emri [var] olmadıkça** kaleyi nasıl teslim etmeye muktedir olabiliriz? [dedi.] (CH 114/2).

1.4.1.3. /-Dİk+tAn sonra/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.4.1.3.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- Y (BF- (T + F-) + /-Dİk+tAn sonra/)

[Hacip], belimdeki kılıca bakıyorum da **kabzasına dayandıktan sonra** dünyanın en yüksek saltanatına sıçramayı muhal görmüyorum. [dedi] (CH 166/17).

1.4.1.3.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. Nesne + Ayrılma Tümlenci + Yükleme

-- Ns (İ + he) + AyT (ST + he) + Y (F- /-Dİk+tAn sonra/)

[Mihr-i Cihan], ben senin yanından ayrılıp da hiçbir yere gitmem; felek **gölgeyi bir vücuttan ayırmadıktan sonra** beni senden ayıramaz. [dedi.] (CH 254/17).

-- 2. Yineleme Tümleci + Ayrılma Tümleci + Yüklem

-- YinT (İ + hb) + [AyT (İT + he)] + Y (F- +/-Dİk+tAn sonra/)

[Hayri Bey], fakat **bir kere [yerimden] çıktıktan sonra** gideceğim yere çabuk varırım. [dedi.] (G 176/18).

1.4.2. İkinci Tip Şart Yan Cümleleri

Geçmişteki bir olayın olma ya da olmama durumunu hayali olarak ifade edebilmek için kullanılan şart yan yargılarıdır. Bu tür şart yan yargılarının bulunduğu cümlelerde ek fiil genellikle hikâye kipiyle kullanılmış; yüklem isimleri de ya gelecek ve geniş zaman ekleriyle çekimlenmiş ya da isim soylu bir ifadeden oluşmuştur.

1.4.2.1. /-sA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

1.4.2.1.1. Tek Ögeden Oluşanlar

-- 1. Y (YF (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-sA/) + şe + e-)) + -kp (/DI/)

[Gülñihâl], [yemin] **etmesemdi** iş görülmezdi. [dedi.] (G 152/2).

-- 2. Y (YF- (Yİ (YF- (Yİ (EksST) + e-) + /-sA/) + e-)) + -kp (/DI/) + [şe])

[Zekiye, (odada kendi kendine) ...] (biraz teemmülden sonra) **mümkün olsaydı** yaşamak da fena bir şey değildi...[dedi.] (VyS 111/14).

-- 3. Y (YF (Yİ (YF- (Yİ (ST) + e-) + /-sA/) + e-)) + -kp (/DI/) + [şe])

[Zekiye, (bir iki dakika o halde kaldıktan sonra odanın her tarafına göz gezdirerek) ...] **sevinecek bir şey olsaydı** belki rüya çıkardı... [...dedi.] (VyS 31/15).

-- 4. Y (YF- (Yİ (YF- (Yİ (Zr) + e-) + /-sA/) + -kp (/DI/) + şe)

Özbek, Cenabıhak muhafaza etmiş; **beraber bulunsa idiniz** din gayreti, insaniyet taraftarlığı, vatan muhabbeti sizin gibi bir kahramandan mahrum olurdu. [dedi.] (CH 30/21).

-- 5. Y (YF- (Yİ (Yİ (İ + e-) + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[İsmet]; Gülñihal'i bilirsin, daima “**Erkek olsa** vezir olmaya layıktı.” der dururdun. [dedi.] (G 36/11).

-- 6. Y (Yİ (BF- (İ + yF-) + -sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Celâlettin], teessürlerim bâb-ı adaletinde cürm ise affederdin, **affetmesen** sırrım yalnız sana mevdu olduğu için fâş olmayacağından emin idim. [dedi.] (CH 202/21).

-- 7. Y (Yİ (BF- (Zr + F-) + + -sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Orhan], fakat Efendimiz **yukarı çıksanız** daha münasip olmaz mıydı? [dedi.] (CH 202/12).

-- 8. Y(Yİ (BF- (Zr + YF- (Yİ (İ) + e-) + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Zekiye] beni bir melek mi zannediyorsun? **Gerçekten melek olsam** yine semavâtı bırakırdım, senin arkana düşerdim. [dedi.] (VyS 115/6).

-- 9. Y(Yİ (BF- (Zr + YF- (Yİ (İT) + e-) + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Zahide], **gerçekten kızım olsan** indimde daha kıymetli mi olurdun sanıyorsun? [dedi.] (CH 126/17).

-- 10. Y (Yİ (BF- ^{bitirme} (F- + /-mİş ol-) + e-) + -kp (/sA/) + şe)

[Abdullah Çavuş], sanki **gelmemiş olsalar** kıyamet mi kopar[dı]? [dedi.] (VyS 167/8).

-- 11. Y(Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp + şe]

[Zekiye, (kendi kendine) (tebessüm ederek) ...] melek de **uyusa**¹²³ böyle uyur. [...dedi.] (VyS 83/7).

1.4.2.1.2. İki Ögeden Oluşanlar

-- 1. Benzerlik Tümleci + Yüklem

-- CBE + BzT (ST + hb) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Mihr-i Cihan (kendi kendine)], **keşke bir meyyit tasviri gibi görünsen**¹²⁴ sahte hürmet, yalancı iltifat görmezdin. [dedi.] (CH 238/3).

¹²³ “Melek de uyusaydı böyle uyurdu” şeklinde düşünüldüğünden bu kısma dâhil edilmiştir.

¹²⁴ Dilek işlevi şart işlevi ile birleşmiştir.

-- 2. Nesne + Yükleme

-- 2.1. CBE + Ns (İT + he) + Y (YF (Yİ (F- + /-sA/) + e-)) + -kp (/DI/) + [şe])

[Kaplan Paşa, (kendi kendine) ...] **lâkin sabahları aynaya baktığımı düşünseydi**, belki “Seni seviyor.” demeye cesaret edemezdi. [dedi.] (G 67-68/18).

-- 2.2. Ns (İT + he) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp + şe])

[Celâleddin], **lakırtılarınızı işitse** belki bayılıncaya kadar gülerdi. [dedi.] (CH 26/7).

-- 2.3. Ns (İYY + ø) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)

[Celâlettin], ben **İslâm kanı dökerek tevsi-i mülk etmek istesem** Bağdat’ı zabtedip de taht-ı Abbasi’ye hayal gibi, cemâd gibi hareketsiz, aciz birini oturtarak onun namına Memalik-i İslâm’ın her tarafında infaz-ı hüküm edemez miydim? [dedi.] (CH 222/21).

-- 3. Özne + Yükleme

-- 3.1. Ö (İ + ø) + Y (YF (Yİ (YF- (Yİ (EksST) + e-) + /-sA/) + e-)) + -kp (/DI/) + [şe])

[Özbek], hiç **galebe mümkün olsaydı** Rükneddin o devleti kazanmaya kifayet etmez miydi? [dedi.] (CH 30/24).

-- 3.2. Ö (İ + ø) + Y (YF- (Yİ (YF- (Yİ (T) + e-) + /-sA/) + e-)) + -kp (/DI/) + [şe])

[Celâlettin], Ehli beyti tayb ü taharetle vasıf eden Cenabıhakk’ın Kahhar ismine yemin ederim ki **Ebu Leheb dünyada bulunsa idi** Ümmet-i Muhammet’e bu hıyanetin binde birini reva görmezdi! [dedi.] (CH 110/7).

-- 3.3. Ö (İ + ø) + Y (Yİ (YF- (Yİ (İ) + e-) + /-sA/) + [e- + -kp + şe])

[Mihr-i Cihan], **telef-i nefis memnu olmasa** yemin ederim ki şimdiye kadar bin kere kendini telef ederdi. [dedi.] (CH 246/22).

-- 3.4. Ö (İYY + ø) + Y (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-sA/) + [e- + -kp + şe])

[Akif], hiç **senin muhabbetinden, senin mürüvvetinden zihnimde bir parçacık, zerre kadarcık şüphe olmak lazım gelse** şimdiye kadar yaşar mıyım? [dedi.] (AB 26/2).

-- 3.5. **Ö (ST + ø) + Y (Yİ (YF- ([Yİ] + e-) + /-sA/) + [e- + -kp + şe])**

[Zülfikâr], **o hançer [var] olmasa** belki ecel rahmet ederdi de gül bedenine dokunmazdı...[dedi.] (G 228-229/19).

-- 4. **Özne Açıklayıcısı + Yüklem**

-- **ÖAç (ZYY) + Y (Yİ (BF- bitirme (F- + /-mİş ol-/) + /-sA/) + [e- + -kp] + şe)**

[Dilrûba, kendi kendine], demek ki **erkek [olarak] yaratılmış olsam** talihim beni tımarhaneci edecekmiş! [dedi.] (AB 174/8).

1.4.2.1.3. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. **Nesne + Yineleme Tümleci + Yüklem**

-- **Ns (ST + he) + YinT (İ + hb) + Y (YF (Yİ (BF- bitirme (F- + /-mİş ol-/) + /-sA/ + şe) + e-)) + -kp (/DI/)**

Celâlettin, **biçare Neyyire'yi bir kere görmüş olsanız idi**¹²⁵ bu suale hiç hacet kalmazdı. [dedi.] (CH 130/14).

-- 2. **Özne + İlgi Tümleci + Yüklem**

-- **CBE + Ö (İ + ø) + İIT (İT + he) + Y (YF (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-sA/) + e-)) + -kp (/DI/) + [şe])**

Nuştekin; **eğer Celâleddin zamanın hükmüne vakıf olsaydı** dünya kurulalı insan ayağı basmamış bir adaya çekilip de bu kadar kıymetli zamanlar kaybedeceğine daha o vakit fırsat elde, her türlü teşebbüs ve tedbir imkânda iken bir tarafını tutar, üzerimize musallat olan belanın define bir çare düşünürdü. [dedi.] (CH 45-46/23).

-- 3. **Yer Tümleci + Özne + Yüklem**

-- **YT (İT + he) + Ö (Zm + ø) + Y(YF- (Yİ ([İ] + e-) + /-sA/) + -kp (/DI/) + şe)**

[Atâ], **karşımda sen [var] olmasaydın** lakırtı da söylemezdim. [dedi.] (ZÇ 61/3).

¹²⁵ Şahıs eki yüklem isminden sonra ek fiilden önce kullanılmıştır.

-- 4. Zaman Tümleci + Nesne + Yüklem

-- CBE + ZT (ST + $\emptyset$) + Ns (C + $\emptyset$) + Y(YF- (Yİ (BF- bitirme (F- + /-mİş ol-/) + /-sA/) + -kp (/DI/) + şe)

[Rüstem Bey, (miralaya yanaşarak) ...] **eğer geçen gün “Ben harbiyeden çıkmadım.” dememiş olsaydınız** “Mutlak odur, sonradan Sıdkı mahlası almış” diye hükmedecektim. [...dedi.] (VyS 67/9).

-- 5. Zaman Tümleci + Özne + Yüklem

-- CBE + ZT (İT + he) + Ö (İT + $\emptyset$) + Y (YF (Yİ (YF- (Yİ (İ) + e-) + /-sA/) + e-) + -kp (/DI/) + [şe])

[Cabir, (yine keseye vurarak) ...] **eğer Hazret-i Âdem zamanında kıymetin malum olsaydı** mutlak Habil ile Kabil’in kavgasına sebep sen olurdun. [...dedi.] (CH 258-259/23).

1.4.2.1.4. Dört Ögeden Oluşanlar

-- 1. Kaynak Tümleci + Hedef Tümleci + Özne + Yüklem

-- KayT (İT + he) + HeT (Zm + he) + Ö (İ + $\emptyset$) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp + şe])

[Zekiye (kendi kendine) ...] **topun ağzından herkese can dağılsa** belki bu kadar vakti vaktine atmaya başlamazlar idi. [...dedi.] (VyS 83-84/17).

-- 2. Nesne + Özne + Hedef Tümleci + Yüklem

-- Ns (Zm + he) + Ö (Zm + he) + HeT (Zm + he) + Y (Yİ (F- + /-sA/) + [e- + -kp + şe])

[İslâm Bey], **onu biri bana yapsa** indimde kıyamete kadar alçaklıktan kurtulamazdı. [dedi.] (VyS 11-12/17).

-- 3. Özne + Nesne + Kaynak Tümleci + Yüklem

-- Ö (İ + $\emptyset$) + Ns (İ + he) + KayT (Zm + he) + Y (YF (Yİ (BF- bitirme (DBF- (T + F-) + /-mİş ol-/) + /-sA/) + e-) + -kp (/DI/) + [şe])

[Zahide], **Allah Celâl'i benden dünyaya getirmiş olsaydı** kendimi kâinata can dağıtmaya, âfâk[a]nur ibtidâ etmeye müvekkel olmuş zannederdim. [dedi.] (CH 206/16).

1.4.2.1.5. Beş Ögeden Oluşanlar

-- Sınırlandırma Tümleci + Yönelme Tümleci + Özne + Nesne + Yüklem

-- SıT (ST + hb) + YöT (Zm + he) + Ö (Zm + ø) + Ns (İT + he) + Y (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-sA/) + [e- + -kp + şe])

[Şefika, (biraz doğrularak) ...] **iki ay evvel bana biri bugün verem döşeklerinde telef olacağımı haber verse** inanır mıydım? [...dedi.] (ZÇ 49-50/20).

1.4.2.2. /-(y)A/ Biçim Birimi ile Yapılanlar¹²⁶

1.4.2.2.1. İki Ögeden Oluşanlar

-- Özne + Yüklem

-- Ö (Zm + ø) + Y (YF (Yİ (BF^{-bitirme} (DBF- (T + F-) + /-mİş ol-/ + /-(y)A/) + e-)) + -kp (/DI/) + şe)

[Dilruba], sanki **ben ahirete gitmiş olaydım** o kıyamete kadar bekâr mı oturacaktı? [dedi.] (AB 110/3).

1.4.2.2.2. Üç Ögeden Oluşanlar

-- 1. İlgi Tümleci + Özne + Yüklem

-- İLT (İT + he) + Ö (Zm + ø) + Y (YF (Yİ (BF- (İ + yF-) + /-(y)A/) + e-)) + -kp (/DI/) + şe)

[İslâm Bey], vatanımı ben kurtaraydım, vatan nerde kalır, **şu kaleciğin halâsına ben sebep olaydım** kendi gözümde ne kadar büyürdüm. [dedi.] (VyS 143/10).

-- 2. Nesne + Özne + Yüklem

-- Ns (İT + he) + Ö (Zm + ø) + Y (YF (Yİ (F- + /-(y)A/) + e-)) + -kp (/DI/) + şe)

[İslâm Bey], **vatanımı ben kurtaraydım**, vatan nerde kalır, şu kaleciğin halâsına ben sebep olaydım kendi gözümde ne kadar büyürdüm. [dedi.] (VyS 143/10).

¹²⁶ İstek anlamı şart anlamıyla birleşmiştir.

1.4.2.2.3. Dört Ögeden Oluşanlar

-- Özne + Sebep Tümleci + Yönelme Tümleci + Yüklem

-- Ö (Zm + ø) + SebT (ZYY) + YöT (İ + he) + Y (YF (Yİ (F- + /-(y)A/) + e-)) +
-kp (/DI/) + şe)

Atâ, **ben Tâbende budalasının sözüne inanıp da mektebe döneydim** başıma gelecekler o vakit gelecekti. [dedi.] (ZÇ 57/9).

İKİNCİ BÖLÜM

YAN YARGILARIN CÜMLEDEKİ GÖREVLERİ

2.1. İSİM YAN YARGILARININ GÖREVLERİ

2.1.1. Tamlamada Görev Alanlar

2.1.1.1. İsim Tamlamasında Görev Alanlar

2.1.1.1.1. Tamlayan Kısımında Bulunanlar

[Tahire], on dört yaşında çocuğun ağzında **sevmek** lakırtısı ne geziyor? [dedi.] (ZÇ 33/6); [Gülnehâl], onda zalim sevdası var, ikbal deliliği var, mal tamahı var, haset illeti var, kin belası var, **elindekini kaybetmek** korkusu var, İsmet'i elinden alıp da seni kederinden öldürmek hülyası var. [dedi.] (G 28/10); [Nurettin], ben **bir şey yapmak** mümkün olmadığını anladım; Orhan'ın arkasına düşmekte Efendi'mize musabakat ediyorum. [dedi.] (CH 254/5); [Ahşid] hiddet etmeyiniz, kastımı söyleyeyim: Seni seviyorum, ben senin için hürriyetimi feda ettim, tekrar esir oldum, dayak yedim, hakaret gördüm, geceleri uykusuz kaldım; nihayet **rakibime vasıta olmak** belasını gözümüne aldırıldım! [dedi.] (KB 64-65/22).

2.1.1.1.2. Tamlanan Kısımında Bulunanlar

-- 1. /-DIK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Sıdkı Bey, düşmanın **gittiğine** mi kızılıyorsun? [dedi.] (VyS 139/4); [Şahin], Sinop'a ne vakit girmişler ki Akif'in **öldüğüne** şahit oluyorlar! [dedi.] (AB 58/10); [Gülnehâl], sen Paşo Hanım'ın **güldüğüne** mi aldanıyorsun? [dedi.] (G 8/2); [Nurettin], Nasır'ın bazı şiddetleri üzerine Hârizmşah aleyhine Bağdat'ca hâsıl olan infîâlin şimdi hükmü **kalmadığına** ve efkârca her türlü âmâlin zaman-ı revacı geldiğine dair birçok mukaddimeler serdetti. [dedi.] (CH 214/13); [Behrever] benim **ayıldığımı**, **bayıldığımı** o sûr-ı İsrâfil dehşetli sesin ile, o Azrail kılıcına benzer hançerinle dünyaya ilan edişin beni rezil etmek değildir de nedir? [dedi.] (KB 25/11).

-- 2. /-AcAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

[İslâm Bey], çünkü senin *[benimle] beraber geleceğinden* emin idim. [dedi.] (VyS 119/5); [Atâ], sonra *ağlayacağımı* düşünürüm, sana acıdığımdan kendime de acınmaya başlarım. [dedi.] (ZÇ 13-14/21); [Dilrûba], elimden gelirse hiç gittiğini hatırıma getirmem, daima *geleceğini* düşünürüm. [dedi.] (AB 30/2); [İsmet, (Paşo Hanım'a)], Paşa benim *Muhtar için can vereceğime* bakıyor da gönlümü de kendi almak ümidine mi düşünüyor? [dedi.] (G 60/13); Celâlettin, galebe *kimde kalacağını* Cenabıhak'tan başka kimin bilmek ihtimali vardır? [dedi.] (CH 234/3); [Şah] (Behrever'e) buraya gel kızım, senin *kime varacağın* kendi bileceğın şeylerden değildir, ben seni bu gün vezirim olan Hüsrev Han'a vereceğim, muhalefet istemem, işte o kadar. [dedi.] (KB 77/14).

-- 3. /-mA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

[Şefika], ben *geçmesini* istedim; çünkü sizden korktum. [dedi.] (ZÇ 33/14); [İsmet], yanımda olsan da olmasan da ben daima vaktimin *geçmesine*, ömrümün *tükenmesine* dua ediyorum. [dedi.] (G 36/17); [Nurcihan] şimdi Hüsrev Mirza'yı çağırırsak da bu lakırtıları söylesek, bize “Yirmi iki yaşında bir vezirzadenin *üç beş kavga kazanması* nerede... On yedi yaşında bir padişah kızının *Hint'teki üdebanın hepsine kalemiyle galip gelmesi* nerede?” cevabını verir. [dedi.] (KB 33/4).

-- 4. /-(y)Iş/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

[Neyyire], *Hârizm'de Tatar hücumundan kurtuluşumuz* bekâyâ-yı mucizâtтан değil midir? [dedi.] (CH 62/7); [Behrever] benim ayıldığımı, bayıldığımı o sur-ı İsrâfil dehşetli sesin ile, o Azrail kılıcına benzer hançerinle dünyaya ilan *edişin* beni rezil etmek değildir de nedir? [dedi.] (KB 25/11); [Behrever] onun *yatışına* taklit etmek için mi yaptın? [dedi.] (KB 25/15).

2.1.1.2. Sıfat Tamlamasında Görev Alanlar

-- Tamlayan Kısımında Bulunanlar

[Akif], *öldüğümü işitir işitmez başkasının nikâhına girmekten* başka bir şey düşünmeyen kadın bendenizin nikâhında duramaz. [dedi.] (AB 102/6).

2.1.2. Cümle Ögesi Olarak Görev Alanlar

2.1.2.1. Özne Yapanlar

-- 1. /-mAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

[Ahmet Bey]; lakin, **cellat olmak** elimden gelmez. [dedi.] (VyS 71/9); [Şefika], keşke Tâbende gibi halayığınız olaydım, her hizmetinizi göreydim de **beni bu evden dışarı çıkarmak** hatırınıza gelmeyeydi. [dedi.] (ZÇ 29/4); [Akif], **geçenki hücumda sizinle beraber bulunmak** benim vazifem mi idi? [dedi.] (AB 5-6/19); [Zülfikâr], demek âdetâ **size bedava malik olmak** benim için mümkün. [dedi.] (G 124/12); [Mihr-i Cihan], Selçukîlerin mezhep-i mekâriminde **gördükleri iyiliği unutmak**, uğradıkları fenalığı hatıra getirmek gibi haram addolunur. [dedi.] (CH 86/18); [Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] **insanın bir dakikalık bir surla ettiği hatayı düzeltmek** ne kadar düşünmeye, ne kadar çalışmaya muhtaç oluyor! [...dedi.] (KB 57/8).

2.1.2.2. Nesne Yapanlar

-- 1. /-mAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

[Şefika], ne kadar da canım **ağlamak** istiyor! [dedi.] (ZÇ 5/4); [Süleyman], biraz teselli veririm diye **uyandırmak** istedim. [dedi.] (AB 142/13); ([Zülfikâr], **yetişmek** ister yetişemez.) (G 168/2); [Burak Hacıp], Melike hazretleri merak buyurmuşlar, kendi kendine söyleniyorlar; kendileri söylemek, **işitmek** istiyorlar. [dedi.] (CH 182/15).

-- 2. /-mA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

Akif, sen **insana böyle musallat olmayı** yeni mi peyda ettin? [dedi.] (AB 90/8); [Yâdigâr (yalnız) ...] işim yok zahir **gebermeyi** arıyordum. [dedi.] (G 196/14); [Gıyasettin], **sana suikast etmeyi** onlar kendi aralarında kararlaştırmışlar idi, vakıa bana da söylediler. [dedi.] (CH 190/20).

2.1.2.3. Tümleç Yapanlar

-- 1. /-mA/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

[Sıdkı Bey, (kendi kendine) ...] İslâm'ı -şu kalede herkesten mukaddes, herkesten lâzım, herkesten büyük bildiğim İslâm'ı- elimle gözlerini bağladım, **kurban olmaya** gönderdim. [dedi.] (VyS 127/8); [Şefika], insanı **öpmeye**, okşamaya alıştırırlar alıştırırlar da sonra böyle karşısında soğuk soğuk mu dururlar? [dedi.] (ZÇ 45/17); [Meyhaneci], ne vakte kadar sersemler işret etmeye, **eğlenmeye** gelecek de insanlar ağlamaya, ölmeye gidecek! [dedi.] (AB 158/3); [Kaplan Paşa], çekemiyorum; çünkü o benim yerime gelmeyi arzu etmeye tenezzül etmiyor da yine herkes **onu benim yerimde görmeye** can atıyor. [dedi.] (G 48/2); [Zahide], onu da elimden aldıktan sonra **yaşamaya** nasıl tahammül edeyim, dünyanın nesine talip olayım? [dedi.] (CH 206/5); [Nurcihan] şimdi yüzüne bakıyorum da gözlerin **ağlamaya** cebr-i nefis etmiş bir mazlumdan ziyade mahzun duruyor. [dedi.] (KB 69/20).

-- 2. /-mAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

[Birinci Zabit], **sağ bırakmakta** muhatara var. [dedi.] (VyS 99/9); [Kaplan Paşa (yalnız) ...], Muhtar **ölmekten** korkar mı hiç? [dedi.] (G 92/16); [Celâleddin], **yüz seneden beri feleğin her türlü cefasına[dan] kılıcımızın himayesine sığınan, bizi mert, himmetli, kifayetli gayur, hasılı kendilerinden büyük sanıp da tabiiyetimize giren, ayağımızı başlarından yüksek, kılıcımızı canlarından aziz tutan nice yüzbinlerce biçareye “İşte düşman geliyor, biz de kaçacağız, başınızın çaresine bakın.” demekten utanmadık.** [dedi.] (CH 14-15/22).

-- 3. /-(y)İş/Biçim Birimi ile Yapılanlar

[Akif], düşün bak, kavganın âdeti **yaşayıştan** hiç farkını bulabilir misin? [dedi.].

2.1.2.4. Yüklem Yapanlar

-- 1. /-mAK/ Biçim Birimi ile Yapılanlar

[Tahire, ([Halil Bey'in] lakırtısını keserek)] ben biliyorum sizin asıl meramınızı, **kızı Atâ'ya [kız] vermek.** [...dedi.] [kız ver-] (ZÇ 25/10); [Kara Veli]; **ağlamak, bağırmak, yere kapanmak** mı? [dedi.] (G 84/10); [Burak Hacıp, (kılıcının kabzasına dayanarak)] maksat **bizi söyletmek idi.** [dedi.] (CH 54/24); [Behrever] benim ayıldığımı, bayıldığımı o sur-ı İsrail dehşetli sesin ile, o Azrail kılıcına benzer hançerinle dünyaya ilan edişin **beni rezil etmek değildir** de nedir? [dedi.] (KB 25/11).

2.2. SIFAT YAN YARGILARININ GÖREVLERİ

Bütüncede sıfat yan yargıları, sıfat işleviyle kullanılmıştır.

2.2.1. Niteleme Sıfatı İşleviyle Kullanılanlar

2.2.1.1. Geçmiş Zaman Bildirenler

[Zahide, (uykudan uyanır gibi bir hâl ile Gıyas'a dönerek ve şaşkın gözlerini yüzüne dikerek) ...] yine çehresine ***bir gün eksildiğini görmediğim*** karanlık çökmeye başladı. [dedi...] (CH 150/16); [Behrever, hiddetini istihza ile setre çalışarak...] hiç olmadık bir şey anlamak da galiba ***yeni çıkma*** bir keramet olacak! [...dedi.] (KB 5/3); [İslâm Bey], ecdadımdan kırk iki şehit adı bilirim, ***rahat döşeğinde ölmüş*** bir adam işitmedim. [dedi.] (VyS19/14); [Süleyman], bari düşman bayrağını ***karakuş gibi cenazelerimizin üstüne kanat gererek süzölmüş*** [bir şekilde/durumda] görmeye idi de ahirete olsun memnun gideydi. [dedi.] (AB 42/4); [Mehmet], toplanacak yadigârların dört yüz bin kişisi, ***elli bin Tatar'a mukabele edemeyen*** asker değil mi? [dedi.] (CH 22/9).

2.2.1.2. Geniş-Şimdiki Zaman Bildirenler

Celâlettin, (***gözleri kâğıtlarda olduğu*** hâlde) Keykubad ile Eşref (ortaya) pekâlâ, İslâm arasında kan dökmek haram imiş, musâlaha seyyidü'l-ahkâm imiş. Hâl böyle olduğunu bilirsiniz de niçin üzerime yürüdünüz? Sizi muharebeye ben mi davet ettim? [dedi.] (CH 242/7); [Behrever] benim ayıldığımı, bayıldığımı o sur-ı İsrâfil dehşetli sesin ile, o ***Azrail kılıcına benzer*** hançerinle dünyaya ilan edişin beni rezil etmek değildir de nedir? [dedi.] (KB 25/11); [Gölnihâl], ***iki gözünden mahrum olup da yalnız hayal ile yaşayan*** biçareler gibi beyimle annenden ayrıralı yalnız senin ile yaşıyorum. [dedi.] (G 20/14); [Muhtar Bey], [yalnız] ezelden insanın doğduğu güne kadar bir ***tükenmez*** karanlık var. [dedi.] (G 164/15).

2.2.1.3. Gelecek Zaman Bildirenler

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], Sultan Celâleddin'i Celâl-i İlâhî gibi *dünyayı lerzan edecek* bir kuvvete malik eden haslet, hakikat bilmekte gösterdiği büyüklüktür; bu davada ondan muavenet ümit etmek, haksız işte Hak'tan inayet beklemeye benzer. [dedi.] (CH 102/11).

2.2.2. Belirtme Sıfatı İşleviyle Kullanılanlar

2.2.2.1. Geçmiş Zaman Bildirenler

[Celâlettin], *bu kadar senelerden beri gösterdiğim* eserler de mi maksadımı bu adamların nazarında hakkıyla tasvir edemedi? [dedi.] (CH 222-223/24); [Şahin], hem *hepimizi vaktiyle bu hâllere uğratmış* bir karı! [dedi.] (AB 82/4); [Zeynel Bey], *tepemize çarpan* ayakları öpmek ömrümüzde bir kere başımıza geldi. [dedi.] (G 108/9).

2.2.2.2. Geniş-Şimdiki Zaman Bildirenler

[Mehmet], köpek ekmeğini yediği adama hıyanet etmez, domuz bile *sâyesinde kavladığı* ağaca diş vurmaz. [dedi.] (CH 22/16); [Muhtar], nasıl yaprakların arasında meyus bir kalbe düşmüş necat ümidi gibi kendini *görür* gözlerden saklayacak karanlık köşeler arıyor. [dedi.] (G 36/4); [Ahşid] ya beni memnun edersin yahut şu dakikada Hüsrev'i paralarım; dairenize geldiği için paraladığımı söylerim, senin davet ettiğine de *dayen olacak* budalayı şahit tutarım, anladın mı? [dedi.] (KB 65-66/21); [Akif], yüzünü boyadı, *çehresinde [var] olan* taraveti kaybetti de yine güzel! [dedi.] (AB 162/8); [Zahide]; o istihzalıardan, o kaplan sırtışı gibi *cana kastedici* gülüşlerden vazgeç! [dedi.] (CH 194/8).

2.2.2.3. Gelecek Zaman Bildirenler

[Kara Veli], eğer Muhtar Bey'e acırsanız yarın gelirsiniz, *arz edeceğim* şartları kabul edersiniz. [dedi.] (G 44/4); Mihridil, *kör olası* fellah... [dedi.] (KB 29/2).

2.3. ZARF YAN YARGILARININ GÖREVLERİ

Bütüncede zarf yan yargıları; bağlama, benzerlik, durum, hedef, karşılaştırma, karşıtlık, miktar, sebep, üsteleme, vasıta ve zaman işlevlerinde tümleç oluşturarak temel yargının yüklem fiilleriyle ilişki kurmuşlardır.

2.3.1. Bağlama Tümleci Yapanlar

[Tahire], akranını *o nereden bulup da* sevecek? [dedi.] (ZÇ 25/4); [Orhan], *şimdi orduyu kaldırıp* ilerideki tepelerde birleşmezsek harap oluruz. [dedi.] (CH 146/21).

2.3.2. Benzerlik Tümleci Yapanlar

[Akif], gece idi –çıktığımız gece idi– havada bir buluttur peyda oldu, etrafta her ne varsa *kıyamete tesadüf etmiş [gibi]*, *Allah'ın gazabını görmüş gibi* korkunç korkunç sedalar vermeye başladı. [dedi.] (AB 22/12); [Abdullah Çavuş], kaleye gelirken *sanki mezara gider gibi* geliyor. [dedi.] (VyS 139/11); [Atâ, (setresini çıkarıp bir tarafa atarak)] *azap içindeki cana vücut nasıl bâr olursa* azap içindeki vücuda da esvap öyle sıkıntı veriyor...[...dedi.] (ZÇ 53/17).

2.3.3. Durum Tümleci Yapanlar

Sıdkı Bey; pekâlâ, pekâlâ *sizin dediğiniz gibi* olsun. [dedi.] (VyS 131/11); Zahide, (bir çadır örtünmüş ve *kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden tutmuş olduğu hâlde* girerek) gel kızım! İki kadın birleşir de her hislerini meydana korlarsa felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/8); [İsmet (acı acı gülerek)], evine gelmiş bir namahrem kız çırpıplak otururken *Allah'tan korkmadan* içeri giriyor da üzerine hançerle yürüyor. [dedi.] (G 63-64/17); [Zahide]; ölüm, vücudu istila edince pek kolay hiss olunuyor, *hiç tecrübeye muhtaç olmaksızın* kendi kendine gösteriyor. [dedi.] (CH 206/2); [İslâm Bey], Osmanlılar söz arasında *vatani kaydetmez gibi* görünürler, o kadar kaydetmez gibi görünürler ki konuştuğun adamı taştan yapılmış resim zannedersin. [dedi.] (VyS 86-87/16); [Kaplan Paşa], çekemiyorum, çekemeyeceğim; çünkü İsmet bile onun uğruna can veriyor, beni *kendi hayatından yaşar gibi* görüyor. [dedi.] (G 48/7); [Esat kapıdan bakarak] ellerini yüzüne kapamış,

ağlaya ağlaya gidiyor. [...dedi] (AB 114/14); (Şefika, *öksürerek* mindere yığılır, perde iner.) (ZÇ 41/11); [Gülnehâl], (*kollarını açıp* mindere doğru giderek) beyim, beyim! [dedi.] (G 228/7); [Selim]; Hanımefendi – vaktiyle *ayaklarına kapanıp da* “Dünyada benim için senin yoluna ölmekten büyük bir devlet yoktur.” diye bin yemin eden Hanımefendi, dostluk edeyim derken peyda ettiğin düşmanları görünce güler, kahkahalarla güler. [dedi.] (AB 70/4).

2.3.4. Hedef Tümleci Yapanlar

[Muhtar Bey], *melunun elinden kurtulmak için* insan, amma feryat ediyor. [dedi.] (G 188/7).

2.3.5. Karşılaştırma Tümleci Yapanlar

[Esat]; çalgıcılara, *biz her lakırtı ettikçe* siz böyle sükût ederseniz sabaha kadar iki mısra ya söyleyebilirsiniz ya söyleyemezsiniz. [dedi.] (AB 74/2); [Mihr-i Cihan], ben bu cefaları da muhabbetin en lezzetlilerinden kıyas ederdim; lakin *göz, bütün bütün nur içinde kalmaya tahammül edemediği gibi* gönül de, hissiyat-ı aşk altında ezilmeye takat getiremiyor Celâl'im! [dedi.] (CH 210/4); [İslâm Bey], vatan ki *bir zaman kılıcının sayesinde birkaç devlet yaşarken* şimdi birkaç devletin yardımıyla kendini muhafaza edebiliyor. [dedi.] (VyS 27/8); Mihr-i Cihan, cariyeniz için *sizden ayrı bulunup da Cennet'te eğlenmekten ise* yanınızda olup da dünyanın ne kadar meşakkatli var ise hepsini çekmek bin kat hayırlıdır Padişah'ım! [dedi.] (CH 234/13); [Gülnehâl], kendi kendime der idim ki: “Hakk'ın bize ihsan ettiği çocuğa *annesini rahmini beşik ediyorsa* ben de kucağımı salıncak ederim. *Hanım süt verecekse* ben de can veririm.” [dedi.] (G 20/6); [Abdullah, (kendini toplayarak)] ben de *bir kaleyi kurtarmaya çalışacağıma* böyle kaleler değer bir yiğidi kurtarmaya çalışırsam kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 63/13).

2.3.6. Karşıtlık Tümleci Yapanlar

[Nurettin], bunların talebine, zamanın ulemasıbir işret meclisinde içtima ederek *arz ve semayı birbirinden fark edemeyecek kadar bedmest oldukları hâlde* istiğrak eder gibi bir “olmaz” cevabı [cevap] verip de haramı ve belki mübahı men için o kadar

tavâifin dalalette kalmasına sebep olmamışlar mıydı? [dedi.] (CH 217-218/22); [Esat, kendi kendine], ne terbiyeli hanım imiş ki **kocasını hiç sevmemiş iken** yetmiş yaşında kaynatasını arkasından buralara getirecek kadar memnun etmiş! [dedi.] (AB 46/17); Celâlettin, siz ne garip insanlarsınız ki kılıçlarınızı belinize takmışsınız **dinin îânetine gider gibi** ihvan-ı dininizin mahvına, müşriklerin hizmetine şitâb ediyorsunuz! [dedi.] (CH 114/3); [Muhtar Bey], korkmayın, **[bir zalim] ejder olsa** bir memlekete galip gelemes. [dedi.] (G 188/10); [Esat], **gökten bir melek inse de** haber verse ihtimal ki yine inanmayacağım. [dedi.] (AB 174/2); Celâlettin, **kapıdan içeri girip de Mihr-i Cihan'ı gördüğü gibi Kemâl-i hayret ve telaşla geri çekilmek isteyerek** ve fakat kendini toplayarak (kendi kendine) Neyyire, Neyyire ahiretten buralara kadar benden intikamını almaya mı geldin? [dedi.] (CH 122/17); [Mihr-i Cihan, (pencereden bakarak) ...] Celâli'm **Me'mûn'un tahtını fethedip de** bir bendesine ihsan edebilirler. [...dedi.] (CH 118/22).

2.3.7. Miktar Tümlenci Yapanlar

[Zahire], mübarek lisanınızdan valide tabirini işittim; o şerefli sıfatın vazifesini yerine getirmeye **elimden geldiği kadar** çalışır isem mazur belki tahsîn buyurursunuz. [dedi.] (CH 94/4); [Gülnehâl], **Muhtar'ı kaybettiği kadar da** ona yanıyor. [dedi.] (G 152/3); [Mihr-i Cihan], yüzünüzde gayet hafif, **gözlere görünmeyecek gibi** hafif, kendini yalnız ruha gösterecek kadar az bir iltifat emaresi görmedikçe aklımı toplayıp da gönlümdeki hissiyatın bir zerresini bile meydana koymaya muktedir olamıyorum, ah! [dedi.] (CH 209-210/24); [Ahşid] (Hüsrev'e hitaben) Mirza Hazretleri! Ben bir Arap makulesiyim, fakat **hareketimin, sözlerimin münasebetsizliğini anlamayacak kadar** sersem değilim. [...dedi.] (KB 12-13/22); [Zekiye], (kendi kendine) acaba **birbirinden ayrılmış da telef olmuş iki garibin toprağını havada birleştirecek kadar olsun** feleğin insafı yok mudur? [dedi.] (VyS 23/13).

2.3.8. Sebep Tümlenci Yapanlar

Muhtar Bey, **şimdi beni hayattan kurtaracak bir adam bulunmadıktan sonra**, ben vaktiyle bir adamın canını kurtarmışım hatırımda olup da ne olacak? [dedi.] (G 136/8); [Atâ], sonra ağlayacağını düşünürüm, **sana acıdığım** kendime de acınmaya

başlarım. [dedi.] (ZÇ 13-14/21); [Ahşid] ya beni memnun edersin yahut şu dakikada Hüsrev'i paralarım; *dairenize geldiği için* paraladığımı söylerim, senin davet ettiğine de dayen olacak budalayı şahit tutarım, anladın mı? [dedi.] (KB 65-66/21); [Zahide], hiç *getireceğim haberler kendi memulümden bile hayırlı olacağına emin olmasam* sana bu kadar kuvvetli söz verir miyim? [dedi.] (CH 126/14); [Burak Hacıp], *hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya* dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vahimeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşah adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi.] (CH 170/4); Zekiye, (*kendini tutamayarak*) vallahi...[dedi.] (VyS 15/9); [Sıdkı Bey], *ahirete gidemeyince* dünyada ahiret için yaşayanların dünyası olan Hicaz'a gitmişti. [dedi.] (VyS 75-76/16); [Gülnehâl], *sebeb olup da* döktürdüğüm kan yok mu? [dedi.] (G 16/9).

2.3.9. Üsteleme Tümlenci Yapanlar

[Celâleddin], biz de hatırlınız için ahkâm-ı şer'iyyeyi bırakalım da Cengiz siyasetiyle mi harekete başlayalım; *Tatar'ın bir hınzırı ulûhiyet makamına çıkarmak için telef ettiği adamlar yetişmemiş gibi* biz de sizin kula atı İcl-i Sâmirî makamında tutmak için mi kırbaç vuran adamı öldürelim? [dedi.] (CH 70/15); Akif, *mezar köşesine saklansam* yine bu lakırtıdan kurtulamayacağım! [dedi.] (AB 122/7).

2.3.10. Vasıta Tümlenci Yapanlar

[Celâlettin], ben *İslâm kanı dökerek* tevsi-i mülk etmek istesem Bağdat'ı zabtedip de taht-ı Abbasi'ye hayal gibi, cemâd¹²⁷ gibi hareketsiz, aciz birini oturatarak onun namına Memalik-i İslâm'ın her tarafında infaz-ı hüküm edemez miydim? [dedi.] (CH 222/21); [Mehmet], Celal *insan kanından seller peyda edip* oraları harap edecek, ne zararı var? [dedi.] (CH 25-26/23); [Ahşid (biraz gezindikten sonra bir köşeye oturarak) ...] çare yok, Mirza'yı efendimizin yanına götürmeli hala gelmez ise ne ala, *gelir ise bir yalan söyleyip de* onu kaçırmak güç bir şey değil a. [dedi.] (KB 57/10).

¹²⁷ Metinde "cellad" şeklindedir.

2.3.11. Zaman Tümleci Yapanlar

Zaman zarf yan yargıları; zamanda başlangıç, zamanda öncelik, zamana yaklaşma, zamanda eşitlik, zamanda sonralık, zamanda süreklilik ve zamanda son sınır işlevlerinde zaman tümleci oluşturarak temel yargının yüklem fiilleriyle ilişki kurmuşlardır:

Şefika, **kendimizi bildik bileli** ninemle de beraber değil misin? [dedi.] (ZÇ 9/12); [Gülnehâl], iki gözünden mahrum olup da yalnız hayal ile yaşayan biçareler gibi **beyimle annenden ayrılalı** yalnız senin ile yaşıyorum. [dedi.] (G 20/14).

[Akif], **öldükten sonra** da bu derece hatırı sayılacağından emin olmak insana ölümden kurtulmaktan daha lezzetli geliyor. [dedi.] (AB 94/7); [İslâm Bey], **bir kere ölsem**, dirilsem yine ölürüm. [dedi.] (VyS 103/5); Behrever, **(cebr-i nefis ile kendini toplayarak)** estağfurullah efendim [dedi.] (KB 69/2); [Nurcihan] **(hiddetle yerinden kalkıp)** Mihrîdil'in elinden tutarak) bir padişahzadedir, derdini söylemek kendine yakışmaz, işi senden tahkik edeceğiz, işte velinimetimiz de şimdi geliyor, doğru söyle, sonra adamı cellat elinde söyletirler. [dedi.] (KB 72-73/21); [Celâlettin], **vücudumu rahminden koparıp da** bu fena topraklara atan kadın dünyada yok ki hâlimi ona söyleyeyim. [dedi.] (CH 130/5).

Nurettin, (okur) **emr-i âliniz veçhile Erzincan'a doğru azimet etmek üzere iken** düşmanın talâsını iki konak beride buldum. [...dedi.] (CH 230/2).

[Kara Veli], **bizi gördüğü gibi** yerinden fırladı, kılıcına sarıldı. [dedi.] (G 84/11); [İslâm Bey, ([Zekiye'nin] ellerini tutarak) ...] **buhran içinde iken** gözümün önünde daima dolaşan sen mi idin? [...dedi.] (VyS 91/12); [Şefika], **ayağının sesini işitir işitmez** yüreğim de oynamaya başladı. [dedi.] (ZÇ 5/6);[Atâ], gün olur, **yanıma gelsen** azamın her yeri ayrı ayrı yanmaya başlar. [dedi.] (ZÇ 13/13); Behrever, **(kemâl-i hiddetle [Mihrîdil'in] lakırtısını keserek)** şimdi o fellahı bana çağır, şimdi ben ona gösteririm! [dedi.] (KB 21/12); [Zahide]; ölüm, **vücudu istila edince** pek kolay hiss olunuyor, hiç tecrübeye muhtaç olmaksızın kendi kendine gösteriyor. [dedi.] (CH 206/2); Ahşid, **Kemâl-i şiddetle yerinden fırlayıp** Behrever'in üzerine koşar. (KB 65/10); Celâlettin, **kapıdan içeri girip de** Mihr-i Cihan'ı gördüğü gibi Kemâl-i hayret ve telaşla geri çekilmek isteyerek ve fakat kendini toplayarak (kendi kendine) Neyyire, Neyyire ahiretten buralara kadar benden intikamını almaya mı geldin? [dedi.] (CH 122/17).

[Abdullah], *ben ölmeden* kale elden gitmez. [dedi.] (VyS 59/6); Süleyman; oğlum, o köpek bir kere kendini senden sonra –nasıl senden sonra– *daha sen ölmeden evvel*, daha sen sağ mısın, değil misin iyice anlaşılmadan başkasına teslim etti. [dedi.] (AB 106/10).

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevvürle) ...] *Osmanlılar durdukça* yine bir vakit alınmaz. [dedi.] (VyS 39/7); [İslâm Bey, (kemâl-i tehevvürle) ...] *biz ölmeyince* düşman Tuna’dan geçemeyecek. [dedi.] (VyS 39/11).

[Süleyman], bu kadar hıyanetinden, bu kadar melanetinden sonra yine *son nefesine varıncaya kadar* dilinde senin adın dolaştı. [dedi.] (AB 186/14).

2.4. ŞART YAN YARGILARININ GÖREVLERİ

Bütüncede şart yan yargıları şart tümleci oluşturmuşlardır.

2.4.1. Birinci Tip Şart Tümleci Oluşturanlar

[Nurcihan] kalem müessirdir; fakat *kılıçla şakk olunur ise* müessirdir. [dedi.] (KB 33/9); [Nurettin, (okur) ...], Şam’da bulunduğu sırada görüştüğü eşraf ümerasının *Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça* sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından ve bu cihetle kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye’den başka Salıp ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap aldıklarından bahsetmekte olduklarını beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16); [Mihr-i Cihan], ben senin yanından ayrılıp da hiçbir yere gitmem; felek *gölgeyi bir vücuttan ayırmadıktan sonra* beni senden ayıramaz. [dedi.] (CH 254/17).

2.4.2. İkinci Tip Şart Tümleci Oluşturanlar

[Zahide], *Allah Celâl’i benden dünyaya getirmiş olsaydı* kendimi kâinata can dağıtmaya, âfâk[a] nur ibtidâ etmeye müvekkel olmuş zannederdim. [dedi.] (CH 206/16); [İslâm Bey], *vatanımı ben kurtaraydım*, vatan nerde kalır, şu kaleciğin halâsına ben sebep olaydım kendi gözümde ne kadar büyürdüm. [dedi.] (VyS 143/10).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AÇIKLAYICILIK İŞLEVİYLE KULLANILAN; CÜMLEMSİ, YARI DEYİMLEŞMİŞ CÜMLE, YÜKLEM İSMİ OLUŞTURAN FİİLİMSİLER

3.1. AÇIKLAYICILIK İŞLEVİYLE KULLANILANLAR

3.1.1. Açıklayıcılık İşleviyle Kullanılan Zarf-Fiiller

3.1.1.1. Cümle Açıklayıcısı

Derin yapıda nesne işlevindeki bir ögenin, yüzeysel yapıya bağımsız bir cümle şeklinde çıktığı durumlarda açıklama tümleci içinde yer alan bir yapıdır.

-- /-DIK+tnn+iy gibi/

[Melik Nusret, Gıyasettin'e], pederim **zannettiğiniz gibi** çiftçi değildi; silahının cevherini dünyaya beğendirmiş bir asker idi. [dedi.] (CH 102/16); [Celâlettin]; gönül, **eshâb-ı tasavvufun dediği gibi**, bir başka dünya olsa yine bu kadar yükün altında ezilir. [dedi.] (CH 254/10).

3.1.1.2. Durum Tümleci Açıklayıcısı

-- /+dAn+ ... -(y)A var-ın+ca+ya kadar/

[Dilrûba, kendi kendine], onun da **mansıp değişmeden esvap değişmeye varıncaya kadar** her halinde ağzından ne türlü lakırtı çıkıyor, çehresi ne kıyafete giriyor? [dedi.] (AB 170/8).

3.1.1.3. Nesne Açıklayıcısı

-- /ol- + -arak/

Mehmet, hem müneccimler lakırtısına inanmayı, gökte bir seyyare görünce *[onu]* **haşa¹²⁸ yerin tanrısı [olarak]** zanneden Cengiz'e bırak. [dedi.] (CH 18/16) [Burak Hacıp], fakat Hârizmşah neslinden geldiğinizi düşündükçe *kendinizi* **gerçekten dünyanın bir parçasına hükûmet için yaratılmış [olarak]** zannetmekten yine bütün

¹²⁸ Red ve sakınma duygusu ünlemi (Hacıeminoğlu, 2015: 298).

bütün beri edemediniz. [dedi] (CH 170/12); [Celâlettin], Abbasilerden derdimize çare beklemek *kılıcı neşter [olarak]* zannetmek kabilindendir. [dedi.] (CH 214/2); [Behrever] *bu fellah*, bu sizin **hadım [olarak]** zannettiğiniz *melun...* [dedi.] (KB 89/21).

3.1.2. Açıklayıcılık İşleviyle Kullanılan Şart Cümleleri

3.1.2.1. Miktar Tümleci Açıklayıcısı

[Atâ], hem **dünyada ne kadar sevmek mümkün ise o kadar** seviyorum. [dedi.] (ZÇ 13/7).

3.1.2.2. Nesne Açıklayıcısı

[Zekiye], daha bir bakışta **vücudumda ne kadar kuvvet varsa [onu]** toplayıp da gözlerimi başka tarafa çevirmek istedim. [dedi.] (VyS 6-7/19); [Zekiye], sanki **ömrümde gördüğüm, işittiğim, okuduğum, düşündüğüm ne kadar güzel şey var ise hepsi** bir yere toplanmış da bir insan çehresi olmuş karşıma gelmiş idi. [dedi.] (VyS 7/4); [Şefika], ben **şu zayıf vücudumda ne kadar kuvvet varsa [onu/hepsini]** bir yere topladım, uğraştım, çalıştım bir türlü geçiremedim. [dedi.] (ZÇ 33/12); [Şefika, (kendi kendine) ...] ya Rabbî, **ne kadar azabın varsa [hepsini]** bende mi tecrübe edeceksin? [dedi.] (ZÇ 37/11); Çalgı, **zevkin ne ise [onu]** söyle hicap eyleme bizden [...] (AB 74/7); [Celâleddin], yeryüzünde Allah namını kaldırıp da yerine kendi melun adını kaim etmek, **Hakk'ın ne kadar ibâdı varsa [hepsini]** kendi gibi, Şeytan'dan bin kat denî, bir mahluka taptırmak istiyor. [dedi.] (CH 14/7); [Burak Hacıp], **ömrünüzde ne kadar lakırtı söylemek arzusunda iseniz cümlesini** bir yere toplayınız da söyleyiniz. [dedi.] (CH 186/14); [Nurettin], şimdi mademki İslâm'ın Tatar elinden kurtulmasını istiyoruz; **Tatar'ın kuvvetine, İslâm'ın zaafına sebep [ne] ise** her şeyden evvel *onu* düşünmek iktiza etmez mi? [dedi.] (CH 226/21); [Ahşid] **şayet efendimize bir şey ima ettiler ise [onu]** ihtimal ki dayeden malumat almış olalar. [dedi.] (KB 37/13).

3.1.2.3. Özne Açıklayıcısı

[İslâm Bey], ben yürekte asker ister ki **fikrinde ne kadar ümidi, gönlünde ne kadar arzusu varsa** vatan sözü meydana çıkar çıkmaz *hepsi* birden sabaha rast gelmiş

yıldız gibi görünmez olsun. [dedi.] (VyS 27-28/16); [Şefika], Allah esirgesin, **sana bir hâl olsa da kendimi telef edecek olsam** [bu] nasıl olur? [dedi.] (ZÇ 21/3); [Akif], gece idi –çıktığımız gece idi– havada bir buluttur peyda oldu, **etrafta her ne varsa** [o] kıyamete tesadüf etmiş, Allah’ın gazabını görmüş gibi korkunç korkunç sedalar vermeye başladı. [dedi.] (AB 22/12); [Şahin], **insaniyetin ne kadar menfaati varsa** [hepsi] bayraklarının sayesinde sığınmış, öyle duruyor. [dedi.] (AB 37-38/19); [Dilrûba, kendi kendine], bir kadını sevdi mi, yanına yaklaştığı gibi **gönlünde ne kadar sırrı varsa** [onlar] çehresinden görünmeye başlar. [dedi.] (AB 170/13); [İsmet], evvel baktıkça **ninemin gönlünde ne kadar merhamet varsa** [hepsi] toplanmış dagözlerine gelmiş sanırdım. [dedi.] (G 204/6); Özbek, Rükneddin [ile] yalnız sen değil **ne kadar insan varsa hepsi** iftihar etsin. [dedi.] (CH 30/5); [Neyyire]; **bana kale varsa** [orası] vücudun, **saklanacak yer varsa** [orası] koynundur. [dedi.] (CH 42/8); [Gıyasettin], belki **dünyada ne kadar mevcut var ise cümlesi** dehşet kesilmişti. [dedi.] (CH 162/8); [Celâlettin, (kendini toplayarak müteessirâne bir hâl ile)...] o güzel gözlerine **dünyada ne kadar şive var ise hepsi hepsi** yakışıyor da ağlamak yakışmıyor. [...dedi.] (CH 210/11); [Behrever] sen buradan cehennem ol da **kim gelir ise** gelsin. [dedi.] (KB 29/15).

3.1.2.4. Sebep Tümlenci Açıklayıcısı

[Nurettin, (okur) ...], Şam’da bulunduğu sırada görüştüğü eşraf ümerasının **Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından** ve *bu cihetle* kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye’den başka Salıp ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap aldıklarından bahsetmekte olduklarını beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

3.1.2.5. Tamlayan Açıklayıcısı

[Mihr-i Cihan, (kendi kendine)] ne musibetli bir zamanda, ne acınacak bir hâldeyiz ki **kimden derdime çare istesem onun** benden çare arayacak daha büyük bir derdi meydana çıkıyor. [dedi.](CH 138/15); [Burak Hacı], hançerlerini istedikleri mülûkün en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en

can alacak köşeye saplaya saplaya **dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise**¹²⁹ [hepsinin] üzerinde oturanların manzaralarında vahimeden yapma bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşah adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4).

3.1.2.6. Yer Tümleci Açıklayıcısı

[İslâm Bey, (kemâl-i tehevvürle) ...] **Tuna kenarının neresini karıştırırsanız içinde** ya babanızın ya kardeşinizin bir kemiği bulunur...[dedi.] (VyS 38-39/19); [Gülñihâl], gözler **nereye baksa [orada]** bir şey görmez. [dedi.] (G 8/9); [Gülñihâl], kulaklar **nereyi dinlese [orada]** bir şey işitmez. [dedi.] (G 8/10).

3.1.2.7. Zaman Tümleci Açıklayıcısı

[İslâm Bey], **eğer vatanım için şehit olacak kadar bahtım var ise o zaman** sen de istediğin adamı ihtiyar edebilirsin. [dedi.] (VyS 22-23/17); [Kaplan Paşa], **ne vakit arzu ederseniz [o vakit]** elimizdeki devleti paylaşırsınız. [dedi.] (G 72/11).

3.2. CÜMLEMSİ OLUŞTURAN FİİLİMSİLER

“Cümlemsi, bağımsız bir yargı ifade etmesine rağmen üzerinde öge tasnifi yapılamayan kelime veya kelime gruplarıdır.” (Kara, 2001: 747).

3.2.1. Cümlemsi Oluşturan İsim-Fiiller

Gülñihal adlı tiyatrodan geçen bir cümlede /-mAK/ isim-fiil eki cümlemsi içinde “Tabii, olur mu öyle şey?” anlamında yüklem¹³⁰ olarak kullanılmıştır:

Zeynel Bey, **ne demek!** [dedi.] (G 172/9).

¹²⁹ Sıfat yan yargısındaki yer tümlecini oluşturan isim tamlamasının tamlayanının açıklayıcısı işleviyle kullanılmış.

¹³⁰ “Tam bir yargı bildirmesine rağmen, yüklem fiilinin yerinde merkezî öge olarak üzerine yüklemleştirici ögeler (ek fiil, kip eki ve şahıs eki) almamış bir **ünlem** bulunduran cümlelere **cümlemsi** denir.” Tümleçlerin bulunduğu cümlelerde merkez öge olan “ünlem” **yüklem** olarak adlandırılmıştır. (Daşdemir, 2014: 172).

3.2.2. Cümlemsi Oluşturan Şart Cümleleri

[Mihir-i Cihan, (pencereden bakarak)] **ne ise**, oldukça bir tedarik, memlekete gündüz kadar aydınlık gelebilsin! [...dedi.] (CH 118/15).

3.3. YARI DEYİMLEŞMİŞ CÜMLE OLUŞTURAN FİİLİMSİLER

Yapılarında değişik anlam ve işlevde çeşitli tümleçler bulunduran ancak bağımsız bir yargı ifade etmeyen cümlelerdir; bünyelerinde tümleç bulundurmasıyla da cümlemsilerden ayrılırlar (Kara, 2001: 744).

-- Yarı Deyimleşmiş Cümle Oluşturan Şart Cümleleri

Tahire, Bey **Allah'ı seversen** öyle münasebetsiz münasebetsiz lakırdılar söyleme! [dedi.] (ZÇ 24-25/20); Meyhaneci, **Allah'ı seversen** nasıl oldu? [dedi.] (AB 122/2).

3.4. YÜKLEM İSMİ OLUŞTURAN FİİLİMSİLER

-- Yüklem İsmi Oluşturan İsim-Fiiller

-- 1. /-mAk gerek/

Gereklilik anlamında kullanılan ve yüklem ismi yapan bir isim-fiil ekidir:

-- 1.1. Y (BF_{-bitirme} + /-mAk gerek/)

[Sıdkı Bey], musikisi de, sözleri de vatan gayretinin yaktığı yüreklerden **çıkış olmak gerek**...[dedi.] (VyS 163/10).

-- 1.2. Y (BF_{-bitirme} (İ + yF-) + /-mAk gerek/)

[Nurettin, (okur) ...], fakat bu miktar avamın vahimesinden **tevellüt etmiş olmak gerektir**. [...dedi.] (CH 230/8).

-- 2. /-mAk+tA/

/-mAk/ isim-fiil eki ile /+dA/ bulunma hâlinin birleşmesinden meydana gelen /-mAk+tA/ yapısı, süregelen şimdiki zamanı kesinlik anlamıyla ifade ederek kendinden önceki fiili veya birleşik fiili yüklem ismine dönüştürür. Bu yapı; ek fiil, kip ve şahıs eklerini alarak bağımsız yargı oluşturur:

-- Y (F- + /-**mAk+tA**/)

[Zahire], cariyeniz o müsamahanın, o ihsanın her dakikada bin türlü delâilini **görmekteyim**. [dedi.] (CH 94/8).

-- 3. /-**mAk üzere**/

Eyleme “neredeyse, hemen hemen, oldu olacak” anlamını yükleyen isim-fiil ekidir (Kara, 2001: 230). Bütüncede sadece bir yerde zarf yan yargısının içinde geçmektedir:

-- Y (BF- (**İ** + yF-) + /-**mAk üzere**/)

Nurettin, (okur) “Emr-i âliniz veçhile Erzincan’a doğru **azimet etmek üzere** iken düşmanın talâsını iki konak beride buldum. [...dedi.] (CH 230/2).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FİİL DEYİMİ OLUŞTURAN FİİLİMSİ EKLERİ

4.1. FİİL DEYİMİ OLUŞTURAN İSİM-FİİLLER

Bütüncede /-mA/ ve /-mAK/ isim fiil eki /+yA/ hâl ekini alarak tümleş şeklinde; /-(y)AcAK/ isim fiil eki de tamlanan ve iyelik eklerini alarak özne şeklinde fiillerle ilişki kurarak başlama, çabalama, yeltenme, yaklaşma, sürerlik, isteklenme ve yeterlik işlevlerinde fiil deyimi oluşturmuşlardır.

4.1.1. Cümlede Fiil Deyimi Oluşturan Yapılar

-- 1. /-mA + yA başla-/

Bu yapı esas fiile “başlama” anlamı katar:

-- 1.1. Y (BF- (T (BF- (İ + yF-) + /-mA/ + yA) + başla-/))

[Şahin], bakalım düşman ellişer, altmışar bin kişilik ordular tertip etsin, üstümüze birkaç yüz top sürsün, yerlinin hiç olmazsa yarısı şehit olsun, bir kamanın karşısında on süngü **peyda olmaya başlasın** o vakit âciz kalırsak şevketli Padişah’ımızın kılıcına sığınırız. [dedi.] (AB 38/4); Nurettin; bu dehşetle, ikbaliyle altı yüz seneden beri nısf-ı cihanda hikmet-i Allah’ı ilan eden devlet-i Muhammediye kırk kişiyle **teşekkül etmeye başlamadı mı?** [dedi.] (CH 78/13); [Celâleddin] Neyyire’yi sağına, Kutbettin’i soluna alarak suya atılır, o sırada Tatar askeri de **hücum etmeye başlar**, Sind nehrine atılan İslâm’ın birçoğu karşıya vasıl olur. [...] (CH 82/8); [Mihr-i Cihan, (kemâl-i şiddetle)], etrafını bir zulmet **istiâp etmeye [başladı]**, Cenabıhakk’ın envâr-ı inayeti dünyadan çekilmeye başladı. [dedi.] (CH 274/9); [Mihr-i Cihan, (Kemâl-i şiddetle)], etrafını bir zulmet istiâp etmeye, Cenabıhakk’ın envâr-ı inayeti dünyadan **çekilmeye başladı**. [dedi.] (CH 274/9);

-- 1.2. Y (BF- (T (BF- (Ö + F-) + /-mA + yA başla-/))

Behrever, yine **gözlerim kararmaya başladı**, o melun Arap’ı göreceğim de mutlak onun içindir! [dedi.] (KB 81/9).

-- 1.3. Y (BF- (T (F- + /-mA/ + yA) + başla-))

[Rüstem Bey, Sıdkı Bey'in (lakırtısını keserek) ...] şimdi kendinizi **söylemeye başladınız**. [dedi.] (VyS 75/3); [Zekiye (kendi kendine) ...] topun ağzından herkese can dağılsa belki bu kadar vakti vaktine **atmaya başlamazlar** idi. [...dedi.] (VyS 83-84/17); (Uzaktan uzağa top sesi **işitilmeye başlar**.) (VyS 83/15); ([...] Bir bölüm **geçmeye başlar**.) (VyS 163/13); [Şefika], ayağının sesini işitir işitmez yüreğim de **oynamaya başladı**. [dedi.] (ZÇ 5/6); [Atâ], sonra ağlayacağını düşünürüm, sana acıdığımdan kendime de **acınmaya başladım**. [dedi.] (ZÇ 13-14/21); [Şefika], işte gözümün önünden hep o türlü belalar **geçmeye başladı**. [dedi.] (ZÇ 21/5); [Akif], biz de kadınlarımızı sefer hâline alıştırabilirdik, biz de çocuklarımızı gemide terbiye ederdik de İngilizler gibi ne vakit karaya çıkarlarsa o vakit başları **dönmeye başladılar**. [dedi.] (AB 14/3); [Akif], gece idi – çıktığımız gece idi – havada bir buluttur peyda oldu, etrafta her ne varsa kıyamete tesadüf etmiş, Allah'ın gazabını görmüş gibi korkunç korkunç sedalar **vermeye başladı**. [dedi.] (AB 22/12); [Meyhaneci], uyumuş da **sayıklamaya bile**¹³¹ **başlamış!** [dedi.] (AB 138/12); [Dilruba, kendi kendine], bir kadını sevdi mi, yanına yaklaştığı gibi gönlünde ne kadar sırrı varsa çehresinden **görünmeye başlar**. [dedi.] (AB 170/13); Paşo Hanım (kendi kendine) ömrümde birinci defadır korku ne demek olduğunu gönlümde **hissetmeye başladım**. [dedi.] (G 56/11); [Kara Veli], arslan gibi **kükremeye [başladı]**, ejder gibi ağzından ateşler saçmaya başladı. [dedi.] (G 84/12); [Kara Veli], arslan gibi kükremeye, ejder gibi ağzından ateşler **saçmaya başladı**. [dedi.] (G 84/12); (İsmet; hiddetle yüzüğü parmağından çıkarır, yere çarpar, ayağının altında **çiğnemeye başlar**.) (G 116/2); [Celâleddin], Tatar'ın ön tarafı insan arka tarafı ecel imiş gibi biz de o zaman **kaçmaya başladık**. [dedi.] (CH 14/21); Özbek; biçare kudurdu, çıldırdı, dişleriyle omuzlarından et **koparmaya başladı**. [dedi.] (CH 34/13); “Celâl çıkar, herkes birbiri ardından **çekilmeye başlar**.” (CH 150/11); [Zahide, (uykudan uyanır gibi bir hâl ile Gıyas'a dönerek ve şaşkın gözlerini yüzüne dikerek)...] yine çehresine bir gün eksildiğini görmediğim karanlık **çökmeye başladı**. [dedi...] (CH 150/16); [Gıyasettin], [her] tarafa ateşler **dağıtmaya başladılar**, dağılan ateşlerin her zerresi uzaya uzaya yıldırım boyunda bir zincir olur, kenarına sarılırdı. [dedi] (CH 162/4); [Gıyasettin, (kemâl-i dehşetle ellerini kulaklarına götürerek)] hay gerçekten seda **işitilmeye başladı!** [dedi...] (CH 162/11); Burak Hacıp, galiba melike hazretleri

¹³¹ Bu örnekte fiil gövdesi *üsteleme* edatıyla kırılmıştır.

hiddetle hayal **görmeye başlamış**. [dedi.] (CH 178/22); [Zahide], ben Gıyas'ı dünyaya getirdiğim zaman yeni nur **almaya başlamıştım**. [dedi.] (CH 182/6); [Celâlettin], “Cariye Celâl'e iki atlas torba verir, Celâl mühürlerini birer birer açar, kendi kendine **okumaya başlar**, cariyeye çıkar.” (CH 241-242/24); [Ahşid, (Hüsrev'e hitaben) ...] şurasını da inkâr edemezsiniz ki biraz zamandan beri namınız Sultan Efendimiz'in ismiyle pek çok lisanda; pek çok hikâyede, pek çok mahalde **birleşmeye başladı**. [...dedi.] (KB 13/3); ([Behrever...], odadan dışarı **çıkmağa başlar**. [...]) (KB 45/6).

-- 1.4. Y (BF- (Zr + BF- (T (F- + /-mA/ + yA) + başla-)))

[İslâm Bey], sabah açılıyor, gözler **hâlâ açılmaya başlamadı**. [dedi.] (VyS 11/2); [Atâ], gün olur, yanıma gelsen azamın her yeri **ayrı ayrı yanmaya başlar**. [dedi.] (ZÇ 13/13); [Mehmet], Nâsır'ı yeryüzüne inmiş bir mabut hükmünde tuttuğumuz için kendi bendelerimizin nazarında bile Cengiz gibi bir melundan **beter görünmeye başladık**. [dedi.] (CH 22/11).

-- 1.5. Y (BF- (başla- + T (BF- (Ö + F-) + /-mA + yA/))

Bir örnekte de kırık bir fiil deyimine rastlanmıştır:

[Abdullah Çavuş], **başladı** üzerimize dolu gibi **kurşun yağmaya**...[dedi.] (VyS 135/12).

-- 2. /-mA + yA çalış-/

-- 2.1. Y (BF- (T (BF- (İ + yF-) + /-mA + yA/) + çalış-))

[Akif, ara sıra içerek...] işretle **mahvetmeye çalışıyorum**. [...dedi.] (AB 118/14); [Nurettin], bir musibet zamanına tesadüf ettiğimiz için tenasüp-ü lâzıme seni bile terk edip de Cengiz'in mevcut olan Müslümanlarını bitirmeye gayreti yetişmiyormuş gibi biz de İslâm'ın zürriyetini **mahvetmeye** mi **çalışalım**. [dedi.] (CH 106/3); [Burak Hacıp], mahdum-ı mükerrermeniz de Allah'ın bana olan ihsanını **gasp etmeye çalıştılar**. [dedi.] (CH 194/14).

-- 2.2. Y (BF- (T (BF- (Ns2 + F2-)) + /-mA + yA/) + çalış-))

[Selim], böyle bir netice kazanmak için mi Esat'a **meram anlatmaya çalış**acaksın? [dedi.] (AB 70/8).

-- 2.3. Y (BF- (T (BF- (Zr + F-)) + /-mA + yA/) + çalış-))

[Gülnehâl], daima açıktan uğraşmak istiyorsun, daima **meydanda dövüşmeye çalış**ıyorsun. [dedi.] (G 28/8).

-- 2.4. Y (BF- (T (DBF- (Ns2 + F2-)) + /-mA + yA/) + çalış-))

[Celâleddin]; ben taştan, topraktan Müslüman peyda etmek istiyorum; o, Müslüman iken kendini **toprak etmeye çalış**ıyor. [dedi.] (CH 38/20).

-- 2.5. Y (BF- (T (DBF- (T +F-) + /-mA + yA/) + çalış-))

[Şahin], yine Azrail'i aralarına atıverelim de kendimizi **selamete çıkarmaya** mı **çalış**alım? [dedi.] (AB 82/5).

-- 2.6. Y (BF- (T (F- + /-mA + yA/) + çalış-))

[İslâm Bey], vatan ki herkesin hakikî validesi iken birçok adamlar sağlığında sütünden, hastalığında ilacından **geçinmeye çalış**ıyor! [dedi.] (VyS 26-27/16); [Abdullah Çavuş], İslâm Bey, sanki ölüme âşık imiş gibi kurşunları **kucaklamaya çalış**ıyordu. [dedi.] (VyS 135/13); [Akif], (Süleyman Kaptan'a) ben de onun elinden **kurtulmaya çalış**ıyorum da nasıl kurtulacağımı bilemiyorum. [dedi.] (AB 150/8); [Akif, girdiği kapıya doğru giderek] sen yine istediğin gibi **yaşamaya çalış**. [...dedi.] (AB 162/21); Süleyman], sesini işitince ahiretten imdadına **gelmeye çalış**acak! [dedi.] (AB 186/13); [İsmet], Bey'imi kurtaracağım diye [onu] ateşin ta ağzına **atmaya** mı **çalış**ıyorsun? [dedi.] (G 32/3); [Muhtar Bey], şimdi de kabir azabını yeryüzüne mi **çıkarmaya çalış**ıyorsun? [dedi.] (G 88/15); Zülfikâr, ben ona bir kere intikam lezzetini tarif edeyim de bak benden ziyade **yaşamaya çalış**ır mı, çalışmaz mı? [dedi.] (G 128/6); Zeynel Bey, kız vefatınızı işitti, iki gün kendini **öldürmeye çalış**tı. [dedi.] (G 180/9); [Muhtar Bey (kendini toplayarak) ...] o benim için yaşıyormuş da ben yine **ölmeye çalış**ıyorum. [...dedi.] (G 184/6); [Mehmet], onunla **geçinmeye çalış**ıyorlar. [dedi.] (CH 22/19); [Celâleddin], düşmanı bütün bütün hatırından çıkarmış da yalnız dünyadan kendi vücudunu **kaldırmaya çalış**ıyor. [dedi.] (CH 38/19); [Bedrettin, (kahkaha ile gülerek)...] lakin kastedenlerin vücudunu **kaldırmaya** kendi hayatımız gibi **çalış**ırız. [dedi.] (CH 54/16); [Zahide], bu zamana kadar Allah'ın bağışladığı cana sen kıyıyorsun; bir kadının elinden Cenabıhakk'ın verdiği nimeti **almaya çalış**ıyorsun, Allah'tan korkmaz mısın? [dedi.] (CH 194/10); [Nurettin], kim bilir Hacıp melunu, yaraladı mı, **boğdurmaya** mı **çalış**tı? [dedi.] (CH 202/6).

-- 3. /-mA + yA kalkış-/kalk-/

Eyleme niyetlenmeyi, yeltenmeyi anlatır.

-- 3.1. Y (BF- (T (BF- (İ + yF-)) + /-mA + yA/) + kalk-))

[İsmet]; (Paşo Hanım'a), oğlun kapısında ne kadar kudurmuş köpek varsa gönderir, amcasının kızı olduğumu düşünmez, konağı bastırır, namusumu berbat eder, sonra beni **nikâh etmeye kalkar**. [dedi.] (G 60/2); [Celâleddin], şimdi Padişah'ınızı, yalnız Padişah'ınızı değil Padişah'ınızın ırzını düşmanlara **teslim etmeye kalkıştınız**, öyle mi? [dedi.] (CH 58/9).

-- 3.2. Y (BF- (T (BF- (T + F-)) + /-mA + yA/ + kalkış-))

[Akif], benim öldüğüme emin değilken **başkasına varmaya kalkışsın**. [dedi.] (AB 130/16).

-- 3.3. Y (BF- (T (F- + /-mA + yA/) + kalkış-))

Celâlettin, sol kol hâlâ yerinde duruyor, iki asker birbirine karışmadan bu adam nasıl Tatar'a **geçmeye kalkışır**? [dedi.] (CH 154-155/23).

-- 3.4. Y (YF- (T (Yİ (İ) + e-)) + /-mA + yA/) + kalkış-))

[Celâleddin], bu kadar seyyiatımızla beraber yine Cenabıhak üzerimize taş yağdırmıyor; Cenabıhak'tan da **şedûdülîkâb olmaya mı kalkışalım**? [dedi.] (CH 98/14).

-- 4. /-mA + yA muktedir ol-/

-- Y (BF- (T (DBF- (Ns1 + F2-)) + /-mA + yA/) + muktedir ol-))

Süleyman, kurtulmaya muktedir olamazsan [ondan] **intikamını almaya da muktedir olamaz mısın**? [dedi.] (AB 150/11).

-- 5. /-mA + yA yüz tut-/

Eylemin gerçekleşmek üzere olduğunu, neredeyse gerçekleşeceğini ifade etmek için kullanır.

-- Y (BF- (T (F- + /-mA + yA/) + yüz tut-))

"[...] Celâleddin fevkalâde yorulur, hemen hemen **batmaya yüz tutar**." (CH 82/11).

-- 6. /-mAk+tA ol-/

Bu yapı, birlikte kullanıldığı fiile başlama-sürerlik, zamanda bulunma anlamı vermektedir.

-- 6.1. Y (BF- (İ + yF-) + /-mAk+tA ol-/)

[Nurettin, (okur) ...], Şam'da bulunduğu sırada görüştüğü eşraf ümerasının Hârizmşah Devleti bütün bütün ortadan kaldırılmadıkça sair hükûmetler için rahat mutasavver olmayacağından ve bu cihetle kendileriyle ittifak için mülûk-ı İslâmiye'den başka Salip ve Tatar tarafına elçiler göndererek matluplarına muvafık cevap aldıklarından **bahsetmekte olduklarını**¹³² beyan ediyor. [...dedi.] (CH 230/16).

-- 6.2. Y (F- + /-mAk+tA ol-/)

[Mihr-i Cihan], ah felaket zamanları kahrı altında ezilip de aylarca bir hande-i iltifâtını **beklemekte [olan]** insan, ömr-i ebedîden büyük lezzetler bulacak. [dedi.] (CH 90/14).

-- 7. /-(y)AcAğ+I+ (iy) gel-/

İsteklenme anlamında birleşik fiil oluşturan bir sözlüksel biçim birimdir.

-- 7.1. Y (BF- (Ö (BF- (İ + yF-)) + /-AcAğ+I+ (iy.) + gel-))

[Esat, kendi kendine], kızı sevdiğime **nedamet edeceğim geliyor**. [dedi.] (AB 46/12).

-- 7.2. Y (BF- (Ö (F- + /-(y)AcAğ+I+ (iy)/ + gel-))

[Dilrûba; (yalnız, kapıdan bakarak nerdbândan indiğini ve pencereye koşarak sokağa çıktığını gördükten sonra müstehziyâne gülerek) ...] insanın Ferhat-Şirin masalına **inanacağı geliyor**. [...dedi.] (AB 30/18); [Nurettin], içlerinde âdem gördüm ki mücerret merkep yaratılmış da şeytan, İbadullah'ı izaç için bize insan kıyafetinde gösteriyor **diyeceğim geliyor!** [dedi.] (CH 218/4); [Behrever, (...kapının önüne gelerek Ahşid'e hitaben)...] çıldırmış gibi üzerine koşup da saatlerce **öpeceğim geliyor**. [dedi.] (KB 45/13).

¹³² /-mAk+tA ol-/ yapısı, üzerine isim-fiil eki alarak yan yargı oluşturmuştur.

4.1.2. Yan Yargıda Fiil Deyimi Oluşturan Yapılar

-- 1. /-mA + yA başla-/

-- 1.1. Y (BF- (T (BF- (İ + yF-)) + /-mA + yA/ + başla-))

Nurettin, Abbasiler Nemrut mukallitliğini **iltizam [etme](y)e başlayalı** dünyanın neresinde bir seyyie var ki Bağdat'a naklolup da ikmal edilmiş olmasın. [dedi.] (CH 218/22).

-- 1.2. Y (BF- (T (F- + /-mA + yA/) + başla-))

[Akif], bir kere gemi mütevekkil bir gönül gibi biperva rüzgârın önüne düşer, feleğin her cevherine kendini hazırlamış bir mert gibi sefa ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı gönüllere uğrayan sevdalar gibi kararsız, âramsız dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak daldalar ilk **ağlamaya başlamış** bir felaketzedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi **dolaşmaya başlar** mı, bir kere her görünen seyyarenin, her büyük sabitenin ziyası denizin içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtabın aksi Allah yolu gibi nurani bir cadde peyda eder mi, Hudâ bilir gökyüzünü yıldızlarıyla, keheşaniyla ayağına inmiş veyahut denizi seninle, yol arkadaşınla semavâta çıkmış zannedersin. [dedi.] (AB 17-18/16).

-- 2. /-mA + yA çalış-/

-- 2.1. Y (BF- (T (BF- (İ + yF-)) + /-mA + yA/) + çalış-))

[Zekiye], (daima kendini **setr[etme](y)e çalışarak**) kim?.. Ben? Bendeniz mi?.. Miralay Bey sizin hizmetinize... [dedi.] (VyS 91/2); [Melik Nusret], hâli pek âlâ görüyoruz; Efendi'mize bundan sonra bir devlet, birkaç ordu **tertip etmeye çalışmak** kaldı Padişah'ım. [dedi.] (CH 78/9); Celâlettin, (şiddet-i teessürünü **ketm[etme](y)e çalışarak** kendi kendine) iki biçarenin, biri oğlu olacak hainin derdi helâk ediyor. Öteki de şimdi gönlünün her hissini çehremden musavver görecektir, onu da şimdi benim hâlim telef edecek! Of, hâl saklamak, ariyet çehre kullanmak insana başkasının hayatıyla yaşamak kadar güç geliyor. Kendimi dünyaya gösteremedikçe üzerime bir mezar yıkılmış sanıyorum. [dedi.] (CH 142/10); [Celâlettin], bu hâlde şimdi İslâm'a farz olan hareket millet-i Tatar eline düşmeyenler için ölünceye kadar vatanlarının istikbalini **muhafaza eylemeye [çalışmak]**, düşenler için Tatar kavmini Müslüman etmeye çalışmaktır. [dedi.] (CH 269-270/23); [Celâlettin], bu hâlde şimdi İslâm'a farz olan

hareket millet-i Tatar eline düşmeyenler için ölünceye kadar vatanlarının istikbalini muhafaza eylemeye, düşenler için Tatar kavmini Müslüman **etmeye çalışmaktır**. [dedi.] (CH 269-270/23); Behrever, (hiddetini istihza ile **setr[etmey]e çalışarak**) ne anladınız bakalım? Hiç olmadık bir şey anlamak da galiba yeni çıkma bir keramet olacak! Vallahi tuhaf şey! [dedi.] (KB 5/2).

-- 2.2. Y (BF- (T (BF- (T + F-)) + /-mA + yA/) + **çalış-**))

Nurcihan, (icbâr-ı nefis ile **yerinden kalkmaya çalışan** Behrever'e) dur kızım, dur efendim, dur iki gözüm. [dedi.] (KB 73/9).

-- 2.3. Y (BF- (T (DBF- (T + F-))_ _ Zr _ _ + /-mA + yA/) + **çalış-**))

[Zahire], mübarek lisanınızdan valide tabirini işittim; o şerefli sıfatın vazifesini **yerine getirmeye elimden geldiği kadar çalışır**¹³³ isem mazur belki tahsîn buyurursunuz. [dedi.] (CH 94/4).

-- 2.4. Y (BF- (T (F- + /-mA + yA/) + **çalış-**))

[Abdullah, (kendini toplayarak)] ben de bir kaleyi **kurtarmaya çalışacağım** böyle kaleler değer bir yiğidi kurtarmaya çalışırsam kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 63/13); [Abdullah, (kendini toplayarak)] ben de bir kaleyi kurtarmaya çalışacağım böyle kaleler değer bir yiğidi **kurtarmaya çalışırsam** kıyamet mi kopar? [dedi.] (VyS 63/13); Akif, (**kalkmaya çalışarak**) ah, Dîlrûba, Dîlrûba, Allah! [dedi.] (AB 186/7); [Celâleddin], söyletmeye sen sebep oldun, gönlümde **saklamaya çalıştığın** ateşler alevlendi. [dedi.] (CH 14/17); Celâlettin], (Mihr-i Cihan'a) melike, neden kendi sözlerini o kadar hükümsüz, validenin gözünden dökülen yaşları o kadar tesirsiz kıyas ediyorsun da gönlümün en gizli köşelerine **gömmeye çalıştığım** birtakım hissiyatı karıştırıyorsun? [dedi.] (CH 142/16); Zahire, (yarasının **baygınlığından uyanmaya çalışarak**) Gıyas, talihsiz Gıyas! Ah! Celâl! Celâl! [dedi.] (CH 198/4).

-- 3. /-mA + yA **kalkış-/**

-- Y (BF- (T (BF- (Ns2 + F2-)) + /-mA + yA/) + **başla-**))

[Akif], söylemezsen yahut bana da **yalan [söz] söylemeye kalkışırsan** amma kâziplere lanet eden Allah'ın Kahhar ismine yemin ederim ki beni yalandan gönderdiğin ahirete seni gerçekten gönderirim. [dedi.] (AB 126/13).

¹³³ Yapı, zarf ile kırılmıştır.

-- 4. /-mA + yA muktedir ol-/

-- Y (BF- (T (F- + /-mA + yA/) + muktedir ol-))

Süleyman, [ondan] **kurtulmaya muktedir olamazsan** intikamını almaya da muktedir olamaz mısın? [dedi.] (AB 150/11).

4.2. FİİL DEYİMİ OLUŞTURAN SIFAT-FİİLLER

“Sıfat-fiiller, sıfat veya isim gövdelerinde kullanılan çekimli yapılardır. Bu yapılar, ol-, gel-, görün-, tut- gibi yardımcı fiillerle birleşerek genel anlamalı bir fiil deyimi oluştururlar. Bir bakıma tasvirî fiil gibi kullanılan bu kuruluşların farkı, asıl fiilin zarf-fiil ekiyle değil; sıfat-fiil ekini aldıktan sonra yardımcı fiile bağlanmasıdır. Bu tip fiil birleşmelerinde de yardımcı fiilin görevi aslî fiili bir bakıma tasvir etmektir.” (Börekçi, 2009: 164).

4.2.1. Cümlede Fiil Deyimi Oluşturan Yapılar

-- 1. /-mA-z ol-/

Devamlı gerçekleştirilen, alışkanlık hâline gelen bir eylemin artık terk edildiğini anlatmak için kullanılan bir yapıdır.

-- 1.1. Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mA-z ol-/)

[Gülnehâl], işte ben... Ben esirciyi öldürttükten sonra cadı gibi insan kanı görmekten, insan laşesi koklamaktan başka bir şeyden **lezzet almaz oldum**. [dedi.] (G 16-17/19).

-- 1.2. Y (F- + /-mA-z ol-/)

[İslâm Bey], ben yürekte asker ister ki fikrinde ne kadar ümidi, gönlünde ne kadar arzusu varsa vatan sözü meydana çıkar çıkmaz hepsi birden sabaha rast gelmiş yıldız gibi **görünmez olsun**. [dedi.] (VyS 27-28/16).

-- 2. /-mİş ol-/ , /-mİş bulun-/

Bitirme, sonuç fiilidir. Bu yapı asıl fiilin ifade ettiği eylemin bittiğini bildirir.

Bütüncede /-mİş/ öğrenilen geçmiş zaman partisip eki ve *ol-* veya *bulun-* yardımcı

fiillerinden meydana gelen bu yapı; bağlamdaki diğer cümlelerle ilişkili olarak bitme, bitirme, sonuç, ihtimal veya pişmanlık anlamlarında fiil deyimini oluşturmuştur:

-- 2.1. Y (BF- (İ + yF-) + /-mİş ol-/)

Nurettin, Abbasiler Nemrut mukallitliğini iltizama başlayalı dünyanın neresinde bir seyyie var ki Bağdat'a naklolup da **ikmal edilmiş** olmasın. [dedi.] (CH 218/22); [Nurettin, (okur) ...], fakat bu miktar avamın vahimesinden **tevellüt etmiş** olmak gerektir. [...dedi.] (CH 230/8).

-- 2.2. Y(DBF- (Ns2 + F2-) + /-mİş bulun-/)

Esat, pek münasebetsiz zamana tesadüf etti ama bir kere **karar verilmiş** bulundu. [dedi.] (AB 62/7).

-- 2.3. Y (DBF- (Ns2 + F2-) + /-mİş ol-/)

[Ahşid] şayet efendimize bir şey ima ettiler ise ihtimal ki dayeden **malumat almış** olalar. [dedi.] (KB 37/13).

-- 2.4. Y (F- + /-mİş ol-/)

[Sıdkı Bey], musikisi de, sözleri de vatan gayretinin yaktığı yüreklerden **çıkmiş** olmak gerek...[dedi.] (VyS 163/10).

-- 3. /-^or + dur-/ + /-^or + kal-/

Bütüncede, /-^or/ sıfat-fiilinin *dur-* ve *kal-* yardımcı fiillerinin süreklilik işlevinde genel anlamlı fiil deyimini oluşturduğu cümlelerle karşılaşmıştır:

-- 3.1. Y (BF- (İ + yF-) + /-^or + dur-/)

[Mihr-i Cihan (kendi kendine)]; ah şu vücut, şu mezar matrudu, şu cenaze gölgesi kıyas olunan vücut, niçin mahvolmaz da ruhumu bulunduğu cehennem azapları içinde **esir eder durur**. [dedi.] (CH 238/8).

-- 3.2. Y (DBF- + /-^or + dur-/)

[Gülnehâl], her gün benim ağzımdan ateşler saçılırdı, yine o kan habisin damarlarında mercan dalı gibi **taş kesilir dururdu**. [dedi.] (G 16/12).

-- 3.3. Y (F- + /-^or + dur-/-)

[Şahin], (çalgıcılara) ne **bekler durursunuz?** [dedi.] (AB 98/11); [İsmet]; Gülnihal'i bilirsin, daima "Erkek olsa vezir olmaya layıktı." **der dururdun.** [dedi.] (G 36/11); [Paşo Hanım], katırı ne **yaşatır durursun?** [dedi.] (G 48/19); [Kaplan Paşa, (eteğine doğru giden İsmet'e)] ah! Daima eteğime **gelir durursunuz.** [...dedi.] (G 208/4); Neyyire, Kutbettin'e iki dakikada bir kere çadıra ne **girer durursun?** [dedi.] (CH 26/16); [Câbir, (keseyi açarak)...] bilmem insanlar neresine tama etmişler de bu kadar **tapınır dururlar?** [dedi.] (CH 258/18).

-- 4. /-(y)AcAk ol-/

Gelecek zaman sıfat-fiil eki /-(y)AcAK/ ile *ol-* yardımcı fiilinden oluşan bu yapı, bütüncede bir cümlede niyetlenme, yeltenme, tasarlama, davranma anlamlarında kullanılmıştır.

-- Y (BF- ([Ns2] + F2-) + /-(y)AcAk ol-/)

[Zahide], bir adım **[adım] atacak oldum,** göğsümü kırk elli hançer karşısında buldum. [dedi.] (CH 178/16).

-- 5. /-(y)AcAk gibi ol-/

"Sıfat-fiil eklerini almış aslî fiiller, bazen bir son çekim edatıyla yardımcı fiile bağlanırlar." (Börekçi, 2009: 165).

Bütüncede bir cümlede bu yapı, "sanki, öyleymiş gibi" anlamını taşımaktadır.

-- Y (BF- (T + F-) + /-(y)AcAk gibi ol-/)

[Atâ], gönlüm yerinden kopacak da **arkandan koşacak gibi olur.** [dedi.] (ZÇ 13/17).

4.2.2. Yan Yargıda Fiil Deyimi Oluşturan Yapılar

-- 1. /-mİş ol-/

-- Y (F- + /-mİş ol-/)

[Rüstem Bey, (miralaya yanaşarak) ...] eğer geçen gün "Ben harbiyeden çıkmadım." **dememiş olsaydınız** "Mutlak odur, sonradan Sıdkı mahlası almış." diye

hükmedecektim. [...dedi.] (VyS 67/9); [Dilrüba, kendi kendine], demek ki erkek **yaratılmış olsam** talihim beni tımarhaneci edecekmiş! [dedi.] (AB 174/8); Zahide, (bir çadır **örtünmüş [olduğu]** ve kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden tutmuş olduğu hâlde girerek) gel kızım! İki kadın birleşir de her hislerini meydana korlarsa felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/8); Zahide, (bir çadır **örtünmüş** ve kendi gibi örtülü Mihr-i Cihan'ı elinden **tutmuş olduğu** hâlde girerek) gel kızım! İki kadın birleşir de her hislerini meydana korlarsa felek [gibi] cansız mahlukatı, gönülsüz masnûâtı da rahme getirirler. [dedi.] (CH 138/8).

-- 2. /-^or + **dur-**/, /-^or + **kal-**/

-- Y (F- + -^or + **kal-**/)

[Akif, kendini muayene ederek ...] ya sonra **uyur kalırsam**, sabaha kadar uyanamazsam da o, o muradına nail olursa, o bu gece gelin olmuşken yarın sabaha kadar yaşarsa? [...dedi.] (AB 133-134/21).

-- 3. /-(y)AcAk ol-/

-- 3.1. Y (BF- (İ + yF-) + /-(y)AcAk ol-/)

[Şefika], Allah esirgesin, sana bir hâl olsa da kendimi **telef edecek olsam** nasıl olur? [dedi.] (ZÇ 21/3).

-- 3.2.Y (F- + /-(y)AcAk ol-/)

[Yâdigâr (yalnız) ...] **söylemeyecek** olduktan sonra bildiği neye yarar? [dedi.] (G 196/13).

4.3. FİİL DEYİMİ OLUŞTURAN ZARF-FİİLLER

4.3.1. Yakın veya Karşıt Anlamlı Fiillerle Yapılanlar

/-(y)İp/ zarf-fiil eki, iki fiili bağlama işlevinde bulunarak genel anlamlı fiil deyimi oluşturur (Kara, 1996: 49).

[Tahire], kırk kişi sayende geçinecek, kırk kişi emrinle **oturup kalkacak**. [dedi.] (ZÇ 28-29/22); Atâ, (setresini çıkarıp bir tarafa¹³⁴ atarak) azap içindeki cana vücut

¹³⁴ İkili birleşik fiil, yönelme tümlecisiyle kısımlıdır.

nasıl bâr olursa azap içindeki vücuda da esvap öyle sıkıntı veriyor... Bilmem felek böyle on dörder, on dokuzar yaşında masumların bu kadar eziyetlerle canına kıymaktan ne lezzet bulur? Of. [dedi.] (ZÇ 53/15); [Meyhaneci], deli ise birkaç lokma şey yiyor, birkaç kadeh şey içiyor, hayvan gibi hiç manasız yere sığıyor, oynuyor, **sızıp bir tarafa yıkılıyor**. [dedi.] (AB 138/14); [Muhtar Bey (kendini toplayarak) ...] zulmün pençesi bütün dünyayı sarsa **çekip kurtarmaya** kendimde iktidar görüyorum. [...dedi.] (G 184/8); [Gülnehâl], (**sarılp yüzünü, gözünü öperek**)¹³⁵ ah! İsmetçiğim, Allah o merhametli nineciğini mezarında ağlatmadı. Allah seni bana bu hâlde gösterdi. Allah Bey'ini kurtardı. [dedi.] (G 204/15).

/-(y)Ip/ zarf-fiil ekinin yanında /-°r/ ekinin de aynı işlevigördüğü bir fiil deyimiyle karşılaşılmıştır:

[Mihr-i Cihan, (bir dehşetle yerinden sıçrayarak)...] sen, Neyyire'nin başından mezar toprakları **saçar gezer** bir hayal-i hazini idin. [...dedi.] (CH 274/21).

4.3.2. Deyim İçinde İkileme Oluşturanlar

[Meyhaneci], biraz akli varsa buraya gelir; bakarsın ki mahzun, dünyanın her hâinden bıkmış, meyhaneden başka bir eğlence yeri görememiş, dünyaya geldiği günden beri **arayıp arayıp da bir yerde bulamadığı**¹³⁶ neşeyi bu şişenin içinde sanmış. [dedi.] (AB 138-139/18).

4.3.3. Asıl Fiil + Tasvir Fiili Şeklindeki Yapılar

4.3.3.1. Süreklilik

Süreklilik fiili, asıl fiilin belirttiği iş, oluş veya hareketin sürdüğünü, devam ettiğini belirten tasvir fiilidir.

Birinci fiile /-(y)Ip/ zarf-fiil eki eklendikten sonra *dur-*, *kal-*, *gel-* yardımcı fiillerinin getirilmesiyle oluşturulur. Tiyatro metinlerinde *dur-* ve *kal-* yardımcı fiilleriyle oluşturulan süreklilik fiilleriyle karşılaşılmıştır¹³⁷:

¹³⁵ İki fiil arasında nesne kullanılarak ikili birleşik fiil oluşturulmuştur.

¹³⁶ Arayıp da bulamamak (Parlatır, 2007: 100)

¹³⁷ Bağımsız yargı görünümündeki bazı ifadelerde de ikinci eylem birincisinin anlamını kuvvetlendirir

[Zeynel Bey], sinirlerin daima böyle ağustos güneşine rast gelmiş yılan gibi hiddetinden **bükülüp durmaz** a? [dedi.] (G 112/10); [Gülnehâl], ecel yakasına sarılmış, kabristan içlerinde **sürükleyip duruyor**. [dedi.] (G 152/4); Orhan; Padişah'ım, ordunun merkezi hâlâ yerinde **metanet edip duruyor**. [dedi] (CH 158/2).

4.3.3.2. Uzaklaşma

Uzaklaşma anlamı taşıyan fiiller genellikle *git-* fiili ile oluşturulmuştur¹³⁸:

[Zahide], arkasından kendimi esfel-i sâfiline kadar atıyorum da yine **düşüp gittiği** uçurumdan perçeminin bir kılını olsun tutamıyorum. [dedi.] (CH 182/10); [Celâlettin], dökülen Müslüman kanları koca bir sel olmuş, Hicaz'a doğru **akıp gidiyor!** [dedi.] (CH 262/11).

niteliktedir. Bir örnekte de basit zamanlı bir çekimle *dur-* yardımcı fiilinin oluşturduğu bir süreklilik fiiliyle karşılaşılmıştır: [Şefika], yine ben biçare bir ay yolunu **bekleyeceğim duracağım**. [dedi.] (ZÇ 5/2). (= bekleyip duracağım)

¹³⁸ Bütüncedeki bir cümlede görülen geçmiş zamanla çekimlenmiş iki fiilde de böyle bir anlam sezilmektedir: [Hekim], yirmi beş günün içinde biçareyi **bitirdi gitti**. [dedi.] (ZÇ 41/21) (=bitirip gitti)

BEŞİNCİ BÖLÜM

YAPIM EKİ İŞLEVİ KAZANMIŞ FİİLİMSİ EKLERİ

“Fiilden isim, sıfat veya zarf yapım ekleri yalın ya da genel (çatı ve olumluluk/olumsuzluk karşılığı olmayan) bir fiili aktarırken fiilimsi ekleri özne-nesne-yüklem ilişkisi kurmuş bir yargı öbeğini dönüştürür. ... Eylemsi kavramı bir sözcük türünü değil; geçici kavram ilişkileri ile isme, sıfata ve zarfa dönüştürülmüş bir yargı öbeğini simgeler.” (Börekçi, 2018: 119).

5.1. KALICI KAVRAM İŞARETİ OLUŞTURAN İSİM-FİİL EKLERİ

Fiilden kalıcı oluş, kılış ve durum isimleri türeten, fiillerin genel tabanına gelip olumsuzluk ekinden sonra kullanılamayan /-DIK/, /-mA/, /-mAK/, /-(y)AcAK/ ve /-(y)Iş/ eklerini fiilimsi eki olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü bu eklerle oluşan isimler zamanla eylem özelliğini yitirmiş ve kalıplaşmış kalıcı isimlere dönüşmüştür. Fiilimsi ekleri ise olumlu veya olumsuz fiil tabanlarına gelip geçici hareket isimleri oluşturur, fiil özellikleri devam ettiği ve her türlü cümle ögesini bünyelerinde barındırabildikleri için yan yargı oluştururlar (Börekçi, 2009: 37; Kara, 2009: 573).

-- 1. /-mAK/

Bu biçim birimi bütüncede iki yerde isim, dört yerde de çıkarım işleviyle cümle başı edatı olarak kullanılmıştır:

[Atâ], her tarafıma hafif bir **titrelemek** gelir. [dedi.] (ZÇ 13/16); [Esat], **yemek** vakti yaklaşıyor. [dedi.] (AB 74/5).

[Şahin], **demek** bu gece düğün var, beni de eğlenmeye davet ediyorsunuz. [dedi.] (AB 62/15); [Akif, biraz zaman hayretle Dîlrûba'yı süzdükten sonra] **demek** ne beni seviyordun, ne de bu adamı seviyorsun? [...dedi.] (AB 110/16); Kamer, **demek** bunu gerçekten mi seviyorsunuz? [dedi.] (AB 166/9); [Zülfikâr], **demek** âdeta size bedava malik olmak benim için mümkün. [dedi.] (G 124/12).

-- 2. /-(y)Iş/

Bu ek, isim-fiil olarak kullanılmasının yanında kalıcı göstergeler türetir ve “oluş” isimleri yapar (Börekçi, 2009: 38). “Eylemi biçim olarak adlandıran bu sözler kalıcı adlar durumuna gelmede, diğer eylem adlarından daha elverişlidir.” (Karaağaç, 2012:

281). Nâmık Kemâl'in tiyatrolarında da /-(y)İş/ biçim birimi en fazla kalıcı isim oluşturan biçim birimi olarak tespit edilmiştir:

[Sıdkı Bey, (yine kendini toplayarak) ...] vatan dediği vakit etrafına bakınmış, sanki her **bakışı**, “Yatacağım toprağı düşmana çiğnetmeyiniz.” dermiş...[...dedi.] (VyS 79/4); [İslâm Bey], birinci **görüŖte** birbirimizi sevdik...[dedi.] (VyS 147/6); [İslâm Bey], ikinci **görüŖte** ayrıldık...[dedi.] (VyS 147/7); [İsmet (acı acı gülerek)], Deccal **bakışlı** suratına bir iki lanet damgası da benim kanımdan yadigâr kalsın! [dedi.] (G 64/4); [Muhtar Bey], [yalnız] o türlü **yaşayıŖta** ne revhâniyyet bulunsun! [dedi.] (G 164-165/19); ([Zülfikâr], Kapının dışarısında yetişerek elindeki pala ile iki **vuruŖta** işini bitirdikten sonra içeri avdetle Hâkim'e) şeriatın hükmü, saltanat-ı seniyyenin fermanı yerini buldu. Allah şevketli Padişah'ımıza, saadetli Bey'imize tükenmez ömürler versin. [dedi.] (G 220/10); [Zahide]; o istihzalardan, o kaplan **sırtışı** gibi cana kastedici gülüşlerden vazgeç! [dedi.] (CH 194/8); [Nurcihan] o **gülüşlerine**, o şakırtılarına bakanlar çehreni gül kıyafetine girmiş bülbül zannederlerdi. [dedi.] (KB 69/18).

5.2. KALICI KAVRAM İŖARETİ OLUŖTURAN SIFAT-FİİL EKLERİ

-- 1. /-DİK/

[Nurettin, (okur) ...], **eski bildiklerinden** Haybetullah Kazvî hacc-ı şeriften avdet ederken buradan geçmişti. [...dedi.] (CH 230/14).

-- 2. /-mA/

[Burak Hacıp], hançerlerini istedikleri mülûkûn en emin uzlethanelerine, istemedikleri ashâb-ı hükûmetin vücutlarındaki en can alacak köşeye saplaya saplaya dünyada ne kadar taht-ı devlet var ise üzerinde oturanların manzaralarında vâhmeden **yapma** bir hançer dolaştırmaya muktedir olan bir kavim, Hârizmşâh adını işittikleri gibi hayallerinde tabii bir itaat, bir mağlubiyet tevehhüm ederler zannettiniz. [dedi] (CH 170/4).

-- 3. /-°r/

[Kaplan PaŖa], yine gönlümde **yanardağlar** tutuşuyor. [dedi.] (G 96/16).

-- 4. /-(y)An/

Bütüncede, “önceki” anlamındaki “geçen” kelimesinde yer alan /-en/ eki, sıfat-fiil işlevini kaybederek yapım eki olarak kullanılmıştır.

[Rüstem Bey, (miralaya yanaşarak) ...] eğer **geçen** gün “Ben harbiyeden çıkmadım.” dememiş olsaydınız “Mutlak odur, sonradan Sıdkı mahlası almış” diye hükmedecektim. [...dedi.] (VyS 67/9); [Akif], **geçenki** hücumda sizinle beraber bulunmak benim vazifem mi idi? [dedi.] (AB 5-6/19); [Akif], sana söylememiştim–belki korkarsın da beni bir daha yanından bırakmak istemezsin diye söylememiştim–**geçen** ay Trabzon’dan gelirken bir fırtına geçirdik. [dedi.] (AB 22/6); Akif; ah, **geçen** gün söylediği sözleri işitmişken yine bu kadar hain olduğunu tasavvur edemezdim. [dedi.] (AB 130/4); [Mehmet], daha **geçen** gün ümeramızın yarısı ordudan firar ettiler, düşman bayrağına sığındılar, reisleri de Bedrettin idi ki; vücudunu parça parça etseler içinde bizim nimetlerimizden başka bir şey bulunmaz. [dedi.] (CH 22/13).

Bir cümlede de /-(y)An/ sıfat-fiil ekinin yapım eki işleviyle kalıcı isim yaptığı görülmüştür:

Yetişin! **Cankurtaran** yok mu? [...dedi.] (G104/2).

5.3. KALICI KAVRAM İŞARETİ OLUŞTURAN ZARF-FİİL EKLERİ

Bütüncede zarf-fiil eklerinden bazıları kalıcı kavram işareti yaparak zarf veya çekim edatı olarak kullanılmıştır.

5.3.1. Zarf Yapanlar

5.3.1.1. /**DIk+çA**/

-- 1. **Git-tik+çe**

“Dışarıda **gittikçe** ses ziyadeleşir.” (CH 122/9); (**Gittikçe** ayak sesi yaklaşır. [...]) (KB 29/7); [Behrever] (**gittikçe** sesini ziyadeleştirerek) Hüsrev, Hüsrev! [dedi.] (KB 65/8).

-- 2. **Ol-duk+ça**

[Mihr-i Cihan, pencereden bakarak] ne ise **oldukça** bir tedarik¹³⁹, memlekete gündüz kadar aydınlık gelebilsin! [...dedi.] (CH 118/15).

¹³⁹ Oldukça [fazla] tedarik [var].

5.3.1.2. /-DIK+tın+iy + kadar/

-- Mümkün ol-duğ+u kadar

Celâlettin, (Zahide'ye) git valideciğim, melikeye **mümkün olduğu kadar** teselli ver; ben de elimden geleni yaparım. [dedi.] (CH 134/11); Nurettin, **mümkün olduğu kadar** sözü kısa kesmek istedikçe arada mesele tevellüd ediyor. [dedi.] (CH 226/12).

5.3.1.3. /-Ip + -^or + -ken/

-- Dur-up dur-ur +-ken

[Behrever lakırtısını keserek ...] beni **durup dururken** uzun uzadı lakırtılarıyla sen mi hasta edeceksin? [dedi.] (KB 5/18).

5.3.1.4. /-^or + -mA-z/

-- İste-r iste-mez

[Neyyire], [pederim] “Bir kızımı muhataraya atarsam herkes oğlunu **ister istemez** silah önüne teslim eder.” dedi. [dedi.] (CH 6/22).

5.3.2. Çekim Edatı Olarak Kullanılanlar

De-ve gör- fiillerine ulanan /-(y)A/ zarf-fiil eki zamanla sözlük anlamını ve zarf yan cümlesi oluşturma görevini kaybederek *diye* ve /+göre/ şeklinde kalıplaşmış ve hâl kategorisinde görevli bir biçim birimi olarak kullanılagelmiştir.

5.3.2.1. Diye

Bütüncede, *diye* edatı hâl kategorisi içinde kullanılarak nesne ve tümleç oluşturmuş, yüklem fiili ile ilişki kurmuştur:

-- 1. Hedef

[Süleyman], **biraz teselli veririm diye** uyandırmak istedim. [dedi.] (AB 142/13); Rıdvan, **senin keyfin gelsin diye**, zindana ehl-i ırzları mı atalım? [dedi.] (G 104/12); [Muhtar Bey (kemâl-i hiddetle)], ben **intikam alacağım diye** o yılanın yuvasına

giremem. [dedi.] (G 179-180/19); [Muhtar Bey (kemâl-i hiddetle)], ben **intikam alacağım diye** böyle bir canlı felâketin yüzüne bakamam. [dedi.] (G 180/2); [Celâleddin], minarelerimiz **Cengiz’e secde etsin diye** yerlere yıkılıyor. [dedi.] (CH 70/20); [Mihr-i Cihan (kendi kendine)], **tez geçmesin diye** sinemde enfâs-ı ömrümü düğümler bağlıyor. [dedi.] (CH 122/8); [Behrever] anlasın ki dünyada hükmü geçen padişah pederimin **“Herkes gezsın eğlensin, sefa sürsün, ömrüme, devletime dua etsin!” diye** hazineler sarf edip de yaptırdığı bahçeden adam kovmak nasıl olurmuş, elinde kimden emri var imiş? [dedi.] (KB 17/13).

-- 2. Nesneleştirme

[Rüstem Bey, (miralaya yanaşarak) ...] eğer geçen gün “Ben harbiyeden çıkmadım.” dememiş olsaydınız **“Mutlak odur, sonradan Sıdkı mahlası almış” diye** hükmedecektim. [...dedi.] (VyS 67/9); [Atâ], **ne yapacak diye** sorarsa tecrübe edecek desinler. [dedi.] (ZÇ 53/11); [Akif], sana söylememiştim –**belki korkarsın da beni bir daha yanından bırakmak istemezsin diye** söylememiştim– geçen ay Trabzon’dan gelirken bir fırtına geçirdik. [dedi.] (AB 22/6); Bahtiyar; birader, sen galiba sevdiğin adamı **şehit oldu diye** işitip de arkasından aylarca matem tuttuktan sonra karşında görmemişsin. [dedi.] (AB 90/12); [Kara Veli], Efendi’miz, **“Başını toprağa tıksınlar, sustursunlar.” diye** emretti. [dedi.] (G 132/15); [Neyyire], [pedirim] yine validemin yüzünde bir rica emaresi görünce: **“Kadınlar, padişah işine karışmaz!” diye** bir kere bağırdı. [dedi.] (CH 6-7/24).

-- 3. Nesne Açıklayıcısı

[Selim]; Hanımefendi –vaktiyle ayaklarına kapanıp da **“Dünyada benim için senin yoluna ölmekten büyük bir devlet yoktur.” diye bin yemin** eden hanımefendi, dostluk edeyim derken peyda ettiğin düşmanları görünce güler, kahkahalarla güler. [dedi.] (AB 70/4); [Şahin], bu karı *bir emir* gönderse **dünyada güneş yoktur diye** şehadet ederler. [dedi.] (AB 58/9); [Neyyire], [merhume validem] demek valideler, çocuğunu kız olsun, erkek olsun karnında taşıyacak, koynunda büyütecek, hastalanırsa her gece sabaha kadar yatağının ayak ucunda ağlayacak, **yine emir ve nehiy, tasarruf yalnız pederlerin olacak diye şikâyetler** etti. [dedi.] [dedi] (CH 6/14).

-- 4. Sebep

[Akif], sana söylememiştim –belki korkarsın da **beni bir daha yanından bırakmak istemezsin diye** söylememiştim– geçen ay Trabzon’dan gelirken bir fırtına geçirdik. [dedi.] (AB 22/6); [Akif], “**Akif’e bir hâl olur.” diye** mi bu kadar telaş ediyorsun? [dedi.] (AB 26/14); [Akif, ara sıra içerek...] **başıma bir ağrı gelse de zihnimin parlaklığını hâl-i tabiisinden azıcık noksan bulsam istediğim gibi iş göremem diye** kederimden helâk olacak hâllere gelirken, şayet hastalanır devletimin hizmetinden bir iki gün dûr olurum korkusuyla meyve yemeye cesaret edemezken şimdi bu su şeklinde yaratılmış ateşle beynimi eritiyorum, ciğerlerimi yakıyorum. [...dedi.] (AB 118/5); [Şahin], şimdi siz de **işret ediyor diye** tekdire başlayınız! [dedi.] (AB 142/5); [İsmet], **beyimi kurtaracağım diye** ateşin ta ağzına atmaya mı çalışıyorsunuz? [dedi.] (G 32/3); [Mihr-i Cihan], **zannım sahih çıkarsa girip de kurtulamam diye** korkuyorum. [dedi.] (CH 234/21).

5.3.2.2. Göre

Göre edatı bütüncede yargının *neye göre, neye uygun olarak* bir değerlendirmeye tabi tutulduğunu göstererek hâl kategorisi içinde kullanılmıştır:

Halil Bey, o **bize göre** değil, okusak da faydası yok. [dedi.] (ZÇ 17/9); [Halil Bey]; Şefika, Paşa’dan pek nefret gösteriyor; şayet gönlü başka birini istiyorsa anlasak da **ona göre** hareket etsek dedim. [dedi.] (ZÇ 29/12); [Nurettin, (okur) ...], **ele geçen bir iki esirin ifadesine göre** şimdi üzerimize gelen düşman yirmi beş bin süvariden ibarettir. [...dedi.] (CH 230/5).

5.4. Kalıcı Kavram İşareti Oluşturan Şart Biçim Birimi

Bütüncede, *i-* ve *ol-* fiillerine eklenen *-sA/* biçim birimi, kendinden önceki ifadelerle kalıplaşarak edat işlevinde kullanılmıştır:

-- 1. Hiç ol-ma-z i-se

Yetinme anlamı vermektedir.

[Şahin], bakalım düşman ellişer, altmışar bin kişilik ordular tertip etsin, üstümüze birkaç yüz top sürsün, yerlinin **hiç olmazsa** yarısı şehit olsun, bir kamanın karşısında on süngü peyda olmaya başlasın; o vakit âciz kalırsak şevketli Padişah’ımızın kılıcına

sığırırız. [dedi.] (AB 38/4); Celâleddin, Rükneddin sana bin can feda olsun, **hiç olmazsa** sen hanedanımızın namusunu muhafaza etmişsin. [dedi.] (CH 30/2).

-- 2. **Ne kadar ol-sa**

[Ahşid] lakin **ne kadar olsa** insan her işinde tedbirden, ihtiyattan geri durmamalıdır ki faidesiz pişmanlığa uğramasın; Keşmir Hükümdarı'nın kerimesine benzemek hayırlı bir şey midir? [dedi.] (KB 49/14).

-- 3. **Öyle i-se**

Çıkarım edatıdır.

Muhtar Bey, **öyle ise** haydi defol. [dedi.] (G 112/2).

SONUÇ

Sanatı sosyal fayda için gören Nâmık Kemâl; kelimelerin, cümlelerin oyuncularla can bulduğu, göze kulağa hitap eden tiyatroyu, toplumda istenilen etkiyi bırakabilmesi açısından daha etkili bulduğu ve diğer edebî türlerden üstün gördüğü için en fazla bu türde eser vermiştir. Halkı eğitme amacına yönelik olarak tiyatro eserlerinde -*Celâleddin Hârizmşah* hariç- nispeten sade bir dil kullanmaya çalışan Nâmık Kemâl, özellikle *Vatan yâhud Silistre*, *Gülñihal*, *Zavallı Çocuk* ve *Akif Bey* tiyatrolarını açık ve anlaşılır bir üslupla kaleme almıştır.

Nâmık Kemâl'in tiyatrolarındaki üslubunu filimsiler aracılığıyla ortaya koymaya çalıştığımız bu yüksek lisans tez çalışmasından elde edilen sonuçlar maddeler halinde özetlenebilir:

1. Tiyatroların dörtte birinden oluşturulan bütüncüye göre *Celâleddin Hârizmşah*'ta 790, *Akif Bey*'de 311, *Gülñihal*'de 262, *Vatan yâhud Silistre*'de 233, *Kara Bela*'da 192 ve *Zavallı Çocuk*'ta 73 olmak üzere toplam 1.861 yan yargı tespit edilmiştir. Yan yargıların *Celâleddin Hârizmşah*'ta diğer eserlerine göre daha fazla olması, eserin uzunluğunun yanı sıra kurgusuyla da ilgilidir. Nâmık Kemâl, *Celâleddin Hârizmşah*'ı oynanmak için değil okunmak için yazdığı, buna uygun olarak olayları kurguladığı için adı geçen tiyatro eserinde günlük konuşma dilinden daha üst seviyede bir dil kullanmıştır. Dolayısıyla üzerinde en fazla çalıştığı ve en beğendiği tiyatro eseri olan *Celâleddin Hârizmşah*'ta diğer tiyatro eserlerine göre daha fazla fiilimsi bulunmaktadır.

2. 1.861 yan yargının 469'unu isim yan yargıları, 561'ini sıfat yan yargıları, 696'sını zarf yan yargıları ve 135'ini de şart yan yargıları oluşturmaktadır. Betimleyici ve öyküleyici anlatım türlerinin kullanıldığı tiyatro metinlerine uygun olarak hem hikâyenin hem de oyun akışının belirtildiği zarf yan yargıları; durumun, olayların, kişilerin betimlendiği sıfat yan yargıları diğerlerine nazaran fazla kullanılmıştır.

3. İsim yan yargılarının 208'i /-mAK/, 123'ü /-mA/, 98'i /-DIK/, 34'ü /-(y)AcAK/ ve altısı da /-(y)Iş/ biçim birimleriyle oluşturulmuştur. Bir yargıda da /-mA/ isim fiil eki sıfat-fiil işlevinde kullanılmıştır.

İsim-yan yargıları içinde geçiş sıklığı en yüksek isim-fiil eki /-mAK/'tır. Nâmık Kemâl'in tiyatrolarında özellikle *Celâleddin Hârizmşah*'ta (84 cümlede) en çok /-mAK/'ı kullanması, bu biçim birimi ile kılışı, hareketi kavramlaştırarak tecrübeleri, olayları deneysel ve felsefi bir bilgiye dönüştürmek, nesnelleştirmek istemesine bağlanabilir.

4. Tiyatrolarda 377 belirtme ve 184 niteleme işlevli sıfat yan yargısı tespit edilmiştir. Sıfat yan yargılarının 282'si geçmiş, 206'sı geniş-şimdiki zaman ve 73'ü de gelecek zaman bildirmektedir. 214 yargıda /-DIK/, 177 yargıda /-(y)An/, 75 yargıda /-(y)AcAK/, 66 yargıda /-mİş/, 20 yargıda /-°r/, birer yargıda da /-(y)Ası/ ve /-(y)I+cI/ sıfat fiil ekleri kullanılmıştır.

5. Tiyatrolarda bağlama, benzerlik, durum, hedef, karşılaştırma, karşıtlık, miktar, sebep, üsteleme, vasıta ve zaman işlevlerinde zarf yan yargıları bulunmaktadır. Bunlardan 289'u zaman, 161'i durum, 57'si karşıtlık, 51'i hedef, 44'ü sebep, 25'i karşılaştırma, 21'i miktar, 15'i vasıta, 14'ü benzerlik, 11'i üsteleme ve sekizi de bağlamadır. Zarf yan yargılarının çeşitliliği ve sıklığı, Nâmık Kemâl'in tiyatrolarındaki dinamizmin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Yan yargı meydana getirmek için 32 zarf-fiil eki kullanılmıştır: /...-DI + ...-AlI/, /-DIk+çA/, /-DIk+tAn sonra/, /-DIK+tnn+iy+dAn/, /-DIK+tnn+iy gibi/, /-DIK+tnn+iy hâlde/, /-DIK+tnn+iy için/, /-DIK+tnn+iy kadar/, /-ken/, /-mA-+dAn/, /-mA-+dAn evvel/, /-mAk için/, /-mAk+sIz+In/, /-mAk+tAn ise/, /-mAk üzere iken/, /-mA-z gibi/, /-mİş gibi/, /...-(y)A +...-(y)A/, /-(y)AcAğ+tnn+iy+A/, /-(y)AcAk gibi/, /-(y)AcAk kadar/, /-(y)AcAk kadar olsun/, /-(y)AlI/, /-(y)ArAk/, /-(y)IncA/, /-(y)In+cA+yA kadar/, /-(y)Ip/, /-(y)Ip dA/, /-°r gibi/, /...-°r +...-mA-z/, /-sA/, /-sA dA/.

Tiyatrodaki karakter ve tiplerin davranış ve durumunun, konuşma sırası ve zamanının açıklandığı parantez içindeki kısımlarda sıkça tercih edilmesine bağlı olarak, bütüncede geçiş sıklığı en yüksek zarf-fiil eki /-(y)ArAk/'tır. Bu biçim birimi; 106 cümlede durum, 74 cümlede zamanda eşitlik ve zamanda öncelik, yedi cümlede de karşıtlık, sebep veya vasıta işlevini taşımaktadır.

6. Tiyatrolarda 135 şart yan yargısı tespit edilmiştir. Bunlardan 101'i birinci tip, 34'ü ikinci tip şart yan yargısı şeklindedir. Birinci tip şart yargılarında 95 cümlede

/-sA/, üç cümlede /-DIk+çA/ yine üç cümlede /-DIk+tAn sonra/ biçim birimleri; ikinci tip şart yargılarında 30 yargıda /-sA/ ve dört yargıda /-(y)A/ biçim birimi kullanılmıştır.

7. /-sA/ biçim birimi 85 zarf yan yargısında benzerlik, karşılaştırma, karşıtlık, sebep, zamanda eşitlik ve zamanda öncelik işlevlerinde kullanılmıştır.

8. Yan yargılar cümlede hem tamlama hem de tümleç görevinde bulunabilmektedir. İsim yan yargıları isim tamlamalarında tamlayan ya da tamlananda, sıfat tamlamalarında ise sadece tamlayanda görev almaktadır. Bu yan yargılar aynı zamanda her türlü cümle ögesi oluşturma niteliğine sahiptir.

Sıfat yan yargıları tamlama içinde sıfat; zarf yan yargıları ve şart yan yargıları da cümle içinde tümleç görevinde kullanılmıştır.

9. /-mA/, /-mAk/ ve /-(y)AcAK/ biçim birimleri; başlama, çabalama, yeltenme, yaklaşma, süreklilik, isteklenme ve yeterlik işlevlerinde cümlede ve yan yargıda fiil deyimini oluşturmuşlardır. Bunlardan /-mA+yA başla-/ ve /-mA+yA çalış-/ en sık kullanılan fiil deyimleridir. Yine /-mAK/ biçimbiriminin dört cümlede yüklem ismi yaptığı bir cümlede de cümlemsi oluşturduğu cümleler tespit edilmiştir.

10. Sıfat-fiiller *ol-*, *gel-*, *görün-*, *tut-* gibi yardımcı fiillerle *alışkanlığın terk edilmesi*, *bitirme*, *sonuç*, *süreklilik*, *niyetlenme (yeltenme)*, *sanki-öyleymiş gibi* anlamlarında genel anlamlı fiil deyimleri oluşturmuştur.

11. /-(y)Ip/ zarf-fiil eki, iki fiili birbirine bağlayarak genel anlamlı fiil deyim; yardımcı fiillerle ilgi kurarak da *uzaklaşma* ve *süreklilik* işlevinde tasvir fiilleri oluşturmuştur.

12. /-DIK+tnn+iy gibi/, /+dAn ... + -(y)A var-ın+ca+ya kadar/, /ol- + -arak/ biçim birimlerinin sırasıyla *cümle*, *durum tümleci* ve *nesne açıklayıcısı* olarak kullanıldığı görülmüştür.

13. Bütüncede /-sA/ biçim birimi *miktar tümleci*, *nesne*, *özne*, *sebep tümleci*, *tamlayan*, *yer tümleci* ve *zaman tümleci açıklayıcısı* göreviyle de kullanılmıştır. Bu ekin, bir cümlede cümlemsi ve iki cümlede de yarı deyimleşmiş cümle oluşturduğu görülmüştür.

14. Kalıcı kavram işareti oluşturan /-mAK/ biçim birimi iki cümlede kalıcı isim, dört cümlede de çıkarım işleviyle cümle başı edatı olarak kullanılmıştır. Kalıcı isim yapma hususunda diğer isim-fiillerden daha işlek olan /-(y)İş/ biçim birimi, bütüncede de sekiz cümlede geçmektedir.

15. /-DIK/, /-^or/ ve /-(y)An/ sıfat-fiil biçim birimlerinin sekiz cümlede kalıcı kavram meydana getirdiği, /-mA/ biçim biriminin bir cümlede isim-fiil işlevini kaybederek sıfat yaptığı görülmüştür.

16. Kalıcı kavram işareti olarak zarf-fiil eklerinden /-DIk+çA/, /-DIK+tnn+iy kadar/, /-Ip ...-^or + -ken/, /-^or...+mA-z/ biçim birimlerinin sekiz cümlede zarf yaptıkları, *de-* ve *gör-* fiillerine ulanan /-(y)A/ biçim biriminin de *diye* ve *göre* şeklinde kalıplaşarak çekim edatı işlevinde kullanıldığı görülmüştür. *Diye* edatı hâl kategorisi içinde kullanılarak nesne, nesne açıklayıcısı, hedef ve sebep tümleci oluşturmuş, yüklem fiili ile ilişki kurmuştur.

17. /-sA/ biçim birimi, kendinden önceki ifadeler ve *i-* / *ol-* fiilleri ile birlikte dört cümlede edat işlevinde kalıplaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2, Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akün, Ö. (2006). “Nâmık Kemâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C: 32, (361-378) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Apaydın, E. (2018). *A. Turan Oflazoğlu’nun Osmanlı Tarihine İlişkin Tiyatroları ve Bu Tiyatroların Tarihî Gerçeklikle İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.) Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgegil, M. K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bolayır, A. E. (1930). *Nâmık Kemâl*. İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları.
- Börekçi, M. (2000). “*Türkçede Hal Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme*”. Türk Dili Kurultayı’nda Sunulan Bildiri. 26 Eylül-1 Ekim 2000.
- Börekçi, M. (2000). *Atatürk’ün “Nutuk”unda Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Börekçi, M. (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Börekçi, M. (2018). “İşlevsel Dilbilim Bağlamında Türkiye Türkçesinde Fiilimsi (Eylemsi)”. *XIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı, 25-28 Eylül 2018, (116-124), Varşova-Polonya*.
- Daşdemir, M. (2000). *Dedem Korkut Kitabı’nın Söz Dizimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daşdemir, M. (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Devellioğlu, F. (1990). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eker, S. (2010). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyete (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh yayınları.

- Ergin, E. (1995). “Türklerde Dini Danslar”. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S: 12, 111-121.
- Erkek, H., Buttanrı, M. (Eds.). (2013). *Türk Tiyatrosu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Göçgün, Ö. (1999). *Nâmık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Göğüş, B. (1969). “Türkçede Cümlemsilerin Kuruluşu ve Temel Cümlecige Bağlanma Şekilleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, S: 16, 89-142.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar (En Eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar) -Yazı Dilinde-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kaplan, M. (1948). *Nâmık Kemâl Hayatı ve Eserleri*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Kara, F. (1996). *Sait Faik'in Kısa Hikâyelerinde Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, F. (2001). *Nâmık Kemâl'in Mektuplarında Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, F. (2009). “Yapım Eki İşlevinde Olmayan Eklerden Bazıları”. *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler-2*, 25-27 Nisan 2007, (565-576), Erzurum: Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2018). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaalioğlu, S. K. (1982). *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka, Yelken Basımevi.
- Karabeyoğlu, A. R. (2008). *Türkiye Türkçesinde (ad + fil birleşmelerinde) Yardımcı Fiiller*. İstanbul: Beşir Kitabevi.

- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesinin Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kuntay, M. C. (1944). *Nâmık Kemâl*, (I, 5). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuntay, M. C. (1949). *Nâmık Kemâl Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, (I, II). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Metin, B. (2012). *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Fiilimsiler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nâmık Kemâl (1961). *Akif Bey*. (düz. Mustafa Nihat Özön). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Nâmık Kemâl (1969). *Celâleddin Hârizmşah*. (haz. Hüseyin Ayan). İstanbul: Hareket Yayınları.
- Nâmık Kemâl (1997). *Cezmi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nâmık Kemâl (1940). *Zavallı Çocuk*. (Düz. Mustafa Nihat Özön). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ortopolat, Ş. (2008). *Peyami Safa'nın Mahşer Romanında Yan Cümleler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parlatır, İ. (2007). *Deyimler*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Şener, S. (2008). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Taner, H., And, M. ve Nutku Ö. (1996). *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları 251.
- Tanpınar, A. H. (2003). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Basımevi.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu* (27. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uçman, A. (1988) “Nâmık Kemâl Üzerine Bir Biyografi Denemesi” *Ölümünün Yüz Ellinci Yılında Nâmık Kemâl*. İstanbul, 1988, s.199.
- Üstünova, K. (2005). “‘Ecekmiş Gibiyim’ Yapısının Düşündürdükleri”. *Akademik Araştırmalar Dergisi* (2005-2006), S: 7, 49-58.
- Üstünova, M.(1998). *Nâmık Kemâl'in Özel Mektuplarında Edebî Konular*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Betül PALA
Doğum Yeri ve Tarihi	Karaisalı, 1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	Gazi Anadolu Lisesi Pedagoji Stajı
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Giresun Şebinkarahisar Endüstri Meslek Lisesi Giresun Şebinkarahisar Ticaret Meslek Lisesi Erzurum Şükrüpaşa Anadolu Lisesi Erzurum Atatürk Endüstri Meslek Lisesi Antalya Elmalı Yusuf Öner Toy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Antalya Yusuf Ziya Öner Fen Lisesi (Şu an)
İletişim	
E-Posta Adresi	betulpala0785@gmail.com
Tarih	17.07.2019